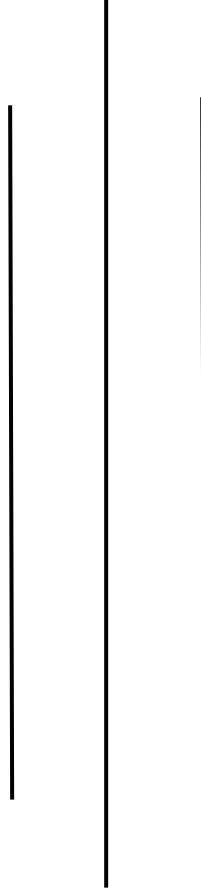

शिक्षा क्षेत्रको योजना, २०८२-२०८७
Education Sector Plan, 2025-2030

स्थानीय सरकार
निस्दी गाउँपालिका, पाल्पा
लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

निस्दी गाउँपालिका गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

मित्याल, पाल्पा
लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

भनाइ

शिक्षा समृद्ध, सभ्य र आत्मनिर्भर समाज निर्माणको आधारशिला हो। गुणस्तरीय, समावेशी, जीवनोपयोगी तथा प्रविधिमैत्री शिक्षाको विकास मार्फत सक्षम, सिर्जनशील र जिम्मेवार नागरिक उत्पादन गर्नु निस्दी गाउँपालिकाको प्रमुख लक्ष्य हो। यही उद्देश्यलाई मूर्तरूप दिन आगामी ५ वर्षका लागि तयार गरिएको निस्दी गाउँपालिकाको ५ वर्षे शिक्षा योजना गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रको दीर्घकालीन मार्गदर्शक दस्तावेजका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ।

यस योजनाले नेपालको संविधान, प्रचलित शिक्षा नीति, दिगो विकास लक्ष्य (SDG-4), राष्ट्रिय शिक्षा नीति तथा स्थानीय आवश्यकता र सम्भावनालाई समेट्दै सबै बालबालिकालाई समान अवसर सहित गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने स्पष्ट मार्ग तय गरेको छ। विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि, शिक्षकको पेशागत क्षमता विकास, प्रविधिमा आधारित सिकाइ, प्रारम्भिक बालविकासको सुदृढीकरण, प्राविधिक तथा सीपमूलक शिक्षाको विस्तार, समावेशी तथा लैङ्गिक समानतामूलक शिक्षा, विद्यालय सुशासन तथा समुदायको सहभागिता यस योजनाका प्रमुख प्राथमिकताका क्षेत्रहरू हुन्।

यस योजना कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिका, विद्यालय, शिक्षक, अभिभावक, विद्यार्थी, समुदाय, विकास साझेदार तथा सरोकारवाला सबै पक्षको सक्रिय सहकार्य र साझा प्रतिबद्धता अपरिहार्य रहनेछ। योजनामा उल्लेखित लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीतिहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट निस्दी गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रलाई थप गुणस्तरीय, प्रतिस्पर्धी, उत्तरदायी तथा परिणाममुखी बनाउन महत्त्वपूर्ण योगदान पुग्ने विश्वास लिएको छु।

यस योजना निर्माणमा प्रत्यक्ष तथा परोक्ष रूपमा योगदान पुऱ्याउनु हुने जनप्रतिनिधि, शिक्षा शाखा, विद्यालयका प्रधानाध्यापक, शिक्षक, अभिभावक, विषय विज्ञ, सरोकारवाला निकाय तथा सम्पूर्ण सहयोगी प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु। साथै, योजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि सबै पक्षबाट निरन्तर सहयोग, समन्वय र प्रतिबद्धता प्राप्त हुने विश्वास व्यक्त गर्दछु।

"गुणस्तरीय शिक्षाको पूर्वधार, समृद्ध निस्दीको आधार" भन्ने मूल भावनालाई आत्मसात् गर्दै आगामी दशकमा शिक्षाको क्षेत्रमा उल्लेखनीय उपलब्धि हासिल गर्ने हाम्रो साझा संकल्प सफल होस् भन्ने शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

मुक्त बहादुर सारु

अध्यक्ष

निस्दी गाउँपालिका, पाल्पा

निस्दी गाउँपालिका गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

मित्याल, पाल्पा
लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

भनाइ

शिक्षा कुनै पनि समाजको समृद्धि, समानता र दिगो विकासको आधारशिला हो। गुणस्तरीय, समावेशी र जीवनोपयोगी शिक्षा मार्फत सक्षम, सिर्जनशील र जिम्मेवार नागरिक निर्माण गर्नु हाम्रो साझा दायित्व हो। यही उद्देश्यलाई आत्मसात गर्दै निस्दी गाउँपालिकाले आगामी ५ वर्षलाई दृष्टिगत गरी यो ५ वर्षे शिक्षा योजना तयार गरेको छ।

यस योजनाले शिक्षामा समान पहुँच, सिकाइको गुणस्तर अभिवृद्धि, प्रविधिमैत्री शिक्षण प्रणालीको विकास, शिक्षकको व्यावसायिक क्षमता अभिवृद्धि, विद्यालय पूर्वाधार सुदृढीकरण, समावेशी तथा बालमैत्री वातावरण निर्माण, प्राविधिक तथा सीपमूलक शिक्षाको विस्तार र सुशासनमा आधारित शैक्षिक व्यवस्थापनलाई प्राथमिकतामा राखेको छ।

यस योजना सफल बनाउन गाउँपालिका, विद्यालय, शिक्षक, अभिभावक, विद्यार्थी, समुदाय, विकास साझेदार तथा सरोकारवाला सबै पक्षको सक्रिय सहभागिता र सहकार्य अपरिहार्य रहनेछ। योजनामा उल्लेखित लक्ष्य तथा रणनीतिहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट निस्दी गाउँपालिकाको शैक्षिक क्षेत्रलाई नयाँ उचाइमा पुऱ्याउन सकिनेमा हामी विश्वस्त छौं।

यस महत्वपूर्ण योजना निर्माणमा योगदान पुऱ्याउनु हुने सम्पूर्ण जनप्रतिनिधि, शिक्षा क्षेत्रका विज्ञ, शिक्षक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, कर्मचारी, अभिभावक तथा अन्य सबै सरोकारवाला प्रति हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु। यस योजनाले निस्दी गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रलाई व्यवस्थित, गुणस्तरीय र भविष्यउन्मुख बनाउन महत्वपूर्ण मार्गदर्शन प्रदान गर्ने विश्वास लिएको छु।

तीरन कुमारी श्रेष्ठ

उपाध्यक्ष

निस्दी गाउँपालिका, पाल्पा

निस्दी गाउँपालिका गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

मित्याल, पाल्पा
लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

भनाइ

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, नेपालको संविधान तथा प्रचलित शिक्षा सम्बन्धी कानूनले स्थानीय तहलाई विद्यालय शिक्षाको व्यवस्थापन, सञ्चालन तथा गुणस्तर अभिवृद्धिको महत्वपूर्ण जिम्मेवारी प्रदान गरेको छ । यस जिम्मेवारीलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्दै निस्दी गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रलाई योजनाबद्ध, उत्तरदायी तथा परिणाममुखी बनाउन तयार गरिएको ५ वर्षे शिक्षा योजना एक महत्वपूर्ण मार्गदर्शक दस्तावेज हो ।

यस योजनाले गाउँपालिकाको वर्तमान शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण गरी आगामी दशकका लागि स्पष्ट लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा अपेक्षित उपलब्धिहरू निर्धारण गरेको छ । गुणस्तरीय सिकाइ, विद्यालय सुशासन, शिक्षकको क्षमता विकास, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित शिक्षा, समावेशी तथा बालमैत्री शिक्षण वातावरण, विपद् उत्थानशील विद्यालय, प्राविधिक तथा सीपमूलक शिक्षाको प्रवर्द्धन र प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई योजनाले विशेष प्राथमिकतामा राखेको छ ।

योजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि वित्तीय स्रोतको उचित व्यवस्थापन, अन्तर निकाय समन्वय, सुशासन, पारदर्शिता तथा उत्तरदायित्वलाई उच्च प्राथमिकता दिइनेछ । गाउँपालिकाका सबै शाखा, विद्यालय, शिक्षक, कर्मचारी, अभिभावक, समुदाय तथा विकास साझेदारहरूको साझा प्रयासबाट योजनाका लक्ष्यहरू प्राप्त गर्न सकिने विश्वास लिएको छ ।

यस योजना निर्माणमा योगदान पुऱ्याउनु हुने जनप्रतिनिधि, शिक्षा शाखा, विद्यालय परिवार, विषय विज्ञ तथा सम्पूर्ण सरोकारवाला प्रति हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट निस्दी गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्र अझ सक्षम, समावेशी, आधुनिक र गुणस्तरीय बन्ने विश्वासका साथ सम्पूर्ण सरोकारवालामा सक्रिय सहयोगका लागि हार्दिक अनुरोध गर्दछु ।

पूर्ण बहादुर चितौरै

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

निस्दी गाउँपालिका, पाल्पा

निस्दी गाउँपालिका गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

मित्याल, पाल्पा
लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

भनाइ

गुणस्तरीय शिक्षा विकासको प्रमुख आधार हो। शिक्षामा गरिएको लगानीले व्यक्तिको जीवन स्तर मात्र होइन, समग्र समाजको सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक विकासमा दीर्घकालीन सकारात्मक प्रभाव पार्दछ। यही विश्वासका साथ निस्दी गाउँपालिकाले आगामी ५ वर्षका लागि शिक्षा क्षेत्रको स्पष्ट मार्गचित्रका रूपमा यो ५ वर्षे शिक्षा योजना तयार गरेको छ।

योजना निर्माणका क्रममा गाउँपालिका भित्र रहेका विद्यालयहरूको अवस्था, विद्यार्थी भर्ना तथा टिकाउ दर, सिकाइ उपलब्धि, शिक्षक व्यवस्थापन, भौतिक पूर्वाधार, सूचना प्रविधिको पहुँच, समावेशी शिक्षा, प्रारम्भिक बालविकास, विद्यालय सुशासन तथा स्थानीय आवश्यकता र सम्भावनाको विस्तृत अध्ययन तथा विश्लेषण गरिएको छ। त्यसका आधारमा आगामी दशकका लागि यथार्थपरक लक्ष्य, रणनीति तथा कार्ययोजना निर्धारण गरिएको छ।

यस योजनाले सबै बालबालिकाको विद्यालयमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने, सिकाइ उपलब्धि सुधार गर्ने, शिक्षकको व्यावसायिक क्षमता अभिवृद्धि गर्ने, विद्यालयलाई प्रविधिमैत्री बनाउने, समावेशी तथा बालमैत्री वातावरण विकास गर्ने र समुदायको सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने दिशामा महत्वपूर्ण मार्गनिर्देशन प्रदान गरेको छ।

योजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिका, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, प्रधानाध्यापक, शिक्षक, अभिभावक, विद्यार्थी, समुदाय तथा विकास साझेदारहरू बीच प्रभावकारी सहकार्य आवश्यक रहनेछ। योजनाका लक्ष्यहरू हासिल गर्न शिक्षा शाखा पूर्ण प्रतिबद्ध रहेको विश्वास दिलाउन चाहन्छु। यस योजना निर्माण प्रक्रियामा प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग गर्नु हुने सम्पूर्ण सरोकारवाला प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु।

कविता पोखेल

शाखा प्रमुख (शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा)

निस्दी गाउँपालिका, पाल्पा

निस्दी गाउँपालिका गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

मित्यालपाल्पा,
लुम्बिनी प्रदेशनेपाल,

भूमिका

शिक्षा मानव विकास, सामाजिक रूपान्तरण तथा दिगो समृद्धिको प्रमुख आधार हो। गुणस्तरीय, समावेशी, समानतामूलक तथा जीवनोपयोगी शिक्षा प्रत्येक नागरिकको मौलिक अधिकारका साथै समुन्नत समाज निर्माणको पूर्वशर्त पनि हो। नेपालको संविधानले आधारभूत शिक्षालाई अनिवार्य तथा निःशुल्क र माध्यमिक शिक्षालाई क्रमशः निःशुल्क बनाउने व्यवस्था गरेको छ। साथै, दिगो विकास लक्ष्य - ४ (SDG-4), राष्ट्रिय शिक्षा नीति, विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले स्थानीय तहलाई शिक्षा क्षेत्रको योजना, व्यवस्थापन, सञ्चालन र गुणस्तर सुधारमा महत्वपूर्ण भूमिका प्रदान गरेका छन्।

यस सन्दर्भमा निस्दी गाउँपालिकाले स्थानीय आवश्यकता, सम्भावना तथा चुनौतीहरूको वस्तुगत विश्लेषण गर्दै आगामी दशक (५ वर्ष) का लागि शिक्षा क्षेत्रको दीर्घकालीन दिशा तय गर्ने उद्देश्यले यो ५ वर्षे शिक्षा योजना तयार गरेको हो। यस योजनाले वर्तमान शैक्षिक अवस्थाको समीक्षा गर्दै भविष्यका आवश्यकता, अवसर तथा सम्भावित चुनौतीहरूलाई समेटेको छ।

योजनाको मुख्य उद्देश्य सबै बालबालिकाको शिक्षामा समान पहुँच सुनिश्चित गर्नु, सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउनु, शिक्षकको पेशागत क्षमता अभिवृद्धि गर्नु, विद्यालयलाई सुरक्षित, समावेशी तथा प्रविधिमैत्री बनाउनु, प्रारम्भिक बालविकास तथा विशेष आवश्यकतायुक्त शिक्षालाई सुदृढ गर्नु, प्राविधिक तथा सीपमूलक शिक्षाको विस्तार गर्नु तथा विद्यालय सुशासनलाई प्रभावकारी बनाउनु रहेको छ।

यस योजनामा वर्तमान अवस्था विश्लेषण, दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति, कार्यान्वयन योजना, वित्तीय व्यवस्थापन, संस्थागत जिम्मेवारी, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई समेटिएको छ। यसका साथै संघ, प्रदेश, गाउँपालिका, विद्यालय तथा समुदाय बीचको सहकार्यलाई योजनाको सफल कार्यान्वयनको आधारका रूपमा लिइएको छ।

यस योजना कार्यान्वयनबाट आगामी दशकमा निस्दी गाउँपालिकाको शिक्षा प्रणालीलाई गुणस्तरीय, समावेशी, उत्तरदायी, प्रविधिमैत्री तथा परिणाममुखी बनाउँदै सक्षम, नैतिक, सिर्जनशील र प्रतिस्पर्धी नागरिक उत्पादनमा महत्वपूर्ण योगदान पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ। यस योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि सबै सरोकारवालाको सक्रिय सहभागिता, साझा प्रतिबद्धता तथा निरन्तर सहयोग आवश्यक रहनेछ।

विषय सूची

विषयसूची

परिच्छेद १.....	१
१.१ शिक्षा क्षेत्रको योजनाको पृष्ठभूमि ,आवश्यकता र औचित्य:.....	१
१.२ पालिकाको समग्र सन्दर्भ:.....	३
१.२.१ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि)Historical Background) र वर्तमान अवस्था:	३
१.३ आर्थिक सामाजिक सन्दर्भ:	११
१.३.१ आर्थिक गतिविधिहरू:	११
१.३.२ जनसाङ्ख्यिक स्वरूप:)Demographic Characteristics(.....	१२
१.३.३ शैक्षिक अवस्था र स्वरूप)Educational Status(.....	१५
१.३.४ उच्च शिक्षा ,विकास) प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षा समेत (र अन्य सामाजिक सेवा:	३२
१.३.५ उल्लेख्य उपलब्धि तथा अन्तर:) Gaps(.....	३२
१.३.६ मुख्य समस्याहरू:	३५
१.३.७ पालिकाको शिक्षा क्षेत्रका मुख्य चुनौतीहरू:	३७
१.३.८ पालिकाको शिक्षा क्षेत्रको विकासका लागि मुख्य अवसरहरू:	३८
१.४ शिक्षा क्षेत्रको योजना तर्जुमा प्रक्रिया:.....	३९
१.४.१ योजना निर्माणमा विभिन्न श्रोत / सामग्रीको अध्ययन तथा समीक्षाहरू:.....	४०
१.४.२ योजनाको तयारी तथा विकासको संरचनात्मक व्यवस्था:	४१
१.५ योजनाको पहिलो मस्यौदा विकास)ESP first draft preparation(.....	४२
परिच्छेद २.....	४३
दूरदृष्टि, ध्येय, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्य/गन्तव्य.....	४३
२.१ परिचय.	४३
२.२ दीर्घकालीन सोच) Vision(.....	४३
२.३ ध्येय.(Mission(.....	४३

२) ४ उद्देश्य.Objectives(.....	४३
२) ५ रणनीतिहरू:Strat egi es(.....	४४
२.६ अपेक्षित मुख्य उपलब्धि:	४७
२.७ अपेक्षित मुख्य कार्य सम्पादन सूचक)परिमाणात्मक नतिजा(.....	४९
परिच्छेद ३.....	५५
विद्यालय शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्रहरू	५५
३.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा:.....	५५
३.१.१ वर्तमान अवस्था:	५६
३.१.२ उद्देश्य:	५६
३.१.३ रणनीति:.....	५७
३.१.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा:.....	५९
३.१.५ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:.....	६०
३.२ आधारभूत शिक्षा	६२
३.२.१ वर्तमान अवस्था:	६२
३.२.२ उद्देश्य:	६३
३.२.३ रणनीति:.....	६३
३.२.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा:.....	६६
३.२.५ प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य:	६८
३.३ :माध्यमिक शिक्षा	७१
३.३.१ वर्तमान अवस्था:	७२
३.३.२ उद्देश्य:	७३
३.३.३ रणनीति:.....	७३
३.३.४ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा:	७५
३.३.५ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:.....	७७
३.४ :प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम:	८०

३.४.१ वर्तमान अवस्था:	८१
३.४.२ चुनौति र अवसर:	८२
३.४.३ उद्देश्य:	८३
३.४.४ रणनीतिहरु:	८३
३.४.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजाहरु:	८५
३.४.६ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:	८६
३.५ अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ, साक्षरता, निरन्तर शिक्षा:	८८
३.५.१ वर्तमान अवस्था:	८८
३.५.२ उद्देश्य:	८९
३.५.३ रणनीति:	९०
३.५.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा:	९२
३.५.५ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:	९३
परिच्छेद ४	९६
अन्तर सम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरु	९६
४.१ पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक/पाठ्यसामग्री ,सिकाइ र मूल्याङ्कन:	९६
४.१.१ वर्तमान अवस्था:	९६
४.१.२ उद्देश्य:	९८
४.१.३ रणनीति:	९८
४.१.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा:	१००
४.१.५ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:	१०२
४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास:	१०३
४.२.१ वर्तमान अवस्था:	१०३
४.२.२ उद्देश्य:	१०४
४.२.३ रणनीति:	१०४
४.२.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा:	१०५

४.२.५ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यः.....	१०८
५.३ दिवा खाजा तथा पोषण कार्यक्रम र विद्यालय स्वास्थ्यः.....	१११
४.३.१ वर्तमान अवस्थाः	११२
४.३.२ उद्देश्यः	११४
४.३.३ रणनीतिः.....	११४
४.३.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजाः.....	११५
४.३.५ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यः.....	११७
४.४ शैक्षिक समता र समावेशीकरणः.....	११८
४.४.१ वर्तमान अवस्थाः.....	११९
४.४.२ उद्देश्यः	१२१
४.४.३ रणनीतिहरूः.....	१२१
४.४.४ प्रमुख उपलब्धि र नतिजाः	१२२
४.४.५ प्रमुख क्रियाकलापहरू र लक्ष्यः.....	१२४
४.५ आपतकालीन तथा संकटापन्न अवस्थामा शिक्षा र सुरक्षित विद्यालय	१२५
४.५.१ वर्तमान अवस्थाः.....	१२६
४.५.२ उद्देश्यः	१२७
४.५.३ रणनीतिहरूः	१२८
४.५.४ प्रमुख उपलब्धि र नतिजाः	१२९
४.५.५ प्रमुख क्रियाकलापहरू र लक्ष्यः.....	१३१
४.६ शिक्षामा सूचना प्रविधिः	१३२
४.६.१ वर्तमान अवस्थाः	१३२
४.६.२ उद्देश्यः	१३४
४.६.३ रणनीतिहरूः	१३४
४.६.४ प्रमुख उपलब्धि र नतिजाहरूः	१३६
४.६.५ प्रमुख क्रियाकलापहरू र लक्ष्यः.....	१३७

४.७ :विद्यालय भौतिक पूर्वाधार र विकास	१३९
४.७.१ वर्तमान अवस्था:	१४०
४.७.२ चुनौति र अवसर:	१४१
४.७.३ उद्देश्य:	१४२
४.७.४ रणनीति:.....	१४२
४.७.५ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा:.....	१४३
४.७.६ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:.....	१४४
परिच्छेद ५ :.....	१४६
अन्य उपक्षेत्र	१४६
५.१ शिक्षामा सकारात्मक विभेद र मनोसामाजिक परामर्श सेवा	१४६
५.१.१ वर्तमान अवस्था:	१४६
५.१.२ उद्देश्य:	१४८
५.१.३ रणनीतिहरु:	१४८
५.१.४ प्रमुख उपलब्धि, नतिजा, क्रियाकलाप तथा लक्ष्य:	१४९
परिच्छेद ६	१५१
सुशासन तथा व्यवस्थापन.....	१५१
६.१ शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास:	१५१
६.१.२ उद्देश्य:	१५२
६.१.३ रणनीति:.....	१५३
६.१.४ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा:	१५४
६.१.५ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:	१५५
६.२ पालिकाको शिक्षा क्षेत्रको योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध:	१५५
६.२.१ वर्तमान अवस्था:	१५६
६.२.२ योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध:.....	१५७
६.२.३ विकास साझेदार गैर सरकारी तथा सामुदायिक संघसस्था र नागरिक समाजसँगको सहकार्य:	१५९

६.२.४ योजना कार्यान्वयनका लागि सञ्चारका रणनीति:	१५९
परिच्छेद ७.....	१६०
लगानी र स्रोत व्यवस्थापन:	१६०
७.१ वर्तमान अवस्था:	१६२
७.२ चुनौति र अवसर:	१६५
७.३ उद्देश्य:	१६५
७.४ रणनीति:	१६६
७.५ स्रोतको अनुमान र विश्लेषण:	१६६
७.६ निस्दी गाउँपालिकाको आगामी ५ वर्षको शिक्षा क्षेत्र योजनाका लागि प्रक्षेपित बजेटको अनुमान:...	१६८
परिच्छेद ८.....	१७२
अनुगमन तथा मूल्याङ्कन.....	१७२
८.१ वर्तमान अवस्था:	१७२
८.२ चुनौति र अवसर:	१७४
८.३ उद्देश्य:	१७५
८.४ रणनीतिहरू:	१७६
८.५ प्रमुख उपलब्धि ,नतिजा ,प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य	१७७

परिच्छेद १

परिचय

१. शिक्षा क्षेत्रको योजनाको पृष्ठभूमि आवश्यकता, र औचित्य:

वि.सं. २०७२ मा जारी भएको नेपालको संविधान अनुसार संघीय गणतन्त्रात्मक राज्य व्यवस्था प्रारम्भ भई मुलुकमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहका सरकार क्रियाशील रहेका छन् । नेपालको संविधानले समता मूलक, समावेशी र समाजवाद उन्मुख राष्ट्र निर्माण गर्ने ध्येय राखेको छ । यसलाई हासिल गर्ने विभिन्न माध्यमहरू मध्ये शिक्षालाई सबै नागरिकको मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरिएको छ । शिक्षा सम्बन्धी आधारभूत र विशिष्ट प्रकारका प्राथमिकताहरू समेत स्थापित गरिएका छन् । नेपालको संविधानले निर्दिष्ट गरेको लोक कल्याणकारी राज्यको आकांक्षा, विकास र समृद्धि, सामाजिक न्यायमा आधारित समावेशी र सन्तुलित विकासको पूर्ण प्राप्ति र संवैधानिक हक तथा प्राथमिकताहरूलाई मुर्त रूप दिन तिनै तहका सरकारहरूको समप्रतिद्धता र विभिन्न कानुनी आधारहरूको निर्माण र सो अनुसारका दीर्घकालिन, मध्यकालिन, आवधिक र बार्षिक योजनाहरूको विकास र सफल कार्यान्वयन आवश्यक छ ।

युनेस्कोद्वारा सन् २०१५ मा दक्षिण कोरियाको इन्चोनमा आयोजित विश्व शिक्षा मञ्चको बैठकद्वारा जारी घोषणा पत्रमा शिक्षा सम्बन्धी दिगो विकास लक्ष्य प्रतिको प्रतिबद्धता सहितको कार्य ढाँचामा नेपालले दृढ प्रतिबद्धता जनाएको छ । उक्त प्रतिबद्धतामा संयुक्त राष्ट्र संघद्वारा सन् २०३० सम्ममा हासिल गर्ने गरी निर्धारण गरेको दिगो विकासका १७ ओटा लक्ष्यहरू (SDG) मध्ये चौथो लक्ष्यमा “सबैका लागि समावेशी र समता मूलक गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरूमा प्रोत्साहित गर्ने” उद्देश्य (Aim) र यससँग सम्बन्धित सातओटा लक्ष्यहरू (Targets) निर्धारण गरेको छ भने लक्ष्यहरू प्राप्तिका लागि थप तीन ओटा माध्यम वा तरिकाहरू उल्लेख गरेको छ । यिनै पृष्ठ भूमिलाई दृष्टिगत गरी नेपाल सरकारले २५ वर्षे दीर्घकालीन दृष्टिकोण, विक्रम सम्बत् २१०० सम्ममा “समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” को राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्ने दीर्घकालिन सोच, वि.सं. २०८३ (सन् २०२६) मा नेपाललाई अतिकम विकासित मुलुकबाट विकासशील मुलुकमा स्तरोन्नति गर्ने र वि.सं. २०८७ (सन् २०३०) सम्ममा दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्दै मध्यम आय भएको मुलुकमा पु-याउने लक्ष्य सहितको पन्ध्रौँ पञ्चवर्षीय योजनाको सफल कार्यान्वयन गरी सकेको छ भने वर्तमान सोहीँ पञ्चवर्षीय योजना २०८१/८२-२०८५/८६ ले शिक्षा र शिक्षासँग सम्बन्धित क्षेत्रहरूलाई समेटेर शिक्षा क्षेत्रको विकासका लागि अझ बढी ठोस नीतिगत र कार्यक्रमगत प्राथमिकताहरू निर्धारण गरी कार्यान्वयनमा रहेको छ ।

नेपालको संविधानले शिक्षा सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकका रूपमा प्रत्याभूत गरे संगै आधारभूत तहसम्मको शिक्षामा सबैको पहुँच साथै अनिवार्य र निःशुल्क शिक्षा पाउने सुनिश्चित गरेकोछ । माध्यमिक तहसम्मको निःशुल्क शिक्षा पाउने हक प्रत्याभूत गरेको छ । त्यसै गरी जनसाङ्ख्यिकीय दृष्टिले मुलुक भित्रका विभिन्न लक्षित वर्गहरू अपाङ्गता भएका, सामाजिक आर्थिक रूपले विपन्न, भौगोलिक रूपमा विकटता र अन्य विशेष समुदाय र क्षेत्रका नागरिकहरूलाई कानून बमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने, आफ्नो मातृ भाषामा शिक्षा पाउने हकको प्रत्याभूत गरेकोछ । यस

अतिरिक्त शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, सीपमूलक तथा रोजगार मूलक बनाउन शिक्षामा राज्यको लगानी अभिवृद्धि गर्ने, शिक्षामा निजी क्षेत्रको लगानीलाई नियमन र व्यवस्थित गरी शिक्षालाई सेवा मुलक बनाउने नीति समेत अवलम्बन गरेको छ । राज्यको मूल कानूनको उल्लेखित प्राथमिकताहरूलाई मूर्त रूप दिन नेपाल सरकार शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा ऐन २०७५ तथा यस सम्बन्धी नियमावली २०७७ कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । यसैसँग अन्तर सम्बन्धित बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०७५ ले शिक्षा लगायत बालबालिकाका सबै हकहरूलाई प्रत्याभूत गरेको छ । यस अतिरिक्त नेपाल सरकारले जारी गरेको राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले संवैधानिक मान्यतामा आधारित भई तीनै तहका सरकारहरूलाई शिक्षा क्षेत्रमा सुधार तथा परिवर्तनका लागि नीतिगत मार्गदर्शन गरेको छ । यी समग्र सन्दर्भहरूलाई समेट्दै सङ्घीय सरकार शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले गत आ.ब.२०८०/८१ देखि १० वर्षे विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको योजना (SESP) सन् २०२२/२३-२०३१/३२ लाई कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । संवैधानिक प्रावधानहरू र ति अन्तर्गत जारी भएका स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ लगायत अन्य विभिन्न कानूनी प्रावधानहरूले मुलुकको शिक्षाको विकास, व्यवस्थापन र सञ्चालनमा तीन वटै सरकारको एकल र साझा अधिकारहरू तोकिएका छन् । नेपालको संविधानको अनुसूची ८ मा स्थानीय तहको एकल अधिकार सुची समावेश गरिएको र माध्यमिक तह सम्मको शिक्षाको अधिकार स्थानीय तह अन्तर्गत रहेको छ । यसै गरी स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले शिक्षा सम्बन्धी २३ वटा कार्यहरू सम्पादन गर्ने अधिकार स्थानीय तहलाई तोकेको छ ।

उल्लेखित संवैधानिक प्रावधानहरू र ति अन्तर्गत तोकिएका एकल र साझा अधिकार, कर्तव्य र दायित्वहरूलाई प्रभावकारी रूपमा सम्पादन गर्न लुम्बिनी प्रदेश पाल्पा जिल्ला स्थित यस निस्दी गाउँपालिकाको समग्र शैक्षिक स्तरको अभिवृद्धि र विकासका लागि १० वर्षे शिक्षा क्षेत्रको योजना तर्जुमा गरिएको छ । यस योजनाको कार्यान्वयनबाट उपलब्ध सबै प्रकारका स्रोत साधन र जनशक्तिलाई अधिकतम सदुपयोग गरी तिनको समानुपातिक र न्यायोचित वितरणमा आधारित क्रियाकलापको निर्माण र कार्यान्वयनबाट यस पालिकामा सञ्चालित सबै प्रकार र तहका विद्यालयहरूको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्दै शिक्षामा समता मुलक पहुँच, गुणस्तरीय शिक्षा, सक्षमता, सान्दर्भिकता, समावेशीकरण, सुशासन तथा व्यवस्थापन आदि सुनिश्चित गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

यस गाउँपालिकाको समग्र शैक्षिक विकास र उन्नयनका लागि शिक्षा सम्बन्धी राष्ट्रिय स्तरका विभिन्न नीति र तिनका सन्दर्भमा आधारित भई विकास र कार्यान्वयनमा रहेका योजनाहरूका दुरदृष्टि, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र कार्यक्रमहरूसँग यस योजनालाई लम्बिय र क्षितिजीय रूपमा अन्तर सम्बन्ध स्थापित गरिएकोले पालिकाको संवैधानिक दायित्व, प्रावधानहरू र आवश्यकताहरूलाई सापेक्ष रूपमा पूरा गर्न यस पालिका तहको शिक्षा क्षेत्रको योजना महत्वपूर्ण साधन हुनेछ । विज्ञान तथा प्रविधिमा भएको विकास तथा परिवर्तनलाई यस पालिकाको शिक्षा विकासमा सान्दर्भिकीकरण गरी पालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक रूपान्तरणका लागि यस योजनाको कार्यान्वयनले योगदान पु-याउने छ । मुलुकको अन्य क्षेत्रहरूमा जस्तै यस पालिकामा पनि विगतको कोभिड-१९ र बेला बखत आइपरेका विभिन्न प्राकृतिक विपद र महामारीबाट शिक्षा क्षेत्रमा भएको अवरोध तथा गतिहिनताले शिक्षा क्षेत्रमा भएको नोक्सानीलाई न्यूनिकरण गर्दै गतिशीलता प्रदान गर्न र अबका दिनहरूमा देखा पर्न सक्ने संभावित प्राकृतिक प्रकोप, महामारी तथा विपदबाट उत्पन्न हुने जोखिमहरू साथै जलवायु परिवर्तनले

ल्याएको जोखिमहरूलाई न्यूनीकरण गर्न सक्षम उत्थानशील (Resilient) शिक्षा पद्धतिको विकासको आवश्यकतालाई उपयुक्त ढङ्गले सम्बोधन गर्न यो योजना साधन र साध्यको रूपमा कार्यान्वयनमा रहने छ ।

यस गाउँपालिका तहमा शिक्षा क्षेत्रको विकासका लागि तथ्यपरक र प्रभावकारी योजनाको आवश्यकता महसुस गरी स्थानीय स्तरको शिक्षा क्षेत्रको योजना (Education Sector Plan-ESP) आगामी सन् २०३० सम्मका लागि शिक्षा क्षेत्रको विकासको दृष्टिकोण सहित सन् २०२४-२०२८ का लागि आवश्यक स्रोतको आकलन सहित तयार गरेको छ ।

यस योजनाको पहिलो परिच्छेदमा योजनाका समग्र सन्दर्भहरू: पालिकाको सामाजिक तथा सांस्कृतिक सन्दर्भ, आर्थिक सन्दर्भ, जनसाङ्ख्यिक स्वरूप, शासकीय स्वरूप लगायत शिक्षाको समग्र अवस्था तथा सन्दर्भ उल्लेख गरिएको छ । प्रस्तुत सन्दर्भका आधारमा शिक्षा क्षेत्रका प्रमुख चुनौती तथा अवसरहरू पहिचान गरिएको छ । यस परिच्छेदको अन्तमा योजना निर्माण र कार्यान्वयनका प्रक्रियाहरू उल्लेख गरिएको छ ।

१ २.पालिकाको समग्र सन्दर्भ:

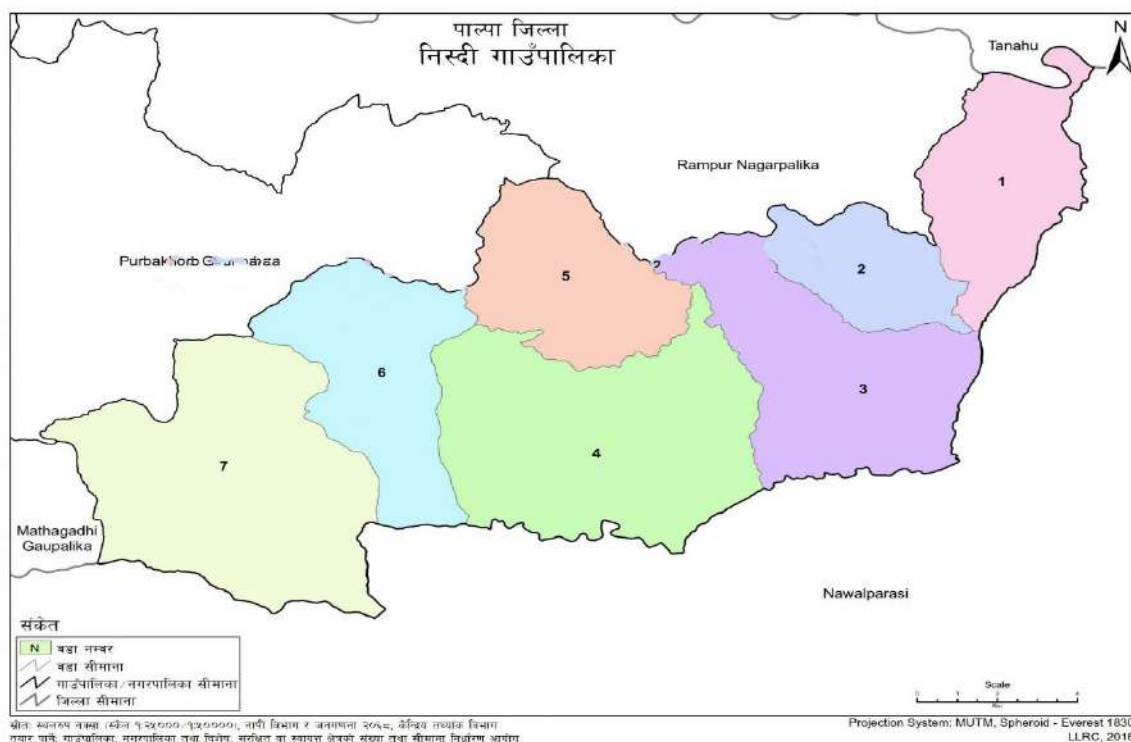
१.२.१ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि (Historical Background) र वर्तमान अवस्था:

क) परिचय:

वि.सं.२०७२ मा संघीय गणतन्त्रात्मक संविधान जारी भएसँगै नेपालमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहका सरकारहरू क्रियाशील छन् । यसै अनुसार यस निस्दी गाउँपालिकाको स्थापना वि.सं. २०७३ सालमा भएको हो । यस गाउँपालिकाको नामाकरण पाल्पा जिल्लाको पूर्वखोला र सारङ्गी खोलाको संगमबाट बनेको निस्दी खोलाको नामबाट भएको हो । लुम्बिनी प्रदेशको १२ जिल्लाहरू मध्ये पाल्पाको साविकका बाकामलाड, सहलकोट, झिरुबास, मित्याल, गल्धा, अर्चले र ज्यामिरे गरी ७ वटा गाउँ विकास समितिको भौगोलिक क्षेत्रलाई समेटी जम्मा ७ वटा वडामा विभाजन गरिएको छ । यस गाउँ पालिकाको केन्द्र साविकको जिल्ला सदरमुकाम तानसेनबाट ८० कि.मी. र रामपुरबाट २२ कि.मि. दक्षिण र आरुङखोलाबाट २३ कि.मि. उत्तर साविकको मित्याल गा.वि.स.को रुक्से भञ्ज्याङ्गमा रहेको छ । यस गाउँपालिकाको पूर्वमा गण्डकी प्रदेशको नवलपरासी (ब.सु.पू.) जिल्लाको बौदीकाली गाउँपालिका र हुप्सेकोट गाउँपालिका, दक्षिणमा नवलपरासी (ब.सु.पू.) जिल्लाको मध्यविन्दु नगरपालिका र विनयत्रिवेणी गाउँपालिका, पश्चिममा पाल्पा जिल्लाको पूर्वखोला गाउँपालिका र माथागढी गाउँपालिका र उत्तरमा रामपुर नगरपालिका तथा गण्डकी प्रदेशको तनहुँ जिल्लाको घिरिङ गाउँपालिका रहेको छ ।

भौगोलिक रूपमा ८३.२७ देखि ८३.५६ डिग्री पूर्वि देशान्तर र २७.४२ देखि २७.४४ डिग्री उत्तरी अक्षांशमा फैलिएको यस गाउँपालिकाको अधिकांश भाग ग्रामिण क्षेत्र र वन जङ्गलले ओगटेका छ । यस गाउँपालिकाको क्षेत्रफल १९४.५ वर्ग किलोमिटर रहेको छ जुन पाल्पा जिल्लाको कूल भू-भाग १३७३ वर्ग कि.मि.को १४.१६ प्रतिशत हो । यहाँ उष्णदेखि समशितोष्ण हावापानी पाइन्छ । यस गाउँपालिकामा अधिकतम तापक्रम २२ डिग्री सेल्सियस देखि ३२ डिग्री

राजनीतिक तथा प्रशासनिक दृष्टिकोणले ७ वडामा विभाजन गरिएको यस गाउँपालिकाको सबै वडाहरू ग्रामीण क्षेत्रमा पर्दछन् । पछिल्लो राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यस पालिकाको ७ वटा वडामा जम्मा ७२ वटा टोल/गाउँ छन् । यस पालिकाले सर्व साधारण जनतालाई दिने सबै सुविधाहरू ७ वटै वडाको आफ्नै भवनबाट प्रदान गर्दै आएको छ । यस पालिकाको राजनैतिक विभाजन सहितको भौगोलिक अवस्था तल प्रस्तुत नक्शा अनुसार रहेको छ ।

यस गाउँपालिकाको भू-बनौट, विविधतायुक्त प्रकृति, सामाजिक बनौट, सभ्यता, संस्कृति, भाषा, प्राकृतिक स्रोत/साधन र तिनको उपलब्धता, परिचालन र उपयोग, पालिका भित्रको समग्र क्षेत्रको विकास र क्रियाशील जनशक्ति सङ्घीय र प्रदेश सरकारका साथै छिमेकी पालिकाहरूसँगको भौगोलिक, सामाजिक, आर्थिक र राजनीतिक सम्बन्ध र सहकार्य, राजनैतिक अठोट र इच्छा शक्ति आदि यस पालिकाको समग्र शैक्षिक विकास र सशासनका अवसर र आधार स्तम्भ रहेका छन् ।

ख) पर्यटकीय, धार्मिक-साँस्कृतिक विशेषता र महत्व:

निस्दी गाउँपालिकामा आफ्नै भाषा र संस्कृतिले धनी मगर जातिको बाहुल्य रहेको र अन्य प्राकृतिक सौन्दर्यले समेत ग्रामिण पर्यटनको प्रबल सम्भावना रहेको छ । पूर्व-पश्चिममा फैलिएको महाभारत श्रृङ्खलामा अनेकन भौगोलिक र पर्यटकीय हिसाबले अत्यन्त मनमोहक र आकर्षक क्षेत्र रहेका छन्। यहाँबाट उत्तरको हिमाली पहाडी श्रृङ्खला र तराइको नारायणी क्षेत्र समेतको समथर भूभागको जीवन्त दृश्यावलोकन गर्न सकिन्छ । वडा नं. १ को डमरा-घुमारीघाट, वडा नं. २ को चमेरे गुफा, घाँगी गुफा, वडा नं. ३ को काउलेडाँडा (अम्लिसो) वन र कुँडुलेघर, वडा नं. ४ को वायु उर्जा, वल्डेडदेवी, मौलादेवी, वडा नं. ५ को नामसुर्गा, शिव मन्दिर र घाड्च झरना, वडा नं. ६ को लेकडाडाँ, वडा नं. वडा नं. ७ होड्सी र सर्वोत्तमको सिमेन्टको चुन ढुङ्गा खानी यहाँका प्रसिद्ध पर्यटकीय स्थल हुन् ।

यस पालिकाको ७ वटै वडामा धर्मको हिसाबले जनसङ्ख्या निम्न अनुसार रहेको छ । तलको तालिका १.१ को बिश्लेषण अनुसार पालिकाको कूल जनसङ्ख्यामा लगभग ७६.२०% हिन्दू, २२.९०% बौद्ध, ०.९०% क्रिश्चियन, ०.१% प्रकृति र ०.२० % मानिसहरू अन्य धर्मावलम्बी रहेका छन् ।

तालिका:१.१ पालिकामा बसोबास गर्ने कूल जनसंख्यामा प्रमुख धर्मावलम्बी अनुसारको जनसंख्या

धर्म	धर्म अनुसारका जनसंख्या	जम्मा जनसङ्ख्यामा धर्मगत प्रतिशत
हिन्दु	१३८०७	७६.२
बौद्ध	४१४५	२२.९
क्रिश्चियन	१५७	०.९
प्रकृति	११	०.१
जम्मा	१८१२०	९९.९८

तालिका:१.२ वडागत जनसङ्ख्या र तिनको प्रतिशत

वडा	वडागत जनसङ्ख्या			जम्मा जनसङ्ख्यामा प्रतिशत		
	जम्मा	पुरुष	महिला			
१	२२९९	१०७७	१२२२	१२.६६	५.९३	६.७३
२	१५९८	७३३	८६५	८.८०	४.०४	४.७६
३	२४३३	११२८	१३०५	१३.४	६.२१	७.१८
४	३६४२	१६८३	१९५९	२०.०६	९.२७	१०.७९
५	३१०५	१३९०	१७१५	१७.३०	७.६५	९.६४
६	१९२८	८९६	१०३२	१०.६१	४.९३	५.६८
७	३११५	१४३८	१६७७	१७.१६	७.९२	९.२४
जम्मा	१८१२०	८३४५	९७७५	१००	४५.९६	५४.०४

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८ (राष्ट्रिय तथ्यांक कार्यालय)

ग) प्रमुख जातजाति र सामाजिक विशेषता:

तालिका: १.२ प्रमुख जातजातिगत जनसङ्ख्या र तिनको प्रतिशत

जातजाति	लिङ्गगत जातजाति जनसङ्ख्या	जम्मा जनसंख्यामा जातिगत प्रतिशत
जम्मा	१८१२०	१००
मगर	१५७६३	८६.९९
विश्वकर्मा	७३२	४.०४
क्षेत्रि	३३२	१.८३
ठकुरी	३१५	१.७४
ब्राम्हण	२७२	१.५०
परियार	२६९	१.४८
सार्की	१९४	१.०७
नेवार	१७७	०.९७
घर्ति/भुजेल	१७	०.०९
अन्य	४९	०.२७

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८ (राष्ट्रिय तथ्यांक कार्यालय)

यस गाउँपालिकामा मगर, विश्वकर्मा, क्षेत्रि, ठकुरी, ब्राम्हण, परियार, सार्की, नेवार, घर्ति र अन्य जातिको बसोबास रहेको पाइन्छ । माथिको तालिका १.२ अनुसार यस पालिकामा बसोबास गर्ने कूल जनसङ्ख्या मध्ये जात जातिको बितरण लगभग ८६.९९% मगर जातिको छ भने दोस्रो ठुलो जनसङ्ख्या ४.०४% विश्वकर्मा जातिको रहेको छ । यसैगरी १०० भन्दा कम जनसङ्ख्या भए पनि तराई मुलका जातजातिहरूको बसोबास समेत रहेको छ । समग्रमा बृहत समुहगत जातजातीका हिसाबले हेर्दा लगभग ८७.९७% जनजाति, ५.०७% ब्राम्हण/क्षेत्री/ठकुरी, लगभग ६.५९% दलित र बाँकी अन्य समूहका जातजातिका रहेको यो पालिकामा मिश्रित जनसङ्ख्याको बसोबास रहेको देखिन्छ ।

घ) भाषाको अवस्था:

यस पालिकामा जातजाति अनुसार तिनले बोल्ने भाषाहरू पनि सोही अनुसार रहेको देखिन्छ । त्यसकारण यहाँका बासिन्दाको बोलीचालीको भाषा मगर भाषा, नेपाली, नेवारी भएको पाइन्छ । तलका तालिकाहरू १.३ र १.४ मा दिइएको भाषागत र मातृ भाषाको विवरणबाट स्पष्ट हुन्छ । यस पालिकाको कूल जनसङ्ख्यामा भाषागत जनसङ्ख्यालाई विश्लेषण गर्दा ८२.१४% मगर भाषा, १६.८०% नेपाली भाषा र १.०८% जनसङ्ख्या नेवारी र अन्य भाषाका रहेका छन् । यसै गरी तलका तालिकाहरू १.२ र १.३ को तुलनात्मक अध्ययन गर्दा यो पालिका मगर मातृ-भाषीको बाहुल्यता (८२.१४%) भएको देखिन्छ । त्यसैले यस पालिकाले आधारभूत तहको स्थानीय पाठ्यक्रममा मगर मातृ-भाषा समावेश गरी पाठ्यपुस्तक समेत विकास गरी अध्यापन हुँदै आएको छ । अन्य मातृ भाषाको अवस्था हेर्दा १६.८०% नेपाली मातृ-भाषा बोल्ने जनसङ्ख्या देखिन्छ । तालिका

१.३ अनुसार मगर भाषा र अन्य भाषा बोल्ने मानिसहरूले नेपालीलाई मातृ-भाषाको रूपमा बोल्ने गरेको देखिन्छ । त्यस्तै तालिका १.४ को विवरण अनुसार तालिका १.३ अन्य भाषाहरूको बोली चालीमा प्रयोग नभएको अवस्थामा कालान्तरमा ती भाषाहरू लोप हुन सक्ने देखिन्छ ।

तालिका: १.३ भाषागत अवस्था र कूल जनसङ्ख्यामा तिनको प्रतिशत

भाषा	भाषागत जनसङ्ख्या			जम्मा जनसङ्ख्यामा भाषागत प्रतिशत
	जम्मा	पुरुष	महिला	
जम्मा	१८१२०	८३४५	९७७५	
नेपाली	३०३७	१३८९	१६४८	१६.८
नेवारी	८०	३९	४१	०.४४१
मगर भाषा	१४८८४	६८५६	८०२८	८२.१४१
अन्य	११७	६१	५६	०.६४५

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८ (राष्ट्रिय तथ्यांक कार्यालय)

तालिका: १.४ पालिकामा बोलिने मातृ-भाषागत अवस्था र कूल जनसङ्ख्यामा तिनको प्रतिशत

मातृ-भाषा	मातृ-भाषागत जनसङ्ख्या			जम्मा जनसङ्ख्यामा मातृ-भाषागत प्रतिशत
	जम्मा	पुरुष	महिला	
जम्मा	१८१२०	८३४५	९७७५	
नेपाली	३०३७	१३८९	१६४८	१६.७६
नेवारी	८०	३९	४१	०.४४१
मगर भाषा	१४८८४	६८५६	८०२८	८२.१४१
अन्य	११९	६१	५८	०.६५६

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८ (राष्ट्रिय तथ्यांक कार्यालय)

ड) सामाजिक संस्कृति तथा सांस्कृतिक, कला र चाडपर्व/जात्राहरू:

मानव समुदायका विविध संस्कृति बारे जानकारी दिने अनेकौं प्रतिकहरू हुन्छन् । ती प्रतिकहरू मध्ये भाषा, साहित्य, संस्कृति, कला, धर्म, संस्कार र चाडपर्व मुख्य मानिन्छन् । तिनकै आधारमा यस निस्दी गाउँपालिकालाई सांस्कृतिक उत्कृष्टताका रूपमा लिन सकिन्छ । अनेक जाति, भाषा, धर्म र संस्कृति रहेको यहाँ साउने संक्रान्ती, जनै पूर्णिमा, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, तीज, दशैं, तिहार, माघे संक्रान्ती, फागु पुर्णिमा, चैते दशैं, चण्डी पूर्णिमा आदि चाडपर्वहरू अत्यन्त धार्मिक सहिष्णुताका साथ मनाइन्छन् । ऐतिहासिक मगर पृष्ठभूमि बोकेको निस्दी गाउँपालिकालाई कला, संस्कृति, रहन सहन र सभ्यताको धनी मानिन्छ ।

प्राचिन कालदेखि प्रचलित मगर भाषा र खस नेपाली भाषा आदि प्रमुख छन् । यस भेगमा बस्ने बासिन्दाहरू मध्ये खस जातिले भगवतीलाई र मगर जातिले चन्डीलाई इष्ट देवी मान्ने भएकाले मन्दिर, देवस्थलहरूमा देवी-देवता र इष्टदेवताका मूर्ति एवं प्रस्तर प्रतिकहरूको पूजा गर्ने चलन छ ।

यहाँका अधिकांश बासिन्दाहरू प्रकृति पूजक भएकाले पानीको मूल, धारा, पँधेरा, वृक्षको उत्थान स्थल, वायु, आकाश, भू-मण्डल, ग्रह, उपग्रह, तारा आदिको पूजा-आरधना गर्ने परम्परा रहेको पाइन्छ ।

च) पेशा व्यवसाय, उत्पादन र उद्योग धन्दा:

१) कृषि: यहाँका अधिकांश मानिसहरू कृषि पेशामा संलग्न छन् । भोटाहा, ढुंगानावेशी, गल्धाफाँट, लामेदमार, मुढाबास, दुनीदमार, धिर्जेदमार, मोटेखरक धान उत्पादनका मुख्य क्षेत्र हुन् । बाकामलाङ्ग, सहलकोट, झिरुबास, मित्याल, गल्धा, अर्चले र ज्यामिरेका पहाडी र ग्रामिण भेगमा अन्नबाली, गेडागुडी, तरकारी, फलफूल आदि उत्पादन हुन्छ । मकै, कोदो, गहुँ, तोरी, गेडागुडी, आलु, पिडालु, तरुल, काउली, बन्दा, केरा, सुन्तला, कागती, गोलभेंडा, च्याउ, खुर्सानी आदि उत्पादन गरिन्छ । व्यावसायिक र व्यक्तिगत रूपमा भैंसी, बाख्रा, बंगुर, कुखुरा पालन गरिएको छ । नगदेवालीका रूपमा अदुवा, बेसार, तेजपत्ता, अमिस्रो, उंखु खेती मुख्य रहेका छन् । गाउँपालिका, लुम्बिनी प्रदेश र संघिय सरकारको विभिन्न कार्यक्रम मार्फत व्यावसायिक कृषि र पशुपालन पकेट क्षेत्र घोषणा गरी उत्पादन बृद्धि गरिएको छ । पछिल्लो राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यस गाउँपालिकाको सबै वडाहरू कृषिमा निर्भर रहेकाले ७ वटै वडामा अन्न-बाली उब्जनी गरिन्छ । यसबाट स्थानीय आवश्यकता पूरा हुनुका साथै निर्यात समेत हुने गरेको छ ।

निस्दी ३ झिरुबासमा रहेको काउलेडाँडा सामुदायिक वन अमिस्रो खेतीका लागि दक्षिण एशियाकै ठूलो र महत्वपूर्ण कबुलियति वनका रूपमा चिनिन्छ । गाउँपालिकाको सहयोगमा उन्नत जातका बाख्रा पालन, कुखुरा पालन र बंगुर पालनलाई प्रोत्साहन गरिएको छ । वडा नं. ४ र ५ लाई तरकारी पकेट क्षेत्रको रूपमा विकास गरिएको छ । कृषकको सामाजिक आर्थिक स्तर अभिवृद्धिका लागि कृषिमा एक गाउँ एक उत्पादन कार्यक्रम लागू गरी मौसमी तथा बेमौसमी तरकारी खेती, व्यवसायिक फलफूल खेती साथै कुरिलो, आलु, खुर्सानी र च्याउ उत्पादन क्षेत्र निर्धारण गरिएको छ । गाउँपालिकाले ठाउँ विशेष अनुसार अनुकूल हुने आर्थिक क्रियाकलापहरूलाई आधुनिकीकरण, व्यवसायिकरण साथै बजारीकरण गर्न कृषि (कृषि मेसिनरीहरूको वितरण (हाते ट्र्याक्टर र कुटानी पिसानी मेसिन आदि) र पशुपालनमा पकेट क्षेत्रहरू निर्माण गरी लगानी गर्दै आएको छ । यी कार्यक्रमहरूमा कृषकको लागत कम र उत्पादनमा बृद्धि हुने गरेको छ । कृषक संजाल निर्माण गरी व्यवसायिकता र उद्यमशिलताको विकास साथै घरघरमा करेसाबारीको निर्माण र उपयोगबाट पारिवारिक स्व-आर्जनको अवसर सिर्जना भएका छन् । विभिन्न समुह तथा कार्यक्रम मार्फत दुना-टपरी, ढाका कपडा बुनाइ, सिलाइ-कटाइ, अचार बनाउने, साबुन-सर्फ बनाउने, ऊनी-बस्त्र सिलाई यसै गरी यस गाउँपालिकाका बहुसङ्ख्यक जनताहरू कृषि पेशामा संलग्न छन् भन्ने कुरा तलको तालिका १.५ को विश्लेषणले देखाउँछ । यस गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने जम्मा जनसङ्ख्या मध्ये विभिन्न पेशा तथा व्यवसाय गर्ने गरेको देखिन्छ । ती मध्ये कृषि पेशामा ६५.५२% मानिसहरू संलग्न छन् । अन्य पेशा तथा व्यवसायको हकमा धेरै कम मानिसहरू संलग्न देखिन्छन् (तालिका १.५) ।

तालिका १:५ पाल्पा जिल्लाको गाउँपालिकाहरूमा १५ वर्ष र सो भन्दा माथिल्लो उमेर समुहका जनसङ्ख्या मध्ये विभिन्न पेशा तथा व्यवसायमा जनसङ्ख्या:

(स्रोत: शैक्षिक सर्भेक्षण २०८२/८३)

पेशा/व्यावसाय	जम्मा	प्रतिशत	कैफियत
जम्मा	१५९१४	१००	
कृषि	१०४२७	६५.५२	
व्यापार/व्यावसाय	४१९	२.६३	
सरकारी नोकरी	७१८	४.५१	
गैर सरकारी क्षेत्रमा नोकरी	१८८	१.१८	
बैदेशिक रोजगार	२८७०	१८.०३	
ज्याला मजदुरी	६०२	३.७८	
अन्य स्वरोजगार	१७३	१.०८	
साना उद्योग	१२	०.०७५	
अन्य/बेरोजगार	५०५	३.१७	

(स्रोत: शैक्षिक सर्भेक्षण २०८२/८३)

छ) नदी, खोलानाला, बनजंगल र प्राकृतिक स्रोतहरू:

यस गाउँपालिकाको नदि खोलानाला अन्तर्गत वडा नं. १ भोटाहा भएर बग्ने कालीगण्डकी नदि, निस्दी खोला, सारङ्गीखोला, आरुङखोला, बौदीखोला, सांखर्दीखोला, सिवीखोला, कुडहरखोला, पाकरीखोला, मुरलीखोला जस्ता साना ठूला अत्यन्तै महत्वपूर्ण नदी खोलानालाहरू हुन् । मुख्य वनस्पतिमा साल, सिसौ, सिमल, लांकुरी, चिउरी, जामुन, टुनी, चांप, हर्षो, वर्रो, काभ्रो, बर, पिपल, समी आदि वेसी तथा चुरे क्षेत्रमा पाइन्छ भने काफल, चिलाउने, कटुस, सल्लो, तेजपत्ता, लालीगुराँस आदि लेक तथा महाभारत श्रृंखलामा पाइन्छन् । वडा नं. ७ ज्यामिरेमा रहेको होड्सी चुन ढुङ्गाखानी र सर्वोत्तम चुन ढुङ्गाखानी प्रमुख तथा खनिजहरू हुन् । वडा नम्बर १ देखी ७ सम्म विभिन्न स्थानमा पेलिट्रिक सेट र लघु जलविद्युत संचालनमा रहेका थिए भने हाल राष्ट्रिय प्रसारणको विद्युतीकरण संगै पेलिट्रिक सेट र लघु जलविद्युत बन्द अवस्थामा रहेका छन् । ७ वटै वडामा वनसम्पदा पर्याप्त रहेका छन् । भोटाहा घाट, निस्दी खोलाको ढुङ्गानावेशी, अर्चलेघाट, आरुङखोलाका विभिन्न घाटहरू नदिजन्य पदार्थका स्रोत रहेका छन् ।

ज) प्राकृतिक विपद व्यवस्थापन तिनको सम्भावना र सामाजिक सुरक्षा:

गाउँपालिका भित्र घट्ने र आगामी दिनमा घट्न सक्ने विभिन्न प्राकृतिक विपत एवम् दैवी प्रकोपहरूको व्यवस्थापन र न्यूनीकरणका लागि यस पालिकाले विपद व्यवस्थापन कोषको स्थापना गरी विपदमा परेका जनतालाई पुनर्स्थापना, आर्थिक सहयोग, राहत वितरण, आदि कार्यहरू गर्दै आएको छ । यस गाउँपालिका भित्र सामाजिक सुरक्षा, मनोरञ्जन र अन्य सार्वजनिक सुविधाहरूको उपलब्धताको अवस्थाको विश्लेषण अनुसार वडा नं. १ खुट्टेमा अस्थायी प्रहरी चौकी र वडा नं. ४ रुक्सेभञ्ज्याङ्गमा प्रहरी चौकी रहेको छ । सबै वडामा सामुदायिक भवनहरू, टोल स्तरीय भवन, क्लव र आमा समुहका भवनहरू र पालिका स्तरीय बहुउद्देशीय सभा हल बनाइएको छ । गाउँ-टोल

स्तरीय खेल मैदानहरू र इयाल्टुडमा पालिका स्तरीय खेलमैदान बनाइएका छन् । ४ वटा वडामा सार्वजनिक खेल मैदान, वडा नं. १ मा शवदाह स्थल बनाइएको छ ।

गत-बिगतका वर्षहरूमा गाउँपालिका क्षेत्रमा विभिन्न प्राकृतिक एवम् दैवी प्रकोपको जोखिम रहेको पाइन्छ । यसमा बाढी, पहिरो, आगजनी, चट्याङ, अतिवृष्टि, खण्डवृष्टि, अनावृष्टि, भू-क्षय आदिको प्रकोप रहेको पाइन्छ । निर्माण कार्य मापदण्ड अनुसार नहुनु, नाली र ढलको उचित निकास नहुनु, जनचेतनाको कमि र लापरवाही, भौगोलिक बनोट, पारिस्थितिक सन्तुलनमा आएको परिवर्तनको कारण विपद्जन्य घटनामा वृद्धि भईरहेको पाइन्छ । गाउँपालिकाले यस्ता विपद्जन्य घटनाको न्यूनिकरण तिनको दुष्प्रभावको प्रतिकार्यको तयारी, सचेतना मुलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ ।

झ) पूर्वधार र विकास निर्माण:

सङ्घीय शासन प्रणालीको प्रारम्भ पश्चात यस पालिकाको स्थानीय सरकारले उपलब्ध स्रोत, साधन, जनशक्ति र क्षमताहरूलाई भरपूर उपयोग गरी स्थानीय जनचाहना अनुसार पूर्वधारका क्षेत्रमा काम गरेको छ । यो पालिका तुलनात्मक रूपमा दुर्गम र विकास निर्माणका दृष्टिले पनि पछि परेको भएता पनि वर्तमानमा यस क्षेत्रमा विस्तार र विकास भएको छ । सबै वडामा संचार लगायत अन्य सुबिधा विस्तार भैरहेको छ । वडा नम्बर ३ को काउलेडांडा र वडा नं ६ को लेकडांडा लगायत अन्य स्थानलाई पर्यटकीय क्षेत्रको रूपमा विकास गरिदै छ । अधिकांश गाउँ वस्तीमा ग्याभिटी र लिफ्टिंग खानेपानीको सुबिधा उपलब्ध भएको छ । यस्तै एक घर एक धारोको अवधारणा अनुसार योजनाहरू सञ्चालन गरिएका छन् । सबै वडाको टोल टोलमा कच्ची सडक पुगेको अवस्था छ । लगभग ९४% जनताको खेतखेतमा कृषि औजारले जोत्न सक्ने बाटोघाटोको व्यवस्था भएको छ । प्रमुख प्रशासकीय भवन निर्माणाधिन अवस्थामा छ । सामुदायिक भवन, पुलपुलेसा निर्माण भएका छन् र कतिपय निर्माणाधिन छन् । सिंचाई योजनाहरूको निर्माण र मर्मत हुँदै आएका छन् । इयाल्टुड खेलमैदान लगायत सातै वडामा खेलमैदान निर्माण र सन्चालनमा छन् । बसेनी बहुउद्देशीय सभाहल र अन्य निर्माणका कार्यहरू सम्पन्न भई प्रयोगमा आएका छन् । यस पालिकामा उपलब्ध भौतिक पूर्वधारहरूको पहुँचको विश्लेषण अनुसार सबै वडा वर्षेभरि यातायात सुविधा भएका वडा हुन् भने बहुसंख्यक वस्ती बाट ३० मिनेट दुरी भित्र सार्वजनिक यातायातको पहुँच रहेको छ । सबै वडाहरूमा पैदल र सवारी साधनको प्रयोग गरेर पुग्न सकिने सुविधाहरू छन् ।

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८ (राष्ट्रिय तथ्यांक कार्यालय)

ञ) सुशासन, सूचना र संचार:

गाउँपालिकाबाट प्रवाह हुने सबै सेवालाई पारदर्शी र उत्तरदायी बनाउन विद्युतीय सुशासन प्रणाली अबलम्बन गरिएको छ । बजार अनुगमन र सबै क्रियाकलापहरूलाई पालिकाको Web-site मा राखी सार्वजनिक गर्ने गरिएको छ । आवधिक योजनाहरूको तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्दै मुलुकले अन्तराष्ट्रिय मञ्चहरूमा गरेका प्रतिबद्धताहरू (दिगो विकासका लक्ष्यहरू) र मुलुकका विभिन्न आवधिक एवम् दिर्घकालिन योजना र समग्रमा मुलुकको मूल कानून संविधानले आत्मसात गरेका प्रावधानहरूलाई पूरा गर्दै गाउँपालिका लक्ष्य र उद्देश्य पुरा गर्न हरपल प्रयासरत रहँदै आएको छ ।

ट) स्वास्थ्य सेवा:

गाउँपालिकाको ७ वटै वडामा स्वास्थ्य चौकी, पालिका स्तरमा आयुर्वेद औषधालय साथै वडा नम्बर ४ मा १५ शैयाको निर्माणाधिन अस्पताल रहेको छ । पालिका भित्र २४ घण्टे स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध छ । स्वास्थ्य विमा, बर्थीङ्ग सेन्टर, सुत्केरी प्रोत्साहन, स्वास्थ्य सम्बन्धी तालिमहरू, पोषण कार्यक्रम, स्वास्थ्य शिविरहरू आदि सन्चालनमा छन् । हाल ७ वटै वडामा स्वास्थ्य चौकी र सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई सञ्चालित छन् । त्यस्तै स्वास्थ्य क्षेत्रमा गर्भावस्था परामर्श र स्वास्थ्य सेवाहरू, खोप सुविधा, स्वास्थ्य प्रवर्द्धन सेवा, झाडा पखाला उपचार सेवा, आधारभूत आपतकालीन उपचार सेवा, पोषण सेवा, निःशुल्क औषधि वितरण सेवा, महिलाहरूका लागि प्रशव पछिको सेवा, परिवार नियोजन सेवा, औलो उपचार आदि सेवा उपलब्ध छन् । MBBS डाक्टर सहितको उपचार सेवा भने अझै हुन बाँकी छ ।

१.३ आर्थिक सामाजिक सन्दर्भ:

१.३ १.आर्थिक गतिविधिहरू:

नेपाल न्यून आय भएको मुलुकबाट मध्यम आय भएको मुलुकमा प्रवेश गर्ने चरणमा छ । विगत केही दशकदेखि नेपालले औषत आर्थिक वृद्धिदरमा राम्रै उपलब्धि हासिल गरेको छ । सन् २०१५ को भुक्तम्पका कारण सन् २०१५/१६ (०.८ प्रतिशत) र कोभिड-१९ का कारणले सन् २०१९/२० को आर्थिक वृद्धिदर न्यून (२.३ प्रतिशतमा झरेको) रहेता पनि विगत सन् २०२१ देखि २०२४ सम्मको औषत आर्थिक वृद्धिदर ३.८८ प्रतिशतको हाराहारीमा रहेको छ (जुन सन् २०२४ मा ३.१ रहेको र सन् २०२५ मा ४.० रहने अनुमान रहेकोछ)। यस्तै सन् २०२० देखि २०२४ सम्म नेपालको औषत मुद्रास्फिति दर ५.८% रहेको (सन् २०२४ मा ५.४% रहेको) मा सन् २०२५ मा ४.९% रहने अनुमान छ। गत आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा राष्ट्रिय कुल ग्राहस्थ उत्पादनको वृद्धि दर उपभोक्ताको मूल्य र आधारभूत मूल्यमा क्रमशः ३.८७% र ३.५४% अनुमान रहेको थियो भने लुम्बिनी प्रदेशको आर्थिक वृद्धि दर उपभोक्ताको मूल्य र आधारभूत मूल्यमा क्रमशः ४.०५% र ३.९६% अनुमान रहेको थियो । लुम्बिनी प्रदेशका २४.३५% जनसङ्ख्या गरिबीको रेखा मुनी रहेको देखिन्छ र यो दर राष्ट्रिय गरिबीको रेखा मुनीको दर भन्दा बढी हो । यस प्रदेशका मानिसहरूको औषत आयु ६९.५ वर्ष (पुरुषको ६६.१ वर्ष र महिलाको ७२.५ वर्ष) रहेको छ ।

आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा प्रति व्यक्ति राष्ट्रिय आय रु.१ लाख ९२ हजार ३१ (१,४४३ अमेरिकी डलर) रहेको थियो । आर्थिक वर्ष २०८१/८२ मा प्रति व्यक्ति राष्ट्रिय आय १,४६७ अमेरिकी डलर पुग्ने अनुमान रहेको छ । आ.व. २०७२/७३ को प्रति व्यक्ति राष्ट्रिय आय ८९९ डलरबाट बढेर (६८.७% ले वृद्धि) आ.व.२०८२/८३ मा १,५१७ अमेरिकी डलर पुग्ने अनुमान रहेको हो । यी सूचकहरूमा लुम्बिनी प्रदेशको अवस्था भने गत आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा प्रति व्यक्ति आय (प्रचलित मूल्यमा) रु.१ लाख ८१ हजार ५ सय ६९ (१,४०५ अमेरिकी डलर) रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा रु.१ लाख ९१ हजार ८ सय ८८ (१,४५६ अमेरिकी डलर) रहेको थियो ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यस गाउँपालिकाका जनताहरूको आर्थिक गतिविधिहरूलाई चलायमान राख्न स्थानीय तवरमा ४ वटा वडामा मुख्य बजारहरू, २ वटा वडामा कृषि उत्पादन सङ्कलन केन्द्र, ७ वटै वडामा सहकारी र १ वटा वडामा बैंक सञ्चालनमा छन् । गाउँपालिकाको समग्र आन्तरिक आयका रूपमा सबै वडाबाट सम्पत्ति कर, भाडा कर, रजिष्ट्रेसन शुल्क, घरजग्गा र व्यापार कर साथै सेवा शुल्क सङ्कलन हुन्छ । केही स्थानमा सवारी साधन र पर्यटन शुल्क लिने गरिएको छ ।

बि.सं.२०७६ (सन् २०१९) मा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्तीय आयोग द्वारा नेपालको सामाजिक आर्थिक क्षेत्रमा रहेका विभिन्न प्रकारका अभावहरूको अवस्था स्थानीय तह, प्रदेश र समग्र मुलुकको तहमा के रहेको छ र यी तिनै तहमा मानिसहरू बीचमा कस्तो प्रकारको असमानताहरू रहेका छन् भन्ने बारेमा गरिएको “A Study on Social, Economic and Other form of Disparity in Province and Local Levels in Nepal, 2019 (2076)”¹ अध्ययनको प्राप्ति अनुसार आर्थिक, शैक्षिक/स्वास्थ्य, मानव विकास, जलवायु, जीवन स्तर र जनसांख्यिकीय सूचाङ्कहरूको आधारमा यस पालिकाको बहु-आयामिक असमानताको सूचाङ्क ०.३५७ (Multi-Dimensional Disparity Index (MDI) रहेको छ, जुन मुलुक भित्रका ७५३ पालिकाहरूमा २७६ औं स्थान हो भने लुम्बिनी प्रदेशका १०९ वटा पालिकामा ६० औं र पाल्पा जिल्लाको १० वटा पालिका मध्ये नवौं स्थानमा पर्दछ । यसैगरी शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र भक्तपुरले तयार गरेको आधारभूत तहको बिद्यालय शिक्षाको समता सूचाङ्कमा मुलुक भित्रका ७५३ पालिका मध्ये ५१४ औं स्थानमा रहेको छ ।

१.३.२ जनसाङ्ख्यिक स्वरूपः) Demographic Characteristics(

क) कुल जनसङ्ख्या र उमेर समुह अनुसारको जनसङ्ख्या:

तलको तालिका १ अनुसार राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रतिवेदनका आधारमा यस पालिकाको कुल जनसङ्ख्या १८,१२० मध्ये ९,७७५ (५३.९४%) महिला र ८,३४५ (४६.०५%) पुरुष रहेका छन् । पुरुषको तुलनामा महिलाको सङ्ख्या धेरै रहेको छ, जसमा प्रत्येक १०० जना महिला बराबर ९२.१० जना पुरुषको सङ्ख्या र १.१७ लैंगिक समता सूचांक रहेको देखिन्छ । कुल जनसङ्ख्यामा उमेर समुहको संरचना विश्लेषण हेर्दा यस पालिकामा आर्थिक रूपले सक्रिय हुन सक्ने जनसङ्ख्या (१५-६४ वर्ष उमेरका) ६५.४% छन् तर १५ वर्ष र सो भन्दा माथि उमेर समुहको कुल जनसङ्ख्या मध्ये ५५.०३% मानिसहरू मात्र कुनै न कुनै आर्थिक गतिविधिमा सक्रिय रहेको पाइन्छ। शैक्षिक हिसाबले प्रारम्भिक बालविकास / पूर्व प्राथमिक उमेर समुहका ६८८, प्राथमिक तहका १५३३, आधारभूत ६-८ का १११७ माध्यमिक ९-१० का ७५० र माध्यमिक ११-१२ का ७९५ जनसंख्या रहेका छन् ।

तालिका:१) पालिकामा कुल जनसङ्ख्या र उमेर समुहगत जनसङ्ख्याको अवस्था:

उमेर समूह	जनसङ्ख्या			लैङ्गिक प्रतिशत		लैङ्गिक सुचाङ्क	जम्मामा उमेर समुह प्रतिशत
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष		

¹A Study on Social, Economic and Other form of Disparity in Province and Local Levels in Nepal, 2019 (2076). Submitted To "National Natural Resources and Fiscal Commission of Nepal, Singhadarbar, Kathmandu" By the Kathmandu University School of Education, Hattiban Lalitpur.

०-४ वर्ष	६९६	६८१	१३७७	३.८४	३.७५	१.०२२	७.५९९
५-९ वर्ष	७८५	७८४	१५३३	४.३३	४.३२	१.००१	८.४६
१०-१४ वर्ष	९३८	९४१	१८७९	५.१७	५.१९	०.९९६	१०.३७
१५-१९ वर्ष	१०१६	९७३	१९८९	५.६	५.०७	१.०४४	१०.९७
२०-२४ वर्ष	९२०	७०२	१६२२	५.०७	३.८७	१.३१०	८.९५
२५-२९ वर्ष	७७९	६१९	१३९८	४.३	३.४१	१.२५८	७.७१
३०-३४ वर्ष	६८६	४६९	११५५	३.५८	२.५८	१.४६२	६.३७
३५-३९ वर्ष	६५०	४३४	१०८४	३.५८	२.३९	१.४९७	५.९८
४०-४४ वर्ष	५७९	४२६	१००५	३.१९	२.३५	१.३५९	५.५४
४५-४९ वर्ष	५३७	४१८	९५५	२.९६	२.३	१.२८४	५.२७
५०-५४ वर्ष	५९६	४५६	१०५२	३.२९	२.५१	१.३०७	५.८८
५५-५९ वर्ष	४३५	४८७	८२२	२.४	२.१	०.८९३	४.५५
६०-६४ वर्ष	३८४	३८५	७६९	२.११	२.१२	०.९९७	४.२४
६५-६९ वर्ष	३५८	३०४	६६२	१.९७	१.६७	१.१७७	३.६५
७०-७४ वर्ष	२०२	२१३	४१५	१.११	१.१७	०.९८४	२.२९
७५-७९ वर्ष	११४	१०३	२१७	०.६२	०.५६	१.१०६	१.१९
८०-८४ वर्ष	७१	५२	१२३	०.३९	०.२८	१.३६५	०.६७
८५-८९ वर्ष	१६	२१	३७	०.०९	०.११	०.७६१	०.२०
९०-९४ वर्ष	६	११	१७	०.०३	०.०६	०.५४५	०.०९
९५+ वर्ष	७	२	९	०.०४	०.०१	३.५००	०.०५
जम्मा	९७७५	८३४५	१८१२०	५३.९४	४६.०५	१.१७१	१००

स्रोत: राष्ट्रिय तथ्यांक कार्यालय राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तलको तालिका २ मा पालिका भित्र बसोबास गर्ने जातजातिगत विवरण रहेको छ । यस पालिकामा बहुसङ्ख्यक मानिसहरू मगर (८६.९९२%) को रहेको छ । त्यसै गरी विश्वकर्मा (४.०३९%), क्षेत्री (१.८३२%) ठकुरी (१.७३८%) ब्राम्हण (१.५०१%), परियार (१.४८४%), सार्की (१.०७०%) नेवार (०.०९७६%) घर्ति/भुजेल ०.०९३ र अन्य (०.२७०%) रहेका छन् ।

तालिका:२) पालिकाको कुल जनसङ्ख्यामा जातजातिगत जनसङ्ख्याको अवस्था:

जात/जाति	जम्मा	कैफियत
मगर	१५७६३	८६.९९२
विश्वकर्मा	७३२	४.०३९
क्षेत्री	३३२	१.८३२
ठकुरी	३१५	१.७३८
ब्राम्हण	२७२	१.५०१
परियार	२६९	१.४८४
सार्की	१९४	१.०७०
नेवार	१७७	०.९७६
घर्ति/भुजेल	१७	०.०९३
अन्य	४९	०.२७०

जम्मा	१८१२०	९९.९९५
-------	-------	--------

स्रोत: राष्ट्रिय तथ्यांक कार्यालय राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तलको तालिका ४ मा माथि तालिका १ मा प्रस्तुत यस कुल र महिला अनि पुरुषको जनसङ्ख्या मध्ये उमेरगत हिसाबले खण्डीकृत तथ्यांकका रूपमा उमेरगत जनसङ्ख्या प्रस्तुत गरिएको छ । मुलुकको जुनसुकै सरकारी स्तरको योजना र कार्यक्रम निर्माणका लागि यस प्रकारको तथ्याङ्कको अति महत्व रहन्छ । राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयद्वारा प्रकाशित २०७८ को राष्ट्रीय जनगणनाको प्रतिवेदन अनुसार यसपालिकामा २०६८ को कुल जनसङ्ख्या २२६११ रहेकोमा मा २०७८ को राष्ट्रीय जनगणना सम्म आइपुग्दा सो जनसङ्ख्या १८,१२० मा झरेको देखिन्छ । यसले गर्दा यस गाउँपालिकाको जनसङ्ख्या बार्षिक वृद्धि दर ऋणात्मक (-१.९४%) रहेको देखिन्छ । जनसङ्ख्या वृद्धि दर घट्नुको पछाडी जन्मदर, मृत्युदर र बसाई सराईले ठुलो प्रभाव पर्ने भएकाले यी मध्ये यस पालिकाको ७ वटै वडाबाट बाह्रय बसाई सराई निरन्तर बढिरहेकोले पालिकाको बिकासका सबै पक्षमा प्रभाव परेको देखिन्छ । शिक्षा क्षेत्रको योजनामा प्रयोग हुने समग्र र खण्डीकृत दुवै प्रकारको जनसङ्ख्या २०७८ को तथ्याङ्कलाई स्थिर राखी प्रयोग गरिएको छ । तलको तालिकाले यस पालिकामा रहेका जनसङ्ख्याको उमेरगत अनुक्रम (Series) देखाउँछ । यस तथ्याङ्कबाट गाउँपालिकाको विभिन्न क्षेत्र तथा विषयसँग सम्बन्धित योजना र कार्यक्रमको तर्जुमा, स्रोतको व्यवस्थापन र परिचालन तथा सन्चालन गर्न सकिन्छ । उदाहरणका लागि आगामी ५ वर्षमा कक्षा १ मा कति बालबालिका हुन्छन् (अनुमानित २८७ जना) र तिनका लागि शैक्षिक प्रबन्ध कति गर्नुपर्छ भन्नाका लागि यो तथ्याङ्कको बिश्लेषण गरिन्छ ।

तालिका: ४) पालिकाको कुल जनसङ्ख्यामा उमेरगत जनसङ्ख्याको अवस्था: (२०७८)

उमेर	जन सङ्ख्या	उमेर	जन सङ्ख्या	उमेर	जन सङ्ख्या	उमेर	जन सङ्ख्या	उमेर	जन सङ्ख्या	उमेर	जन सङ्ख्या
० वर्ष	222	१६ वर्ष	389	३२ वर्ष	221	४८ वर्ष	227	६४ वर्ष	116	८० वर्ष	30
१ वर्ष	270	१७ वर्ष	388	३३ वर्ष	241	४९ वर्ष	159	६५ वर्ष	149	८१ वर्ष	18
२ वर्ष	290	१८ वर्ष	421	३४ वर्ष	219	५० वर्ष	259	६६ वर्ष	157	८२ वर्ष	35
३ वर्ष	308	१९ वर्ष	339	३५ वर्ष	213	५१ वर्ष	170	६७ वर्ष	124	८३ वर्ष	28
४ वर्ष	287	२० वर्ष	388	३६ वर्ष	200	५२ वर्ष	212	६८ वर्ष	138	८४ वर्ष	12
५ वर्ष	287	२१ वर्ष	323	३७ वर्ष	205	५३ वर्ष	212	६९ वर्ष	94	८५ वर्ष	7
६ वर्ष	286	२२ वर्ष	329	३८ वर्ष	256	५४ वर्ष	199	७० वर्ष	105	८६ वर्ष	11
७ वर्ष	318	२३ वर्ष	277	३९ वर्ष	210	५५ वर्ष	164	७१ वर्ष	99	८७ वर्ष	8
८ वर्ष	325	२४ वर्ष	305	४० वर्ष	245	५६ वर्ष	161	७२ वर्ष	90	८८ वर्ष	6
९ वर्ष	317	२५ वर्ष	300	४१ वर्ष	151	५७ वर्ष	126	७३ वर्ष	70	८९ वर्ष	5
१० वर्ष	332	२६ वर्ष	273	४२ वर्ष	200	५८ वर्ष	220	७४ वर्ष	51	९० वर्ष	3
११ वर्ष	348	२७ वर्ष	258	४३ वर्ष	211	५९ वर्ष	151	७५ वर्ष	49	९१ वर्ष	2
१२ वर्ष	369	२८ वर्ष	292	४४ वर्ष	198	६० वर्ष	223	७६ वर्ष	55	९२ वर्ष	4
१३ वर्ष	393	२९ वर्ष	275	४५ वर्ष	199	६१ वर्ष	130	७७ वर्ष	60	९३ वर्ष	6
१४ वर्ष	437	३० वर्ष	269	४६ वर्ष	198	६२ वर्ष	167	७८ वर्ष	32	९४ वर्ष +	11
१५ वर्ष	452	३१ वर्ष	205	४७ वर्ष	172	६३ वर्ष	133	७९ वर्ष	21	जम्मा	18120

स्रोत: राष्ट्रिय तथ्यांक कार्यालय राष्ट्रिय जनगणना २०७८

१.३.३ शैक्षिक अवस्था र स्वरूप)Educational Status(

क) नेपालको सन्दर्भमा शिक्षाको परिभाषा:

नेपाल एक बहुभाषिक, बहुजातीय, बहुधार्मिक विविध भौगोलिक अवस्था युक्त एक लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक मुलुक हो । यहाँको शिक्षा प्रणालीमा परम्परा देखि विद्यमान माथि उल्लेखित पक्षले प्रत्यक्ष एवं परोक्ष रूपमा प्रभाव पार्दै समय सापेक्ष रूपका राजनैतिक एवं सामाजिक घटनाले परिवर्तन एवं परिमार्जन गरेको पाईन्छ । बि.सं.२०६३ को राजनैतिक आमूल परिवर्तन पश्चात वर्तमान अवस्थाको नेपालको शिक्षाको परिभाषा दिन त्यति सजिलो छैन । मुलुकको राजनैतिक, सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक, साँस्कृतिक लगायतका अवस्था यहाँ वसोवास गर्ने विविध जातजातिको अवस्था, आवश्यकता र चाहनालाई मध्यनजर गर्दा नेपालको शिक्षा भन्नाले अनिवार्य एवं निःशुल्क आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक तहमा निशुल्क शिक्षा, सबै तहमा दिगो, प्रभावकारी एवं गुणस्तरयुक्त व्यावहारिक शिक्षा, देशमा बढ्दो बेरोजगारी समस्यालाई मुलुक भित्रै समाधान गरी आत्मनिर्भर बनाउन सक्ने प्राविधिक एवं व्यावसायिक शिक्षामा प्राथमिकता, सबै भाषा, लिपि, संस्कृति धर्म आदिको संरक्षण, सम्बर्धन एवं परिमार्जन गर्दै समाजमा सहयोगको आदान प्रदान गरी समायोजन हुन सक्ने परिपक्व नागरिकको विकास, राज्यलाई आधुनिक विश्वसंग सम्बद्ध हुन आधुनिक वैज्ञानिक शिक्षा प्रणाली, अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा राज्यको छवि कायम राखी विश्वलाई सन्देश दिन सक्ने मौलिक शिक्षा प्रणाली तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा सम्पर्क बढाउनका लागि अंग्रेजी भाषा लगायत प्रमुख अन्तर्राष्ट्रिय भाषाको प्रभावकारी सिकाई व्यवस्था आदिको माध्यमबाट समता मूलक समावेशी सामाजिक व्यवस्था निर्माण गर्न सक्ने शिक्षा प्रणालीको रूपमा लिनुपर्दछ ।

ख) नीतिगत प्रबन्ध:

नेपालको संविधानले समाजवाद उन्मुख राज्य प्रणालीका आधारमा प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तह सम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क पाउने हक सुनिश्चित गरेको छ । संविधानले अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपमा विपन्न नागरिकलाई कानुन बमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने हक र मातृभाषामा शिक्षा पाउने हक समेतको व्यवस्था गरेको छ । गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता र जीवनपर्यन्त शिक्षाको समान अवसरले राज्यको आर्थिक समृद्धि र सामाजिक न्याय सहितको समता मूलक समाज निर्माण गर्ने सोच पुरा गर्न योगदान पुर्‍याउने रहेकोछ ।

नेपाल सरकारले जारी गरेका अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा सम्बन्धी ऐन २०७५, राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ र अन्य सम्बन्धित प्रावधानहरूले गुणस्तरीय शिक्षामा सबैको समता मूलक पहुँच सुनिश्चित गर्दै सिर्जनशीलता, रचनात्मकता, अध्ययनशीलता, सकारात्मक चिन्तन र सदाचार जस्ता गुण सहितको प्रतिस्पर्धी, सीपयुक्त एवं उत्पादनशील जनशक्ति तयार गर्ने उद्देश्य रहेका छन । यसै गरी नेपाल सरकारको २५ वर्षे दीर्घकालीन सोच समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली सहितको समुन्नत राष्ट्र निर्माणका आधारमा सोहीँ आवधिक योजनाका लक्ष्यहरू तय गरिएको छ । उल्लिखित नीति तथा व्यवस्थाहरूलाई कार्यान्वयन गरी तोकिएका लक्ष्यहरू प्राप्त गर्नका लागि सबै तहका सरकारले शिक्षा

क्षेत्रको योजना तर्जुमा गरी यथेष्ट लगानी सहित कार्यान्वयन गरी अपेक्षित सुधार गर्नु पर्ने देखिएको छ।

ग) शिक्षाको संरचना

नेपालमा औपचारिक शिक्षाको संरचना						
१७ वर्ष देखि माथि						
१५-१६ वर्ष						
१३-१४ वर्ष						
१०-१२ वर्ष						
५-९ वर्ष						
४ वर्ष						
 तहगतउमेर	बा.वि.के. /पू.प्रा.वि.	आधारभूत (१-५)	आधारभूत (६-८)	माध्यमिक (९-१०)	माध्यमिक (११-१२)	उच्च शिक्षा
	औपचारिक शिक्षाको तहहरू					

नेपालको विद्यालय क्षेत्र अन्तर्गत एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा चार वर्षका बालबालिका सहभागी हुन्छन् भने प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा लगायत ५-१२ वर्ष उमेर समूहका लागि ८ वर्षको निःशुल्क तथा अनिवार्य आधारभूत शिक्षा र १३-१६ वर्ष उमेर समूहका लागि ४ वर्षको निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्व सरकारको रहेको छ । शुल्क तिरेर पढ्ने निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित र सरकारको लगानीमा सञ्चालित शुल्क तिर्न नपर्ने गरी दुवै प्रकारका विद्यालयहरू सञ्चालन भइरहेका छन्। उच्च शिक्षामा पनि सरकारको लगानीमा सञ्चालित र निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित उच्च शिक्षाका शिक्षण संस्थाहरू छन् ।

यस खण्डमा यस निस्दी गाउँपालिकाको संक्षिप्त शैक्षिक सन्दर्भको वर्तमान अवस्था र उपलब्धि तथा अन्तरका (मुलुकको शैक्षिक र अन्य योजनाहरू साथै दिगो विकास लक्षहरूको तुलनामा) बारेमा चर्चा, समस्याहरूको पहिचान, चुनौती र अवसरहरूका बारेमा पनि चर्चा गरिएको छ ।

ग) पालिकामा शिक्षाको वर्तमान अवस्था:

यस पालिकाको समग्र विकासको महत्वपूर्ण पूर्वाधारको रूपमा शिक्षा क्षेत्र रहेको छ । पालिकाका प्रत्येक नागरिकको सर्वाङ्गीण विकास गरी असल योग्य, सक्षम, प्रतिस्पर्धी र उत्पादन मूलक जनशक्ति तयार गर्नु र शिक्षामा सबै नागरिकको समता मूलक र न्यायोचित पहुँच स्थापित गर्नु यस पालिकाको मूल लक्ष्य र प्राथमिकता रहँदै आएको छ। नेपालको संविधानको धारा ३१ मा उल्लेखित शिक्षा

सम्बन्धी हकहरु र तिनको कार्यान्वयनका लागि विकास भएका विभिन्न ऐन, कानून, नियमावली, नीति, प्रावधान आदिको कार्यान्वयन र पालनामा जोड दिदै आएको छ । सबै नागरिकलाई शिक्षामा पहुँचको हकको सुनिश्चितता, आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा निःशुल्कको व्यवस्था, अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने कुरामा सहयोग, आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र सकारात्मक विभेदका आधारमा विशेष अवसर उपलब्ध गराउने (अपाङ्ग, विपन्न, दलित, पिछडा वर्ग, आदि) र त्यस्ता विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति र विभिन्न प्रोत्साहन सहित निःशुल्क शिक्षाको व्यवस्थाको सुनिश्चितता जस्ता महत्वपूर्ण कार्यहरू यस गाउँपालिकामा सम्पादन हुँदै आएका छन् । पालिकाको समग्र शैक्षिक अवस्थाहरू तलका तालिका र तिनको विश्लेषण अनुसार रहेको छ ।

तलको तालिका १ अनुसार यस गाउँपालिकामा कुल ५१ वटा सामुदायिक विद्यालयहरू छन् । कुल विद्यालय मध्ये ३९ वटा आधारभूत विद्यालयहरू (कक्षा १-२ संचालित २ वटा, १-३ सम्म संचालित ३ वटा र १-५ सम्म संचालित २१ वटा, १-६ सम्म संचालित १ वटा, १-७ सम्म संचालित १ वटा, १-८ सम्म संचालित ११ वटा) र १२ वटा माध्यमिक विद्यालयहरू (कक्षा १-१० संचालित २ वटा र कक्षा १-१२ सम्म संचालित १० वटा) छन् । यस गाउँपालिकाका विद्यालयमा आधारित ४७ वटा र समुदायमा आधारित १० वटा गरी जम्मा ५७ प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र छन् । जसमध्ये ४७ संघीय अनुदान प्राप्त र १० वटा गाउँपालिका अनुदानबाट संचालित छन् । १२ वटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरू मध्ये १ विद्यालयमा प्राविधिक धार समेत संचालन छ । चार वटा वडामा १/१ वटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र रहेका छन् ।

तालिका १ : कक्षागत र तहगत विद्यालय सङ्ख्या:

विद्यालयको प्रकार	संचालित कक्षा अनुसारको सङ्ख्या													तहगत सङ्ख्या						जम्मा इकाई	CL C	अन्य	तहगत सङ्ख्या			
	EC-ED	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१-५	६-८	१-८	९-१०	११-१२	१-१२				१-५	६-८	९-१०	११-१२
सबै प्रकारका विद्यालयमा कक्षागत र तहगत सङ्ख्या	५७	०	२	३	०	२१	१	१	११	०	२	०	१०	२६	१३	३९	२	१०	१२	५१	४	०	२६	१३	२	१९
सामुदायिक विद्यालयमा कक्षागत र तहगत सङ्ख्या	५७	०	२	३	०	२१	१	१	११	०	२	०	१०	२६	१३	३९	२	१०	१२	५१	४	०	२६	१३	२	१९
समुदायिक शुन्य दरबन्दी भएका विद्यालय	०	०	०	०	०	०	१	१	१०	०	२	०	८	०	१२	१२	२	८	१०	३२	०	०	०	१२	२	८
प्राविधिक धार सहितका सामुदायिक विद्यालय (कक्षा ९-१२)	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	१	१	१	०	०	०	१	१	१	१	०	०	०	०	१	१
सामुदायिक																				४	०	०	०	०	०	०

विद्यार्थीको सङ्ख्या- २०८१

कक्षा	लिङ्ग	विद्यार्थी संख्या	दलित विद्यार्थी	जनजाति विद्यार्थी	अपाङ्गता भएका विद्यार्थी	कैफियत
बालविकास/ पूर्व प्रा.वि.	छात्रा	२२५	२३	१९४	३	
	छात्र	२५७	२२	२२९	४	
	जम्मा	४८२	४५	४२३	७	
१	छात्रा	१५१	१३	१२८	५	
	छात्र	१६६	९	१४८	४	
	जम्मा	३१७	२२	२७६	९	

२	छात्रा	१३८	११	१२२	४	
	छात्र	१२५	७	११२	४	
	जम्मा	२६३	१८	२३४	८	
कक्षा	लिङ्ग	विद्यार्थी संख्या	दलित विद्यार्थी	जनजाति विद्यार्थी	अपाङ्गता भएका विद्यार्थी	कैफियत
३	छात्रा	१४७	११	१३१	५	
	छात्र	१२७	१०	११४	५	
	जम्मा	२७४	२१	२४५	१०	
४	छात्रा	१५९	१३	१३९	६	
	छात्र	१५०	४	१३९	५	
	जम्मा	३०९	१७	२७८	११	
५	छात्रा	१५९	१३	१४२	५	
	छात्र	१६०	११	१४३	४	
	जम्मा	३१९	२४	२८५	९	
६	छात्रा	१६१	९	१४७	४	
	छात्र	१८१	१६	१५८	५	
	जम्मा	३४२	२५	३०५	९	
७	छात्रा	१७१	१०	१५८	६	
	छात्र	१९१	८	१७९	५	
	जम्मा	३६२	१८	३३७	११	
८	छात्रा	१५६	३	१५१	५	
	छात्र	१९१	७	१७८	५	
	जम्मा	३४७	१०	३२९	१०	
९	छात्रा	१६४	५	१५५	३	
	छात्र	१६३	१२	१४१	४	
	जम्मा	३२७	१७	२९६	७	
१०	छात्रा	१५४	९	१४१	४	
	छात्र	१३६	२	१३१	३	
	जम्मा	२९०	११	२७२	७	
११	छात्रा	७०	६	६०	३	
	छात्र	५५	५	४९	२	
	जम्मा	१२५	११	१०९	५	
१२	छात्रा	११७	५	१०४	२	
	छात्र	७४	४	६९	२	
	जम्मा	१९१	९	१७३	४	
		३९४८	२४३	३५६२	१०७	

तालिका ३: सामुदायिक विद्यालयमा तहगत विद्यार्थी सङ्ख्या साथै जम्मा मध्ये दलित, जनजाति र अपाङ्गता भएका

विद्यार्थीको सङ्ख्या

कक्षा	लिङ्ग	विद्यालयमा विद्यार्थी संख्या	छात्रा % र लैङ्गिक समता सूचांक	दलित विद्यार्थी	जनजाति विद्यार्थी
बाविकास	छात्रा	२२५	४६.६८	२३	१९४
	छात्र	२५७	५३.३१	२२	२२९
	जम्मा	४८२	०.८७	४५	४२३
आधारभूत (कक्षा १-५)	छात्रा	७५४	५०.८७	६१	६६२
	छात्र	७२८	४९.१२	४१	६५६
	जम्मा	१४८२	१.०३	१०२	१३१८
आधारभूत (कक्षा ६-८)	छात्रा	४८८	४६.४३	२२	४५६
	छात्र	५६३	५३.५६	३१	५१५
	जम्मा	१०५१	०.७९	५३	९७१
माध्यमिक (कक्षा ९-१०)	छात्रा	३१८	५१.५३	१४	२९६
	छात्र	२९९	४८.४६	१४	२७२
	जम्मा	६१७	१.०६	२८	५६८
माध्यमिक (कक्षा ११-१२)	छात्रा	१८७	५९.१७	११	१६४
	छात्र	१२५	३९.५५	९	११८
	जम्मा	३१६	१.४९	२०	२८२
आधारभूत (कक्षा १-८)	छात्रा	१२४२	४९.०३	८३	१११८
	छात्र	१२९१	५०.९६	७२	११७१
	जम्मा	२५३३	०.९६	१५५	२२८९
माध्यमिक (कक्षा ९-१२)	छात्रा	५०५	५४.१२	२५	४६०
	छात्र	४२८	४५.८७	२३	३९०
	जम्मा	९३३	१.१७	४८	८५०

माथिका तालिकाहरू २ र ३ मा उल्लेखित कक्षागत र तहगत साथै विद्यालय प्रकार र तह अनुसार अध्ययनरत जम्मा विद्यार्थीहरूमा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थी प्रतिशत, दलित विद्यार्थीहरूको प्रतिशत, जनजाति विद्यार्थीहरूको प्रतिशत, अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूको प्रतिशत, प्राविधिक धारमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको प्रतिशत र विज्ञान विषय लिई अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको प्रतिशत तलको तालिका ४ मा विश्लेषण गरिएको छ । बालविकासमा ८२.३९% बालबालिका, आधारभूत तह कक्षा १-५ मा ९६.६७% विद्यार्थी र कक्षा ६-८ मा १००% विद्यार्थी अध्ययनरत छन् । यस्तै माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा ७४.३३% अध्ययनरत छन् भने कक्षा ११-१२ मा ३७.५७% विद्यार्थी अध्ययनरत छन्

। तहगत जम्मा विद्यार्थीमा जनजाति विद्यार्थीको भर्ना प्रवृत्ति हेर्दा यस पालिकामा क्रमशः बालविकासमा ८०.६% बालबालिका, आधारभूत तह कक्षा १-५ मा ८२.२% विद्यार्थी र कक्षा ६-८ मा ८४.५% रहेको छ भने माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा ८३.४% र कक्षा ११-१२ मा ७९.९% विद्यार्थी अध्ययनरत छन् । यसबाट के थाहा हुन्छ भने बालविकास कक्षा र माध्यमिक तहमा तोकिएका उमेर समुहको जनजातिको जम्मा जनसङ्ख्यामा रहेको प्रतिशत झन्डै २%/३% लक्षित उमेर समुहका समेटिएका छैनन् । यसै गरी अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूको प्रतिशत २.७१ (१०७) रहेको देखिन्छ । यस पालिकाको माध्यमिक तहका विद्यालयहरू मध्ये कक्षा ९-१२ का कुल विद्यार्थीमा प्राविधिक धारमा अध्ययनरत विद्यार्थीको प्रतिशत १.०९% छ ।

तालिका ४: तहगत जम्मा विद्यार्थी सङ्ख्यामा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थी प्रतिशत, दलित, जनजाति र अपाङ्गता भएका विद्यार्थी र प्राविधिक धारमा अध्ययनरत विद्यार्थीको प्रतिशत

कक्षा	लिङ्ग	सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थी प्रतिशत	दलित विद्यार्थीहरूको प्रतिशत	जनजाति विद्यार्थीहरूको प्रतिशत	अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूको प्रतिशत	प्राविधिक धारमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको प्रतिशत	विज्ञान विषय लिई अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको प्रतिशत
आधारभूत (कक्षा १-५)	छात्रा	२१.७५	१.७५	१९.०९	०.७२	-	-
	छात्र	२१.००	१.१८	१८.९२	०.६३	-	-
	जम्मा	४२.७५	२.९४	३८.०२	१.३५	-	-
आधारभूत (कक्षा ६-८)	छात्रा	१४.०७	०.६३	१३.१५	०.४३	-	-
	छात्र	१६.२४	०.८९	१४.८५	०.४३	-	-
	जम्मा	३०.३२	१.५२	२८.०१	०.८६	-	-
माध्यमिक (कक्षा ९-१०)	छात्रा	९.१७	०.४०	८.८४	०.२०	-	-
	छात्र	८.६२	०.४०	७.८४	०.२०	-	-
	जम्मा	१७.८०	०.८०	१६.३८	०.४०	-	-
माध्यमिक (कक्षा ११-१२)	छात्रा	५.३९	०.३१	४.७३	०.१४	-	-
	छात्र	३.६०	०.२५	३.४०	०.११	-	-
	जम्मा	९.११	०.५७	८.१३	०.२५	-	-
आधारभूत (कक्षा १-८)	छात्रा	३५.८३	२.३९	३२.२५	१.१५	-	-
	छात्र	३७.२४	२.०७	३३.७८	१.०६	-	-
	जम्मा	७३.०८	४.४७	६६.०४	२.२२	-	-
माध्यमिक (कक्षा ९-१२)	छात्रा	१४.५७	०.७२	१३.२७	०.३४	०.६०	-
	छात्र	१२.३४	०.६६	११.२५	०.३१	०.४९	-
	जम्मा	२६.९१	१.३८	२४.५२	०.६६	१.०९	-

माथिको तालिका २ मा उल्लेखित कक्षागत र तहगत अध्ययनरत जम्मा विद्यार्थीहरूमा उमेरगत विद्यार्थीहरूको भर्ना प्रवृत्तिको प्रतिशत तलको तालिका ५ मा विश्लेषण गरिएको छ । बालविकासका जम्मा बालबालिका मध्ये ४०.८% बालबालिका ४ वर्षका ४.३%, बालबालिका ४ वर्ष मुनिका र

बाँकि ५४.८% बालबालिका ४ वर्ष माथि उमेरका छन् । यस्तै आधारभूत तहको कक्षा १ मा प्रवेश लिएका जम्मा बालबालिका मध्ये ६८.८% बालबालिका ५ वर्षका, २.२% बालबालिका ५ वर्ष मुनिका र बाँकी २९.०% बालबालिकाहरू ५ वर्ष माथि उमेरका छन्, जसमध्ये १६.५% बालबालिकाहरू ७-१० वर्ष उमेरका रहेको जसले पहिलो पटक औपचारिक शिक्षामा प्रवेश लिएका छन् । सैद्धान्तिक र व्यवहारिक दुवै दृष्टिले शैक्षिक पद्धतिलाई विश्लेषण गर्ने हो भने औपचारिक शिक्षाको प्रवेशद्वार कक्षा १ हो र त्यस पछिका कक्षागत र तहगत रूपमा हुन आउने विद्यार्थी सङ्ख्या भनेको कक्षा १ मा प्रवेश पछि हुने कक्षागत विद्यार्थी प्रवाहका आधारमा (आधार वर्षको शैक्षिक सत्रबाट अघिल्लो शैक्षिक सत्रमा माथिल्लो कक्षामा उत्तीर्ण भै जाने सङ्ख्या, पुनः उही कक्षामा कक्षा दोहो-याउने र आधार वर्षमा कक्षा छाड्ने) हुने हो । यसै अनुसार यस गाउँपालिकाको कक्षा २ देखि माथिका कक्षाहरूमा कक्षागत तोकिएका उमेर समूहका विद्यार्थीको प्रतिशत क्रमशः घट्दो र माथिल्लो उमेर समूहका विद्यार्थीको प्रतिशत बढ्दो प्रवृत्तिमा देखिएको छ । यस प्रकारको विद्यार्थी भर्ना प्रवृत्ति हुनु भनेको विद्यार्थीहरूले वैयक्तिक रूपमा हासिल गर्ने र प्रदर्शन गर्ने सिकाई सक्षमतामा नकारात्मक प्रभाव पर्नु हो । यस सन्दर्भमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले गरेका विभिन्न चरणका विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण (NASA) सम्बन्धी अध्ययन प्रतिवेदनहरूले देखाएका प्राप्तिहरूले (Findings) प्रमाणित गरेका छन् । ती प्रतिवेदनहरू मध्ये सन् २०१८ मा प्रकाशित कक्षा ५ को गणित र नेपाली विषयहरूको विद्यार्थी सिकाई उपलब्धि मापनको प्रतिवेदन अनुसार विद्यार्थीको सिकाईमा प्रभाव पार्ने विभिन्न तत्वहरू मध्ये तिनीहरूको उमेर महत्वपूर्ण तत्व हो । उपयुक्त उमेर समूहका विद्यार्थीहरूको सिकाई उपलब्धिका तुलनामा सो भन्दा माथि उमेरका विद्यार्थीहरूको विषयगत सिकाई उपलब्धि कमजोर हुने देखाएको छ ।

तालिका ५: कक्षागत जम्मा विद्यार्थी सङ्ख्यामा उमेरगत विद्यार्थीको भर्ना प्रवृत्ति प्रतिशत:

कक्षा	लिङ्ग	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०
ECED	G			90																
	B			107																
	T			197																
1	G				71															
	B				66															
	T				143															
2	G					66														
	B					52														
	T					118														
3	G						58													
	B						47													
	T						105													
4	G							65												
	B							55												
	T							120												
5	G								62											
	B								55											
	T								117											
6	G									57										

कक्षा	लिङ्ग	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०
	B									44										
	T									101										
7	G										44									
	B										47									
	T										91									
8	G											49								
	B											42								
	T											91								
9	G												46							
	B												38							
	T												84							
10	G													34						
	B													26						
	T													60						
11	G														15					
	B														8					
	T														23					
12	G															26				
	B															12				
	T															48				

तालिका ६: तहगत शिक्षक सङ्ख्या:

तह	सामुदायिक विद्यालयमा स्वीकृत र राहत दरबन्दीका शिक्षक सङ्ख्या					सामुदायिक विद्यालयका सबै प्रकारका शिक्षक सङ्ख्या (पालिका र निजी स्रोतबाट नियुक्त शिक्षक समेत)					सबै प्रकारका विद्यालयको शिक्षक सङ्ख्या (संस्थागतको समेत)			
	स्वीकृत र राहत दरबन्दी	जम्मा	महिला	महिला%	विद्यार्थी शिक्षक अनुपात	ज	म	पु	पालिकाको स्रोतबाट नियुक्त	महिला%	ज	म	पु	महिला%
पूर्व प्रा.वि./बा. वि.के.	४७	४७	४७	१००	१०.२३	९	९	०	९	१००	५६	५६	०	१००
आधारभूत (१-५)	२२४	२२४	७५	३३.४८	६.६६	७	६	१	७	८५.७१	२३१	८१	१५०	३५.०६
आधारभूत (६-८)	४१	४१	१७	४१.४६	२५.५६	०	०	०	०	०	०	०	०	०
माध्यमिक (९-१०)	३८	३३	५	१३.१५	१६.२६	१	०	१	१	०	३९	५	३४	१०.२०
माध्यमिक (११-१२)	६	६	१	१६.६६	५२.६६	०	०	०	०	०	६	१	५	१६.६६

माथिको तालिका ६ मायस पालिकामा सन्चालित सबै प्रकारका विद्यालय र सामुदायिक विद्यालयहरूमा कार्यरत तहगत र नियुक्तिको प्रकार अनुसारका शिक्षकहरूको विवरण उल्लेख गरिएको छ । तहगत रूपमा सबै प्रकारका विद्यालयको शिक्षक सङ्ख्यामा ECED मा ५७ जना

महिला शिक्षक, आधारभूत तह (कक्षा १-५) को स्वीकृत र राहत दरबन्दी २२४ जना नियुक्त , आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा ४१ जना, माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा ३८ जना र माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) मा ६ जना कार्यरत छन् । यस पालिकाको स्वीकृत ४७ वटा ECED मा ५७ जना, आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा ७५ जना (३३.४८% महिला), आधारभूत तह (कक्षा ६-८) को स्वीकृत र राहत दरबन्दी ४१ नियुक्त भएका समेत १७ जना (४१.४६% महिला), माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) को स्वीकृत र राहत दरबन्दी ३८ मा ५ जना (१३.१५% महिला) र माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) को स्वीकृत र राहत दरबन्दी ६ मा १ जना (१६.६६% महिला) कार्यरत छन् ।

ड) प्रमुख शैक्षिक सूचकका आधारमा पालिकाको प्रगति तथा वर्तमान अवस्था:

तलको तालिका १ मा यस गाउँपालिकाको शैक्षिक क्षेत्र भित्रका केहि प्रमुख पक्षहरूको वर्तमान अवस्थालाई केही महत्वपूर्ण सूचकहरूको विश्लेषणका आधारमा प्रस्तुत गरिएको छ । यस पालिकाको माथि विश्लेषण गरिएका शिक्षा र शिक्षा क्षेत्रसँग सम्बन्धित विभिन्न क्षेत्रहरूमा भएका प्रगति र तिनले शिक्षा क्षेत्रमा पारेका सकारात्मक र कमजोर पक्षहरूको अवस्थाका बारेमा तल उल्लेखित शिक्षा उपक्षेत्रगत सूचकहरूको वर्तमान अवस्थाहरूले देखाएको छ ।

- प्रारम्भिक बालविकास तथा पुर्व प्राथमिक शिक्षामा सहजै देखिने भर्ना दर (१०८.७%) सुधारोन्मुख भएपनि खुद भर्ना दरको अवस्था (८४.८%) कमजोर रहेको छ ।
- कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका मध्ये ECED को अनुभव लिई आएका बालबालिकाको प्रतिशत (९३.८%) तुलनात्मक रूपमा राम्रो देखिएको छ । तापनि यस सूचकले कक्षा १ मा सहजै देखिने प्रवेश दर (९१.१%) र खुद प्रवेश दर (६०.१%) मा सकारात्मक प्रभाव पार्न सकेको छैन ।
- पालिकामा संचालित बालविकास केन्द्रहरू मध्ये तोकिएका ५ वटा न्युन तम सक्षमताका मापदण्डहरूमा कम्तिमा ३ वटा मापदण्डहरू पुरा गर्ने ECED हरू ५० मात्र छन् ।
- ECED केन्द्रहरूमा अध्ययनरत बालबालिकाहरू मध्ये सिकाई सामग्रीको Set प्राप्त गर्नेको प्रतिशत ६०.८% छन् ।
- ECED केन्द्रहरूमा अध्यापनरत शिक्षक/शिक्षिकाहरू मध्ये कम्तिमा १५ दिने तालिम प्राप्त गर्नेको प्रतिशत ४८.८% मात्र छन् ।
- ECED का जम्मा बालबालिकामा ४ वर्ष उमेर समुहका बालबालिकाको प्रतिशत ४०.८% मात्र छ भने जम्मा भर्नामा लैङ्गिक समता सूचांक ०.९० रहेकोछ ।
- आधारभूत तह कक्षा १-८ मा सहजै देखिने भर्ना दर ९३.३% र खुद भर्ना दर ६२.८% र कक्षा १-८ मा तोकिएको उमेर समूह भन्दा कम/बढी उमेर समुहका विद्यार्थीको प्रतिशत ३०.५% रहेको छ । साथै जम्मा भर्नामा लैङ्गिक समता सूचांक भने १.०१ रहनु राम्रो पक्ष रहेको छ ।
- आधारभूत तह (कक्षा १-८) उमेर समुहका जनसङ्ख्या मध्ये विद्यालयमा भर्ना भएका (कुनैपनि कक्षामा) बालबालिकाको भर्ना दर (ASER) ८७.४% रहेको छ । जुन आधारभूत तहको खुद भर्ना दर ६२.८% भन्दा राम्रो छ ।

- ASER सूचकले के इङ्कित गर्दछ भने यस पालिकाको ५-१२ उमेर समुहका जनसङ्ख्या मध्ये हाल ८७.४% बालबालिकाहरू विद्यालयमा अध्ययनरत छन् र १२.६% बालबालिकाहरू विद्यालय बाहिर छन् वा यस पालिकाबाट विभिन्न कारणले अस्थायी बसाईसराइ गरी अन्यत्र जानेको सङ्ख्या ठुलो रहेकोले यो अवस्था देखिएको छ र आधारभूत तहमा २.४% विद्यार्थीहरूले वार्षिक रूपमा कक्षा छाड्ने गरेकाले विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको सङ्ख्या धेरै देखिएको हुन सक्छ ।
- यस पालिकाको आधारभूत तहका कक्षा १-५ र ६-८ मा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात क्रमसः १:८ र १:२७ छ भने महिला शिक्षकको सहभागिता ४९.३% छ ।
- आधारभूत तह (कक्षा१-८) मा दलित विद्यार्थीको प्रतिशत जनसङ्ख्याको अनुपातसँग समान छ ।
- ९०% विद्यार्थीले शैक्षिक सत्र शुरू भएको दोस्रो हप्ता भित्रमा पुरा सेट निःशुल्क पाठ्यपुस्तक प्राप्त गरेका छन् ।
- ECED देखि कक्षा ५ सम्मका विद्यार्थी मध्ये सबैले दिवाखाजा प्राप्त गर्दछन् ।
- कक्षा ५ सम्म पुग्ने बालबालिकाको दर ९६.३% हुँदा कक्षा १ मा मात्र ७.२% बालबालिकाले कक्षा दोहो-याउँछन् । त्यस्तै कक्षा ५ पुरा गर्ने विद्यार्थीको दर ८९.८% छ ।
- कक्षा ८ सम्म पुग्ने विद्यार्थीको दर र आधारभूत तह (कक्षा१-८) पुरा गर्ने विद्यार्थीको दर क्रमसः ९०.१% र ८१.२% रहेको छ ।
- आधारभूत तहको कक्षा ५ बाट कक्षा ६ मा र आधारभूत तहको कक्षा ८ बाट माध्यमिक तहको कक्षा ९ मा हुने संक्रमण दर क्रमशः ८५.९% र ६७.३% रहेको छ ।
- अझै पनि कक्षा ३ र ५ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरू लेखाइ पढाइ र अङ्क गणितमा तोकिएका न्युनतम सक्षमता कक्षा ३ मा ४७.७% र ६१.३% र कक्षा ५ मा ५६.०% र ६७.५% मात्र हासिल गरेका छन् भने कक्षा ८ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले हासिल गरेका तोकिएका न्युनतम सक्षमताहरूको प्रतिशत नेपाली विषयमा ५६.६% र गणित विषयमा ४२.९% मात्र रहेको छ ।
- गाउँपालिकाको आधारभूत तहमा (कक्षा६-८सम्म) अध्यापनको लागि Maths, Science and English विषयको विषयगत शिक्षक पूरा गर्ने विद्यालय ४४.७% मात्र छ ।
- ४२.५% विद्यालयमा WASH सुविधा र ReAL Plan कार्यान्वयन गर्ने विद्यालयहरूको प्रतिशत ५०.०% छ । त्यस्तै ४२.५% विद्यालयमा Internet र ICT सम्बन्धी पूर्वाधार र ५७.५% विद्यालयमा विद्युतिय सुविधा प्राप्त (वैकल्पिक उर्जाको स्रोत भएका समेत) छ ।
- स्थानीय तहले आफ्नो आन्तरिक स्रोतको १४.०% साथै कुल बजेटको १९.०% बजेट शिक्षामा खर्च गर्नु उपलब्धिपूर्ण पक्ष रहेको छ ।
- माध्यमिक तह उपक्षेत्रको कक्षा ९-१२ मा सहजै देखिने भर्ना दर ५०.६% र खुद भर्ना दर २३.१% मात्र देखिन्छ र कक्षा ९-१२ मा तोकिएको उमेर समूह भन्दा कम/बढी उमेर समुहका विद्यार्थीको प्रतिशत ३२.०% देखि ४३.०% सम्म रहेको छ । साथै जम्मा विद्यार्थी भर्नामा लैङ्गिक समता सूचांक भने १.२५ रहनु राम्रो पक्ष रहेको छ ।

- माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) उमेर समुहका जनसङ्ख्या मध्ये विद्यालयमा भर्ना भएका (कुनै पनि कक्षामा) विद्यार्थीको भर्ना दर (ASER) ६५.४% रहेको छ, जुन यस तहको खुद भर्ना दर २३.१% भन्दा राम्रो छ । यो सूचक ASER ले के इङ्गित गर्दछ भने यस पालिकाको १३-१६ वर्ष उमेर समुहका जनसङ्ख्या मध्ये हाल ६५.४% विद्यालयमा अध्ययनरत छन् र ३४.६% यस उमेर समुहका जनसङ्ख्या विद्यालय बाहिर छन् वा यस पालिकाबाट विभिन्न कारणले अस्थायी बसाई सराई गरी अन्यत्र जानेको सङ्ख्या ठुलो रहेकोले यो अवस्था देखिएको छ, अर्को यस तहको कक्षा ९ बाट ८.०% र कक्षा १० बाट २.५% विद्यार्थीहरूले वार्षिक रूपमा कक्षा छाड्ने गरेकाले विद्यालय बाहिर रहेकाको सङ्ख्या धेरै देखिएको हुन सक्छ ।
- यस पालिकाको माध्यमिक तहका कक्षा ९-१० र ११-१२ मा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात क्रमशः १:१८ र १:३८ हुँदा, महिला शिक्षकको सहभागिता १४.५% रहेको छ र दलित विद्यार्थीको प्रतिशत १२.६% रहेको छ । जुन जनसङ्ख्याको अनुपातसँग समान रहेको छ ।
- ९०% विद्यार्थीले शैक्षिक सत्र शुरू भएको दोस्रो हप्ता भित्रमा पुरा सेट पाठ्यपुस्तक प्राप्त गर्छन् ।
- जम्मा सामुदायिक विद्यालय मध्ये कक्षा ९-१२ मा प्राविधिक धार सहित सन्चालन गर्ने विद्यालयहरूमा भर्ना भएका विद्यार्थी सङ्ख्या ११.४% र सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरू मध्ये कक्षा ११-१२ मा विज्ञान विषय सन्चालन भएका विद्यालयहरूमा विज्ञान विषयमा भर्ना भए काजम्मा विद्यार्थी प्रतिशत ८.६% छ ।
- अझै पनि कक्षा १० र १२ सम्म पुग्ने विद्यार्थीको दर ७७.९% र ३२.०% छ भने कक्षा १० पुरा गर्ने विद्यार्थीको दर ७२.४% छ ।
- कक्षा १० मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले हासिल गरेका तोकिएका न्युनतम सक्षमताहरूको प्रतिशत नेपाली विषयमा ६३.०%, अंग्रेजीमा ४९.०%, विज्ञानमा ३७.०% र गणित विषयमा ५४.०% हासिल गरेका छन् ।
- माध्यमिक तहमा (कक्षा ९-१० सम्म) अध्यापनको लागि Maths, Science and English विषयको विषयगत शिक्षक पूरा गर्ने विद्यालय ८१.८% र ५ वटा मूल विषयको विषयगत शिक्षक पूरा गर्ने विद्यालय १८.२% मात्र छन् ।
- माध्यमिक तहको कक्षा १० बाट कक्षा ११ मा हुने संक्रमण दर ३१.९% मात्र छ ।
- यस पालिकाको कूल जन सङ्ख्यामा ५ वर्ष र सो भन्दा माथिको उमेर समुहको जनसङ्ख्याको कूल साक्षरता दर ८३.३% छ जसमा ७७.२% महिला र ९०.५% पुरुष साक्षर छन् । यस्तै १५ वर्ष र सो भन्दा माथिको उमेर समुहको जनसङ्ख्याको कूल साक्षरता दर ७९.८% छ जसमा ७२.८% महिला र ८८.४% पुरुष साक्षर छन् र १५-२४ वर्ष उमेर समुहको जनसङ्ख्याको कूल साक्षरता दर ९९.१% छ । साथै १५ वर्ष र सो भन्दा माथिको साक्षरता दरमा लैङ्गिक समता सूचांक ०.८२ रहेको छ ।
- पालिकाको जम्मा जनसङ्ख्यामा तीन चौथाई भन्दा बढी (७६.८%) मगर समुदायको रहेको छ र यस समुदायको साक्षरता दर ८२.८% (पुरुष ९०.२% र ७६.८% छन् भने दोश्रो ठुलो जनसङ्ख्या रहेको विश्वकर्मा जातिको साक्षरता दर ८४.०% (९०.०% पुरुष र ७९.२% महिला)

छन् । यस गाउँपालिकाको कूल जनसङ्ख्याको साक्षरता दर भन्दा बढि हो । यसरी हेर्दा यस गाउँपालिकामा ५ वर्ष र सो भन्दा माथिको उमेर समुहको कूल जन सङ्ख्या २२,३१८ मध्ये ३,७१८ जना निराक्षर छन् भने १५ वर्ष र सो भन्दा माथिको उमेर समुहको कूल १८,१३८ जनसङ्ख्यामा ३,६६६ जना निराक्षर छन् ।

तालिका १ प्रमुख शैक्षिक सुचकहरूका आधारमा पालिकाको प्रगति तथा वर्तमान अवस्था:

सुचकहरू	सुचकको तह	पन्ध्रौँ योजना (२०७६/७७-२०८०/८१)आर्थिकवर्ष				Bench Mark	सोर्ही योजना (२०८१/८२-२०८५/८६) को अन्तिम लक्ष्य	शिक्षा उप-क्षेत्र
		१९/२०	२०/२१	२१/२२	२२/२३	२३/२४		
		७७/७८	७८/७९	७९/८०	८०/८१	८१/८२		
५ वटा न्यूनतम सक्षमताका मापदण्डहरू मध्ये कम्तिमा ३ वटा मापदण्डहरू पुरा गर्ने ECED केन्द्र/कक्षाहरू		०	०	०.००	०.००	५०.५		१
ECED केन्द्र/कक्षाहरूमा अध्ययनरत बालबालिकाहरू मध्ये सिकाई सामग्रीको Set प्राप्त गर्ने सङ्ख्या		०	०	०.००	०.००	६२.२		१
ECED केन्द्र/कक्षाहरूमा अध्यापनरत शिक्षक / शिक्षिकाहरू मध्ये कम्तिमा १५ दिने तालिम प्राप्त गर्नेको सङ्ख्या		०	०	०.००	०.००	५७.५		१
ECED मा खुद भर्ना दर (Enrolment rate of 4-year old children)	जम्मा	७७.१	८०.९	८३.१	८७.२	८९.६		१
	छात्रा	७७.३	८२.९	८७.५	७७.३	८५.२		
ECED मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER in ECED)	जम्मा	९५.५	८९.५	८८.८	९०.४	८१.०		१
	छात्रा	९२.२	९९.४	९८.७	८२.०	७२.८		
ECED मा सहजै देखिने भर्ना दरमा लैङ्गिक समतासूचांक (GPI in ECED GER)		०.९४	१.२२	१.२२	०.८३	०.८१		१
ECED को खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in ECED GER)		१.०१	१.०४	१.१०	०.८०	०.८३		१
ECED मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये दलित बालबालिकाको प्रतिशत		०.०	०.०	०.००	०.००	९.३५		१
ECED मा भर्ना भएका बालबालिकामध्ये अपाङ्गता भएका बालबालिकाको प्रतिशत		०.०	०.०	०.००	०.००	०.५१		१
ECED मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कम तथा बढी उमेरका बालबालिकाको प्रतिशत		१८.४	८.६	५.७	३.२	५.६		१
कक्षा १ मा सहजै देखिने प्रवेश दर (GIR Grade 1)	जम्मा	९६.४	१०४.९	१०७.८	१०२.५	९३.०		१&२
	छात्रा	९४.६	९४.६	९७.३	९४.१	८५.०		
कक्षा १ मा खुद प्रवेश दर (NIR Grade 1)	जम्मा	९५.०	९५.०	९७.७	९५.६	८६.१		१&२
	छात्रा	९४.६	९४.६	९७.३	९४.१	८५.०		
कक्षा १ को सहजै देखिने भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक		०.९९	०.९६	१.०१	१.०४	०.८७		१&२

सूचकहरू	सूचकको तह	पन्ध्रौं योजना (२०७६/७७-२०८०/८१)आर्थिकवर्ष				Bench Mark	सोर्ही योजना (२०८१/८२-२०८५/८६) को अन्तिम लक्ष्य	शिक्षा उप-क्षेत्र
		१९/२०	२०/२१	२१/२२	२२/२३	२३/२४		
		७७/७८	७८/७९	७९/८०	८०/८१	८१/८२		
(GPI in GIR)								
कक्षा १ को खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in NIR)		0.99	0.99	0.99	0.97	०.९२		1&2
कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकामध्ये ECED को अनुभव लिई आएका बालबालिकाको प्रतिशत	जम्मा	82.7	83.2	85.6	95.7	८८.४	१००	1
	छात्रा	85.9	86.0	86.0	93.8	९४.६		
कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका मध्ये ECED को अनुभव नलिई आएका बालबालिकाको प्रतिशत	जम्मा	17.3	16.8	14.4	4.3	11.६		1
	छात्रा	14.1	14.0	14.0	6.3	५.४		
आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	जम्मा	99.4	104.3	108.3	106.5	९८.1		2
	छात्रा	99.6	102.6	110.2	107.8	९६.६		
आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर (NER)	जम्मा	96.3	96.3	96.3	94.5	६४.७		2
	छात्रा	97.1	97.1	97.1	94.6	६४.३		
माध्यमिकतह (कक्षा ९-१२) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	जम्मा	67.2	72.3	83.0	73.4	५५.८		3
	छात्रा	67.9	69.7	75.4	75.4	५९.२		
माध्यमिकतह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर (NER)	जम्मा	50.1	52.1	57.1	51.6	२६.४		3
	छात्रा	50.7	52.9	57.7	53.4	२७.२		
आधारभूततह (कक्षा १-८) को सहजै देखिने भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in GER)		1.00	0.97	1.03	1.02	०.९७		2
आधारभूततह (कक्षा १-८) को खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in NIR)		1.02	1.02	1.02	1.00	०.९९		2
माध्यमिकतह (कक्षा ९-१२) को सहजै देखिने भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in GER)		1.02	0.93	0.83	1.06	1.1३		3
माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) को खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in NIR)		1.02	1.03	1.02	1.08	1.०६		3
आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा उमेरगत भर्ना दर (ASER)	जम्मा	99.3	97.7	97.2	95.0	९०.३		2
	छात्रा	99.6	99.9	98.9	95.4	८९.३		
माध्यमिक तह (कक्षा १-१२) मा उमेरगत भर्ना दर (ASER)	जम्मा	73.2	74.2	76.7	73.0	६५.७		3
	छात्रा	73.9	75.0	77.4	74.0	६४.९		
आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको दर (OOSC)	जम्मा	0.7	2.3	2.8	5.0	९.७		2
	छात्रा	0.4	0.1	1.1	4.6	1०.७		
माध्यमिक तह (कक्षा १-१२) मा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको दर (OOSC)	जम्मा	26.8	25.8	23.3	27.0	34.3		3
	छात्रा	26.1	25.0	22.6	26.0	35.1		
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थी मध्ये कक्षा ५ सम्मपुग्ने बालबालिकाको दर (Survival Rate to Grade 5)	जम्मा	86.9	96.3	96.3	98.2	86.7		2
	छात्रा	88.2	91.6	98.2	96.7	86.7		
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थी मध्ये ५ औं वर्षको अन्त्यसम्म टिक्ने बालबालिकाको दर (Retention Rate at the end of the	जम्मा	84.1	90.3	91.6	96.4	80.6		2
	छात्रा	84.7	78.0	92.9	95.6	80.6		

सुचकहरू	सुचकको तह	पन्धौ योजना (२०७६/७७-२०८०/८१)आर्थिकवर्ष				Bench Mark	सोही योजना (२०८१/८२-२०८५/८६) को अन्तिम लक्ष्य	शिक्षा उप-क्षेत्र
		19/20	20/21	21/22	22/23	23/24		
		७७/७८	७८/७९	७९/८०	८०/८१	८१/८२		
5th. Year)								
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थी मध्ये कक्षा ५ तथा आधारभूत तह (कक्षा १-५) पुरा गर्नेको दर (Cycle Completion Rate at Basic Level:-G1-5)	जम्मा	80.3	89.6	89.6	94.5	77.5		2
	छात्रा	81.2	91.1	91.1	94.0	77.5		
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थी मध्ये कक्षा ८ सम्म पुग्ने दर (Survival Rate to Grade 8)	जम्मा	76.4	85.2	85.2	95.2	73.6		2
	छात्रा	77.1	87.5	87.5	94.9	72.1		
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थी मध्ये कक्षा ८ औं वर्षको अन्त्य सम्म टिक्ने बालबालिकाको दर (Retention Rate at the end of the 8th. Year)	जम्मा	77.0	86.7	86.7	92.0	71.6		2
	छात्रा	78.0	88.8	88.8	92.3	71.9		
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थी मध्ये कक्षा ८ तथा आधारभूत तह (कक्षा १-८) पुरा गर्नेको दर (Cycle Completion Rate at Basic Level:-G1-8)	जम्मा	71.1	81.6	81.6	90.1	63.7	१००	2
	छात्रा	72.2	84.0	84.0	91.1	62.4		
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थी मध्ये कक्षा १० सम्मपुग्ने दर (Survival Rate to Grade 10)	जम्मा	72.9	80.9	80.9	91.4	59.8		3
	छात्रा	75.3	82.1	82.1	92.0	66.3		
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थी मध्ये कक्षा १० औं वर्ष अन्त्य सम्म टिक्नेको दर (Retention Rate at the end of the 10th. Year)	जम्मा	70.4	80.8	80.8	89.2	63.3		3
	छात्रा	71.5	82.8	82.8	90.5	65.8		
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थी मध्ये कक्षा १० तथा माध्यमिक तह (कक्षा १-१०) पुरा गर्नेको दर (Cycle Completion Rate at Secondary Level:-G1-10)	जम्मा	67.6	77.8	77.8	86.9	50.3		3
	छात्रा	68.9	79.6	79.6	88.7	56.6		
आधारभूत तहमा (कक्षा १-८) तोकिएको उमेरसमूह भन्दा कम/बढी उमेर समूहका विद्यार्थीको प्रतिशत (Percentage of Under and Ove age Children in Basic Level)	जम्मा	3.2	8.0	12.1	12.0	33.4		2
	छात्रा	2.5	5.5	13.1	13.2	32.3		
बालविकास तथा पूर्व प्र.वि.मा (ECED) मा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात (STR)		0.0	0.0	0.00	0.00	10		1
आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात (STR)		0.0	0.0	0.00	0.00	7		2
आधारभूत तह (कक्षा ६-८)मा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात (STR)		0.0	0.0	0.00	0.00	26		2
माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०)मा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात (STR)		0.0	0.0	0.00	0.00	18		3
माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२)मा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात (STR)		0.0	0.0	0.00	0.00	32		3
आधारभूततह (कक्षा १-८) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत		36.5	37.6	37.85	39.00	38.0		2
माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत		17.4	18.6	18.65	20.00	16.4		3
आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा दलित विद्यार्थीको प्रतिशत		18.3	17.9	17.82	17.77	6.1		2
माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा दलित विद्यार्थीको प्रतिशत		10.5	11.0	11.57	12.47	5.1		3
बालविकास/पूर्व प्रा.वि.मा अपाङ्गता भएका बालबालिकाको प्रतिशत		0.0	0.0	0.00	0.00	0.4		2

सुचकहरू	सुचकको तह	पन्धौ योजना (२०७६/७७-२०८०/८१)आर्थिकवर्ष				Bench Mark	सोही योजना (२०८१/८२-२०८५/८६) को अन्तिम लक्ष्य	शिक्षा उप-क्षेत्र
		19/20	20/21	21/22	22/23	23/24		
		७७/७८	७८/७९	७९/८०	८०/८१	८१/८२		
आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा अपाङ्गता भएका विद्यार्थीको प्रतिशत		0.0	0.0	0.00	0.00	0.6		2
माध्यमिकतह (कक्षा ९-१२) मा अपाङ्गता भएका विद्यार्थीको प्रतिशत		0.0	0.0	0.00	0.00	0.1		3
कक्षा ३ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले हासिल गरेको तोकिएका न्युनतम सक्षमताहरूको प्रतिशत (Achieving minimum proficiency)	Reading	0.0	0.0	0.00	0.00	47.7		2
	Numeracy	0.0	0.0	0.00	0.00	61.3		
कक्षा ५ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले हासिल गरेको तोकिएका न्युनतम सक्षमताहरूको प्रतिशत	Reading	0.0	0.0	0.00	0.00	56.0		2
	Numeracy	0.0	0.0	0.00	0.00	67.5		
कक्षा ८ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले हासिल गरेको तोकिएका न्युनतम सक्षमताहरूको प्रतिशत (Achieving minimum proficiency)	Nepali	0.0	0.0	0.00	0.00	56.6	७०	2
	Math	0.0	0.0	0.00	0.00	42.9	५५	
आधारभूत तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरू मध्ये शैक्षिक सत्र शुरू भएको दोस्रो हप्ता भित्रमा पुरा सेट पाठ्यपुस्तक प्राप्त गर्ने%		0.0	0.0	0.00	0.00	100.0		2
ECED देखि कक्षा ५ सम्मका विद्यार्थी मध्ये निशुल्क दिवा खाजा प्राप्त गरेका विद्यार्थीको प्रतिशत		0.0	0.0	0.00	0.00	100.0		1
सामुदायिक विद्यालयहरू मध्ये आधारभूत तहमा (कक्षा ६-८ सम्म) अध्यापनको लागि Maths, Science and English विषयको विषयगत शिक्षक पूरा गर्ने विद्यालयहरूको सङ्ख्या		0.0	0.0	0.00	0.00	11		2
कक्षा १० मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले हासिल गरेको तोकिएका न्युनतम सक्षमताहरूको प्रतिशत (Achieving minimum proficiency)	Nepali	0.0	0.0	0.00	0.00	63.0	७०	3
	English	0.0	0.0	0.00	0.00	49.0	५८	
	Math	0.0	0.0	0.00	0.00	54.0	५५	
	Science	0.0	0.0	0.00	0.00	37.0	६०	
माध्यमिक तहमा (कक्षा ९-१०) अध्ययनरत विद्यार्थीहरू मध्ये शैक्षिक सत्र शुरू भएको दोस्रो हप्ता भित्रमा पुरा सेट पाठ्यपुस्तक प्राप्त गर्ने विद्यार्थीको प्रतिशत		0.0	0.0	0.00	0.00	100.0		3
सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरू मध्ये कक्षा ९-१० सम्मको अध्यापनको लागि ३ वटा Core Subject:-Maths, Science and English र ५ वटा अनिवार्य विषयको विषयगत शिक्षक पूरा गर्ने विद्यालयहरूको सङ्ख्या	3 Subjects	0.0	0.0	0.00	0.00	7		3
	5 Subjects	0.0	0.0	0.00	0.00	5		
जम्मा सामुदायिक विद्यालय मध्ये कक्षा ९-१२ मा प्राविधिक धारमा भर्ना भएका जम्मा विद्यार्थी सङ्ख्या		0.0	0.0	0.00	0.00	1		3
सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरू मध्ये कक्षा ११-१२मा विज्ञान विषयमा भर्ना भएका जम्मा विद्यार्थी प्रतिशत		0.0	0.0	0.00	0.00	5.7		3
हाल सन्चालनमा रहेका खुल्ला विद्यालयहरूको सङ्ख्या		0.0	0.0	0.00	0.00	0		2
जम्मा CLC मध्ये थप स्तरोन्ती गरिएका र सन्चालनमा रहेका सङ्ख्या		0.0	0.0	0.00	0.00	3		4

सुचकहरू	सुचकको तह	पन्धौ योजना (२०७६/७७-२०८०/८१)आर्थिकवर्ष				Bench Mark	सोर्हौ योजना (२०८१/८२-२०८५/८६) को अन्तिम लक्ष्य	शिक्षा उप-क्षेत्र
		19/20	20/21	21/22	22/23	23/24		
		७७/७८	७८/७९	७९/८०	८०/८१	८१/८२		
५ वर्ष र सो भन्दा माथिका जनसङ्ख्या मध्ये साक्षर प्रतिशत		0.0	0.0	0.00	0.00	78.5	९५	4
१५ वर्ष र सो भन्दा माथिका जनसङ्ख्या मध्ये साक्षर प्रतिशत		0.0	0.0	0.00	0.00	73.5		4
१५ देखि २४ वर्ष उमेरका जनसङ्ख्या मध्ये साक्षर प्रतिशत		0.0	0.0	0.00	0.00	98.9		4
१५ वर्ष र सोभन्दा माथिको साक्षरता दरमा लैङ्गिक समता सूचांक		0.0	0.0	0.00	0.00	0.80		4
WASH सुविधा भएका विद्यालयहरूको सङ्ख्या		0.0	0.0	0.00	0.00	31		6
ReAL Plan कार्यान्वयन गर्ने विद्यालयहरूको सङ्ख्या		0.0	0.0	0.00	0.00	37		2
Internet र ICT सम्बन्धी पूर्वधार र आवश्यक सामग्री सहितका विद्यालय सङ्ख्या		0.0	0.0	0.00	0.00	17	१००	283
विद्युतिय सुविधा प्राप्त (बैकल्पिक उर्जाको स्रोत भएका समेत) विद्यालय सङ्ख्या		0.0	0.0	0.00	0.00	28		283
स्थानीय तहले आफ्नो आन्तरिक स्रोत वितरण गरेका विद्यालयहरूको सङ्ख्या	शिक्षक मा	0.0	0.0	0.00	0.00	8		7
	गुणस्तरमा	0.0	0.0	0.00	0.00	20		
स्थानीय तहले आफ्नो कूल GDP मध्ये शिक्षा क्षेत्रमा लगानी गरेको प्रतिशत		0.0	0.0	0.00	0.00	4		7
स्थानीय तहले आफ्नो कूल बजेट मध्ये शिक्षा क्षेत्रमा लगानी गरेको प्रतिशत		0.0	0.0	0.00	0.00	5		7
स्थानीय तहले आफ्नो आन्तरिक कूल बजेट मध्ये शिक्षा क्षेत्रमा लगानी गरेको प्रतिशत		0.0	0.0	0.00	0.00	10		
कक्षा १ मा पुनः उही कक्षा दोहर्‍याउने दर (Repetition Rate)	जम्मा	18.3	11.4	11.4	15.5	14.2		
	छात्रा	19.5	11.9	11.9	14.9	12.4		
आधारभूत तह १-५ बाट ६-८ मा संक्रमण दर (Transition rate from Lower Basic Level to Upper Basic Level)	जम्मा	84.0	85.6	85.6	92.3	84.1		
	छात्रा	83.4	85.1	85.1	94.4	81.3		
आधारभूत तह बाट माध्यमिक तहमा संक्रमण दर (Transition rate from Basic Level to Secondary Level)	जम्मा	85.8	91.5	91.5	89.3	78.8		
	छात्रा	87.3	91.9	91.9	92.2	81.3		
कक्षा १० बाट ११ मा संक्रमण दर (Transition rate from Secondary 10 to 11)	जम्मा	91.0	96.8	96.8	94.4	38.34		
	छात्रा	88.1	97.6	97.6	96.1	37.43		
आधारभूत तहको कक्षा ५ को कूल प्रवेश दर* (%)		0	0	0	0	89.9		
आधारभूत तहको कक्षा ५ को खुद प्रवेश दर* (%)		0	0	0	0	25.6		
आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा उमेरगत भर्ना दर (ASER)	जम्मा	0	0	0	0	85.2		
आधारभूत तह (कक्षा १-५ मा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको दर (OOSC)	जम्मा	0	0	0	0	14.8		
कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १२मा पुग्ने दर (%)	जम्मा	0	0	0	0	48.5	५५	
आधारभूत तह (कक्षा १-५)मा भर्ना भएका ५-९ वर्ष उमेर भन्दा माथिका बालबालिका* (%)	जम्मा	0	0	0	0	30.3		
	छात्रा	0	0	0	0	30.2		

सूचकहरू	सूचकको तह	पन्धौ योजना (२०७६/७७-२०८०/८१) आर्थिक वर्ष				Bench Mark	सोही योजना (२०८१/८२-२०८५/८६) को अन्तिम तथ्य	शिक्षा उप-क्षेत्र
		१९/२०	२०/२१	२१/२२	२२/२३	२३/२४		
		७७/७८	७८/७९	७९/८०	८०/८१	८१/८२		
सामुदायिक आधारभूत विद्यालय (कक्षा १-८) मा स्वीकृत र राहत दरबन्दीमा कार्यरत शिक्षकका आधारमा शिक्षक र विद्यार्थीको अनुपात (STR)		०	०	०	०	१०		
सामुदायिक आधारभूत विद्यालय (कक्षा ९-१२) मा स्वीकृत र राहत दरबन्दीमा कार्यरत शिक्षकका आधारमा शिक्षक र विद्यार्थीको अनुपात (STR)		०	०	०	०	२१		

१.३.४ उच्च शिक्षा ,विकासप्रा) विधिक र व्यवसायिक शिक्षा समेत (र अन्य सामाजिक सेवा:

यस गाउँपालिकामा १ स्नातक तह सम्मको क्याम्पस र विभिन्न प्रकारका तालिमहरूबाट क्षमता विकास, विभिन्न खेलहरूको विकास र सन्चालन, स्थानीय स्तरमा विभिन्न सीप मूलक र आयआर्जन कार्यक्रमहरू सन्चालनमा छन । कतिपय स्थानहरूबाट पालिका सम्म आइपुग्न २/३ घन्टा लाग्ने हुँदा त्यस्ता स्थानहरूमा गाउँपालिकाले सम्बन्धित सेवाहरूको घुम्ती टोली निर्माण गरी टोल टोलमै सेवा दिने गरेको छ । यहाँको जनता मा.वि. गल्धामा कक्षा ९-१२ मा बाली विज्ञान को पढाई हुँदै आएको छ । लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणका विभिन्न चेतना मुलक कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा छन् भने सामुदायिक पुस्तकालयको सुविधा कुनै पनि वडामा छैन । पालिकामा उपलब्ध सामाजिक पूर्वाधार र सेवाहरूको पहुँचको अवस्थामा १ वडा मा मात्र ३०-४० मिनेटको पैदल दूरी भित्र आधारभूत शिक्षाको पहुँच छ ।

१.३.५ उल्लेख्य उपलब्धि तथा अन्तरः) Gaps(

यस गाउँपालिकाको विभिन्न क्षेत्रहरूका बारेमा माथिका विश्लेषणहरूको आधारमा शैक्षिक क्षेत्र भित्रका प्रमुख पक्षहरूको वर्तमान अवस्थाको उल्लेख्य उपलब्धि र राष्ट्रिय तथा पालिका तहको अपेक्षाहरूका तुलनामा देखिएका अन्तरहरूको बारेमा विश्लेषण र तिनले शिक्षा क्षेत्रमा पारेका सकारात्मक र कमजोर पक्षहरूको अवस्थाका बारेमा तल उल्लेखित शिक्षा उपक्षेत्रगत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

□ प्रारम्भिक बालविकास तथा पूर्व प्राथमिक शिक्षामा सहजै देखिने भर्ना दर सुधारोन्मुख भएपनि खुद भर्ना दरको अवस्था कमजोर रहेको छ । कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका मध्ये ECED को अनुभव लिई आएका बालबालिकाको प्रतिशत तुलनात्मक रूपमा राम्रो (९३.८%) देखिएको छ तापनि यस सूचकले कक्षा १ मा सहजै देखिने प्रवेश दर (९१.१%) र खुद प्रवेश दर (६०.१%) मा सकारात्मक प्रभाव पार्न सकेको छैन । यस उपक्षेत्रमा देखिएका कमजोर पक्षहरूका पछाडी यस पालिकाका बालविकास केन्द्रहरू मध्ये तोकिएका ५ वटा न्युनतम सक्षमताका मापदण्डहरू मध्ये कम्तिमा ३ वटा मापदण्डहरू पुरा गर्ने ECED हरू ५०.० मात्र

रहनु, ECED केन्द्रहरूमा अध्ययनरत बालबालिकाहरू मध्ये सिकाई सामग्रीको Set प्राप्त गर्नेको प्रतिशत ६०.८% रहनु , ECED केन्द्रहरूमा अध्यापनरत शिक्षक/शिक्षिकाहरू मध्ये कम्तिमा १५ दिने तालिम प्राप्त गर्नेको प्रतिशत ४८.८% मात्र रहनु र ECED का जम्मा बालबालिकामा ४ वर्ष उमेर समुहका बालबालिकाको प्रतिशत ४०.८% मात्र रहनु र जम्मा भर्नामा लैङ्गिक समता सूचांक ०.९० हुनु प्रमुख रहेका छन् ।

- आधारभूत तह उपक्षेत्रको वर्तमान अवस्थालाई हेर्दा कक्षा १-८ मा सहजै देखिने भर्ना दर ९३.३% र खुद भर्ना दर ६२.८% मात्र देखिन्छ र कक्षा १-८ मा तोकिएको उमेर समूह भन्दा कम/बढी उमेर समुहका विद्यार्थीको प्रतिशत ३०.५% रहेको छ । जुन कमजोर अवस्था भएता पनि जम्मा भर्नामा लैङ्गिक समता सूचांक भने १.०१ रहनु राम्रो पक्ष रहेको छ । आधारभूत तह (कक्षा १-८) उमेर समुहका जनसङ्ख्या मध्ये विद्यालयमा भर्ना भएका (कुनैपनि कक्षामा) बालबालिकाको भर्ना दर (ASER) ८७.४% रहेको छ, जुन आधारभूत तहको खुद भर्ना दर ६२.८% भन्दा राम्रो छ । यो सूचक ASER ले के इङ्गित गर्दछ भने यस पालिकाको ५-१२ उमेर समुहका जन सङ्ख्या मध्ये हाल ८७.४% बालबालिकाहरू विद्यालयमा अध्ययनरत छन् र १२.६% बालबालिकाहरू विद्यालय बाहिर छन वा माथि जनसङ्ख्या खण्डमा विश्लेषण गरे झैं यस पालिकाबाट विभिन्न कारणले अस्थायी बसाई सराई गरी अन्यत्र जानेको सङ्ख्या ठुलो रहेकोले यो अवस्था देखिएको छ, अर्को आधारभूत तहमा २.४% विद्यार्थीहरूले वार्षिक रूपमा कक्षा छाड्ने गरेकाले विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको सङ्ख्या धेरै देखिएको हुन सक्छ । यस पालिकाको आधारभूत तहका कक्षा १-५ र ६-८ मा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात क्रमशः १:८ र १:२७ हुनु, कक्षा १-८ को सहजै देखिने भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक १.०३ हुनु, महिला शिक्षकको सहभागिता ४९.३% हुनु, आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा दलित विद्यार्थीको प्रतिशत जनसङ्ख्याको अनुपातसँग समान हुनु १००% विद्यार्थीले शैक्षिक सत्र शुरू भएको दोस्रो हप्ता भित्र पुरा सेट पाठ्यपुस्तक प्राप्त गर्नु, ECED देखि कक्षा ८ सम्मका विद्यार्थी मध्ये १००% ले दिवाखाजा प्राप्त गर्नु, कक्षा ५ सम्म पुग्ने बालबालिकाको दर ९६.३% हुनु, स्थानीय तहले आफ्नो आन्तरिक स्रोतको १४.०% साथै कुल बजेटको १९.०% बजेट शिक्षामा खर्च गर्नु जस्ता उपलब्धि पूर्ण पक्षहरू रहेका छन् । यी उपलब्धि पूर्ण पक्षहरूको असरलाई विश्लेषण गर्ने हो भने अझै पनि कक्षा १ मा मात्र ७.२% बालबालिकाले कक्षा दोहो-याउनु, कक्षा ५ पुरा गर्ने विद्यार्थीको दर ८९.८% हुनु, कक्षा ८ सम्म पुग्ने विद्यार्थीको दर र आधारभूत तह (कक्षा १-८) पुरा गर्ने विद्यार्थीको दर क्रमशः ९०.१% र ८१.२% रहनु, आधारभूत तहको कक्षा ५ बाट कक्षा ६ मा र आधारभूत तहको कक्षा ८ बाट माध्यमिक तहको कक्षा ९ मा हुने संक्रमण दर क्रमशः ८५.९% र ६७.३% हुनु, कक्षा ३ र ५ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले पढाई र अङ्क गणितमा तोकिएका न्युनतम सक्षमता कक्षा ३ मा ४७.७% र ६१.३% र कक्षा ५ मा ५६.०% र ६७.५% हासिल हुनु, कक्षा ८ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले हासिल गरेका तोकिएका न्युनतम सक्षमताहरूको प्रतिशत नेपाली विषयमा ५६.६% र गणित विषयमा ४२.९% हासिल हुनु, आधारभूत तहमा (कक्षा ६-८ सम्म) अध्यापनको लागि Maths, Science and English

विषयको विषयगत शिक्षक पूरा गर्ने विद्यालय ४४.७% मात्र हुनु, ४२.५% विद्यालयमा WASH सुविधा र ReAL Plan कार्यान्वयन गर्ने विद्यालयहरूको प्रतिशत ५०.०% हुनु, ४२.५% विद्यालयमा Internet र ICT सम्बन्धी पूर्वाधार र ५७.५% विद्यालयमा विद्युतिय सुविधा प्राप्त (बैकल्पिक उर्जाको स्रोत भएका समेत) हुनु, आदि जस्ता पक्षहरूमा सुधारको अति आवश्यक देखिन्छ ।

- माध्यमिक तह उपक्षेत्रको वर्तमान अवस्थामा कक्षा ९-१२ मा सहजै देखिने भर्ना दर ५०.६% र खुद भर्ना दर २३.१% मात्र देखिन्छ र कक्षा ९-१२ मा तोकिएको उमेर समूह भन्दा कम/बढी उमेर समूह का विद्यार्थीको प्रतिशत ३२.०% देखि ४३.०% सम्म रहेको छ । कमजोर अवस्था भएता पनि जम्मा भर्नामा लैङ्गिक समता सूचांक भने १.२५ रहनु राम्रो पक्ष रहेको छ । माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) उमेर समूहका जनसङ्ख्या मध्ये विद्यालयमा भर्ना भएका (कुनै पनि कक्षामा) विद्यार्थीको भर्ना दर (ASER) ६५.४% रहेको छ । यस तहको खुद भर्ना दर २३.१% भन्दा राम्रो छ । यो सूचक ASER ले के इङ्गित गर्दछ भने यस पालिकाको १३-१६ वर्ष उमेर समूहका जनसङ्ख्या मध्ये हाल ६५.४% विद्यालयमा अध्ययनरत छन् र ३४.६% यस उमेर समूहका जनसङ्ख्या विद्यालय बाहिर छन् वा माथि जनसङ्ख्या खण्डमा विश्लेषण गरे झैं अन्य पालिकाका विद्यालयमा भर्ना भएका वा यस पालिकाबाट विभिन्न कारणले अस्थायी बसाई सराइ गरी अन्यत्र जानेको सङ्ख्या ठुलो रहेकोले यो अवस्था देखिएको छ । अर्को यस तहको कक्षा ९ बाट ८.०% र कक्षा १० बाट २.५% विद्यार्थीहरूले वार्षिक रूपमा कक्षा छाड्ने गरेकाले विद्यालय बाहिर रहेकाको सङ्ख्या धेरै देखिएको हुन सक्छ । यस पालिकाको माध्यमिक तहका कक्षा ९-१० र ११-१२ मा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात क्रमसः १:१८ र १:३८ हुनु, महिला शिक्षकको सहभागिता १४.५% हुनु, दलित विद्यार्थीको प्रतिशत १२.६% रहेको र यो जनसङ्ख्याको अनुपातसँग समान हुनु, ९०% विद्यार्थीले शैक्षिक सत्र शुरू भएको दोस्रो हप्ता भित्रमा पुरा सेट पाठ्यपुस्तक प्राप्त गर्नु, सामुदायिक विद्यालय मध्ये कक्षा ९-१२ मा प्राविधिक धार सहित सन्चालन गर्ने विद्यालयहरूमा भर्ना भएका जम्मा विद्यार्थी सङ्ख्या ११.४% र सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरू मध्ये कक्षा ११-१२ मा विज्ञान विषय सन्चालन भएका विद्यालयहरूमा विज्ञान विषयमा भर्ना भएका जम्मा विद्यार्थी प्रतिशत ८.६% हुनु जस्ता उपलब्धिपूर्ण पक्षहरू रहेका छन् । यी उपलब्धिपूर्ण पक्षहरूको असरलाई विश्लेषण गर्ने हो भने अझै पनि कक्षा १० र १२ सम्म पुग्ने विद्यार्थीको दर ७७.९% र ३२.०% मात्र हुनु, कक्षा ९ र १० मा ३.०% भन्दा बढी विद्यार्थीले कक्षा दोहर्‍याउनु, कक्षा १० पुरा गर्ने विद्यार्थीको दर ७२.४% हुनु, कक्षा १० मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले हासिल गरेका तोकिएका न्युनतम सक्षमताहरूको प्रतिशत नेपाली विषयमा ६३.०%, अंग्रेजीमा ४९.०%, विज्ञानमा ३७.०% र गणित विषयमा ५४.०% हासिल हुनु, माध्यमिक तहमा (कक्षा ९-१० सम्म) अध्यापनको लागि Maths, Science and English विषयको विषयगत शिक्षक पूरा गर्ने विद्यालय ८१.८% र मूल ५ विषयको विषयगत शिक्षक पूरा गर्ने विद्यालय १८.२% मात्र हुनु, माध्यमिक तहको कक्षा १०

बाट कक्षा ११ मा हुने संक्रमण दर ३१.९% हुनु, आदि जस्ता पक्षहरूमा सुधारको अति आवश्यक देखिन्छ ।

त्यसैगरी तलको तालिका अनुसार यस पालिकाको कूल जन सङ्ख्यामा ५ वर्ष र सो भन्दा माथिको उमेर समुहको जनसङ्ख्या १६७४३ को साक्षरता दर ८३.३% (१३९४७ जना) छ जसमा ७७.२% महिला र ९०.५% पुरुष साक्षर छन् । यस्तै १५ वर्ष र सो भन्दा माथिको उमेर समुहको जनसङ्ख्या १३३३१ को कूल साक्षरता दर ७९.८% (१०६३८ जना) छ जसमा ७२.८% महिला र ८८.४% पुरुष साक्षर रहेका छन् । १५-२४ वर्ष उमेर समुहको जनसङ्ख्या ३६११ को साक्षरता दर ९९.१% (३५७८ जना) छ । गाउँपालिकाको जम्मा जनसङ्ख्यामा तीन चौथाई भन्दा बढी ८६.९९ प्रतिशत मगर समुदायको बसोबास रहेको छ । यस समुदायको पुरुषको साक्षरता दर ८८.२९ प्रतिशत र महिलाको साक्षरता दर र ७६.८ रहेको छ । दोश्रो ठुलो जनसङ्ख्या ८३२ (४.०३९) रहेको विश्वकर्माको साक्षरता दर ८४.९ छ जसमा पुरुष साक्षरता दर ९० प्रतिशत र महिला साक्षरता दर ७९.२ प्रतिशत रहेको छ । यस पालिकामा ५ वर्ष र सो भन्दा माथिको उमेर समुहको कूल जनसङ्ख्या १६,७४३ मध्ये २,७९६ जना निरक्षर छन् भने १५ वर्ष र सो भन्दा माथिको उमेर समुहको कूल १३,३३१ जनसङ्ख्यामा २,६९३ जना निरक्षर छन् । यस विश्लेषणको निचोड के हुन सक्छ भने यस शिक्षा क्षेत्रको योजनाको लक्ष्य भनेको आगामी ५ वर्ष भित्रमा मुलुकको सोहीँ पञ्चवर्षिय योजनाको लक्ष्य ५ वर्ष र सो भन्दा माथिको उमेर समुहको साक्षरता दर ९५% लाई पुरा गर्न साक्षरता र यस सँग जोडेर विभिन्न अनौपचारिक, निरन्तर तथा जीवनपर्यन्त सिकाइ तथा सिप विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्नु महत्वपूर्ण जिम्मेवारी रहने देखिन्छ ।

१.३.६ मुख्य समस्याहरू:

यस गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रका बारेमा माथि उल्लेख गरिएको विश्लेषणहरूको आधारमा शिक्षा उप-क्षेत्रगत पहिचान भएका अन्तरहरूलाई समुदाय, विद्यालय, विद्यार्थी र पालिका तहका पदाधिकारी, स्थानीय विज्ञहरू, आदि सबै तहका सरोकारवालाहरूको सहभागितामा छलफल गरी विद्यमान समस्याहरूको निदान गरिएको छ । पहिचान भएका प्रमुख अन्तरहरूको विश्लेषणमा समस्या वृक्ष र SWOT Analysis प्रचलित प्रक्रिया तथा विधिहरूको अवलम्बन गरिएको छ । विश्लेषणहरूबाट प्राप्त समस्याका कारणलाई योजनाको रणनीति तथा कार्यनीतिको रूपमा परिच्छेद २ मा प्रस्तुत गरिएको छ । शिक्षा उप-क्षेत्रगत प्रमुख समस्याहरूको निदान गर्दा शिक्षा उप-क्षेत्रगत वर्तमान अवस्थाको उपलब्धि र राष्ट्रिय तथा पालिका तहको अपेक्षाहरूका तुलनामा देखिएका अन्तरहरूको बारेमा विश्लेषण र तिनले पारेका सकारात्मक र कमजोर पक्षहरूको अवस्थाका बारेमा विश्लेषण गरिएको छ । यस पालिकाको शिक्षा उपक्षेत्रगत रूपमा विद्यमान समस्याहरूलाई बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

- नक्शांकनका आधारमा उपर्युक्त स्थानमा विद्यालयको स्थापना र भएका विद्यालयहरूको समग्र व्यवस्थापन (कक्षा/तह थप तथा घट्टा गर्ने) र भएको स्रोत/साधनहरूको अधिकतम उपयोग हुन नसक्नु,
- सामुदायिक विद्यालय प्रति बालबालिका, अभिभावक र समुदायको आकर्षण, विश्वास र अपनत्वको भावनामा कमी हुनु, जसका कारण सामुदायिक विद्यालयहरूमा विद्यार्थी संख्या घट्दो क्रममा हुनु

- बालविकास केन्द्रहरू र कक्षा १ लाई (लगानी, जनशक्ति र संचालन विधिका आधारमा) प्रभावकारी बनाउन नसक्नु,
- विद्यालय उमेर समुहका सबै बालबालिकाहरूलाई समता मुलक पहुँच र सहभागिताको सुनिश्चित गर्न नसक्नु, उपयुक्त उमेरमा नै विद्यालयमा प्रवेश गराउन नसक्नु,
 - विद्यालय भर्ना भएपछि सबै विद्यार्थीको निरन्तरता र उपयुक्त समयावधी भित्र तोकिएको शिक्षा पुरा गर्न नसक्नु,
 - कतिपय सामुदायिक विद्यालयमा पनि अभिभावक/विद्यार्थीहरूलाई आर्थिक भार लगाउनु,
 - विद्यालय तहको शिक्षामा गुणस्तरीयता र सान्दर्भिकताको सुनिश्चितता गर्न नसक्नु,
 - सबै विद्यालयहरूमा बालमैत्री तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक पूर्वाधार साथै तोकिएका मापदण्ड अनुसारका भौतिक निर्माण नहुनु,
 - विद्यार्थीको सिकाइ सक्षमतालाई शिक्षकको कार्यसम्पादनमा जोड्न नसक्नु,
 - सबै शिक्षकहरू योग्यता र पेशागत तथा क्षमता अभिवृद्धि सम्बन्धी तालिम प्राप्त नहुनु साथै तालिमबाट प्राप्त ज्ञान/सीपहरूलाई कक्षा कोठामा हुने विद्यार्थी शिक्षण-सिकाइमा प्रयोग र प्रभावकारी नहुनु,
 - पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक अनुसारका विषय वस्तुहरूको शिक्षण सिकाइमा सही विधिको प्रयोग, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप अनुसारका उपयुक्त सामग्रीहरूको उपलब्धतामा कमी र सामग्रीहरू उपलब्ध भएका कतिपय विद्यालयमा अधिकतम प्रयोग हुन नसक्नु,
 - निरन्तर विद्यार्थी मूल्यांकनको उद्देश्य अनुसार कार्यान्वयन हुन नसक्नु,
 - विद्यालयमा हरित विद्यालयको अवधारणा अनुसार बाल मैत्री, अपाङ्ग मैत्री र छात्रा मैत्री भौतिक र अन्य वातावरणको अभाव,
 - विद्यालयमा हुने अतिरिक्त र अन्य क्रियाकलापमा सबै बालबालिकाको पहुँच पुग्न नसक्नु,
 - आधारभूत तह (कक्षा ६-८) र माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा शिक्षक व्यवस्थापन अन्तर्गत विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दीको कमी हुनु,
 - स्थानीय पाठ्यक्रमको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न नसक्नु,
 - अभिभावक शिक्षा र सचेतनामा कमि तथा विद्यार्थीहरूलाई घरमा पढ्ने वातावरणको सिर्जना, अभिभावकहरूको सहयोग र निरन्तर अनुगमन/निगरानी हुन नसकेको,
 - सबै विद्यालयहरूमा सूचना तथा संचार प्रविधिको पहुँच सुनिश्चितताका लागि स्रोतको अभाव र भएका सुविधाहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न ज्ञान, सीप र क्षमताको कमी हुनु,
 - अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरूलाई स्थानीय सरोकारवालाहरूको दैनिकी जीवन र आवश्यकतासँग जोडी विस्तार निरन्तरता दिन नसक्नु,
 - स्थानीय तहका सबै कर्मचारीहरूको संस्थागत क्षमता विकास नहुनु,
 - केही विद्यालयको व्यवस्थापकीय क्षमता र नेतृत्वमा कमि हुनु,
 - स्थानीय आवश्यकताका आधारमा प्राविधिक शिक्षामा पहुँच विस्तार गर्न नसक्नु,
 - आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा बैकल्पिक योजनाहरूको कार्यान्वयन गरी बालबालिकाहरूको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारलाई पूर्ण रूपमा सुनिश्चित गर्न नसकिनु ,

- विपद व्यवस्थापनका लागि विद्यालयमा आधारित अभ्यास, उद्धार, परामर्श र पूर्वावस्थामा ल्याउने व्यवस्था गर्न स्रोत/साधन, जनशक्ति र संयन्त्रको कमी,
- विद्यालय अनुगमन निरीक्षण, सुपरिवेक्षण तथा शिक्षक सहायताका कार्यहरू र आवश्यक संयन्त्रको विकास हुन नसक्नु,
- शिक्षा क्षेत्रमा हाल भै रहेको लगानी बैज्ञानिक र आवश्यकतामा आधारित हुन नसक्नु र उपलब्ध आर्थिक, भौतिक, प्रविधि/प्राविधिक, र मानवीय स्रोत/साधन पर्याप्त नहुनु, आदि।

१.३ ७.पालिकाको शिक्षा क्षेत्रका मुख्य चुनौतीहरू:

उल्लिखित शिक्षा क्षेत्रका विद्यमान समस्याहरूको समाधानमा देखिएका प्रमुख चुनौतीहरू निम्न अनुसार पहिचान गरिएको छ ।

१. यस पालिकाको भू-बनौट, विविधतायुक्त प्रकृति, समाजको बनौट, संस्कृति, भाषा, प्राकृतिक स्रोत साधनको उपलब्धता र उपयोगलाई समन्यायिक ढंगले परिचालन गरी पालिका भित्रको समग्र शैक्षिक क्षेत्रको अवसर, विकास र सुशासनलाई सुधार गर्न,
२. पर्याप्त स्रोत साधनको अभावका कारण हाल सन्चालनमा रहेका सबै प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्र/कक्षाहरूमा हाल उपलब्ध स्रोत/साधनमा बढोत्तरी गरी तोकिएका ५ वटै न्युनतम सक्षमताका मापदण्डहरू पुरा गरी सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्न,
३. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा ठिक चार वर्षका बालबालिकाहरूलाई समय मै भर्ना गरी हाल कक्षा १ मा देखिएको असक्षमतालाई सुधार गर्न,
४. नक्साङ्कनका आधारमा हाल संचालनमा रहेका तर घट्दो विद्यार्थी सङ्ख्याक कारण समायोजन, कक्षा कटौती जस्ता कुराहरूमा सम्बन्धित समुदायको सहमति र सहयोग प्राप्त गर्न, साथै समायोजन हुने विद्यालयका बालबालिकाहरूलाई विशेष सुविधा सहित पहुँच र सहभागिताको सुनिश्चितता गर्न,
५. विद्यालयको भौतिक निर्माण सम्बन्धी तोकिएका मापदण्डहरू पुरा गर्दै सबै विद्यालयहरूलाई हरित विद्यालयको अवधारणा अनुसार विकास गरी सबै शैक्षिक वातावरणमा सुधार ल्याई विद्यालयहरूलाई बालमैत्री बनाउने,
६. सार्वजनिक विद्यालयको सिकाइ प्रति अभिभावकको आकर्षण तथा विश्वास कायम गर्ने,
७. सामुदायिक विद्यालयहरूमा देखिएको घट्दो विद्यार्थी सङ्ख्याका कारण हाल संचालनमा रहेका सामुदायिक विद्यालयहरूको अस्थित्व, तिनमा भएका स्रोत/साधन, जनशक्ति, आदि पक्षहरू जोगाइ राख्न चुनौती बन्दै गएकोले यी क्षेत्रमा सुधार ल्याउन पालिका तहबाट उपयुक्त नीतिगत र कार्यक्रमगत दुवै प्रबन्धहरूको विकास र कार्यान्वयन गर्नुपर्ने हुन्छ । जस्तो प्रत्येक विद्यालयको सेवा क्षेत्र तोक्ने र सेवा क्षेत्र भित्रका बालबालिकाले आफ्नै समाजको विद्यालयहरूमा संस्थागत विद्यालयहरूले प्रदान गरेको भन्दा उत्कृष्ट शिक्षा र शैक्षिक कार्यक्रमहरू दिन सक्ने व्यवस्था गर्ने ताकी कुनै पनि सामुदायिक विद्यालयको सेवा क्षेत्रका बालबालिकाहरू अन्यत्र जान नपर्ने/नपाउने व्यवस्था मिलाउने, यस्तै यस पालिकामा अस्थायी

बसाई सराईको सङ्ख्या ठुलो रहेकाले त्यस प्रवृत्तिलाई रोक्न शिक्षा र शिक्षासँग जोडेर अन्य प्रयासहरू (शिक्षा सुप विकास, कृषि, व्यवसाय, स्वरोजगार, उद्योग, आदि) के गर्न सकिन्छ तिनलाई अगाडि बढाउने ।

८. आधारभूत तहको शिक्षालाई अनिवार्य तथा निःशुल्क र माध्यमिक तहको शिक्षालाई निःशुल्क गरी गुणस्तरीय सिकाइ सुनिश्चित गर्न आवश्यक स्रोत व्यवस्था र संरचना तथा क्षमता विकास;
९. विद्यालय शिक्षाको पहुँच, सहभागिता र उपलब्धिमा जातजाति, भाषा, उमेर, सामाजिक आर्थिक अवस्था, भूगोल, सामाजिक/सांस्कृतिक परिवेश, आर्थिक अवस्था लगायतमा आधारित भिन्नताहरू कामय रहनु,
१०. स्थानीय आवश्यकता आधारित व्यवहार कुशल सिपहरूलाई शिक्षासँग एकीकृत गर्ने र सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग आबद्ध गर्न र शिक्षाको सान्दर्भिकता बढाउने,
११. शिक्षक विकास तथा तयारी, शिक्षक सहायता प्रणालीको व्यवस्था र प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न पालिका तहबाट सबै कक्षा कोठामा सके सम्म न्युनतम लागतमा पर्याप्त शैक्षिक सामग्रीहरू व्यवस्था र तिनलाई शिक्षकहरूले तालिमबाट हासिल गरेका ज्ञान र सीपहरूसँग अनिवार्य रूपमा जोड्ने र प्रयोग गर्ने विधि/पद्धतिको विकास गर्न,
१२. शिक्षण सिकाइ र विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धतिमा सुधार गरी गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न,
१३. स्थानीय आवश्यकतामा आधारित माध्यमिक तहको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षालाई थप विकास र विस्तार गर्न,
१४. सूचना तथा सञ्चार लगायतका प्राविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीको पहुँच विस्तार र सिकाइमा प्रभावकारी ढङ्गले प्रयोग,
१५. विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, संकट तथा महामारी लगायतका परिस्थिति प्रति उत्थानशील बनाउने,
१६. बालबालिकाको पोषणको अवस्था तथा स्वास्थ्यमा सुधार गर्न दिवा खाजा लगायत सरसफाइ तथा स्वच्छता, आधारभूत स्वास्थ्य तथा पोषण सेवा तथा शिक्षा विद्यालय मार्फत् प्रदान,
१७. छात्रवृत्ति तथा अन्य सहायता प्रणालीलाई बढोत्तरी गरी गरिब, सुविधा विहिन, कठिन परिस्थितिमा रहेका र अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको विद्यालयमा भर्ना, निरन्तरता र सिकाइमा सहभागिता तथा उपलब्धि सुधार गर्ने पक्षहरूमा जोड्न,
१८. विद्यालयलाई भय, विभेद र दुर्व्यवहारमुक्त बनाई समावेशी र समता मूलक बनाउने,
१९. ५ वर्ष र सो भन्दा माथिको उमेर समुहको निराक्षर जनसङ्ख्या धेरै रहेकोले तिनका लागि आवश्यकतामा आधारित विविधता युक्त साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवन पर्यन्त सिकाइको अवसरमा वृद्धि गर्ने,
२०. पालिकाको शिक्षा शाखामा थप जनशक्ति र क्षमता अभिवृद्धि साथै विद्यालय शिक्षाको शासकीय प्रबन्धलाई नतिजा मुखी व्यवस्थापन तथा सुशासन प्रवर्द्धन गर्न र उत्तरदायित्व प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउन,

१.३ ८.पालिकाको शिक्षा क्षेत्रको विकासका लागि मुख्य अवसरहरू:

यस पालिकाका उल्लिखित चुनौतीहरू समाधान गरी समग्र शिक्षा क्षेत्रको विकासका लागि सहयोगी हुने निम्न लिखित अवसरहरू उपयोग गर्न सकिन्छ ।

१. विद्यमान स्रोत/साधन, संरचना, क्षमता, पूर्वधारहरूलाई शिक्षा क्षेत्रको पहुँच, गुणस्तर, सक्षमता, समता, आदिमा देखिएका अन्तरहरूलाई न्यूनीकरण गर्न अधिकतम रूपमा उपयोग गर्न सक्ने;
२. आधारभूत तहमा निःशुल्क तथा अनिवार्य र माध्यमिक तहमा निःशुल्क शिक्षाका लागि संवैधानिक, नीतिगत, कानुनी आधार अन्य आवश्यक प्रावधानहरू, मार्गदर्शन र निर्देशिकाहरू तयार भएको;
३. दिगो विकास लक्ष प्राप्तिका लागि संघीय र प्रदेश सरकारबाट आर्थिक र प्राविधिक सहयोगको निरन्तरता रहेको;
४. यस योजनामा पालिकाको शिक्षा क्षेत्रको समग्र विकासका लागि देखिएको लगानीको अभावलाई पूर्ति गर्न पालिकामा रहेका अन्य क्षेत्रहरूसँगको कार्यक्रम र स्रोतगत समन्वय साथै पालिकाको आन्तरिक स्रोत र अन्य निकाय तथा व्यक्तिको सहयोगको सम्भावना देखिएको;
५. संघीय संरचनामा विद्यालय शिक्षाको विकास र शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धका लागि स्थानीय तहलाई जिम्मेवार बनाई तीनै तहका सरकारको सहकार्य तथा समन्वयको स्वरूप तीनै तहबाट कार्यान्वयनमा रहेको;
६. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ विकास भई पूर्ण रूपमा कार्यान्वयनमा रहेको;
७. विद्यार्थी उपलब्धिको राष्ट्रिय परीक्षण तथा विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण गर्ने पद्धति विकास भएकाले यसका नतिजाहरूले प्रमाणमा आधारित सुधारका लागि सहयोग हुन सक्ने;
८. सार्वजनिक शिक्षाको विकास तथा गुणस्तर सुधारका लागि संस्थागत संरचनाको विकास र कार्यान्वयनमा रहेको;
९. यस पालिकाका ७७%६. मानिसहरू (पुरुष ६९.९% को तुलनामा ८३%९.महिलाहरू) कृषि पेशामा संलग्न रहेकाले र कृषिलाई नै आर्थिक सम्वृद्धिको आधारका रूपमा पालिकाले विभिन्न नविनतम प्रयासहरू गर्दै आएकोले शिक्षा र कृषिलाई अन्तर सम्बन्ध गराई सामाजिक आर्थिक विकास गर्न सक्ने सम्भावनाहरू प्रसस्त रहेको।

१.४ शिक्षा क्षेत्रको योजना तर्जुमा प्रक्रिया:

यस गाउँ पालिकाको दश वर्षे शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माण तथा तर्जुमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको स्थानीय तहको शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माण सम्बन्धी मार्गदर्शन, २०८१ का आधारमा गरिएको छ । नेपालको संविधान र संघीय संरचना अनुरूप शिक्षा क्षेत्रका योजना तथा कार्यक्रमहरू विकास गर्ने क्रममा तयार गरिएको यस पालिकाको शिक्षा क्षेत्रको योजना १० वर्षे रणनीतिक लक्ष्यहरूको प्रक्षेपण र आगामी ५ वर्षका लागि उप-क्षेत्रगत कार्यक्रमहरू, तिनका लागि आवश्यक बजेट र स्रोतहरूको आँकलन सहित तयार गरिएकोछ। यस योजनाले गाउँपालिकाको सामाजिक तथा आर्थिक रूपान्तरणका लागि योगदान पुऱ्याउने दूरदृष्टि राखेको छ। पालिका भित्र रहेका समाजका विविधता पूर्ण परिवेश तथा आवश्यकतालाई आत्मसात गरी सबै नागरिकलाई उत्पादनशील जीवन यापन गर्न चाहिने कार्यमूलक साक्षरता, गणितीय सिप, ज्ञान तथा आधारभूत जीवनोपयोगी सिपको विकासका अवसर प्राप्त गर्न सहजीकरण गर्दै जनशक्तिको क्षमता विकासका प्रयास मार्फत पालिकाको सामाजिक तथा आर्थिक विकासमा योगदान पुऱ्याई विद्यमान

असमानता घटाउने उद्देश्यका साथ कार्यक्रमहरूको व्यवस्था गरिएका छन् । शिक्षा क्षेत्र योजनामा लक्षित नतिजाहरू मार्फत् शिक्षामा समता, गुणस्तर, सक्षमता, सुशासन तथा व्यवस्थापन र उत्थानशीलतालाई प्राथमिकतामा राखिएका छन् ।

यस पालिकाको शिक्षा क्षेत्रको योजना तयारीको नेतृत्व निस्दी गाउँपालिकाको सामाजिक विकास समितिबाट भई पालिका अध्यक्ष ज्यूबाट योजना निर्माणका लागि आवश्यक अन्य संरचना निर्माण, विभिन्न सरकारी, दातृ निकाय र गैर-सरकारी निकायहरू तथा व्यक्तिहरूसँग समन्वय साथै आवश्यक निर्णय र मार्गदर्शन प्राप्त भएको थियो । योजनाको तयारी तथा विकास कार्यको समग्र संयोजन पालिकाको शिक्षाबाट भएको थियो भने यसमा आवश्यक समन्वय सहित समग्र व्यवस्थापन गर्ने गरी योजना निर्माणका लागि प्राविधिक समिति गठन गरी जिम्मेवारी तोकिएको थियो ।

यो योजना तयारीका क्रममा पालिका भित्रका स्वास्थ्य, कृषि, बन, पूर्वाधार, आदि शाखाहरूसँग सम्बन्धित विषयमा अन्तर्क्रिया गरी पृष्ठपोषण प्राप्त गरिएको थियो । पालिका भित्रका विभिन्न समुदायहरू, विभिन्न निकाय र व्यक्तिहरू, विद्यालयहरूका प्र.अ., शिक्षक, वि.व्य.स.सँग अन्तरक्रिया गरी सुझावहरू लिइएको थियो । यस क्रममा सात ओटै वडाका सरोकारवालाहरू सँग अन्तरक्रिया गरिएको थियो ।

१.४ १.योजना निर्माणमा विभिन्न श्रोत / सामग्रीको अध्ययन तथा समीक्षाहरू:

योजनाको तयारीका लागि निम्न अनुसारका अध्ययन तथा समीक्षाहरू भएका थिए ।

तल उल्लेखित विभिन्न विषय क्षेत्रका दस्तावेजहरूको अध्ययन र विश्लेषणहरूले यस पालिकाको शिक्षा क्षेत्रको विश्लेषणका लागि आधार तयार गरेका थिए । यी अध्ययन र विश्लेषणहरू योजना तर्जुमा समितिले गरेका अध्ययनहरू निम्न अनुसार रहेका छन् ।

- स्थानीय तहको शिक्षा योजना निर्माण सम्बन्धी मार्गदर्शन २०७९ (२०८१ मा अद्यावधिक गरिएको)
- नेपालको संविधान २०७२
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४
- अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन लगायत विद्यमान विद्यालय शिक्षा सम्बन्धी ऐन, नियमावली,
- पन्ध्रौं र सोह्रौं पन्चवर्षीय योजनाहरू
- विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (School Education Sector Plan)
- शिक्षा नीतिहरू मूलतः राष्ट्रिय शिक्षा नीति, शिक्षाको सोच पत्र, पन्ध्रौं योजना लगायत आवधिक योजना,
- दीगो विकास लक्ष्य राष्ट्रिय प्रारूप
- स्थानीय विकास योजना
- स्थानीय तहको मध्यम कालिन खर्च संरचना, वार्षिक विकास कार्यक्रम तथा बजेट

- Recovery and Accelerated Learning (ReAL) Plan
- विद्यालय शिक्षामा समता रणनीति
- राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८ र २०७८
- विभिन्न राजनैतिक दलका घोषणापत्रहरू
- विद्यालय सुधार योजनाहरू
- अन्य सरकारी र गैरसरकारी संघ संस्थाहरूका शिक्षा सम्बन्धी कार्यक्रमहरू, आदि ।

उल्लिखित दस्तावेजहरूको अध्ययनका आधारमा शिक्षा क्षेत्रको योजना तर्जुमा समितिका तर्फबाट पालिकाको शिक्षा क्षेत्रको अवस्थाको विश्लेषण प्रतिवेदन तयार गरेको थियो । यसले शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माणका लागि एउटा महत्त्वपूर्ण सन्दर्भका रूपमा काम गरेको छ। यो योजना तर्जुमाका क्रममा यस पालिकाले विभिन्न समितिहरूको गठन गरी ती समितिले बालविकास र शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन, शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकास, अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ, समता र समावेशीकरण, दिवा खाजा, स्वास्थ्य तथा पोषण, छात्रवृत्ति, विद्यार्थी परामर्श लगायतका विद्यार्थी सहायता सेवाहरू, आपतकालीन तथा संकट पूर्ण अवस्थामा शिक्षा, शिक्षामा सूचना र प्रविधि, सुशासन तथा व्यवस्थापन र अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका विषय क्षेत्रहरू समेटेर योजनाको प्रारम्भिक मस्यौदा तयार गरेका थिए।

१.४ २. योजनाको तयारी तथा विकासको संरचनात्मक व्यवस्था:

योजनाको तयारी तथा विकासको संरचनात्मक व्यवस्था निम्न अनुसारको रहेको थियो ।

- **योजना सल्लाहकार समिति:** यस पालिकाको अध्यक्ष ज्यूको अध्यक्षतामा रहेको योजना सल्लाहकार समितिमा प्रशासकीय प्रमुख, अन्य शाखाका प्रमुखहरू, निवृत्त प्र.अ./शिक्षक, लगायतको प्रतिनिधित्व रहेको थियो ।
- **योजना प्राविधिक समिति:** शिक्षा नीति तथा योजना सम्बन्धी विज्ञको सहभागितामा सामाजिक विकास समितिका संयोजकको संयोजकत्वमा गठित योजना प्राविधिक समूहमा योजना शाखाका प्रमुख, निवृत्त प्र.अ., शिक्षा शाखाका सहायक गरी ४ जनाको सहभागिता रहेको थियो ।
- **विषयगत अध्ययन समूहहरू:** माथि उल्लेख भए अनुसार पालिकाले सम्बन्धित विषय क्षेत्रमा कार्यरत र अनुभव भएका कर्मचारीहरू, प्र.अ., शिक्षकहरूको संलग्नतामा विषयगत अध्ययन समूहहरू गठन गरेको थियो ।
- **योजना तर्जुमा समिति:** पालिकाले सामाजिक विकास समितिको संयोजकको अध्यक्षतामा सम्बन्धित विषय क्षेत्रमा काम गर्ने १ जना विज्ञ तथा कर्मचारी, प्र.अ.हरू र शिक्षकहरू सम्मिलित शिक्षा शाखा प्रमुख सदस्य सचिव सहितको ९ सदस्य योजना तर्जुमा समिति गठन गरी उक्त समितिले विभिन्न खण्डहरूको प्रारम्भिक मस्यौदा तयार गरेको थियो ।

१.५ योजनाको पहिलो मस्यौदा विकास)ESP first draft preparation(

उल्लिखित योजना तर्जुमा समितिबाट तयार भएको प्रारम्भिक मस्यौदालाई आवश्यक परिमार्जन गरी निर्धारित ढाँचामा योजनाको खाका तयार गरी पहिलो पूर्ण मस्यौदा तयार गरिएको थियो । यस कार्यका लागि योजना तर्जुमा समिति सहित विज्ञ समुहले काम गरेको थियो । यस क्रममा उल्लिखित विषयगत अध्ययनहरू, शिक्षा क्षेत्रको विश्लेषण प्रतिवेदन तथा सम्बन्धित अध्ययनहरू लगायत अन्य आवश्यक सन्दर्भहरूलाई समेत अध्ययन गरिएको थियो भने विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित विभिन्न निकायका कर्मचारीहरूसँग आवश्यकता अनुसार निरन्तर छलफल गरिएको थियो । यस क्रममा योजना प्राविधिक समिति र योजना सल्लाहकार समितिमा छलफल र पृष्ठपोषण प्राप्त गरिएको थियो । यसरी तयार भएको पहिलो मस्यौदामा सम्बन्धित सरोकारवालाहरूबाट प्राप्त सुझाव तथा पृष्ठपोषणलाई समेत ध्यान राखेर यो योजनाको अन्तिम मस्यौदा तयार गरिएकोछ ।

परिच्छेद २

दूरदृष्टि, ध्येय, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्य/गन्तव्य

२.१ परिचय

माथि परिच्छेद एकमा उल्लेख गरिएको राष्ट्रिय र प्रदेश स्तरको शैक्षिक परिवेशहरूको समीक्षा सहित यस पालिकाको परिवेशमा उठान गरिएका मुख्य समस्याहरू, चुनौती तथा अवसर र सम्भावनाहरूले पालिकाको शिक्षा क्षेत्रको आगामी १० वर्षको मार्ग पहिचानका लागि आधार सिर्जना गरेका छन् । यही सन्दर्भलाई दृष्टिगत गरी यस शिक्षा क्षेत्र योजनाको माध्यमबाट अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा, निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा र सर्वसुलभ साक्षरता, निरन्तर शिक्षा तथा जीवन पर्यन्त सिकाइमा यस गाउँपालिकाले वि.सं.२०८७ (सन् २०३०) सम्ममा प्राप्त गर्ने उपलब्धिहरूलाई समेटेने गरी यस परिच्छेदमा योजनाको दूरदृष्टि (Vision), ध्येय (Mission), उद्देश्यहरू (Objectives), रणनीतिहरू (Strategies) तथा प्रमुख उपलब्धि सूचक (Key indicators) प्रस्तुत गरिएको छ ।

२.२ दीर्घकालीन सोच (Vision)

“व्यवसायिक, प्राविधिक र जीवन पर्यान्त शिक्षामा वृद्धि, प्रविधिमैत्री गुणस्तरीय शिक्षा निस्दीको समृद्धि”।

२.३ ध्येय (Mission)

बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गरी सबैका लागि सुरक्षित, गुणस्तरीय, प्रतिस्पर्धी, बालमैत्री तथा अपाङ्गतामैत्री, प्रविधिमैत्री, वातावरणमा रोजगारमूलक र जिवनोपयोगी शिक्षाको अवसर प्रदान गरी दक्ष जनशक्ति उत्पादनमा जोड दिने ।

२.४ उद्देश्य (Objectives)

१. सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको पहुँच र गुणस्तर सुनिश्चित गर्नको लागि प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र तथा कक्षाहरूको विस्तार र सेवामा अभिवृद्धि गर्नु,
२. आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य तथा निःशुल्क र निशुल्क माध्यमिक तहको शिक्षाको सुनिश्चित गरी तोकिएका उमेर समुहका सबैको समता र समावेशीमूलक पहुँच (लिङ्ग, जातजाति, भाषा, अपाङ्ग एवम विशेष आवश्यकता भएका, पिछडा वर्ग, आदि सबैको) पूर्ण सहभागिता र गुणस्तरीय सिकाइको सुनिश्चिता गर्नु ।
४. माध्यमिक शिक्षाबाट हुने संक्रमण दरमा वृद्धि गरी उच्च शिक्षामा सबैको पहुँच अभिवृद्धि गर्ने र सामाजिक-आर्थिक विकासका लागि विज्ञान र प्रविधि प्रति अभिप्रेरित, प्रतिस्पर्धी र उद्यमशील मानव संसाधनको विकास गर्नु,
५. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा मार्फत सीप विकासमा पहुँच अभिवृद्धि गरी स्थानीय तहमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सीप विकासका अवसर सृजना गर्न संयन्त्र विकास गर्ने र क्षमता अनुसारको सीप विकासका अवसरहरूलाई पालिकाको आवश्यकतामा सान्दर्भिक, उपयोगी र गुणस्तरीय बनाउनु,
६. राष्ट्रिय र स्थानीय पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट सबै विद्यार्थीहरूमा तोकिएका सिकाइ उपलब्धिहरू हासिल गरी कक्षागत र तहगत तोकिएका सक्षमता पुरा गर्नु,

७. सबै विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाई प्रत्येक विद्यार्थीले प्राप्त गरेको ज्ञान र सीपलाई सान्दर्भिक र गुणस्तर बनाउनु,
८. आपतकालिन र संकटपूर्ण अवस्थामा बालबालिकाको शिक्षाको अधिकार सुनिश्चित गर्नु,
९. विद्यालय नेतृत्व विकास, व्यवस्थापन, सुशासन तथा पारदर्शिता, निरन्तर अनुगमन, मूल्यांकन र सुपरिवेक्षणका क्षेत्रमा सबैको क्षमता अभिवृद्धि गरी विद्यालयका सबै प्रकारका क्रियाकलापमा सरोकारवालाहरूको सहभागिता सिनिश्चित गर्नु,
१०. सबै उमेर समुहका लागि आवश्यकताका आधारमा अनौपचारिक र निरन्तर तथा जीवन पर्यन्त शिक्षा र सीपको सुनिश्चित गरी औपचारीक शिक्षावाट वञ्चित बालबालिकालाई अनौपचारीक तथा वैकल्पिक शिक्षाको माध्यमद्वारा शिक्षाको मुलधारमा ल्याई पहुँच र सिकाई अवसरको सुनिश्चित गर्नु ।

२.५ रणनीतिहरू: (Strategies)

यस शिक्षा क्षेत्रको योजनाको माथि तय गरिएका दीर्घकालीन सोच, ध्येय र उद्देश्यहरू पूरा गर्नका लागि यस पालिकाले विद्यमान स्रोत/साधन, जनशक्ति, क्षमता र आगामी दिनमा व्यवस्थापन गर्न सक्ने स्रोत/साधनलाई आँकलन गरी निम्नानुसारका रणनीतिहरू अबलम्बन गर्ने तय गरेको छ ।

१. योजनाको पहिलो वर्षमा पालिका तहमा समग्र शैक्षिक सर्भेक्षण गर्ने जस जसमा विद्यालय नक्शांकन र शिक्षा सँग सम्बन्धित अन्य क्षेत्रहरू (कृषि, स्वास्थ्य र अन्य) समेत समावेश गर्ने र सोको प्राप्तिका आधारमा यस योजनाले समेट्न नसकेका बिषय र क्षेत्रहरूलाई (लक्षित स्थान र बर्गको अवस्था, आर्थिक, शैक्षिक, भौतिक, आदिका आवश्यकता र गर्नु पर्ने कार्यक्रमहरू) समावेश गरी योजनाको अद्यावधिक गर्ने साथै उपर्युक्त स्थानमा बालविकास र विद्यालयको स्थापना र हाल संचालनमा रहेका विद्यालयहरूको अधिकतम उपयोग गर्न तिनको समग्र व्यवस्थापन (कक्षा / तह थप तथा घटुवा गर्ने) र उपलब्ध स्रोत / साधनहरूको अधिकतम प्रयोग गर्ने,
२. सामुदायिक विद्यालय प्रति बालबालिका, अभिभावक र समुदायको आकर्षण, विश्वास र अपनत्वको भावनालाई अभिवृद्धि गर्न विद्यालय व्यवस्थापन समितिको क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रमहरू संचालन, विद्यालय सुधार योजनालाई गुणस्तरमुखी बनाई सो अनुसारको आर्थिक र प्राविधिक सहयोग प्रणाली विकास र अनिवार्य रूपमा कार्यान्वयन गराउने, विद्यार्थी मैत्री विद्यालय प्रारूप (CFS) को निर्माण, कार्यान्वयन र अनुगमन गर्ने ।
३. सबै बालविकासकेन्द्र/कक्षाहरूमा तोकिएका न्युनतम सक्षमताका सर्तहरू पुरा गर्न र तिनको निरन्तरताका लागि आवश्यक स्रोत/साधनहरूको व्यवस्थापन गरी ४ वर्ष उमेर समुहका सबै बालबालिकाहरूको पहुँच र सिकाई सुनिश्चित गर्ने ।
४. ५ वर्ष उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई कम्तिमा १ वर्षको बालविकासको अनुभव सहित कक्षा १ मा प्रवेश गराउने ।
५. कक्षा १ मा प्रवेश पछि सबै बालबालिकाको पढाई निरन्तरता र उपयुक्त समयावधी भित्र कम्तिमा कक्षा ८ सम्मको शिक्षा पूरा गर्न सक्ने वातावरण निर्माणका लागि कक्षा १ मा शिक्षण सिकाई सुधार कार्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने,

६. यस पालिकाका बहुसङ्ख्यक मानिसहरू कृषि पेशामा रहेकाले त्यस्ता समुदाय मध्ये आर्थिक रूपले बिपन्न भनी पहिचान भएका परिवारका बालबालिकाको शैक्षिक अवसरको लागत (जसका बालबालिकाहरू घरायसी र खेतीपातीको काममा सहभागी हुन अनिवार्य छन्) बापत परिवारलाई उपलब्ध गराउने (आर्थिक, सीप विकास, व्यवसाय वा अन्य बिधिबाट) र त्यस्ता बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच, निरन्तरता, सहभागिता र सिकाईमा सुधार गर्ने ।
७. आगामी ५ वर्ष भित्र सबै तहका शिक्षकहरूलाई पूर्ण तालिम प्राप्त गर्ने र विद्यालय तहको शिक्षा साथै अनौपचारिक शिक्षा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरूको गुणस्तरीयता र सान्दर्भिकताको सुनिश्चितता गर्न सबै शिक्षकहरूलाई कक्षाकोठा लक्षित पेशागत सहायताका लागि आवश्यक पर्ने स्रोत/साधनको उचित व्यवस्था गर्ने ।
८. तोकिएका मापदण्ड अनुसार सबै विद्यालयहरूमा बालमैत्री तथा अपांगमैत्री भौतिक पूर्वाधार साथै भौतिक निर्माणको लागि आवश्यक स्रोत/साधन व्यवस्थापन गर्ने र यसका लागि सम्बन्धित वि.व्य.स., शि.अ.सं र समुदायको क्षमता विकास र सहभागिता सुनिश्चित गर्ने ।
९. प्रत्येक विद्यार्थीको सिकाइ सक्षमताको जिम्मेवारी र जवाफदेहिता वहन गर्ने गरी सबै विद्यालय र सम्बन्धित शिक्षकहरूलाई तयार गर्ने, सो कुराहरू School Improvement Plan (SIP) र Child Friendly School Framework (CFSF) मा विश्लेषण सहित राखन लगाउने साथै सोको अर्धवार्षिक रूपमा छलफल र समीक्षा गर्ने र सोही आधारमा SIP र CFSF को अद्ययावधिकरण गर्ने संयन्त्र निर्माण गर्ने ।
१०. प्रत्येक कक्षाका विद्यार्थीले विषयगत रूपमा प्राप्त गरेको सिकाइ सक्षमता अर्थात् सिकाइ उपलब्धिलाई प्रत्येक शिक्षकले प्राप्त गर्ने सुविधासँग जोड्ने (यसलाई विद्यालयको वार्षिक उत्सवमा शिक्षकगत उपलब्धिका रूपमा अनिवार्य रूप सार्वजनिक गर्ने) साथै स्थायी शिक्षकले का.स.मु. अंक यसैका आधारमा पाउने व्यवस्था गर्ने ।
११. कक्षाकोठामा हुने शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापहरूको सुधारका लागि पालिकाको शिक्षा शाखाको संयोजनमा हाल संचालनमा रहेका विद्यालयहरू मध्ये कक्षा ९-१०/९-१२ संचालनमा रहेका विद्यालयहरूलाई (शिक्षा बिषय संचालन गरिरहेका कलेज भए तिनलाई समेत) अगुवा विद्यालयको रूपमा विकास गरी पालिका स्तरमा सबै शिक्षकहरूको पेशागत दक्षता तथा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने (पालिका / वडास्तरमा विषयगत समुह गठन, पाठ्यक्रम / पाठ्यपुस्तक अनुसारका विषयवस्तुहरूका आधारमा विषयगत रूपमा शिक्षकको शुक्रबारे बैठक/छलफल/अभ्यास) र तालिम तथा पेशागत दक्षता तथा क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रमबाट प्राप्त ज्ञान/सीपहरूलाई कक्षाकोठामा हुने विद्यार्थी शिक्षण-सिकाईमा प्रभावकारी रूपमा प्रयोग गर्ने, आवश्यक स्रोत/साधनको सुनिश्चित गर्ने ।
१२. स्थानीय पाठ्यक्रमलाई मूल विषयका विषय वस्तुहरूको परिपूरक हुने गरी निर्माण तथा परिमार्जन गरी शिक्षण सिकाईमा स्थानीय क्रियाकलापहरूको निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने ।
१३. सुधारात्मक विद्यार्थी मूल्यांकनमा बढी जोड दिई प्रत्येक विद्यार्थीको सिकाइ सुनिश्चितता गर्ने र हाल कार्यान्वयनमा रहेको निरन्तर विद्यार्थी मूल्यांकनलाई बस्तुनिष्ठ बनाउन प्रत्येक विद्यालयस्तरमा प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउने ।

१४. विद्यालयमा हरित विद्यालयको अवधारणा अनुसार सबै विद्यालयलाई बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री र छात्रामैत्री भौतिक र अन्य वातावरणको हिसाबले पूर्ण बनाउने ।
१५. विद्यालयमा हुने अतिरिक्त र अन्य क्रियाकलापमा सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गरी क्षमता अनुसारको व्यक्तित्व विकासमा सहयोग पु-याउने ।
१६. यस पालिकाको आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा STR ज्यादै न्यून रहेकाले आधारभूत तह (कक्षा ६-८) र माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा देखिएको विषयगत शिक्षकको अभावलाई कक्षा १-५ सम्म अध्यापनका लागि नियुक्त भएका तर विषयगत योग्यता भएका शिक्षकबाट पालिका तहबाटै पूर्ति गर्ने र आगामी दिनमा रिक्त हुन आउने तल्लो तहका दरबन्दीमा पनि कक्षा ६-१२ का लागि विषयगत शिक्षकको पूर्ति गर्ने गरी शिक्षक नियुक्तिका बैकल्पिक उपायहरू अवलम्बन गर्ने र सो व्यवस्थापनका बारेमा प्रदेश र सङ्घीय मन्त्रालयको पनि सहयोग लिने ।
१७. **“समाज-विद्यार्थी-विद्यालय”** को त्रिकोणात्मक सम्बन्धको साङ्गोलाई कसिलो र प्रभावकारी बनाउन विद्यालयको परिवेश र आवश्यकताका आधारमा विद्यालय स्तर मै अभिभावक शिक्षा र सचेतनाका कार्यक्रमहरू निर्माण गरी विद्यालय र विद्यार्थीहरूका प्रत्येक क्रियाकलापमा (विद्यालय व्यवस्थापन र संचालन, विद्यार्थी भर्ना र दैनिक उपस्थिति, शिक्षण र सिकाई, सामाजिकीकरण र संस्कृति जगेर्ना /हस्तान्तरण, सामाजिक-आर्थिक वृद्धि र स्थायित्व, गुणस्तर र वाह्य सक्षमता, आदि) अभिभावकहरूको सहयोग र निरन्तर अनुगमन / निगरानीको वातावरण सिर्जना गर्न आवश्यक स्रोत र संयन्त्रको व्यवस्था गर्ने ।
१८. सबै विद्यालयहरूमा सूचना तथा संचार प्रविधिको पहुँच सुनिश्चितताका लागि आवश्यक स्रोतको व्यवस्थाका लागि सम्बन्धित निकाय र ब्यक्तिसँग समन्वय र सहकार्यको खोजी गर्ने र यस कार्यलाई निरन्तरता दिने साथै हाल उपलब्ध सुविधाहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न ज्ञान, सीप र क्षमता सहितको दक्ष शिक्षकहरू तयार गर्ने । साथै हालको शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणालीमा सुधार गरी विद्यालय देखि पालिका तहसम्मको तथ्यमा आधारित योजना निर्माण, योजनाको कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्यांकन, स्रोतको व्यवस्थापन र सहयोग पद्धतिको विकास गर्ने ।
१९. अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाईका अवसरहरूलाई स्थानीय सरोकारवालाहरूको दैनिक जीवन र स्थानीय आय-आर्जनसँग जोडी विस्तार र निरन्तरता दिने, यसका लागि पालिका, जिल्ला र प्रदेश स्तरका प्राविधिक र व्यवसायिक सीप र सेवा प्रदायक सरकारी तथा गैर-सरकारी सङ्घसंस्थाहरू सँग समन्वय र सहकार्य गरी पालिका तहमा उपलब्ध आर्थिक क्रियाकलापलाई आधुनिकीकरण गर्ने ।
२०. पालिकाको शिक्षा शाखाको जनशक्ति वृद्धि र तिनको संस्थागत क्षमता विकासका लागि सङ्घीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गर्ने ।
२१. सबै विद्यालयको व्यवस्थापकीय क्षमता र नेतृत्व विकासमा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

२२. स्थनीय आवश्यकताका आधारमा माध्यमिक तहको प्राविधिक शिक्षामा कम्तिमा १५% विद्यार्थीहरूको पहुँच विस्तार गर्ने ।
२३. आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थाका विपदहरूको व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तनका लागि विद्यालयमा आधारित व्यवहारिक अभ्यास, उद्धार, परामर्श र पूर्वावस्थामा ल्याउने व्यवस्था गर्न स्रोत/साधन, जनशक्ति र संयन्त्रको व्यवस्था, योजना निर्माण र कार्यान्वयन गरी सबै बालबालिकाहरूको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारलाई पूर्णरूपमा सुनिश्चित गर्ने । यसका लागि सम्बन्धित सरकारी तथा गैर-सरकारी सङ्घ-संस्थासँग आर्थिक र प्राविधिक सहयोगका क्षेत्रमा समन्वय र सहकार्य गर्ने ।
२४. शिक्षा क्षेत्रमा सुशासन प्रवर्धन गर्न अनुगमन, निरीक्षण, सुपरिवेक्षण तथा शिक्षक प्राविधिक सहायताका कार्यहरूको लागि आवश्यक संयन्त्रको विकास गर्ने ।
२५. शिक्षा क्षेत्रमा हाल भैरहेको लगानी बैज्ञानिक र आवश्यकतामा आधारित बनाउने, यसका लागि माथि बुँदा १ मा उल्लेखित शैक्षिक सर्भेक्षणबाट समग्र शैक्षिक अवस्था, आवश्यकता र आपूर्तिका पक्षहरूको विषय समावेश भएको शैक्षिक तथ्यांक/सूचनाको भण्डार हुने छन् । तहगत प्रति विद्यार्थी लागत र खर्च कति हुन्छ भन्ने पत्ता लगाईने छ । तिनको प्राविधिक विश्लेषणबाट पालिकामा उपलब्ध आर्थिक, भौतिक, प्रविधि, मानवीय स्रोतसाधनको पर्याप्तता कसरी गर्ने र यस पालिकाको हालको शैक्षिक क्षेत्रको अवस्थालाई आगामी ५ वर्ष भित्र नमुनाको रूपमा कसरी प्रस्तुत गर्ने भन्ने पक्ष समेटिने छन् ।

२.६ अपेक्षित मुख्य उपलब्धि:

योजनाको अन्त्य (२०३२) सम्ममा निम्नानुसारको उपलब्धि प्राप्त हुनेछ ।

१. सबै प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्र/कक्षाहरूमा तोकिएका न्युनतम सक्षमताका सर्तहरू पुरा भै ४ वर्ष उमेर समुहका सबै बालबालिकाहरूको पहुँच र सिकाई सुनिश्चित हुनेछ ।
२. ५ वर्ष उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूले कम्तिमा १ वर्षको बालविकास/पूर्व प्रा.वि. शिक्षाको अनुभव सहित आधारभूत तहको कक्षा १ मा प्रवेश गर्ने छन् ।
३. ५ वर्ष उमेर समुहका सबै बालबालिकाहरूको कक्षा १ मा प्रवेश सुनिश्चित भए पछि तिनको पढाई निरन्तरता र निर्धारित समयवाधी भित्र पाठ्यक्रममा तोकिएका न्यूनतम सिकाई सक्षमता सहित आधारभूत तह (कम्तिमा कक्षा ८ सम्मको शिक्षा) पूरा गरेका हुनेछन् ।
४. कक्षा ८ सम्म पुगेका सबै विद्यार्थीहरू माध्यमिक तहमा प्रवेश गरी कक्षा १२ सम्मको शिक्षा पुरा गर्ने छन् । हाल रहेको आधारभूत तहबाट माध्यमिक तहमा हुने संक्रमण दर ६७.३% बाट योजनाको अन्त्य सम्ममा ९०% हासिल हुने छ ।
५. आधारभूत तहको कक्षा ६-८ र माध्यमिक तहमा योग्यता र तालिम प्राप्त विषयगत शिक्षकहरू उपलब्धता हुनेछ र आधारभूत र माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरूको गुणस्तरीय सिकाई अभिवृद्धि भै यी तहका विद्यार्थीहरूले हाल हासिल गरेको तोकिएका न्युनतम

- सक्षमताहरू तथा सिकाई उपलब्धी सबै विषयको औषतमा ४०.०% को हाराहारीबाट वृद्धि भै ७०% प्रतिशतमा पुग्ने छ ।
६. माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा पुरा गरेका मध्ये कम्तिमा ६७.३% बाट योजनाको अन्त्य सम्ममा ७५.५% विद्यार्थीले उच्च शिक्षामा निरन्तरता दिने छन् ।
 ७. आवश्यकतामा आधारित अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरू सबैका लागि सुनिश्चित भई साक्षर, आत्मनिर्भर र सचेत सिकाइ समाज निर्माणमा योगदान हुनेछ ।
 ८. विद्यालय शिक्षा पद्धतिमा सुशासन कायम हुने छ र योजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा व्यवस्थापनमा नतिजामुखी प्रणाली स्थापित भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुनेछ ।
 ९. विद्यालय तहको पाठ्यक्रम अनुसारको शिक्षण सिकाईमा सान्दर्भिकतामा वृद्धि भई विद्यालय तह पुरा गर्ने एउटा व्यक्ति दैनिक जीवनका लागि आवश्यक आधारभूत भाषिक, सामाजिक, विज्ञान र प्रविधि सम्बन्धी तथा गणितीय लगायतका सक्षमता सहित सृजनशील, सकारात्मक सोच भएको, निरन्तर सिकाइ प्रति प्रतिबद्ध र रोजगार उन्मुख हुनेछ ।
 १०. सबै तहका विद्यालयमा सक्षम र अभिप्रेरित शिक्षकद्वारा सिकारु केन्द्रित सिकाइ क्रियाकलापमा आधारित शिक्षण सिकाइको माध्यबाट सबै विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधार हुनेछ ।
 ११. विद्यालयमा अध्ययन गर्ने सबै बालबालिकाको स्वास्थ्यतथा पोषणको अवस्थामा सुधार, मनोसामाजिक कुशलतामा अभिवृद्धि तथा सिकाइमा सुधार सहित सुरक्षित तथा रमाइलो सिकाइ वातावरणमा पूर्ण पहुँच तथा सहभागिता हुने ।
 १२. आपतकालीन तथा संकटपूर्ण परिस्थितिमा पनि बालबालिकाको सुरक्षा सहित शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित हुने ।
 १३. सबै विद्यालयमा आवश्यक सक्षमताका आधार पुरा भई बालमैत्री तथा अपाङ्गता मैत्री भौतिक पूर्वाधार सहितको सिकाइ वातावरण तयार हुने ।

२.७ अपेक्षित मुख्य कार्य सम्पादन सूचक (परिमाणात्मक नतिजा)

यस योजनाका मुख्य कार्य सम्पादन सूचकहरू र तिनको परिमाणात्मक लक्ष्य निम्न बमोजिम निर्धारण गरिएको छ ।

सूचकहरूको क्षेत्र	मुख्य कार्य सम्पादन सूचक/आर्थिक वर्ष	इकाई	सूचकहरूको बिगतको प्रगती प्रबिती				आधार वर्ष २०८१		योजना कार्यान्वयनका आ.ब.हरू					योजनाको अन्तिम आ.ब.हरू	
			19/20	20/21	21/22	22/23	23/24	24/25	25/26	26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32
			७७/७८	७८/७९	७९/८०	८०/८१	८१/८२	८२/८३	८३/८४	८४/८५	८५/८६	८६/८७	८७/८८	८८/८९	८९/९०
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा														
१.१	ECED मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER in ECED)	जम्मा	95.5	89.5	88.8	90.4	81.0	83.7	86.4	89.3	92.2	95.3	98.4	101.7	105.0
		छात्र	98.6	81.6	80.9	98.6	89.9	91.7	93.5	95.4	97.3	99.2	101.2	103.2	105.3
		छात्रा	92.2	99.4	98.7	82.0	72.8	76.2	79.8	83.5	87.4	91.4	95.7	100.1	104.8
		राष्ट्रिय													
१.२	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकामध्ये ECED को अनुभव लिई आएका बालबालिकाको प्रतिशत	जम्मा	82.7	83.2	85.6	95.7	88.4	89.8	91.2	92.6	94.0	95.5	97.0	98.5	100.0
		छात्र	79.8	80.5	85.2	97.6	82.5	84.5	86.6	88.7	90.8	93.0	95.3	97.6	100.0
		छात्रा	85.9	86.0	86.0	93.8	94.6	95.3	95.9	96.6	97.3	98.0	98.7	99.4	100.0
		प्रदेश													
२	आधारभूतशिक्षा (कक्षा १ - ८)	जम्मा													
		छात्र													
		छात्रा													
		प्रदेश													
२.१	कक्षा १ मा सहजै देखिने प्रवेश दर (GIR Grade 1)	जम्मा	96.4	104.9	107.8	102.5	93.0	94.5	95.9	97.4	98.9	100.4	102.0	103.5	105.1
		छात्र	96.8	107.0	107.4	100.6	100.0	100.7	101.3	102.0	102.7	103.4	104.1	104.8	105.5
		छात्रा	96.1	102.9	108.1	104.6	86.7	88.7	90.9	93.1	95.3	97.6	99.9	102.3	104.8
		प्रदेश													
२.२	कक्षा १ मा खुद प्रवेश दर (NIR Grade 1)	जम्मा	95.0	95.0	97.7	95.6	56.1	60.3	64.8	69.7	74.9	80.5	86.5	93.0	100.0
		छात्र	95.3	95.3	98.1	97.0	58.4	62.5	66.8	71.4	76.4	81.7	87.4	93.5	100.0
		छात्रा	94.6	94.6	97.3	94.1	54.0	58.3	63.0	68.0	73.5	79.4	85.7	92.6	100.0
		प्रदेश													
२.३	आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	जम्मा	100.2	104.9	105.7	102.5	96.7	97.8	99.0	100.1	101.3	102.5	103.7	104.9	106.2
		छात्र	100.2	107.0	102.5	100.8	97.3	98.4	99.5	100.6	101.7	102.8	103.9	105.1	106.2
		छात्रा	100.2	102.9	109.1	104.3	96.1	97.3	98.5	99.7	100.9	102.2	103.5	104.8	106.1
		प्रदेश													
२.४	आधारभूत तह (कक्षा १-५)	जम्मा	97.1	97.1	97.1	95.3	66.3	69.8	73.5	77.4	81.5	85.8	90.3	95.0	100.0
		छात्र													
		छात्रा													
		प्रदेश													

	मा खुद भर्ना दर (NER)	छात्र	97.0	97.0	97.0	95.4	66.8	70.3	73.9	77.7	81.7	86.0	90.4	95.1	100.0
		छात्रा	97.2	97.2	97.2	95.2	65.9	69.4	73.1	77.0	81.2	85.5	90.1	94.9	100.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.५	आधारभूत तहको कक्षा ५ को कूलप्रवेश दर* (%)	जम्मा	0.0	0.0	0.0	0.0	89.9	91.9	91.9	94.0	96.1	98.2	100.4	102.7	105.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.६	आधारभूत तहको कक्षा ५ को खुदप्रवेश दर* (%)	जम्मा	0.0	0.0	0.0	0.0	25.6	30.8	30.8	37.2	44.9	54.1	65.3	78.7	95.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.७	कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थी मध्ये कक्षा ५ सम्मपुग्ने बालबालिकाको दर (Survival Rate to Grade 5)	जम्मा	86.9	96.3	96.3	98.2	86.7	88.3	89.9	91.5	93.1	94.8	96.5	98.2	100.0
		छात्र	85.6	94.3	94.3	99.4	86.7	88.3	89.9	91.5	93.1	94.8	96.5	98.2	100.0
		छात्रा	88.2	91.6	98.2	96.7	86.7	88.3	89.9	91.5	93.1	94.8	96.5	98.2	100.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.८	कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थी मध्ये कक्षा ५ तथा आधारभूत तह (कक्षा १-५) पुरा गर्नेको दर (Cycle Completion Rate at Basic Level:-G1-5)	जम्मा	80.3	89.6	89.6	94.5	77.5	80.0	82.6	85.3	88.0	90.9	93.8	96.9	100.0
		छात्र	79.5	87.9	87.9	94.8	77.5	80.0	82.6	85.3	88.0	90.9	93.8	96.9	100.0
		छात्रा	81.2	91.1	91.1	94.0	77.5	80.0	82.6	85.3	88.0	90.9	93.8	96.9	100.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.९	आधारभूत तहमा (प्राथमिक कक्षा १-५)मा भर्ना भएका ५-९ वर्ष उमेर भन्दा माथिका बालबालिका* (%)	जम्मा	0.0	0.0	0.0	0.0	30.3	23.4	23.4	18.1	14.0	10.8	8.4	6.5	5.0
		छात्र	0.0	0.0	0.0	0.0	30.5	23.5	23.5	18.2	14.0	10.8	8.4	6.5	5.0
		छात्रा	0.0	0.0	0.0	0.0	30.2	23.3	23.3	18.1	14.0	10.8	8.4	6.5	5.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.१	आधारभूततह (कक्षा १-५) को कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in GER)	जम्मा	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.११	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	जम्मा	99.4	104.3	108.3	106.5	98.1	99.2	98.7	100.8	101.6	102.5	103.3	104.1	105.0
		छात्र	99.3	105.9	106.6	105.3	99.6	100.6	94.1	101.9	102.5	103.2	103.8	104.4	105.1
		छात्रा	99.6	102.6	110.2	107.8	96.6	97.7	97.2	99.7	100.7	101.8	102.8	103.8	104.9
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.१२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर (NER)	जम्मा	96.3	96.3	96.3	94.5	64.7	67.8	69.2	75.3	79.3	83.6	88.0	92.8	97.8
		छात्र	95.5	95.5	95.5	94.3	65.1	68.2	69.7	75.6	79.6	83.8	88.2	92.9	97.8
		छात्रा	97.1	97.1	97.1	94.6	64.3	67.4	68.8	74.9	79.0	83.3	87.9	92.7	97.7
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.१३	कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थी मध्ये कक्षा ८ सम्म पुग्ने दर (Survival Rate to Grade 8)	जम्मा	76.4	85.2	85.2	95.2	73.6	76.5	79.5	82.6	85.8	89.1	92.6	96.2	100.0
		छात्र	75.8	83.2	83.2	96.1	75.0	77.7	80.6	83.5	86.6	89.8	93.0	96.4	100.0
		छात्रा	77.1	87.5	87.5	94.9	72.1	75.1	78.2	81.5	84.9	88.4	92.1	96.0	100.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.१४	कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थी मध्ये कक्षा ८ तथा आधारभूत	जम्मा	71.1	81.6	81.6	90.1	63.7	67.0	70.4	74.0	77.8	81.8	86.0	90.4	95.0
		छात्र	69.9	79.5	79.5	89.4	64.9	68.1	71.4	74.9	78.5	82.3	86.4	90.6	95.0

	तह (कक्षा १-८) पुरा गर्नेको दर (Cycle Completion Rate at Basic Level:-G1-8)	छात्रा	72.2	84.0	84.0	91.1	62.4	65.8	69.3	73.1	77.0	81.2	85.6	90.2	95.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.१	आधारभूत तह (कक्षा १-८) को कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in GER)	जम्मा	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0
५		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.१	कक्षा ३ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले हासिल गरेको तोकिएका न्युनतम सक्षमताहरूको प्रतिशत (Achieving minimum proficiency)	राष्ट्रिय	Reading				47.7	50.0	52.5	55.1	57.8	60.6	63.6	66.7	70.0
६		प्रदेश													
		स्थानीय													
		राष्ट्रिय	Numeracy				61.3	63.4	65.5	67.7	70.0	72.4	74.8	77.4	80.0
		प्रदेश													
		स्थानीय													
२.१	कक्षा ५ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले हासिल गरेको तोकिएका न्युनतम सक्षमताहरूको प्रतिशत (Achieving minimum proficiency)	राष्ट्रिय	Reading				56.0	58.6	61.2	64.0	66.9	70.0	73.2	76.5	80.0
७		प्रदेश													
		स्थानीय													
		राष्ट्रिय	Numeracy				67.5	70.0	72.5	75.2	77.9	80.8	83.8	86.8	90.0
		प्रदेश													
		स्थानीय													
२.१	कक्षा ८ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले हासिल गरेको तोकिएका न्युनतम सक्षमताहरूको प्रतिशत (Achieving minimum proficiency)	राष्ट्रिय	Nepali				56.6	59.1	61.7	64.4	67.3	70.3	73.4	76.6	80.0
८		प्रदेश													
		स्थानीय													
		राष्ट्रिय	Math				42.9	45.6	48.5	51.5	54.8	58.3	61.9	65.8	70.0
		प्रदेश													
		स्थानीय													
२.१	आधारभूत तह (कक्षा १-५ मा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको दर (OOSC)	जम्मा	0.0	0.0	0.0	0.0	14.8	12.8	12.8	10.8	8.7	6.6	4.5	2.2	0.0
९		छात्रा	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
		छात्रा	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको दर (OOSC)	जम्मा	0.7	2.3	2.8	5.0	9.7	8.6	7.4	6.2	5.0	3.7	2.5	1.2	0.0
		छात्रा	0.9	4.2	4.3	5.4	8.7	7.7	6.6	5.5	4.4	3.3	2.2	1.1	0.0
		छात्रा	0.4	0.1	1.1	4.6	10.7	9.5	8.2	6.8	5.5	4.2	2.8	1.4	0.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	जम्मा	36.5	37.6	37.9	39.0	38.0	38.4	38.5	38.5	38.6	38.7	38.7	38.8	38.8
०		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.२	आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	जम्मा	44.0	44.6	46.6	47.2	37.8	37.8	37.8	37.8	37.8	37.8	37.8	37.8	37.8
१		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.२	आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	जम्मा	28.9	30.5	29.1	30.8	38.9	39.0	39.1	39.2	39.4	39.5	39.6	39.7	39.8
२		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
३	माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)														
३.१	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२)	जम्मा	67.2	72.3	83.0	73.4	55.8	59.5	62.7	67.6	72.2	77.2	82.6	88.5	95.0

	मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	छात्र	66.6	75.2	91.2	71.3	52.3	56.8	59.7	65.0	69.8	75.1	81.1	87.7	95.1
		छात्रा	67.9	69.7	75.4	75.4	59.2	62.4	67.5	70.1	74.4	79.0	84.0	89.3	95.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
३.२	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर (NER)	जम्मा	50.1	52.1	57.1	51.6	26.4	30.6	34.2	41.3	48.0	55.9	65.2	76.1	89.0
		छात्र	49.5	51.2	56.6	49.6	25.6	31.7	35.3	42.3	49.0	56.8	65.9	76.6	89.2
		छात्रा	50.7	52.9	57.7	53.4	27.2	31.3	35.1	42.1	48.8	56.6	65.7	76.4	88.8
		प्रदेश													
३.३	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) को कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in GER)	जम्मा	1.0	0.9	0.8	1.1	1.1	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
३.४	आधारभूत तह बाट माध्यमिक तहमा संक्रमण दर (Transition rate from Basic Level to Secondary Level)	जम्मा	91.0	96.8	96.8	94.4	38.3	42.7	47.5	52.8	58.7	65.4	72.7	80.9	90.0
		छात्र	94.7	96.0	96.0	92.4	39.6								
		छात्रा	88.1	97.6	97.6	96.1	37.4								
		प्रदेश													
३.५	कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थी मध्ये कक्षा १० सम्म पुग्ने दर (Survival Rate to Grade 10)	जम्मा	72.9	80.9	80.9	91.4	59.8	63.4	67.1	71.1	75.4	79.9	84.6	89.7	95.0
		छात्र	70.1	79.8	79.8	91.3	53.0	57.0	61.3	65.9	70.9	76.2	81.9	88.1	94.7
		छात्रा	75.3	82.1	82.1	92.0	66.3	69.4	72.6	75.9	79.5	83.1	87.0	91.0	95.2
		प्रदेश													
३.६	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १२ मा पुग्ने दर (%)	जम्मा	0.0	0.0	0.0	0.0	48.5	53.0	53.0	57.8	63.2	69.0	75.4	82.4	90.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
३.७	माध्यमिकतह (कक्षा ९-१२) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	जम्मा	17.4	18.6	18.7	20.0	16.4	22.2	22.7	23.2	23.7	24.3	24.9	25.5	26.1
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
३.८	जम्मा सामुदायिक विद्यालय मध्ये कक्षा ९-१२ मा प्राविधिक धार सहित सन्चालन गर्ने विद्यालयहरूमा भर्ना भएका जम्मा विद्यार्थी सङ्ख्या	जम्मा	0.0	0.0	0.0	0.0	5.7	6.1	6.5	6.9	7.4	7.9	8.5	9.1	9.7
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
३.९	सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरू मध्ये कक्षा ९-१२ मा विज्ञान विषयमा भर्ना भएका जम्मा विद्यार्थी प्रतिशत	जम्मा	0.0	0.0	0.0	0.0	22.2	23.6	23.6	25.2	26.9	28.8	30.7	32.8	35.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
३.९	कक्षा १० मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले हासिल गरेको तोकिएका न्युनतम सक्षमताहरूको प्रतिशत (Achieving minimum proficiency)	राष्ट्रिय_Nepali	0.0	0.0	0.0	0.0	63.0	65.9	68.9	72.0	75.3	78.7	82.3	86.1	90.0
		प्रदेश_Nepali													
		स्थानीय_Nepali													
		राष्ट्रिय_English	0.0	0.0	0.0	0.0	49.0	52.5	56.2	60.2	64.5	69.1	74.1	79.3	85.0
		प्रदेश_English													
		स्थानीय_English													
		राष्ट्रिय_Math	0.0	0.0	0.0	0.0	54.0	57.2	60.5	64.0	67.7	71.7	75.9	80.3	85.0
		प्रदेश_Math													

		ath													
		स्थानीय_ Math													
		राष्ट्रिय_ Science	0.0	0.0	0.0	0.0	37.0	40.7	44.9	49.4	54.4	59.9	66.0	72.7	80.0
		प्रदेश_ Science													
		स्थानीय_ Science													
४	जिवन-पर्यन्त शिक्षा तथा सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षा														
४.१	५ वर्ष र सो भन्दा माथिका जनसङ्ख्या मध्ये साक्षर जनसङ्ख्या	स्थानीय	0.0	0.0	0.0	0.0	78.5	80.9	83.4	86.0	88.6	91.3	94.1	97.0	100.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
४.२	१५ वर्ष र सो भन्दा माथिका जनसङ्ख्या मध्ये साक्षर जनसङ्ख्या	स्थानीय	0.0	0.0	0.0	0.0	73.5	75.9	78.4	80.9	83.6	86.3	89.1	92.0	95.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
४.३	१५ देखि २४ वर्ष उमेरका जनसङ्ख्या मध्ये साक्षर जनसङ्ख्या	स्थानीय	0.0	0.0	0.0	0.0	98.9	99.1	99.2	99.3	99.5	99.6	99.7	99.9	100.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
४.४	१५ वर्ष र सो भन्दा माथिको साक्षर दरमा लैङ्गिक समता सूचांक	स्थानीय	0.0	0.0	0.0	0.0	0.8	0.8	0.8	0.9	0.9	0.9	0.9	1.0	1.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
५	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकास तालिम														
५.१	प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीप विकास तथा तालिम प्राप्त आर्थिक रूपले सक्रिय जनशक्ति*(%)	स्थानीय													
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
५.२	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा(कक्षा ९-१२ वा डिप्लोमा वा प्रि-डिप्लोमा वा सो सरह) उत्तीर्ण जनशक्ति* (वार्षिक सङ्ख्या)	स्थानीय													
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
६	सुशासन तथा व्यवस्थापन														
	सामुदायिक विद्यालयमा स्वीकृत र राहत दरबन्दीमा तहगत रूपमा कार्यरत शिक्षक र विद्यार्थीको अनुपात (STR):-														
६.१	बालविकास तथा पूर्व प्रा.वि.मा (ECED)		0.0	0.0	0.0	0.0	10.3	10.6	10.9	11.3	11.7	12.1	12.5	12.9	13.3
६.२	आधारभूत तह (कक्षा १-५)		0.0	0.0	0.0	0.0	6.6	6.2	6.2	6.1	6.1	6.2	6.2	6.5	6.5
६.३	आधारभूत तह (कक्षा ६-८)		0.0	0.0	0.0	0.0	25.6	21.8	22.3	20.1	19.7	18.8	17.5	18.6	16.7
६.४	आधारभूत (कक्षा १-८)		0.0	0.0	0.0	0.0	9.6	10.0	10.4	10.9	11.4	11.9	12.4	12.9	13.5
६.५	माध्यमिकतह (कक्षा ९-१०)		0.0	0.0	0.0	0.0	18.1	15.2	16.0	14.8	14.7	16.2	15.4	16.8	14.7
६.६	माध्यमिकतह (कक्षा ११-१२)		0.0	0.0	0.0	0.0	31.6	23.0	21.8	24.5	27.0	31.0	32.5	32.8	38.7
६.७	माध्यमिक विद्यालय (कक्षा ९-१२)		0.0	0.0	0.0	0.0	21.2	21.8	22.5	23.2	23.9	24.6	25.3	26.1	26.9
७	शिक्षामा लगानी														
७.१	कूल बजेटको शिक्षा क्षेत्रमा	स्थानीय													

	विनियोजित बजेट*(%)	प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
७.२	आधारभूत तह (कक्षा १-८)	स्थानीय													
	मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रू. हजारमा)	प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
७.३	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२)	स्थानीय													
	मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रू. हजारमा)	प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
७	उच्चशिक्षामा														
७.१	सहजै देखिने भर्ना दर	स्थानीय													
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
७.२	उच्च शिक्षाको सहजै देखिने भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक	स्थानीय													
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
७.३		स्थानीय													
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													

परिच्छेद ३

विद्यालय शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्रहरू

यस योजनाको परिच्छेद दुईमा पहिचान गरिएका यस निस्दी गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रको दश वर्षे योजना (२०२३/२४-२०३१/३२) का दीर्घकालीन सोच, उद्देश्य र रणनीतिका आधारमा यस परिच्छेदमा शिक्षा क्षेत्रसँग सम्बन्धित मुख्य-मुख्य उपक्षेत्रहरू समावेश गरी विश्लेषण गरिएको छ । योजनाका सबै प्रमुख उपक्षेत्रहरू यस परिच्छेद अन्तर्गत समेटिने भएकोले पनि योजनामा यो परिच्छेद महत्वपूर्ण परिच्छेद हो । योजनाको यस परिच्छेदमा शिक्षा क्षेत्रका प्रमुख उपक्षेत्रहरू अन्तर्गत प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा, पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन, शिक्षक व्यवस्थापन र विकास, शैक्षिक व्यवस्थापन र सवलिकरण, अनौपचारिक शिक्षा, निरन्तर र आजीवन सिकाइ, विद्यालय दिवा खाजा कार्यक्रम, बृहत विद्यालय सुरक्षा कार्यक्रम, शिक्षामा सूचना र प्रविधि, गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षा र समावेशी शिक्षासम्बन्धी आगामी ५ वर्षको (आ.ब. २०२४/२५-२०८५/८६) लागि कार्यक्रम र बजेट सहितको योजना प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा:

बालबालिकाहरूको मस्तिष्कको ८० प्रतिशत भाग जीवनको पहिलो तीन वर्ष भित्र विकसित हुन्छ । त्यसैले बालबालिकाहरूलाई उनीहरूको प्रारम्भिक दिनहरूमा विशेष हेरचाह, उत्साह र उपयुक्त वातावरण चाहिन्छ, जसमा परिवार, समुदाय, स्थानीय संस्थाहरू र विद्यालयहरू उनीहरूको समग्र विकासमा सहयोगी हुन्छन् साथै यिनिहरूबाट सन्चालन हुने बाल विकास कार्यक्रमहरू:- स्वस्थ, राम्रो पोषण, हानिबाट सुरक्षित, आत्म-मूल्य र पहिचानको भावना, उत्साह र सिक्ने अवसरहरूको साथै हुर्कन सुनिश्चित गर्ने जस्ता पक्षहरूले मानव विकासको बलियो जग बसाल्दछन् । गर्भधारणको समयदेखि बालबालिकाको प्रारम्भिक वर्षहरूमा गरिने लगानी विद्यालय उमेर (५ वर्ष) पछिको लगानी भन्दा बढी फलदायी हुने वैज्ञानिक अनुसन्धानहरूले प्रमाणित गरेका छन् । त्यसैले प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा गरिने लगानी मानव विकासको लागि प्राकृतिक सुरुवात बिन्दु हो । विगत सन् २००१ देखि विश्वव्यापी रूपमा सबै मुलुकहरूले बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण विकासमा पहिलो प्राथमिकताका साथ प्रशस्त लगानी गरिरहेको अवस्था छ । जसमा बालबालिका सम्बन्धी कार्यक्रमहरूमा बालबालिकाहरूले आफ्नो बारेमा सोचन, प्रभावकारी रूपमा सञ्चार र सम्बाद गर्न, अरूसँग भेटघाट तथा सामाजिकीकरण हुन र आफ्नो परिवार (पछि तिनीहरूको समुदाय र राष्ट्र) मा सक्रिय भूमिका खेल्न सक्ने सिकाइमा केन्द्रित गरिएको पाइन्छ । यसैले कुनै पनि मुलुक को भोलिको अवस्था कस्तो हुन्छ भन्ने कुराको आँकलन र अनुमान गर्नका लागि त्यस मुलुकका बालबालिकाहरूको वर्तमान अवस्थामा कस्तो छ भन्ने कुरालाई हेर्नु पर्ने हुन्छ ।

हाम्रो सन्दर्भमा नेपालको संविधान २०४७ र बाल अधिकार र कल्याण ऐन २०४८ ले बालबालिकाको अधिकारलाई रक्षा गर्न स्पष्ट प्रावधान राखे संगै तात्कालिक समयमा कार्यान्वयन शुरू भएको आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजना दोश्रो (BPEP सन् १९९९-२००२) ले प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सुरुवात गरेको पाइन्छ । यस पश्चात नेपाल सरकारले

सन् २००४ मा प्रारम्भिक बाल विकास राष्ट्रिय रणनीतिको विकास र कार्यान्वयनको सुरुवात गरियो। यस रणनीतिलाई गति दिन सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रम (EFA) २००४ मा रणनीतिक कार्यक्रमहरू मार्फत सुनिश्चित गरिएको थियो। प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षालाई शिक्षा ऐन/नियमबाटै व्यवस्थित गर्न शिक्षा ऐन, २०२८ (आठौँ संशोधन) मा ४ वर्ष उमेर पूरा भएका बालबालिकालाई लक्षित गरी दिइने शिक्षालाई प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा भनी परिभाषित गरिएको छ। यसलाई विद्यालय शिक्षाको अभिन्न अंगको रूपमा स्थापित गरी समुदाय र विद्यालय स्तरमा बाल विकास केन्द्रहरू व्यवस्थापन र सञ्चालन हुँदै आएका छन्।

३.१.१ वर्तमान अवस्था:

अन्तराष्ट्रिय स्तरमा ० देखि ८ वर्षको उमेरलाई प्रारम्भिक बालविकासको उमेर मानिएको भएता पनि नेपालको सन्दर्भमा ४ वर्षका बालबालिकालाई मात्र यसमा समेटिएको छ। त्यसैले यस योजनाले ४ वर्षका बालबालिकाहरूलाई १ वर्षको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालनमा जोड दिएको छ। मुलुकले अन्तराष्ट्रिय मञ्चहरूमा प्रतिवद्धता गरे अनुरूप यस पालिकाले यो दश वर्षे शिक्षा क्षेत्रको योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनबाट लक्षित उमेर समुहका सबैका लागि शिक्षा प्रदान गर्ने हेतु योजनाको यस परिच्छेदमा प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा कार्यक्रम सम्बन्धी सघन कार्यक्रमहरू आगामी आ.व. २०२४/२५-२०८५-८६ सम्मका लागि तय गरेको छ। यस पालिकामा प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा सहजै देखिने भर्नादर १०८.७ प्रतिशत र प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको अनुभव लिएर कक्षा १ मा नयाँ प्रवेश दर ९३.८ प्रतिशत छ। हाल पालिका भित्र जम्मा ५६ वटा बालविकास केन्द्र/पूर्व प्रा.वि. छन्, जसमा ९ वटा समुदायमा आधारित र विद्यालयमा आधारित ४७ वटा बालविकास केन्द्र संचालनमा छन्। जम्मा ५६ वटा बालविकास केन्द्र/पूर्व प्रा.वि. मा ४८२ बालबालिकाहरूले बालविकास कार्यक्रमको पहुँच पाएका छन्। यस स्थितिमा यस पालिकाको शिक्षा क्षेत्रको योजनामा प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रमको कार्यान्वयनका लागि हाल कार्यान्वयनमा रहेको विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको योजना (SESP) का लक्ष्यहरूलाई नै आधार मानी आगामी १० वर्षको लक्ष्यहरू तय गरेको छ।

३.१.२ उद्देश्य:

यस योजनामा प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमको प्रमुख उद्देश्य सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्नु रहेको छ। यसका लागि योजनाले प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा सम्बन्धी निम्न लिखित उद्देश्यहरू राखेको छ :

१. बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासमा केन्द्रित प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षालाई गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउनु,
२. पाँच वर्ष मुनिका बालबालिकाको शारीरिक, सामाजिक, संवेगात्मक, संज्ञानात्मक, आध्यात्मिक तथा नैतिक क्षमताको विकास गरी प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षालाई अधिकारमा आधारित बनाउनु र विद्यालय प्रवेशको तयारी गराउनु,
३. प्रारम्भिक बालविकासमा दक्ष र बालबालिका प्रति समर्पित मानव स्रोत र प्रयाप्त भौतिक एवम आर्थिक स्रोतको सुनिश्चितता गर्नु।

४. बालबालिकाको घरायसी वातावरणलाई बालमैत्री बनाउदै बालबालिकाको समुचित विकासमा स्थानीय तह, आमा, बुवा, परिवार, संरक्षक तथा समुदायको सक्रिय संलग्नता सुनिश्चित गर्नु ।
५. सबै बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव सहित निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।
६. प्रारम्भिक बालविकास उमेरका बालबालिकाहरूका लागि पोषण एवम् स्वास्थ्य सुरक्षाको उपयुक्त व्यवस्था गर्नु ।

३.१.३ रणनीति:

प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाका माथि उल्लेखित उद्देश्यहरू हासिल गर्न आगामी ५ वर्षमा निम्न लिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछ :

१. उपयुक्त पूर्वाधार सहितको बालमैत्री वातावरणमा लक्षित उमेरका सबै बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालविकासको अवसर सुनिश्चित गर्नका लागि सरकारी र गैर-सरकारी निकायहरूसँग सहकार्य गरिनेछ ।
२. तीनै तहका सरकार र अभिभावकको साझेदारीमा बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण विकास एवं विद्यालय शिक्षाको पूर्वतयारीका लागि संस्थागत विद्यालय र सामुदायिक विद्यालयहरूमा सञ्चालन भइरहेको बालविकासको शिक्षा अवधिलाई समायोजन गरी २ वर्षको बनाउनका लागि कानून निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
३. प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा कार्यक्रमलाई विद्यालय शिक्षाको अभिन्न अंगको रूपमा विकास गरी यो तहको शिक्षालाई सबै बालबालिकाको लागि अनिवार्य गरिनेछ ।
४. प्रारम्भिक बालविकास उमेरका बालबालिकाको शिक्षा, स्वास्थ्य, पोषण लगायत सबै किसिमका अधिकारको सुनिश्चितताका लागि स्थानीय तह, अभिभावक र आम संचार माध्यमसँग सहकार्य गरिनेछ ।
५. सङ्घीय र प्रदेश स्तरीय प्रारम्भिक बालविकास सम्बन्धी कानून, नीति, कार्यविधि आदिको अनुसरण गरी कक्षा १ मा भर्ना हुनका लागि बालविकास शिक्षाको अनुभवलाई अनिवार्य गरिनेछ ।
६. प्रारम्भिक बालविकासका लागि संस्थागत तथा संरचनागत सुधारका गर्न प्रदेश तथा स्थानीय तहका सम्बन्धित क्षेत्रका विषय विज्ञहरूको संलग्नतामा प्रारम्भिक बालविकास संयन्त्रको स्थापना गरी सहजीकरण गरिनेछ ।
७. लागत साझेदारीका आधारमा कम्तिमा एक विद्यालय, एक बालविकास केन्द्रको अवधारणा अन्तर्गत स्थानीय तहमार्फत बाल विकास केन्द्रको पुनर्बितरण र विस्तार गरिनेछ ।
८. पालिकातहमा प्रारम्भिक बालविकास प्राविधिक विज्ञ मानव संसाधनको विकास, संरक्षण उपयोग र प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
९. प्रारम्भिक बाल कक्षामा निर्धारित मापदण्ड अनुरूप बसाइँ व्यवस्था र सरसफाइलाई ध्यान दिएर खेल सामग्री, सिकाइ सामग्री, मनोरञ्जन सामग्री, अडियो भिडियो सामग्री सहित आकर्षक, मनोरञ्जक र बालमैत्री कक्षाकोठा व्यवस्थापन सहितको नमूना बाल विकास केन्द्रको विकास गर्ने कार्यमा सरोकारवालाहरूसँग सहकार्य गरिने छ ।

१०. बालविकास उमेरका आफ्ना सन्ततीहरूलाई अनिवार्य रूपमा बालविकास तथा शिक्षामा भर्ना गर्न र घरायसी वातावरणलाई बालमैत्री बनाउन आवश्यक कानून बनाई अभिभावकलाई जिम्मेवार बनाउन अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
११. बाबु आमा नभएका अनाथ बालबालिकाको निम्ति विभिन्न सामाजिक संघसंस्था र मनकारी सामाजिक अभियन्ताहरूसँग सहकार्य र समन्वय गरी उनीहरूको गाँस, बास, कपास, शिक्षा, स्वास्थ्य र सुरक्षा जस्ता आवश्यकता परिपूर्तिको सुनिश्चितता प्रदान गर्नका अभिभावकको भूमिका निर्वाह प्रोत्साहन र सहजीकरण गरिनेछ ।
१२. पाँच वर्ष भन्दा कम उमेर समूहका बालबालिकाहरूलाई अनिवार्य रूपमा बालविकास शिक्षा प्रदान गर्न सबै विद्यालयहरूलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
१३. सिकाइ क्रियाकलाप सहजीकरणमा मातृभाषालाई प्राथमिकता दिई आवश्यकता अनुसार स्थानीय भाषाको प्रयोगलाई समेत जोड दिइनेछ ।
१४. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव नलिई कक्षा एकमा भर्ना हुनेको प्रतिशत उच्च भएका विद्यालयहरूमा केन्द्रित गर्दै विद्यालयमा आधारित, समुदायमा आधारित विभिन्न प्रकारका प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा कार्यक्रमको व्यवस्था गर्न सहजीकरण गरिनेछ ।
१५. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाका शिक्षकहरूको न्यूनतम योग्यता निर्धारण गरी हाल कार्यरत बालविकास शिक्षकहरूलाई समयानुकूलको तलब सुविधाका साथै योग्यतामा आधारित वृत्ति विकास र स्तर वृद्धिको अवसर प्रदान गरिनेछ ।
१६. विभिन्न सङ्घसंस्थासँगको साझेदारीमा स्वास्थ्य, पोषण, शिक्षा र सुरक्षामा एकीकृत पद्धतिबाट विद्यालयमा बालबालिकाका लागि बहुक्षेत्रीय प्रारम्भिक बाल विकास कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
१७. बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास एवम् विद्यालय शिक्षाको पुर्व तयारीका लागि अभिभावक शिक्षा, आमा शिक्षा सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालनका लागि संघीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय सहकार्य र सहलगानीको मोडेल अवलम्बन गरिनेछ ।
१८. प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको प्रभावकारीताका लागि स्थानीय स्तरमा उपलब्ध कम मूल्यका (No Cost Low Cost) स्रोत साधनको प्रयोग मार्फत शैक्षिक सामग्री उत्पादन र उपयोग गरी बालबालिकाको प्रारम्भिक सिकाइ तथा विकास मापदण्ड (ELDS) को कार्यान्वयनको सुनिश्चित गरिनेछ ।
१९. अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई सहयोग गर्न र खास गरी जटिल अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई लक्षित गरी विशिष्टीकृत, घरमा आधारित प्रारम्भिक बाल शिक्षा स्थापना र सञ्चालन लगायत अपाङ्गताको पहिचान गरी उपचारका लागि सिफारिस गर्ने संयन्त्रको स्थापना र सुदृढीकरण गरिनेछ ।
२४. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा तथा/ पूर्व प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन भएका प्रत्येक विद्यालयमा कम्तिमा एक जना शिशु वा बालस्याहार कार्यकर्ता व्यवस्थापन गर्न नीतिगत प्रवन्ध गरी पालिकाको लगानीमा कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

३.१.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा:

क) प्रमुख उपलब्धि:

यस योजनाको कार्यान्वयनबाट निम्नानुसारका उपलब्धिहरू हासिल हुने छन् ।

१. चार वर्ष उमेर सबै बालबालिकाहरूले गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा प्राप्त गरी कक्षा १ का लागि तयार हुने ।
२. लक्षित उमेर समूहका सबै बालबालिकालाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित भई यसको सकारात्मक असर शिक्षाका अरु तहमा समेत प्रतिविम्बित हुने।
३. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाका बालबालिकाहरूलाई बाल शिक्षा, स्वास्थ्य, पोषण र बाल सुरक्षा सम्बन्धी एकीकृत सेवा सहजरूपमा उपलब्ध हुन गई उनीहरूको सर्वाङ्गीण विकासको अवस्थामा सुधार हुने ।

ख) प्रमुख नतिजाहरू:

योजनाको कार्यान्वयनबाट हासिल हुने मुख्य सूचक र तिनको नतिजाहरू तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका ३.१: प्रमुख नतिजाहरू

क्रसं	सूचकहरू	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८२/ ८३	२०८३/ ८४	२०८४/ ८५	२०८५/ ८६	२०८६/ ८७
१	५ वटा न्यूनतम सक्षमताका मापदण्डहरू मध्ये कम्तिमा ३ वटा मापदण्डहरू (Minimum Enabling Standards) पुरा गर्ने ECED केन्द्र/कक्षाहरू	40.4	44.6	49.3	54.5	60.3	90.0
२	ECED केन्द्र/कक्षाहरूमा अध्ययनरत बालबालिकाहरू मध्ये सिकाई सामग्रीको Set प्राप्त गर्ने सङ्ख्या	62.2	66.0	70.1	74.4	78.9	100.0
२	ECED केन्द्र/कक्षाहरूमा अध्यापनरत शिक्षक/शिक्षिकाहरू मध्ये कम्तिमा १५ दिने तालिमप्राप्त गर्नेको सङ्ख्या	57.4	61.0	64.7	68.6	72.8	92.3
३	ECED मा खुद भर्ना दर (Enrolment rate of 4-year old children) जम्मा	59.6	63.6	67.8	72.4	77.2	100.0
	छात्र	65.7	69.2	73.0	76.9	81.0	100.0
	छात्रा	54.2	58.6	63.2	68.2	73.7	100.0
४	ECED मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER in ECED): जम्मा	81.0	83.7	86.4	89.3	92.2	105.0
	छात्र	89.9	91.7	93.5	95.4	97.3	105.3
	छात्रा	72.8	76.2	79.8	83.5	87.4	104.8
५	ECED मा सहजै देखिने भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in ECED GER)	0.81	1.10	1.08	1.07	1.05	1.00
६	ECED को खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in ECED NER)	0.83	0.83	0.85	0.88	0.90	1.00
७	ECED मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये दलित बालबालिकाको प्रतिशत	9.3	9.2	9.2	9.1	9.0	8.6
८	ECED मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये अपाङ्गता	0.4	0.5	0.5	0.6	0.7	1.3

क्रसं	सूचकहरू	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८२/ ८३	२०८३/ ८४	२०८४/ ८५	२०८५/ ८६	२०८६/ ८७
	भएका बालबालिकाको प्रतिशत						
९	ECED मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कम तथा बढी उमेरका बालबालिकाको प्रतिशत	4.6	3.8	3.1	2.6	2.1	1.0
१०	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका मध्ये ECED को अनुभव लिई आएका बालबालिकाको प्रतिशत: जम्मा	88.4	89.8	91.2	92.6	94.0	100.0
	छात्र	82.5	84.5	86.6	88.7	90.8	100.0
	छात्रा	94.6	95.3	95.9	96.6	97.3	100.0

योजनाको १० वर्ष मध्ये बजेट तथा स्रोतको व्यवस्था सहितको माथि उल्लेखित ५ वर्षको नतिजाहरूको प्राप्तिको अवस्था निम्नानुसार हुने छन् ।

१. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई दुई वर्षको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रममा सहज पहुँच हुने ।
२. कक्षा १ मा प्रवेश गर्ने सबै बालबालिकाहरू प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अनुभव सहित हुने ।
३. सबै प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूमा पेशा प्रति समर्पित, योग्य र तालिम प्राप्त शिक्षक तथा बालबालिकाको हेरचाह तथा सहयोगका लागि सहायक कर्मचारी सहित केन्द्रले न्यूनतम मापदण्ड पूरा गरेका हुने ।
४. पाठ्यक्रम परिमार्जन र अनुकूलन सहित कार्यान्वयन भै प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूको विकासात्मक र सिकाइ आवश्यकता सम्बोधन हुने गरी गुणस्तरीयता सुनिश्चित हुने ।
५. भौगोलिक जटिलतामा रहेका तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई समेट्नका लागि आवश्यकतामा आधारित, घरमा आधारित, समुदायमा आधारित, कार्यक्षेत्र (उद्योग, कलकारखाना) तथा घुम्ती प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमका नमुनाहरूको विकास र सञ्चालन हुने ।
६. सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरूमा सञ्चालनमा रहेका बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमहरूमा समयावधिका हिसावले एकरूपता हुने ।
७. अनाथ बालबालिकाहरूका निम्ति पालिकाले अभिभावकको भूमिका निर्वाह गरेको हुने ।
८. बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सन्ततिका अभिभावकहरू कानूनी एवम् नैतिक हिसावले सन्ततिको शिक्षाका लागि जिम्मेवार र जवाफदेही हुने ।
९. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको कार्यान्वयनमा सबै तहका सरकार, परिवार, समुदाय, गैरसरकारी संघसंस्था र विद्यालयहरू जिम्मेवार हुने ।

३.१.५ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:

उल्लेखित रणनीतिहरू अङ्गीकार गरेर यस योजनाले अपेक्षा गरेका प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा सम्बन्धी उपलब्धि हासिल गरी उद्देश्य पुरा गर्नका लागि योजना अवधिको पहिलो ५ वर्षमा सन्चालन

गरिने कार्यक्रमहरू र तिनको भौतिक लक्ष्यहरू उल्लेख गरिएको छ । यस उपक्षेत्रको कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट सबै बालविकास केन्द्रहरूमा आधारभूत मापदण्ड पूरा भई सबै बालबालिकाको गुणस्तरीय सेवा पाउने अधिकार सुनिश्चित हुनेछ । यस प्रयोजनका लागि संवैधानिक प्रत्याभूति अनुसार बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन तथा व्यवस्थापनको पूर्ण जिम्मेवारी पालिकाको हुनेछ । यस योजनामा उल्लिखित उद्देश्य, रणनीति तथा क्रियाकलापहरूका आधारमा लक्षित उपलब्धि तथा नतिजा प्राप्त गर्न प्रत्येक वार्ड र विद्यालय तहमा आ-आफ्नो परिवेश अनुकूलको कार्य-योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नेछन् । योजना कार्यान्वयनका लागि पालिकाले आवश्यकतानुसार सम्बद्ध सबै पक्षको सहयोग परिचालन गर्नेछ ।

तालिका ३.२: प्रमुख क्रियाकलापहरू

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					कैफियत
			१	२	३	४	५	
१	पूर्व प्रा.वि./ECED कक्षा/केन्द्रमा तोकिएका न्यूनतम मापदण्डहरूको (Minimum Standards) कार्यान्वयन गर्ने	बालबालिका	482	482	482	482	482	
२	ECED कक्षाहरूमा न्यूनतम मापदण्डको सुनिश्चित गर्न ECED बाल मैत्री WASH सुविधाको व्यवस्था	बा.वि.कक्षा/केन्द्र	4	4	4	5	10	
३	प्रारम्भिक विकासका बालबालिकाको समग्र विकास र सिकाईका लागि पूर्व-बाल्यावस्थाको सिकाईका मापदण्डहरूको कार्यान्वयन	पटक	1	1	1	1	1	
४	तोकिएका आधारहरू पूरा गरेका आधारमा र ECED केन्द्र र शिकहरूलाई कार्य सम्पन्न अनुदान	बा.वि.कक्षा/केन्द्र	0	0	5	5	10	
५	ECED कक्षाका सहयोगी कार्यकर्ता/शिक्षकको तलब भत्ता	शिक्षक	47	47	47	47	47	
६	ECED कक्षाका सहयोगी कार्यकर्ता/शिक्षकका लागि पोशाक भत्ता	शिक्षक	47	47	47	47	47	
७	ECED कक्षाहरूका सामग्री र सिकाई कुनाका लागि बजेट अनुदान	कक्षा/केन्द्र	47	47	47	47	47	
८	ECED कक्षाहरूका सिकाई सामग्री र विद्युतीय सिकाईसामग्रीकालागि अनुदान	कक्षा/केन्द्र	47	47	47	47	47	
९	ECED कक्षाहरूमा अध्ययनरत विभिन्न प्रकारका अपाङ्गता भएका र तोकिएका अति विपन्न र लक्षित समुदायका बालबालिकाहरूको सुविधाका लागि बजेट अनुदान	विद्यार्थी	7	7	7	8	8	
१	गा.पा. बालविकास शिक्षक तलब भत्ता	पटक	1	1	1	1	1	पालिका / दातृ संस्थाहरू बाट प्रस्तावित
२	बालविकास शिक्षक थप तलब भत्ता	पटक	1	1	1	1	1	

३.२. आधारभूत शिक्षा

परिचय:

शिक्षाले मानव जीवनलाई आत्मनिर्भर, सरल, सहज र व्यवस्थित बनाउँछ । मानिसलाई मानवोचित जीवनयापन गर्न आवश्यक पर्ने आधारभूत ज्ञान, सीप, दक्षता हासिल गराउने शिक्षा आधारभूत शिक्षा हो । आधारभूत शिक्षाले माध्यमिक शिक्षाको जग बसाल्ने र देश विकासको मेरुदण्डको भूमिका खेल्दछ । विश्वमा यस तहको शिक्षालाई भिन्न भिन्न संरचनामा राखिएको पाइन्छ । नेपालको सन्दर्भमा प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षादेखि कक्षा आठसम्मको शिक्षालाई आधारभूत शिक्षा मानिएको छ । नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षामा पहुँच हुने र यो तहको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क पाउने हक हुने छ भनेको छ । यसैगरी अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन २०७५ ले आधारभूत तहसम्मको शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्व र तत्सम्बन्धी आवश्यक व्यवस्था मिलाउने जिम्मेवारी नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहको हुने र आधारभूत शिक्षा उमेर समूहका बालबालिकालाई विद्यालय पठाउनु प्रत्येक नागरिकको कर्तव्य हुने छ भन्ने उल्लेख गरेको छ । नेपालको संविधानले विद्यालय तहको शिक्षालाई स्थानीय तहको एकल अधिकार क्षेत्र भित्र तथा संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको साझा अधिकार भित्र पनि राखेको छ । सबैका लागि शिक्षा, विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमआदि योजना तथा कार्यक्रमहरूले समेत आधारभूत शिक्षालाई उच्च प्राथमिकतामा राखिएको थियो । हाल कार्यान्वयनमा रहेको विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको योजनाले आधारभूत शिक्षामा समतामूलक पहुँच र गुणस्तर कायम गर्न विभिन्न कार्यक्रमहरूको व्यवस्था गरेको देखिन्छ ।

नेपालमा प्राथमिक शिक्षाको इतिहासलाई हेर्ने हो भने राष्ट्रिय शिक्षा आयोग २०११, सर्वांगीण राष्ट्रिय शिक्षा समिति २०१८ र नयाँ राष्ट्रिय पद्धतिको योजना २०२८ ले योजनावद्ध र प्रगतिशील कदम चालेको पाइन्छ । देशमा बहुदलीय व्यवस्थाको प्रादुर्भाव भै सकेपछि २०४९ सालमा आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजनाले यसको गुणात्मक तथा संख्यात्मक सुधारका लागि व्यावहारिक उपायहरू अवलम्बन गरेको पाइन्छ । विशेषतः २०२८ सालको नयाँ राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजनाले यस तहको शिक्षामा आमूल परिवर्तन ल्याई पाठ्यक्रममा सुधार, शिक्षक तालिम, विद्यालय निरीक्षण, अनुगमन, विद्यालयको भौतिक पक्षमा सुधार जस्ता कार्यक्रम कार्यान्वयनमा ल्याएको पाइन्छ । यस योजनाको प्रस्तुत खण्डमा आधारभूत शिक्षा अन्तर्गत कक्षा १ देखि ८ सम्मको शिक्षामा पहुँच, गुणस्तर तथा समता र व्यवस्थापकीय प्रबन्धको वर्तमान अवस्थाको समीक्षाका आधारमा चुनौती र अवसरहरूको पहिचान गरी आगामी दश वर्षका लागि यस तहको शिक्षा विकासका उद्देश्य, रणनीति, नतिजा र प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्यहरू उल्लेख गरिएको छ ।

३.२.१ वर्तमान अवस्था:

आधारभूत शिक्षामा सबै बालबालिकाको समता मूलक पहुँच पुर्‍याउन विगतमा गरिएका प्रयासहरूको नतिजा स्वरूप यस पालिकामा जम्मा ५१ वटा विद्यालयहरू सन्चालनमा छन् र ति सबै सामुदायिक विद्यालय हुन् । आधारभूत तह कक्षा १-५ मा १,४८२ र कक्षा ६-८ मा १,०५१ गरी कक्षा १-८ मा जम्मा २,५३३ विद्यार्थी अध्ययनरत छन् । ति मध्ये १,२४२ (४९.०३% छात्रा) रहेका छन् । यस पालिकाको आधारभूत तहको (कक्षा १-८) उमेर समूहका (५-१२ वर्ष) बालबालिकाको जम्मा

जनसङ्ख्या २,६३३ सँग हाल अध्ययनरत विद्यार्थी सङ्ख्यालाई तुलना गर्दा विद्यार्थीहरूको कुल भर्ना दर ९६.०२ प्रतिशत रहेको छ । जसमा करिब १२ प्रतिशत विद्यार्थी तोकिएको उमेर समूह भन्दा बढि उमेरका रहेको पाइन्छ भने आधारभूत तह (कक्षा १-८) का उमेर समूहका बालबालिकाको भर्ना दर (Age Specific Enrolment Rate अर्थात् ASER) (८४.०२%) का आधारमा अझै पनि आधारभूत तहको उमेर समूहका बालबालिका मध्ये करिब १५.९८ प्रतिशत बालबालिका पालिका बाहिरका विद्यालयमा भर्ना भएका वा विद्यालय बाहिर रहेका छन् ।

यस पालिकाको आधारभूत तहको शिक्षाको आन्तरिक सक्षमताको विश्लेषण गर्दा बिगत आठ वर्ष अगाडि कक्षामा १ मा भर्ना भएका बालबालिकाहरू मध्ये क्रमशःकक्षा ८ सम्म पुग्ने दर ९०.१% छ, आठौँवर्ष सम्म अध्ययनमा टिक्ने दर ८५.७% र ८ कक्षा पूरा गर्ने दर ८१.२% रहेको पाइन्छ । यस पालिकाको आधारभूत शिक्षाको पहुँच साथै बालबालिकाहरूको विद्यालय प्रवेश पछिको निरन्तरता र आन्तरिक सक्षमतामा निकै कमजोर रहेको पाइन्छ । जुन कक्षा १ मा हुने कूल नयाँ भर्ना दर ९१.१% र कक्षा १-५ को कूल भर्ना दर ८४.०२% अपेक्षा भन्दा कम हुँदा कक्षा ६-८ को खुद भर्ना दर ६१.५% मा सिमित रहेको तथ्यले पनि प्रमाणित गर्दछ । यस पालिकाको शिक्षा क्षेत्रमा यी सूचकहरू कमजोर हुनु भनेको आधारभूत तहमा गरिएको लगानी करिब १२.०% ले खेर गइरहेको छ भन्ने बुझिन्छ ।

३.२.२ उद्देश्य:

प्रस्तुत निस्दी गाउँपालिकाको दश वर्षे शिक्षा क्षेत्रको योजनाले सबैका लागि आधारभूत शिक्षालाई अधिकारका रूपमा स्थापित गर्दै बालमैत्री वातावरणमा ५ देखि १२ वर्ष उमेर समूहका सम्पूर्ण बालबालिकाहरूका लागि समता मूलक किसिमबाट गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षामा पहुँचको सुनिश्चितता गर्ने मुख्य उद्देश्यलाई पूरा गर्नका लागि निर्धारण गरेका उद्देश्यहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् ।

१. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी यस तहको शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु,
२. आधारभूत विद्यालय उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई आधारभूत तहको शिक्षा पुरा गर्ने अवस्था सुनिश्चित गर्नु,
३. आधारभूत शिक्षा पूरा गरेका सबै बालबालिकाहरूमा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने अवस्था सुनिश्चित गर्नु,
४. आधारभूत विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउनु,
५. विद्यालय शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धमा सुधार गरी विद्यालय पद्धतिलाई विविधता अनुकूल, उत्थानशील (Resilient) र जवाफदेही बनाउनु ।
६. आधारभूत तहको सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउने र अन्तर सम्बन्धित विषय वस्तुलाई एकीकृत गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु ।

३.२.३ रणनीति:

माथि उल्लेखित उद्देश्यहरू हासिल गर्नको लागि पालिकाले अपनाउने निम्न लिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछ ।

१. जनसांख्यिक बनेट र भौगोलिक अवस्थाको आधारमा विद्यालय नक्सांकन गरी विद्यालय गाभ्ने, सार्ने तथा नयाँ स्थापना गरिने कार्यमा सङ्घीय सरकारसँग समन्वय गरिनेछ ।
२. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको कार्यान्वयन गर्न आवश्यक स्रोतको व्यवस्था मिलाउनुका साथै आफ्ना परिवारका बालबालिकालाई विद्यालयमा भर्ना नगराएमा दण्डित हुनेकुरा अभिभावक सचेतना शिक्षा सञ्चालन गरिनेछ ।
३. पालिकाको क्षेत्र भित्र विद्यालय बाहिर रहेका सबै बालबालिकाहरूको यथार्थ विवरण सङ्कलन गरी उनीहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्न आवश्यक व्यवस्था (वैकल्पिक / अनौपचारिक / खुला / परम्परागत शिक्षा तथा सिकाइ, लक्षित कार्यक्रम, प्रोत्साहन मूलक कार्यक्रम, आवासीय सुविधा आदि) मिलाउन सङ्घ र प्रदेश सरकार साथै दातृ समुदाय र अन्य सरोकारवालाहरू सँग समन्वय र सहकार्य गर्नेछ ।
४. आधारभूत तहमा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गराउन आवधिक रूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीको सिकाइका लागि शिक्षकलाई प्रधानाध्यापक र प्रधानाध्यापकलाई स्थानीय तहप्रति जवाफदेही हुने प्रणाली विकास गर्न समन्वय र सहजीकरण गरिनेछ ।
५. सबै आधारभूत विद्यालयहरूमा भवन कक्षाकोठा फर्निचर प्रयोगशाला खानेपानी, शौचालय तथा सरसफाइको उचित प्रबन्ध सहित पुस्तकालय बुक कर्नर जस्ता न्यूनतम भौतिक र शैक्षिक सुविधा सुनिश्चित गरी बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित सिकाइ वातावरण तयार गर्न आवश्यक समन्वय, सहजीकरण र सहलगानी गरिनेछ ।
६. सबै विद्यालयहरूमा प्राथमिकता प्राप्त न्यूनतम सक्षमता (PMEC) पूरा गराउने सवालमा आवश्यक लगानीको प्रबन्ध गर्न सङ्घीय र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गरिनेछ ।
७. शिक्षण सिकाइ विधिमा समेत आवश्यक परिमार्जन गर्दै कक्षा ३ सम्म कक्षा शिक्षणलाई कार्यान्वयन गरिने छ । यसका लागि आवश्यक पर्ने प्रविधि, शिक्षक तालिम तथा प्रोत्साहनका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
८. मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइको अभिन्न अङ्गको रूपमा प्रयोगमा ल्याई विद्यार्थीलाई आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराई सिकाइमा सुधार ल्याउने अवस्था सिर्जना गर्न कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कनसँग सम्बन्धित क्षमता विकास गर्ने कार्यममा सहजीकरण र समन्वय गरिनेछ ।
९. पालिकाको जनशक्ति र शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकहरूको क्षमता विकास, उत्प्रेरणा र व्यवस्थापनका लागि प्रदेश सरकार सँग समन्वय गरिनेछ ।
१०. प्रदेश शिक्षा तालिम केन्द्र र पालिकाको संयुक्त प्राविधिक जनशक्ति मार्फत विद्यालय व्यवस्थापन समिति शिक्षक अभिभावक संघका पदाधिकारीको , क्षमता विकास र अभिभावक अभिमुखीकरण जस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
११. विद्यार्थीको पोषण तथा स्वास्थ्यमा सुधार गर्नका लागि स्थानीय स्वास्थ्य एकाइ तथा संघसंस्थाको सहकार्यमा विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन गर्न अन्य सम्बन्धित निकायहरू समेतको समन्वय र सहलगानीको व्यवस्था गरिनेछ ।
१२. विद्यार्थीलाई विद्यालयमा आधारित शैक्षिक तथा मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराईनेछ ।
१३. पालिका तहको स्थानीय उत्पादनमा आधारित पौष्टिक तथा स्वस्थकर दिवा खाजाको प्रबन्धलाई थप व्यवस्थित गरी विद्यालयहरूमा दिवाखाजाको व्यवस्थापन गरिनेछ ।

१४. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ ले निर्दिष्ट गरे अनुसार विद्यालय शिक्षालाई विविधता अनुकूल, समावेशी र समतामूलक बनाउनका लागि स्थानीय परिवेश अनुकूल सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन भाषिक विविधता, अनुकूलको माध्यम भाषाको उपयोग तथा सामाजिक सांस्कृतिक विविधताको सम्मान र समावेश हुने गरी सिकाइ सामग्री, विधि तथा प्रक्रियाको प्रयोग गर्न विद्यालयहरूलाई सहयोग र सहजीकरण गरिने छ ।
१५. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ ले निर्दिष्ट गरे अनुसार स्थानीय पेशा, व्यवसाय र प्रविधि एवम् मूल्य, मान्यता, संस्कार र रीतिरिवाजहरूको संरक्षण र सम्बर्धन गर्न र बालबालिकालाई श्रमसँग र श्रमलाई उत्पादनसँग जोड्नका लागि एक विद्यालय एक व्यवसायको अवधारणालाई स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा परिमार्जनको क्रममा समावेश गरी कार्यान्वयन गर्न विद्यालयहरूलाई सहजीकरण गरिनेछ ।
१६. विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप तथा महामारी लगायतका परिस्थिति प्रति उत्थानशील (Resilient) बनाउने
१७. विद्यालयहरूलाई प्रविधि सम्बन्धी सीप र साधन सहितको भौतिक पूर्वाधार सम्पन्न गर्ने तथा बहुप्रकारका विपद प्रति संवेदनशील र अपांगमैत्री बनाउने कार्यमा योजना तयार गराई कार्यान्वयन गर्नका लागि समन्वय र सहजीकरण गरिने छ ।
१८. “शिक्षक होइन कि अनुदान देउ हामी चाहेको गुणस्तर दिन सक्छौं” भन्ने बि.व्य.स. विद्यालयहरूलाई शिक्षकको सट्टा आवश्यक अनुदान उपलब्ध गराइ नमूनाका रूपमा सञ्चालन गर्न अभिप्रेरित गरिनेछ ।
१९. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ अनुरूप सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउनका लागि व्यवहारकुशल सिपहरूलाई सिकाइ क्रियाकलापमा एकीकृत गर्नुका साथै अन्तर सम्बन्धित विषय वस्तुलाई एकीकृत गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नेगरी विद्यालयहरूलाई सिकाइ सामग्री, विधि तथा क्रियाकलापमा परिमार्जन तथा सुधार गर्ने कार्यमा समन्वय र सहजीकरण गरिनेछ ।
२०. शिक्षक व्यवस्थापन र तालिम सम्बन्धी सङ्घीय सरकारको मापदण्ड तथा पालिमा हालको विद्यार्थी शिक्षक अनुपात लगायत शिक्षक दरवन्दीका आधारहरूमा नपुग शिक्षक दरवन्दी तथा सो बापतको अनुदान प्राप्तिका लागि सङ्घीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहलगानी गरिनेछ ।
२१. पालिकाको शैक्षिक कार्यक्रमहरूको नतिजा प्रतिको जवाफ देहिता सुनिश्चित हुने गरी विद्यालय तथा शैक्षिक निकायको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय पद्धतिमा सुधार गरिनेछ ।
२२. निश्चित अन्तरालमा विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण तथा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण गरी विद्यार्थी प्रति जवाफदेहिता सुनिश्चित र सुधारक लागि सङ्घीय र प्रदेश सरकारसँग प्राविधिक र आर्थिक सहयोगको पहल गरिनेछ ।
२३. विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना गर्न र अन्य पालिकामा भर्ना भएका विद्यार्थीलाई आफ्नो पालिकाका भर्ना गर्न आकर्षण गर्ने र विद्यालयमा विद्यार्थी टिकाइ राख्नका लागि आधारभूत तहमा अध्ययन गर्ने आर्थिक रूपले विपन्न, जनजाति, दलित, द्वन्द्वपिडित तथा कठिन परिस्थितिमा रहेका बालबालिकाहरूलाई उनीहरूको अवसर लागत (Opportunity Cost) समेत दृष्टिगत गरी छात्रवृत्ति र अन्य प्रोत्साहन कार्यक्रम सहज रूपमा उपलब्ध गराउनुका साथै

स्वास्थ्य परीक्षण र उपचार जस्ता सेवाहरू उपलब्ध गराउन सम्बन्धित निकायहरू सँग समन्वय गरिनेछ ।

२४. आधारभूत तहको प्रारम्भिक कक्षामा लागू भएको प्रारम्भिक कक्षा सिकाईलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न लगायत विद्यालयमा रचनात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापहरू सञ्चालनका लागि विद्यालयको प्रस्तावनाका आधारमा अनुदान उपलब्ध गराइने छ ।
२५. आधारभूत शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी शिक्षण सिकाइ गर्ने वातावरण तयार गर्न समन्वय, सहकार्य र सहलगानी गरिनेछ ।
२६. गाउँपालिका, राजनीतिक दल, स्थानीय बुद्धिजीवी, सरकारी तथा गैरसरकारी निकायहरूको साझेदारीमा सबै बालबालिकालाई विद्यालयमा भर्ना गरी निःशुल्क र अनिवार्य आधारभूत शिक्षाको सुनिश्चितताको घोषणा गर्न वडाहरूलाई सहजीकरण र सहयोग उपलब्ध गराइनेछ ।
२७. पालिकाका सबै विद्यालयहरूमा विद्यालय सुधार योजना र बालबालिका मैत्री विद्यालय प्रारूप (CFSF) निर्माण तथा अद्यावधिक गर्न लगाई स्थानीय स्रोतसाधन परिचालन गर्न सहजीकरण गरिनेछ ।
२८. सबै विद्यालयमा आवश्यक न्यूनतम पूर्वाधार, समावेशी पूर्वाधार र शिक्षक तथा स्रोत सुनिश्चित गर्नका लागि आवश्यकताका आधारमा सहजीकरण र सहलगानी गरिनेछ ।
२९. आधारभूत तहको शिक्षा मातृभाषामा प्राप्त गर्ने बालबालिकाको मौलिक हकलाई सुनिश्चित गर्न आवश्यक समन्वय र सहजीकरण गरिनेछ ।
३०. विद्यालय सेवा क्षेत्र सम्बन्धी मापदण्ड तथा कार्यविधि तयार पारी सोका आधारमा सबै प्रकारका आधारभूत विद्यालयहरूको सेवा क्षेत्र निर्धारण गरी बालबालिकालाई सेवाक्षेत्र अन्तर्गतको विद्यालयमा अध्ययन गर्न प्रेरित गरिनेछ ।
३१. आधारभूत शिक्षालाई कानूनी रूपमा अनिवार्य गर्न सहयोग पुग्ने गरी यस पालिकामा कार्यरत शिक्षक कर्मचारी तथा पदाधिकारीका बालबालिकाहरू सामुदायिक विद्यालयमा नै अध्ययन गराउनु पर्ने प्रावधान बनाई कार्यान्वयनका लागि सरोकारवाला सबैसँग सहकार्य र सहजीकरण गरिनेछ ।
३२. पालिका तहको शिक्षा क्षेत्रको सबै गतिविधिहरू सही रूपमा कार्यान्वयन भए नभएको एकिन लगायत सुधारका पक्षहरूको पहिचान गर्न शैक्षिक अनुगमन र सुपरिवेक्षणको संयन्त्र बनाइ परिचालन गरिने छ ।

३.२.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा:

क) प्रमुख उपलब्धि:

- अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा सबैको पहुँच, निरन्तरता, सहभागिता र सिकाई सुनिश्चित भई सबै बालबालिकाले ८ वर्षमै गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षा पूरा गरेको हुनेछ ।

ख) प्रमुख नतिजाहरू:

योजनाको कार्यान्वयनबाट आधारभूत शिक्षा उप-क्षेत्रका निम्न मुख्य सूचक र तिनमा हासिल हुने नतिजाहरू तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका ३.३: प्रमुख नतिजाहरू

क्रसं	सूचकहरू		आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८२/ ८३	२०८३/ ८४	२०८४/ ८५	२०८५/ ८६	२०८६/ ८७
१	कक्षा १ मा सहजै देखिने प्रवेश दर (GIR Grade 1)	छात्र	93.0	94.5	95.9	97.4	98.9	105.1
		छात्रा	100.0	100.7	101.3	102.0	102.7	105.5
		जम्मा	86.7	88.7	90.9	93.1	95.3	104.8
२	कक्षा १ मा खुद प्रवेश दर (NIR Grade 1)	छात्र	56.1	60.3	64.8	69.7	74.9	100.0
		छात्रा	58.4	62.5	66.8	71.4	76.4	100.0
		जम्मा	54.0	58.3	63.0	68.0	73.5	100.0
३	आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER) जम्मा	छात्र	96.7	97.8	99.0	100.1	101.3	106.2
		छात्रा	97.3	98.4	99.5	100.6	101.7	106.2
		जम्मा	96.1	97.3	98.5	99.7	100.9	106.1
४	आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर (NER)	छात्र	66.3	69.8	73.5	77.4	81.5	100.0
		छात्रा	66.8	70.3	73.9	77.7	81.7	100.0
		जम्मा	65.9	69.4	73.1	77.0	81.2	100.0
५	आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	छात्र	100.2	100.6	101.1	101.5	102.0	103.8
		छात्रा	102.7	102.9	103.0	103.2	103.4	104.0
		जम्मा	97.4	98.2	98.9	99.7	100.5	103.7
६	आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा खुद भर्ना दर (NER)	छात्र	62.3	65.8	69.4	73.1	77.1	95.5
		छात्रा	62.8	66.2	69.7	73.5	77.5	95.6
		जम्मा	61.9	65.3	69.0	72.8	76.9	95.5
७	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	छात्र	98.1	99.2	98.7	100.8	101.6	105.0
		छात्रा	99.6	100.6	94.1	101.9	102.5	105.1
		जम्मा	96.6	97.7	97.2	99.7	100.7	104.9
८	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर (NER)	छात्र	64.7	67.8	69.2	75.3	79.3	97.8
		छात्रा	65.1	68.2	69.7	75.6	79.6	97.8
		जम्मा	64.3	67.4	68.8	74.9	79.0	97.7
९	आधारभूत तह (कक्षा १-८) को सहजै देखिने भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in GER)	छात्र	0.97	0.97	1.03	0.98	0.98	1.00
१०	आधारभूत तह (कक्षा १-८) को खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in NER)	छात्रा	0.99	0.99	0.99	0.99	0.99	1.00
		जम्मा						

योजनाको १० वर्ष मध्ये बजेट तथा स्रोतको व्यवस्था सहितको माथि उल्लेखित ५ वर्षको नतिजाहरूको प्राप्तिको अवस्था निम्नानुसार हुने छन् ।

१. सबै बालबालिका गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षाको पहुँचमा भई सहभागी हुने,
२. सम्बन्धित विद्यालयको सेवाक्षेत्र भित्रका बालबालिकाहरू सम्बन्धित विद्यालयमा नै अध्ययन गरेको हुने,
३. संविधानको मर्म अनुसार आधारभूत शिक्षा निःशुल्क र अनिवार्य रूपमा लागू भएको हुने,
४. पर्याप्त सीप र संख्यामा शिक्षकहरूले बालमैत्री वातावरणमा शिक्षण सिकाइ गरेको हुने,

५. सबै विद्यालयमा प्राथमिकता प्राप्त सक्षमता (PMEC) पुरा भई न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार तथा सिकाइ सामग्रीको उपलब्धता र आवश्यक सङ्ख्यामा योग्य, सक्रिय तथा उत्प्रेरित शिक्षकको व्यवस्था भई बालमैत्री र समावेशी वातावरणमा सिकाइ हुने,
६. यस पालिकाका सबै विद्यालयहरूले निःशुल्क र अनिवार्य शिक्षा आ-आफ्नो विद्यालयमा लागू भएको घोषणा गरेको हुने,
७. विद्यालयमा पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन र पौष्टिक तथा स्वस्थकर दिवा खाजाको प्रबन्धबाट बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार हुने,
८. आधारभूत शिक्षा पूरा गर्ने बालबालिकाले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको हुने,
९. विद्यालय शिक्षा प्रणाली प्रकोप, संकट तथा महामारी लगायतका परिस्थिति प्रति उत्थानशील (Resilient) हुने,
१०. विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार तथा सहज उपयोग भई सिकाइलाई सहयोग हुने,
११. पालिका र विद्यालयमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास भई आधारभूत तहमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रवाह तथा शैक्षिक सुशासन कायम हुने,
१२. सबै अभिभावकहरू बालबालिकाको आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य रूपले पूरा गराउनु पर्ने सवालमा सजग र जिम्मेवार हुने,
१३. विद्यालयहरूमा सञ्चार सूचना र प्रविधिको उपलब्धता र उपयोगको हिसावले सम्पन्न हुने,
१४. पालिका र विद्यालयमा सन्चालन हुने सबै प्रकारका कार्यक्रम, क्रियाकलाप र गतिविधिहरू पारदर्शी भै सु-शासन कायम भएको हुने ।

३.२.५ प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य:

उल्लिखित रणनीतिहरू अङ्गीकार गरेर यस योजनाले अपेक्षा गरेका आधारभूत तहको शिक्षा सम्बन्धी उपलब्धि हासिल गरी उद्देश्य पुरा गर्नका लागि भौतिक लक्ष्यहरू तय गरिएको छ । तलको तालिकामा योजना अवधिको पहिलो ५ वर्षमा सन्चालन गरिने कार्यक्रमहरू र तिनको भौतिक लक्ष्यहरू उल्लेख गरिएको छ । यस उपक्षेत्रको कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट सबै आधारभूत विद्यालयहरूमा तोकिएका आधारभूत मापदण्ड पूरा भई यस तहका सबै बालबालिकाको गुणस्तरीय सिकाइ हासिल गर्न पाउने अधिकार सुनिश्चित हुनेछ । यस प्रयोजनका लागि संवैधानिक र अन्य कानूनले व्यवस्था गरे अनुसार आधारभूत शिक्षा सम्बन्धी कार्यक्रम व्यवस्थापन र सञ्चालनको अग्रभागको जिम्मेवारी स्थानीय सरकारको हुने छ । यस योजनामा उल्लिखित उद्देश्य, रणनीति तथा क्रियाकलापहरूका आधारमा लक्षित उपलब्धि तथा नतिजा प्राप्त गर्न प्रत्येक विद्यालयले आ-आफ्नो परिवेश अनुकूलको विद्यालय सुधार योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने छुन् । योजना कार्यान्वयनका लागि यस पालिकाले आवश्यकतानुसार सम्बद्ध सबै पक्षको सहयोग परिचालन गर्नेछन् ।

तालिका ३.४: प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					
			१	२	३	४	५	कै.
१	सामुदायिक आधारभूत विद्यालयमा (कक्षा १-५) स्वीकृत र राहत दरबन्दीमा कार्यरत शिक्षकका लागि तलब भत्ता (दुर्गम भत्ता सहित)	शिक्षक	224	224	224	224	224	
२	सामुदायिक आधारभूत विद्यालयमा (कक्षा ६-८) स्वीकृत र राहत दरबन्दीमा कार्यरत शिक्षकका लागि तलब भत्ता (दुर्गम भत्ता सहित)	शिक्षक	41	41	41	41	41	
३	आधारभूत तह १-५ का लागि थप शिक्षक दरबन्दी सिर्जना गर्ने वा सो बराबरको शिक्षण सिकाई बजेट अनुदान प्रदान गर्ने	शिक्षक	0	0	0	0	0	
४	सामुदायिक आधारभूत विद्यालय (कक्षा ६-८ तहमा) सञ्चालनमा रहेका मध्ये शुन्य दरबन्दी भएका विद्यालयलाई १ दरबन्दी बराबरको अंग्रेजी, गणित, र बिज्ञान विषयको शिक्षक पूर्तिका लागि शिक्षण सहयोग अनुदान	शिक्षक	0	0	0	2	2	
५	सबै सामुदायिक विद्यालयहरूमा कार्यरत कर्मचारी र विद्यालय सहायकका लागि थप तलब भत्ता	कर्मचारी	51	51	51	51	51	
६	सामुदायिक आधारभूत तह (कक्षा १-५) विद्यालयहरूका विद्यार्थीका लागि शिक्षण सिकाई सामग्री, डिजिटल सिकाई सामग्री र Book corner व्यवस्थापन/सञ्चालन अनुदान	विद्यार्थी	298	290	289	289	291	
७	सामुदायिक आधारभूत तह (कक्षा ६-८) विद्यालयहरूका विद्यार्थीका लागि शिक्षण सिकाई सामग्री, डिजिटल सिकाई सामग्री र Book corner व्यवस्थापन/सञ्चालन अनुदान	विद्यार्थी	1051	1051	1051	1051	1051	
८	सामुदायिक आधारभूत तह (कक्षा १-५) विद्यालयहरूका लागि व्यवस्थापन/सञ्चालन खर्च	विद्यालय	26	26	26	26	26	
९	सामुदायिक आधारभूत तह (कक्षा १-८) विद्यालयहरूका लागि व्यवस्थापन/सञ्चालन खर्च	विद्यालय	39	39	39	39	39	
१०	आधारभूत तह (कक्षा १-५) का लागि प्र.अ.भत्ता	विद्यालय	26	26	26	26	26	
११	आधारभूत विद्यालय (कक्षा १-८) का लागि SIP निर्माण/अद्यावधिक, SMC का सदस्यहरूको क्षमता विकास, अभिभावक शिक्षा, अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि एकमुष्ट अनुदान	विद्यालय	39	39	39	39	39	
१२	आधारभूत विद्यालय (कक्षा १-८) का लागि सामाजिक परीक्षण, आर्थिक लेखा परिक्षण, विद्यार्थी परिचय-पत्र व्यवस्थापन, EMIS व्यवस्थापन बुलेटिन प्रकाशन लगायतका क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि एकमुष्ट अनुदान	विद्यालय	39	39	39	39	39	
१३	बहुकक्षा/बहुभाषिक कार्यक्रम (MGML program) सञ्चालन भएका विद्यालयका लागि सञ्चालन अनुदान	विद्यालय	0	0	26	26	26	
१४	बहुभाषिक कार्यक्रम (ML program) सञ्चालन भएका विद्यालयका लागि सञ्चालन अनुदान	विद्यालय	39	39	39	39	39	
१५	कक्षा १-३ सम्म पढाई र गणित क्षेत्रका थप सिकाई सामग्री छपाई र वितरणका लागि विद्यालयहरूलाई बजेट अनुदान	विद्यालय	0	0	51	51	51	

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाई	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					
			१	२	३	४	५	कै.
१६	आधारभूत तह (कक्षा १-५) का विद्यार्थीका लागि पाठ्यपुस्तक खरिद र वितरण अनुदान	विद्यालय	26	26	26	26	26	
१७	आधारभूत तह (कक्षा ६-८) का विद्यार्थीका लागि पाठ्यपुस्तक खरिद र वितरण अनुदान	विद्यालय	25	25	25	25	25	
१८	आधारभूत तह (ECEDदेखि कक्षा १-५) का बालबालिकाका लागि दिवा खाजा व्यवस्थापन र सञ्चालन अनुदान रु.२०१- का दरले १८० दिनका लागि)	विद्यार्थी	1964	1964	1964	1964	1964	
	गाउँपालिकाले आधारभूत तह (कक्षा ६-८) का बालबालिकाका लागि दिवा खाजा व्यवस्थापन र सञ्चालन अनुदान रु.२०१- का दरले १८० दिनका लागि)	विद्यार्थी	1051	1051	1051	1051	1051	
१९	तोकिएका २२ जनजातिका विद्यार्थी मध्ये तोकिएको छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने विद्यार्थीको छात्र/छात्रा सङ्ख्या (विपन्न र साधारण छात्रवृत्ति बाहेक)	विद्यार्थी	702	702	702	702	702	
२१	दलित छात्रवृत्ति	विद्यार्थी	102	102	102	102	102	
२३	अपाङ्गता भएका विद्यार्थीका लागि सहयोगी सहयता सेवा छात्रवृत्ति	विद्यार्थी	0	0	0	0	0	
२५	अपाङ्गता भएका विद्यार्थीका लागि शैक्षिक सामग्री र प्रोत्साहन छात्रवृत्ति	विद्यार्थी	107	107	107	107	107	
२७	सहिदका छोराछोरीका लागि छात्रवृत्ति (१-५ कक्षाका लाई १२००० र ६-८ कक्षाका विद्यार्थीलाई १८००० का दरले, औसतमा १५०००/-)	विद्यार्थी	0	0	0	0	0	
२९	आधारभूत तहमा अध्ययनरत विद्यार्थी मध्ये (कक्षा ६-८) अति विपन्न छात्रवृत्ति (Pro-poor targeted Scholarship)का लागि छनौट भएका विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति वितरण बापतको बजेट अनुदान	विद्यार्थी	32	32	32	32	32	
३०	कक्षा ६-१२ का छात्राहरूलाई Sanitary Pad वितरण बापतको बजेट अनुदान	विद्यार्थी	993	993	993	993	993	
३१	विद्यालयहरूमा Internet जडान, व्यवस्थापन र सञ्चालन बापतको बजेट अनुदान (१-५ संचालित विद्यालयलाई वार्षिक १२००० र १-८ संचालित विद्यालयलाई वार्षिक रु.१५००० र १-१२ संचालित विद्यालयलाई वार्षिक रु. २०,०००।-)	विद्यालय	51	51	51	51	51	
३३	SMCs र PTAs को क्षमता अभिवृद्धि र अभिभावकहरूलाई सचेतना कार्यक्रम	अभिभावक	2500	500	1500	300	200	
३४	आधारभूत तहको अन्तिम परीक्षा (कक्षा ८) व्यवस्थापन र सञ्चालन बापत स्थानीय तहलाई बजेट अनुदान	विद्यालय	23	23	23	23	23	
३५	शैक्षिक कार्यक्रम व्यवस्थापन तथा सुशासन प्रवर्धन	विद्यालय	13	13	13	13	13	
३६	विद्यालय सुपरिवेक्षण तथा शिक्षकको निरन्तर पेशागत सहयोगका लागि Mentoring Mechanism को कार्यान्वयन	विद्यालय	12	12	15	15	15	
३७	आधारभूत विद्यालयका IT स्रोत शिक्षकका लागि सुचना प्रविधि सम्बन्धी ५ दिने क्षमता विकास तालिम	शिक्षक	25	25	25	25	25	
३८	एकीकृत पाठ्यक्रम सम्बन्धी कष्टमाइज तालिम (अनलाईन समेत)	शिक्षक	51	51	51	51	51	

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					कै.
			१	२	३	४	५	
३९	स्थानीय तहको साझेदारीमा भौतिक निर्माण सर्वेक्षण तथा नक्शांकन	विद्यालय	51	51	51	51	51	
४०	ReAL Plan कार्यान्वयन सहजीकरण तथा विपदको समयमा सिकाइ निरन्तरताका लागि कार्यक्रम (मा.न.पा.६ लाख, न.पा.५ लाख र गा.पा.लाई ४ लाख र औसत ५ लाख)	पालिका	1	1	0	1	1	
४१	विद्यालयमा शैक्षिक गुणस्तर सुदृढीकरण एवम् कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन अनुदान	विद्यालय	3	2	2	2	2	
१	दिवाखाजा थप व्यवस्थापन	विद्यार्थी	1051	1051	1051	1051	1051	पालिका
२	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम	विद्यालय	26	10	51	0	0	
३	पूर्ण भर्ना र टिकाउ प्रोत्साहन	विद्यार्थी	10	10	100	100	100	
४	विद्यार्थी छात्रवृत्ति	विद्यार्थी	110	110	110	110	110	
५	विद्यालय कर्मचारी थप तलब भत्ता	कर्मचारी	63	63	63	63	63	
६	प्र.अ. भत्ता थप व्यवस्थापन	प्र.अ.	51	51	51	51	51	
७	गाउँपालिका शिक्षक अनुदान	विद्यालय	10	10	10	10	10	
८	महिला शिक्षक प्रसुति बिदाको सट्टामा सोधभर्ना अनुदान	विद्यालय	आवश्यक	आवश्यक	आवश्यक	आवश्यक	आवश्यक	पालिका
९	अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा कार्यान्वयन अनुदान	विद्यालय	51	51	51	51	51	

३.३ :माध्यमिक शिक्षा

परिचय:

शिक्षा ऐन, २०२८ अनुसार कक्षा ९ देखि १२ सम्मको शिक्षालाई माध्यमिक शिक्षा भनेर परिभाषित गरिएको छ । नेपालको संविधानले माध्यमिक तहको शिक्षा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक स्थापित गरेको छ भने अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५ ले प्रत्येक नागरिकलाई माध्यमिक शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्व राज्यको हुने उल्लेख गरेको छ । संविधानले एकातिर विद्यालय तहको शिक्षालाई स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र भित्र रहने व्यवस्था गरेको देखिन्छ भने अर्कोतिर संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको साझा अधिकार भित्र पनि राखेको छ । संविधानका उल्लिखित प्रावधानहरूले आम नागरिकका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्न एकल तथा साझा सूचीका आधारमा तीनै तहका सरकारलाई जिम्मेवार बनाउने स्पष्ट दिशा निर्देश गरेको छ ।

माध्यमिक तहमा साधारण र प्राविधिक धारका शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालनमा छन् । विद्यालय शिक्षा अन्तर्गत कक्षा ९-१२ मा सञ्चालित प्राविधिक धारका कार्यक्रममा कार्यस्थल अनुभव सहित सिकाइ हुने गरी वनस्पति विज्ञान, प्राणी विज्ञान, कम्प्युटर इञ्जिनियरिङ, सिभिल इञ्जिनियरिङ, इलेक्ट्रिकल इञ्जिनियरिङ र सङ्गीत गरी छ विषय क्षेत्र रहेका छन् । माध्यमिक शिक्षा अन्तरगतको प्राविधिक धार बाहेक श्रम बजारको माग अनुसार आधारभूत तथा मध्यम स्तरीय प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्ने गरी प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् अन्तर्गतका आङ्गिक तथा सम्बन्धन प्राप्त संस्थाबाट एसइइ पछि तीन वर्षका प्राविधिक शिक्षाका कार्यक्रमहरू विभिन्न विषयमा सञ्चालनमा रहेका छन् भने कक्षा १० पछि केही विषयमा प्राविधिक एसइइका कार्यक्रमहरू पनि सञ्चालन भइरहेका छन् । यस योजनाले साधारण माध्यमिक शिक्षा र विद्यालय शिक्षा अन्तर्गत सञ्चालित कक्षा ९-१२ प्राविधिक धारका कार्यक्रम मात्र समेटेको छ । कक्षा ११ र १२ मा प्राविधिक धारको

विकल्पहरू सहित एकल पथीय पाठ्यक्रम लागू गरिएको छ । कक्षा १२ पछि उच्च शिक्षामा प्रवेश गर्न वा कामको संसारमा जान मार्ग प्रशस्त हुने व्यवस्था छ ।

३.३.१ वर्तमान अवस्था:

यस पालिकामा माध्यमिक तह सम्मको शिक्षामा सर्वसुलभ र समता मूलक तथा समान पहुँच सुनिश्चित गर्न हाल सम्म गरिएका प्रयासहरूको नतिजा स्वरूप जम्मा १२ वटा माध्यमिक विद्यालयहरू सञ्चालनमा छन् । जस मध्ये १ विद्यालयमा प्राविधिक धार समेत सञ्चालन छ । १० वटा विद्यालयमा कक्षा ११-१२ सञ्चालित छन् भने २ वटामा कक्षा ९-१० सञ्चालित छ । माध्यमिक तह कक्षा ९-१० मा ६१७ र कक्षा ११-१२ मा ३१६ गरी कक्षा ९-१२ मा जम्मा ९३३ विद्यार्थी भर्ना भएका छन् । ति मध्ये छात्रा ५०५ (५४.१२%) र छात्र ४२८ (४५.८७%) रहेका छन् । पालिका भित्र विद्यार्थी भर्नामा लैंगिक विभेद छैन भन्ने संकेत हो । यस पालिकाको माध्यमिक (कक्षा ९-१२) तहको उमेर समुहका (१३-१६वर्ष) जम्मा जनसङ्ख्या १६७१ सँग हाल माध्यमिक तहको नै अध्ययनरत विद्यार्थी सङ्ख्यालाई तुलना गर्दा यस तहको शिक्षामा विद्यार्थी पहुँच धेरै कम देखिन्छ । माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०, ११-१२ र ९-१२) मा कुल भर्ना दर ५५.८३% (३०.२२% छात्रा र २५.६१% छात्र) रहेको छ । माध्यमिक तह कक्षा ९-१२ को कुल भर्ना दर र खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक क्रमशः १.२८ र १.२५ रहेको छ । यसै गरी माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) को उमेर समुहका (१३-१६ वर्ष) जनसङ्ख्या मध्ये हाल विद्यालयको कुनै पनि कक्षामा भर्ना भै अध्ययनरत (माध्यमिक र आधारभूत तहका कक्षामा समेत) विद्यार्थीहरूको भर्ना दर ASER ६५.५% (छात्राको ६९.२%) रहेको छ । यसको आधारमा हेर्दा यस पालिकामा रहेका १३-१६ वर्ष उमेर समुहको कूल जनसङ्ख्या १,६७१ मध्ये ५५.८३% विद्यालय शिक्षाको पहुँचमा रहेको देखिन्छ भने बाँकी विद्यालय बाहिर रहेका छन् वा अन्य पालिकाका विद्यमा भर्ना भएका वा अस्थायी बसाई सराइका कारण वा विचैमा विद्यालय छोडेर बसेका हुन सक्छन् ।

माध्यमिक तहको शिक्षाको पहुँचका देखिएको कमजोर अवस्था झैं यस पालिकाको माध्यमिक तहको शिक्षामा आन्तरिक सक्षमताको विश्लेषण गर्दा विगत दश वर्ष अगाडि कक्षामा १ मा भर्ना भएका बालबालिकाहरू मध्ये क्रमशः कक्षा १० सम्म पुग्ने दर ७७.९% छ, दशौँ वर्ष सम्म अध्ययनमा टिक्ने दर ७७.४% र १० कक्षा पूरा गर्ने दर ७२.४% रहेको पाइन्छ । यसले के देखाउँछ भने यस पालिकामा विद्यार्थीहरूको विद्यालय प्रवेश पछिको (कक्षा १) निरन्तरता र आन्तरिक सक्षमता मा समस्या रहेको पाइन्छ । जुन कक्षा १ मा हुने कूल नयाँ भर्ना दर ९१.९% हुँदा कक्षा १-५ को कूल भर्ना दर ८७.९% र कक्षा ११-१२ को कूल भर्ना दर ३१.५% मा झरेको तथ्यले पनि प्रमाणित गर्दछ । यस पालिकाको शिक्षा क्षेत्रमा यी सूचकहरू कमजोर हुनु भनेको माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा गरिएको लगानी मध्ये करिब ५०.०% ले खेर गइरहेको छ भन्ने बुझिन्छ । यसै गरी कक्षा १० बाट कक्षा ११ मा संक्रमण दर (Transition rate from Secondary Grade 10 to 11) ३१.९% (३३.९% छात्राको) मात्र रहेको देखिन्छ । यसले कक्षा ८ र कक्षा १० (एसइइ) पछाडि ठूलो सङ्ख्यामा बालबालिकाहरूले अन्यत्र भर्ना भएको वा विद्यालय छाड्ने गरेको देखाउँछ ।

माध्यमिक तहको कक्षा ९-१२ मा अध्ययनरत जम्मा विद्यार्थी मध्ये दलित ४३ (४.६%), जनजाति ८५० (९१.१%) र अन्य ४० (४.२८%) रहेका छन् । यस प्रदेशमा रहेका दलित (११.७) र

जनजाति (८२.७) समुदायका जनसङ्ख्याको तुलनामा माध्यमिक शिक्षामा सहभागिताको अनुपात समान रहेको देखिन्छ । माध्यमिक तहको (कक्षा ९-१२) जम्मा विद्यार्थीहरू मध्ये २.४८% अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरू अध्ययनरत छन् ।

३.३.२ उद्देश्य:

यस योजनाको माध्यमिक शिक्षा कार्यक्रमको समग्र उद्देश्यमा सबैको पहुँचलाई सुनिश्चित गर्दै शिक्षालाई प्रतिस्पर्धी, प्रविधि मैत्री, रोजगार मूलक र उत्पादनमुखी बनाई पालिका र समग्र देशको निम्ति मध्यम स्तर र उच्च शिक्षाका निम्ति अब्बल दर्जाको मानव संसाधन विकास गर्नु रहेको छ । यस योजनाले निर्दिष्ट गरेका अन्य विशिष्ट उद्देश्य निम्न बमोजिम छन् ।

१. माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्दै सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार गर्नु ।
२. माध्यमिक शिक्षामा खुद भर्ना दर तथा टिकाउ दर बढाउनु ।
३. राष्ट्रिय योग्यता प्रारूप अनुसार साधारण र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा बिचको गतिशीलता (Mobility) र पारगम्यता (Permeability) सुनिश्चित गर्नु ।
४. माध्यमिक शिक्षा पूरा गरेका सबै बालबालिकाहरूलाई दैनिक जीवनरोज , गरी र निरन्तर सिकाइका लागि तयार बनाउनु ।
५. विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री समावेशी र सुरक्षित बनाउनु ।
६. विद्यालय शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धमा सुधार गरी विद्यालय पद्धतिलाई विविधता अनुकूल, उत्थानशील र जवाफदेही बनाउनु ।
७. सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गर्नु र अन्तर सम्बन्धित विषय वस्तु तथा व्यवहार कुशल सीपलाई एकीकृत गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु ।
८. सार्वजनिक तथा निजी शैक्षिक क्षेत्रका विद्यमान असल अभ्यासलाई सम्मिलन गर्दै माध्यमिक शिक्षा प्रणालीको रुपान्तरणको प्रक्रियामा सवलीकरण गर्नु,

३.३.३ रणनीति:

योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछः

१. संघीय मापदण्ड अनुसार स्थानीय तहले प्रदेश सरकारसँग आवश्यक समन्वय गरी विद्यालय नक्साङ्कन मार्फत् सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न विद्यालयहरूको पुनर्वितरण , समायोजन तथा स्थापना गरिनेछ ।
२. निःशुल्क माध्यमिक शिक्षामा सहज पहुँच र समावेशी सहभागिता सुनिश्चित गर्न संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको समन्वयात्मक कार्यढाँचामा माध्यमिक विद्यालयहरूको क्षमता विकास गरिने छ ।
३. सिकाइलाई वास्तविक जीवन तथा व्यवहारसँग सम्बन्धित गराउन विषय वस्तुको स्वरूप अनुसार २५ देखि ५० प्रतिशत सम्मको पाठ्य भारका लागि प्रयोगात्मक अभ्यास, परियोजना कार्य वा सामुदायिक कार्य समावेश गरिने छ ।

४. विद्यालयमा राष्ट्रिय पाठ्यक्रमको प्रारूप, २०७६ को कार्यान्वयन गर्ने क्रममा विद्यार्थी, स्थानीय तह र विद्यालयहरूको आवश्यकतामा आधारित गरी विद्यार्थीलाई कमाउदै पढ्दै गर्ने वातावरणको समेत सिर्जना हुने गरी स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्न आवश्यक व्यवस्था गरिने छ ।
५. माध्यमिक तहमा खुद भर्ना दर र टिकाउ दर बढाउन तथा कक्षा १० देखि ११ मा संक्रमण दर बढाउन बैकल्पिक माध्यमको प्रयोग तथा विद्यार्थी प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन एवम् पालिकाको विकट एवम् दुर्गम वडाहरूमा आवश्यकता अनुसार आवासीय विद्यालयहरूको स्थापना र विस्तार गरिने छ ।
६. पालिका भरका प्रतिभाशाली विद्यार्थीलाई योग्यताका आधारमा माध्यमिक शिक्षा अध्ययन गर्नका लागि सहयोग प्रदान गर्ने कार्यक्रमको थालनी गरिने छ ।
७. गरिब तथा विपन्न परिवारका विद्यालय छोड्न सक्ने सम्भावना भएका कक्षा ८ उत्तीर्ण विद्यार्थीलाई कक्षा ९-१२ को माध्यमिक शिक्षा पूरा गर्न सहयोग गर्नका लागि सहयोग पद्धतिको विकास गरिनेछ ।
८. आवश्यकतामा आधारित छात्रवृत्ति प्रदान गरी न्यून आर्थिक-सामाजिक पृष्ठभूमि भएका विद्यार्थीको माध्यमिक शिक्षामा पहुँच अभिवृद्धि गरिने छ ।
९. हरेक विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि विस्तार गर्दै डिजिटल डिभाईड कम गरिने र शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि बढाइने छ ।
१०. शिक्षकहरूलाई निरन्तर अध्यावधिक हुन अभिप्रेरणा बढाउने कार्यक्रम सञ्चालन र योग्यता र तालिम प्राप्त विषय शिक्षकको व्यवस्था गरिने छ ।
११. सबै विद्यालयमा न्यूनतम सक्षमताका अवस्था (PEMC) पूरा गरी विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरणमा सुधार ल्याई विद्यालयलाई बालमैत्री बनाइनेछ ।
१२. प्रदेश सरकारको सहजीकरण र समन्वयमा पालिकाले आवश्यक सहकार्य गरी विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, संकटापन्न अवस्था, माहामारी लगायतका परिस्थिति प्रति उत्थानशील बनाउने योजना तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
१३. विद्यालय शिक्षादेखि नै विज्ञान, प्रविधि, ईन्जिनियरिङ्ग, कला र गणित शिक्षा (STEAM) जस्ता विषयहरूको सिकाइलाई अन्तर सम्बन्धित गर्दै लगिने छ ।
१४. सामुदायिक विद्यालयका कक्षा ११ र १२ मा विज्ञान विषय अध्ययनका लागि विशेष गरी छात्रा र पिछ्छडिएका वर्गलाई आकर्षण बढाउन पर्याप्त प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ ।
१५. माध्यमिक शिक्षामा मानव मूल्यमा आधारित शिक्षाको विस्तार गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
१६. माध्यमिक विद्यालयमा सक्षम र उत्प्रेरित प्र.अ.को व्यवस्था गरी विद्यालय विकास तथा व्यवस्थापन प्रति प्र.अ.लाई उत्तरदायी बनाइनेछ ।
१७. न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गराउन आवधिक रूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन गरी सबै विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक साथै अभिभावकहरूलाई विद्यार्थीको सिकाइ प्रति जवाफदेही हुने प्रणाली विकास गर्न सबै सरोकारवालासँग सहकार्य गरिनेछ ।

१८. संघीय सरकारको स्वीकृत मापदण्ड तथा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात लगायत शिक्षक दरबन्दीका आधार अनुसार शिक्षक दरबन्दीको पुनर्वितरण समायोजन तथा थप गर्नका लागि , सङ्घीय र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य र सहलगानी गरिने छ ।
१९. विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ कै अभिन्न अङ्गको रूपमा प्रयोगमा ल्याई विद्यार्थीलाई आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराएर सिकाइमा सुधार ल्याउने अवस्था सिर्जना गर्न कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कनसँग सम्बन्धित क्षमता विकास गरिने छ र विद्यार्थी मूल्याङ्कन तथा परीक्षा प्रणालीमा सुधार गरिनेछ ।
२०. पालिकाको शिक्षा क्षेत्रको नतिजाहरू प्रतिको जवाफदेहिता सुनिश्चित हुने गरी विद्यालय तथा शैक्षिक निकायको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय पद्धतिमा सुधार गरिनेछ ।
२१. विद्यार्थीलाई शैक्षिक तथा मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराउन सम्बन्धित निकायहरूसँग सहकार्य गरिनेछ ।
२२. विद्यालयमा रचनात्मक किसिमले शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गरी बालमैत्री वातावरणमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न इच्छुक विद्यालयहरूलाई उनीहरूको प्रस्तावनाका आधारमा अनुदान उपलब्ध गराइनेछ ।
२३. निश्चित अन्तरालमा विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण तथा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण गरी जवाफदेहिता सुनिश्चित गरिने छ र सुधारका क्षेत्र पहिचान गरिनेछ ।
२४. पालिका भित्र सञ्चालित माध्यमिक विद्यालयहरूलाई पुरस्कृत गर्न तथा नियमन गर्न संघ र प्रदेश तहको प्राविधिक सहयोग र समन्वय गरी उत्तरदायित्व र कार्यसम्पादन परीक्षण पद्धति लागू गरिने छ ।
२५. सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको रूपान्तरणका लागि सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागितामा अल्पकालीन तथा दीर्घकालीन लक्ष्य किटान गरी सामुदायिक एवं सार्वजनिक शिक्षा प्रणाली सवलीकरण अभियान सञ्चालन गरिने छ ।
२६. वडा तहबाटै विद्यालय अनुगमन, निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण कार्यहरू हुने गरी पालिका तहबाट प्राविधिक सहायता प्रदान गर्ने पद्धतिको विकास गरिने छ ।
२७. शिक्षा क्षेत्रमा काम गर्ने गैरसरकारी संघ संस्था, सहकारी र अन्य सामुदायिक संस्थाहरूसँग पालिकाले समन्वय साझेदारी गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने छ ।

३.३.४ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा:

क) प्रमुख उपलब्धि: यस योजनाको कार्यान्वयनबाट हासिल हुने मुख्य-मुख्य उपलब्धिहरू निम्नानुसार अपेक्षा गरिएको छ ।

१. माध्यमिक तहमा भर्ना दर वृद्धि हुने र भर्ना भएका विद्यार्थी मध्ये उक्त तहको शिक्षाको चक्र पुरा गर्ने दरमा सुधार हुने ।
२. सबै विद्यार्थीहरूले सम्बन्धित तहका लागि निर्धारित न्यूनतम शैक्षिक उपलब्धि हासिल गरेका भई विद्यार्थीको शैक्षिक उपलब्धिमा उल्लेख्य सुधार हुने ।

३. विद्यार्थी भर्ना, कक्षा सहभागिता, सिकाइ उपलब्धि लगायत मुख्य शैक्षिक सूचकहरूमा लैङ्गिक, अपाङ्गता, आर्थिक, सामाजिक तथा भाषिक, स्थानीय, प्रादेशिक र क्षेत्रीय पृष्ठभूमिमा आधारित भिन्नता घट्ने।
४. माध्यमिक तहमा प्राविधिक शिक्षाको आवश्यकता, औचित्य र सम्भाव्यताको अध्ययन गरी उक्त तहदेखि नै प्राविधिक सीप हासिल गर्न चाहने विशेष रूपमा लक्षित विद्यार्थीहरूका लागि गुणस्तरीय, सान्दर्भिक, श्रम बजार अनुकूल र आवश्यकतामा आधारित प्राविधिक शिक्षा प्रदान गर्न सक्ने गरी क्षमता सुदृढ हुने।

ख) प्रमुख नतिजाहरू:

योजनाका माथि उल्लेखित अपेक्षाहरू पूरा गर्नका लागि निम्नानुसारका सूचकहरूको हालको अवस्थामा सुधार भई योजनाको ५ औं वर्षमा निम्न नतिजाहरू प्राप्ति हुने छन्।

तालिका ३.५: प्रमुख नतिजाहरू

क्र.सं.	सूचकहरू	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८२/ ८३	२०८३/ ८४	२०८४/ ८५	२०८५/ ८६	२०८६/ ८७
१	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	74.3	77.1	80.1	83.1	86.2	100.0
	छात्र	76.1	78.8	81.6	84.5	87.4	100.5
	छात्रा	72.8	75.7	78.7	81.9	85.1	99.6
२	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा खुद भर्ना दर (NER)	35.1	39.6	44.7	50.5	57.1	93.0
	छात्र	37.2	41.7	46.9	52.6	59.1	94.0
	छात्रा	33.2	37.7	42.8	48.6	55.3	92.0
३	माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	37.6	41.9	46.7	52.1	58.2	90.0
	छात्र	30.4	34.8	39.8	45.6	52.2	89.7
	छात्रा	45.0	49.1	53.5	58.4	63.7	90.4
४	माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) मा खुद भर्ना दर (NER)	17.8	21.7	26.4	32.0	38.9	85.0
	छात्र	17.9	21.7	26.4	32.0	38.8	84.4
	छात्रा	20.9	24.9	29.7	35.5	42.3	85.6
५	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	55.8	59.5	62.7	67.6	72.2	95.0
	छात्र	52.3	56.8	59.7	65.0	69.8	95.1
	छात्रा	59.2	62.4	67.5	70.1	74.4	95.0
६	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर (NER)	26.4	30.6	34.2	41.3	48.0	89.0
	छात्र	25.6	31.7	35.3	42.3	49.0	89.2
	छात्रा	27.2	31.3	35.1	42.1	48.8	88.8
७	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) को सहजै देखिने भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in GER)	1.13	1.01	1.01	1.00	1.00	1.00
८	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) को खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in NER)	1.06	0.99	0.99	0.99	0.99	1.00
९	आधारभूत तह (कक्षा १-१२) मा उमेरगत भर्ना दर (ASER)	65.7	68.8	72.1	75.5	79.0	95.0
	छात्र	66.5	69.5	72.7	76.0	79.5	95.0
	छात्रा	64.9	68.1	71.4	74.9	78.6	95.0

क्र.सं.	सूचकहरू	आधार वर्ष (२०६९/७०)	२०७२/ ७३	२०७३/ ७४	२०७४/ ७५	२०७५/ ७६	२०७६/ ७७
१०	आधारभूत तहबाट माध्यमिक तहमा संक्रमण दर (Transition rate from Basic Level to Secondary Level)	78.8	80.7	82.6	84.6	86.6	95.1
११	कक्षा १० बाट ११ मा संक्रमण दर (Transition rate from Secondary 10 to 11)	76.3	78.4	80.6	82.8	85.2	90.0

योजनाको १० वर्ष मध्ये बजेट तथा स्रोतको व्यवस्था सहितको माथि उल्लेखित ५ वर्षको नतिजाहरूको प्राप्तिको अवस्था निम्नानुसार हुने छन् ।

१. १३-१६ वर्ष उमेर समुहका सबैलाई निःशुल्क माध्यमिक तहको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित भई खुद भर्ना तथा टिकाउ दरमा वृद्धि हुने ।
२. सबै माध्यमिक विद्यालयले आधारभूत मापदण्ड पुरा गरेको हुने ।
३. माध्यमिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तर विकासका लागि पाठ्यक्रम, पाठ्य सामग्रीहरूको प्रयोगमा सूचना र प्रविधिको समुचित प्रयोग र उचित सिकाइ वातावरणको निर्माण भएको हुने ।
४. माध्यमिक शिक्षा पूरा गर्ने सबै बालबालिकाले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको हुने ।
५. माध्यमिक शिक्षाको भर्ना, सहभागिता तथा सिकाइ उपलब्धिमा लैङ्गिक, भौगोलिक, सामाजिक तथा आर्थिक लगायतका समता सूचकमा सुधार हुने ।
६. शिक्षा प्रणालीलाई प्रकोप, संकट तथा महामारी लगायतका परिस्थिति प्रति उत्थानशील बनाइने ।
७. विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार तथा सहज उपयोग भई विद्यार्थीको सिकाइमा सहयोग पुग्ने ।
८. पालिका, विद्यालय लगायतका सबै शैक्षिक निकायमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास भई माध्यमिक तहमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रवाह तथा शैक्षिक सुशासन कायम हुने ।
९. पर्याप्त सीप र संख्यामा भएका दक्ष र पेशा प्रति समर्पित शिक्षकहरूले बालमैत्री वातावरणमा शिक्षण सिकाइ गरेको हुने ।
१०. सबै अभिभावकहरू बालबालिकाको माध्यमिक तहको शिक्षा अनिवार्य रूपले निःशुल्क गराउने सवालमा सजग र जिम्मेवार हुने ।
११. शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापहरूमा सिर्जनशीलता र नविनता प्रदर्शन गरी शैक्षिक उपलब्धिमा सुधार गर्ने विद्यालय, शिक्षक र विद्यार्थीहरू सम्मानित र पुरस्कृत हुने ।

३.३.५ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:

उल्लिखित रणनीतिहरू अङ्गीकार गरी यस योजनामा अपेक्षा गरेका माध्यमिक तहको शिक्षा सम्बन्धी उपलब्धि हासिल गरी तोकिएका उद्देश्यहरू पुरा गर्नका लागि उपयुक्त कार्यक्रमहरू र तिनको भौतिक लक्ष्यहरू तय गरिएको छ । तलको तालिकामा योजना अवधिको पहिलो ५ वर्षमा सन्चालन गरिने कार्यक्रमहरू र तिनको भौतिक लक्ष्यहरू उल्लेख गरिएको छ । यस उपक्षेत्रको कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट सबै माध्यमिक विद्यालयहरूमा तोकिएका आधारभूत मापदण्ड पूरा भई यस तहका सबै बालबालिकाको गुणस्तरीय सिकाइ हासिल गर्न पाउने अधिकार सुनिश्चित हुनेछ । यस प्रयोजनका लागि संवैधानिक र अन्य कानुनले व्यवस्था गरे अनुसार माध्यमिक शिक्षा सम्बन्धी कार्यक्रम व्यवस्थापन र सञ्चालनको जिम्मेवारी यो पालिका र अन्तर्गतका विद्यालय र वि.व्य.स.को हुने छ ।

तलको तालिकामा प्रस्तुत प्रमुख क्रियाकलाप तथा भौतिक लक्ष्यहरूको कार्यान्वयनबाट यस योजनाको अन्त्यसम्म पालिका भित्रका माध्यमिक तह उमेर समूहका सबै बालबालिकाका लागि खास गरी विपन्न, सुविधा विहिन, विभिन्न कठिन परिस्थितिमा रहेका, सीमान्तकृत तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको अवसर सुनिश्चित भई तिनीहरूको सहभागिता, टिकाउ र सिकाइ उपलब्धिमा सुधार हुनेछ । माध्यमिक शिक्षाबाट भाषिक, गणितीय र विज्ञान सम्बन्धी आधारभूत सक्षमताका प्राप्ति साथै रोजगारी तथा व्यवसाय सम्बन्धी सीप तथा प्रविधि र व्यवहार कुशल सीप हासिल हुनेछन् । यसका लागि प्रत्येक विद्यालयले सबै बालबालिकाका लागि गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षामा समता मूलक पहुँच सुनिश्चित गर्न यस योजनामा उल्लिखित उद्देश्य, रणनीति तथा क्रियाकलापहरूका आधारमा लक्षित उपलब्धि तथा नतिजा प्राप्त गर्न आ-आफ्नो परिवेश अनुकूलको विद्यालय सुधार योजना योजना निर्माण/अद्यावधिक गरी कार्यान्वयन गर्नेछन् । योजना कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहले आवश्यकतानुसार सम्बद्ध सबै पक्षको सहयोग परिचालन गर्नेछ । संघीय र प्रदेश सरकारसँग पाठ्यक्रम विकास, शिक्षक तयारी, क्षमता विकास र व्यवस्थापनमा नीतिगत मापदण्डको व्यवस्था र स्रोत व्यवस्थापनमा समन्वय र सहयोग गरिनेछ । पालिकाले छोटो अवधिका शिक्षक क्षमता विकास कार्यक्रम, गुणस्तर अभिवृद्धि, संस्थागत क्षमता विकास, अनुगमन, मुल्यांकन र सहजीकरण आदिमा विशेष जिम्मेवारी भूमिका खेल्ने छ ।

तालिका ३.६: प्रमुख क्रियाकलापहरू

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					
			१	२	३	४	५	कैफि.
१	सबैप्रकार र तहका विद्यालय नक्शांकन भौतिक सर्भेक्षण, समायोजन र पुनर्वितरण साथै IEMIS अद्यावधिक समेत कार्यक्रम सन्चालन	विद्यालय	51	51	51	51	51	
२	सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा (कक्षा ९-१२) स्वीकृत र राहत दरबन्दीमा कार्यरत शिक्षकका लागि तलब भत्ता (पोशाक र दुर्गम भत्ता सहित)	शिक्षक	44	44	44	44	44	
३	सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा (कक्षा ९-१०) सन्चालनमा रहेका मध्ये शुन्य दरबन्दी भएका विद्यालयलाई अंग्रेजी, गणित, र विज्ञान विषयको शिक्षक पूर्तिका लागि शिक्षण सहयोग अनुदान	शिक्षक	2	2	2	2	2	
४	सामुदायिक माध्यमिक तह (कक्षा १-१०) विद्यालयहरूका लागि व्यवस्थापन/सन्चालन खर्च	विद्यालय	2	2	2	2	2	
५	सामुदायिक माध्यमिक तह (कक्षा १-१२) विद्यालयहरूका लागि व्यवस्थापन/सन्चालन खर्च	विद्यालय	10	10	10	10	10	
६	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) का लागि प्र.अ.भत्ता	विद्यालय	12	12	12	12	12	
७	सामुदायिक माध्यमिक तह (कक्षा १-१० र १-१२) विद्यालयहरूमा कार्यरत कर्मचारी र सहायक कर्मचारीहरूका लागि (२ जना) तलब भत्ता (पोशाक र दुर्गम भत्ता सहित)	कर्मचारी	12	12	12	12	12	
८	सामुदायिक माध्यमिक तह (कक्षा १-१० र १-१२) विद्यालयहरूमा कार्यरतलेखा र प्रशासनिक कर्मचारीहरूका लागि तलब भत्ता (पोशाक र दुर्गम भत्तासहित)	कर्मचारी	12	12	12	12	12	
९	सामुदायिक माध्यमिकतह (कक्षा ९-१०) विद्यालयहरूका विद्यार्थीका लागि शिक्षण सिकाई सामग्री र डिजिटल सिकाई सामग्री व्यवस्थापन/सन्चालन अनुदान	विद्यार्थी	617	617	617	630	650	
१०	सामुदायिक माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) विद्यालयहरूका	विद्यार्थी	316	316	316	325	340	

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाई	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					
			१	२	३	४	५	कैफि.
	विद्यार्थीका लागि शिक्षण सिकाई सामग्री र डिजिटल सिकाई सामग्री व्यवस्थापन/सन्चालन अनुदान							
११	माध्यमिक विद्यालय (कक्षा १-१२) विद्यालयका लागि SIP निर्माण/अद्यावधिक, SMC का सदस्यहरूको क्षमता विकास, अभिभावक शिक्षा, अतिरिक्त क्रियाकलाप सन्चालनका लागि एकमुष्ट अनुदान	विद्यालय	12	12	12	12	12	
१२	माध्यमिक विद्यालय (कक्षा १-१२) का लागि सामाजिक परीक्षण, आर्थिक लेखा परिक्षण, विद्यार्थी परिचय-पत्र व्यवस्थापन, EMIS व्यवस्थापन बुलेटिन प्रकाशन लगायतका क्रियाकलाप सन्चालनका लागि एकमुष्ट अनुदान	विद्यालय	12	12	12	12	12	
१३	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) का लागि पाठ्यपुस्तक खरिद र वितरण अनुदान	विद्यार्थी	617	617	617	630	650	
१४	माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) का लागि पाठ्यपुस्तक खरिद र वितरण अनुदान (पाठ्यपुस्तकको सङ्ख्या पाठ्यक्रम ढाँचाले तोके अनुसार हुने)	विद्यार्थी	316	316	316	325	340	
१९	सार्वजनिक निजी साझेदारीमा सन्चालित नमुना विद्यालयका छात्रावासको स्वीकृत कोटामा बसी अध्ययनरत छात्र/छात्राका लागि आवसीय छात्रवृत्ति	विद्यार्थी	0	0	0	0	0	
२१	विद्यालयमा अध्ययनरत अति सिमान्तकृत विद्यार्थीका लागि आवसीय छात्रवृत्ति	विद्यार्थी	0	0	0	0	0	
२५	सहिदका छोराछोरीका लागि छात्रवृत्ति	विद्यार्थी	0	0	0	0	0	
२६	माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरू मध्ये (कक्षा ९-१०) अति विपन्न छात्रवृत्ति (Pro-poor targeted Scholarship) का लागि छनौट भएका विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति वितरण	विद्यार्थी	16	16	15	15	17	
२७	माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरू मध्ये (कक्षा ११-१२) अतिविपन्न छात्रवृत्ति (Pro-poor targeted Scholarship) का लागि छनौट भएका विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति वितरण	विद्यार्थी	7	7	7	8	9	
२८	कक्षा ९-१२ का छात्राहरूलाई Sanitary Pad वितरण बापतको बजेट अनुदान	विद्यार्थी	505	505	505	515	530	
२९	माध्यमिक विद्यालय तहमा विज्ञान प्रयोगशाला स्थापना र सन्चालन बजेट अनुदान	विद्यालय	1	1	1	1	1	
३०	विद्यालयमा Internet जडान तथा सन्चालन खर्च	विद्यालय	25	51	51	51	51	
३१	माध्यमिक विद्यालय तहमा पुस्तकालय, ICT प्रयोगशाला स्थापना, सिकाई सामग्री र सन्चालन बजेट अनुदान (फिक्सिंग, पुस्तक खरिद र ई-पुस्तकालय)	विद्यालय	2	2	2	2	2	
३२	नमूना विद्यालय कार्यक्रम छनौटमा परेका माध्यमिक विद्यालयमा भौतिक विकास कार्यक्रम बजेट अनुदान	विद्यालय	0	0	0	0	0	
३३	नमूना विद्यालय कार्यक्रम छनौटमा परेका माध्यमिक विद्यालय र कक्षा ११-१२ मा विज्ञान विषय सन्चालन भएका माध्यमिक विद्यालयमा शैक्षिक तथा व्यवस्थापकीय योजना कार्यान्वयनका लागि कार्यसम्पादनमा आधारित बजेट अनुदान	विद्यालय	0	0	0	0	0	
३४	तोकिएका सूचकका आधारमा उत्कृष्ट व्यवस्थापन भएका विद्यालयलाई प्रोत्साहन बजेट अनुदान	प्र.अ.	0	0	0	1	1	
३५	सबै प्रकारका छात्रावास सन्चालन बापत बजेट अनुदान	छात्रावास	0	0	2	3	3	
३६	कक्षा ९-१० मा प्राविधिक धार सन्चालन भएका विद्यालयमा कार्यरत शिक्षक/प्रशिक्षकलाई मा.शि. तृतीय सरह पोसाक भत्ता बापतको बजेट अनुदान	प्रशिक्षक	4	4	4	4	4	
३७	कक्षा ९-१० मा प्राविधिक धार सन्चालन भएका विद्यालयमा कार्यरत शिक्षक/प्रशिक्षक लाई नि.मा.शि. तृतीय सरह पोसाक भत्ता बापतको	प्रशिक्षक						

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					
			१	२	३	४	५	कैफि.
	बजेट अनुदान							
३८	कक्षा १-१२ मा प्राविधिक धार सन्चालन भएका विद्यालयमा कार्यरत शिक्षक/प्रशिक्षक पोसाक भत्ता बापतको बजेट अनुदान	प्रशिक्षक	४	४	४	४	४	
३९	कक्षा १-१२ मा प्राविधिक धार सन्चालन भएका विद्यालयमा प्रतिविद्यार्थी सिकाई सामग्री, प्रयोगशाला सहयोग, औजार/सामग्री, प्रयोगात्मकसामग्री, OJT र सन्चालन खर्च बापतको बजेट अनुदान	विद्यार्थी	४५	४८	५२	५६	६७	
४०	कक्षा १-१२ मा प्राविधिक धार सन्चालन भएका विद्यालयमा राष्ट्रिय प्राविधिक सेवामा खटिएका जनशक्तिका लागि निर्वाह खर्च	प्रशिक्षक						
४१	शैक्षिक सत्र २०७९ देखि कक्षा ९ बाट प्राविधिक धार सन्चालन भएका विद्यालयमा ल्याब व्यवस्थापन बापतको बजेट अनुदान	विद्यालय	१	१	१	१	१	
४२	कक्षा १-१२ मा प्राविधिक धार सन्चालन भएका विद्यालयमा ल्याब/प्रयोगशाला स्थापना, औजार/सामग्री खरिद र व्यवस्थापन बापतको बजेट अनुदान	विद्यालय	१	१	१	१	१	
४३	शुन्य दरबन्दी भएका विद्यालयहरूलाई एकमुष्ट बजेट अनुदान	विद्यालय						
४४	द्वन्द्व पिडित परिवार शिक्षा कार्यक्रम (शहिद प्रतिष्ठान मार्फत सन्चालन हुने)	जना						
४५	विद्यालयमा शैक्षिक गुणस्तर सुदृढीकरण एवम् कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन अनुदान	विद्यालय	२	३	३	३	२	
पटक	विद्यालय सहायक (लेखा) थप तलब भत्ता	पटक	१	१	१	१	१	पालिका

३.४ : प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम:

परिचय: प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकास आजको अपरिहार्य आवश्यकता हो । सरकारले प्राविधिक शिक्षाको विकास र बिस्तारलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेर प्रत्येक स्थानिय तहसम्म पहुँच बिस्तार गर्दै स्वदेश र स्थानीय तह मै सीप युक्त दक्ष जनशक्ति उत्पादन गरी रोजगार एवं स्वरोजगारको अवसरहरू श्रृजना गर्दै कामका लागि विदेश जाने युवाहरूलाई आत्म निर्भर बनाउने लक्ष्य लिएको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले श्रम बजारको आवश्यकताका आधारमा सीप नक्सडकन गरी तोकिएको मापदण्डका आधारमा सबै स्थानीय तहमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप प्रदायक संस्थाहरूको स्थापना गरिने छ भन्ने कुरालाई अघि सारेको छ । त्यसरी नै प्रत्येक प्रदेशमा कम्तिमा एउटा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकाका विषयगत प्रयोगशाला सहितका अनुसन्धानशालाहरू स्थापना गरिनेछ भनी उक्त नीतिमा उल्लेख गरिएको छ ।

औपचारिक रूपमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको सुरुवात वि.सं.१९९९ सालमा स्थापित प्राविधिक तालिम शिक्षालय (हालको पुल्चोक इन्जिनियरिङ्ग कलेज)बाट भएको हो । नेपालमा विद्यालय शिक्षालाई जीवन उपयोगी बनाउने उद्देश्यले विद्यालय तहमा व्यावसायिक सीप र ज्ञान सिकाउने

प्रयास वि.सं. २००४ सालदेखि नै शुरू भएको हो । नयाँ शिक्षा पद्धतिको योजना २०२८ ले शिक्षालाई व्यावसायिक बनाउने सवालमा उल्लेख्य योगदान गरेको देखिन्छ । यद्यपि यो पद्धति र पाठ्यक्रमले निरन्तरता पाउन सकेन । यसरी हेर्दा नेपालको प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाले ७ दशक पार गरिसकेको छ ।

यस पालिकाको शिक्षा प्रणाली मौलिकतामा आधारित साधन स्रोत परिचालन र उपयोग गरी विकासका लागि साधक बनाउनु आवश्यक छ । अतः यसका लागि शिक्षालाई सीपसंग, सीपलाई रोजगारी र उत्पादनसंग र उत्पादनलाई बजारसंग जोड्न सक्ने शिक्षा प्रणालीको विकास र विस्तार गर्न आवश्यक छ । विद्यालय शिक्षाको अन्तिम तह माध्यमिक तहको शिक्षाले नागरिकलाई जीवन निर्वाह गरेर बाँच्न सक्ने आधारभूत व्यावसायिक सीप र दक्षता सहितको श्रम शिक्षा दिनु जरुरी छ । यसैले यस पालिकाले माध्यमिक तहको शिक्षाको उत्पादन कम्तिमा पनि यस पालिकामा उपलब्ध स्रोत साधनमा आधारित व्यावसायिक सीप र उद्यमशिलताको माध्यमबाट श्रम गरेर जीवनयापन र आय आर्जनमा संलग्न भई आत्मनिर्भर र स्वावलम्बी हुन सक्ने हुनुपर्छ भन्ने लक्ष्य राखेको छ । यसलाई मध्यनजर राखी माध्यमिक तह कक्षा ९-१२ मा प्राविधिक धारको पठनपाठन सुरु गरिएको भएता पनि कक्षा ९ मा प्राविधिक धारमा विद्यार्थी भर्ना गर्दा गुणस्तर भन्दा पहुँचलाई प्राथमिकता दिने गरी कोर्स डिजाइन गरिएको र कक्षा ११-१२ मा पुगेपछि साइन्सको कोर्स थप गरिएको कारण कठिनाइस्तर बढेकोले प्राविधिक धार पूरा गर्ने विद्यार्थीहरूको दर न्यून रहेको छ ।

यस पालिकामा एकातर्फ युवा जनशक्तिको उपलब्धता र सम्भावित उपस्थिति (कुल जनसंख्याको १९ प्रतिशत १५ देखी २४ वर्ष उमेर समूह र १५ वर्ष मुनीको २५ प्रतिशत छ, केन्द्रीय तथ्यांक विभाग, २०६८) अत्यन्त राम्रो रहेको छ भने अर्को तर्फ स्वास्थ्य, कृषि, निर्माण, वन, पर्यटन, उर्जा र सेवा क्षेत्र साथै घरेलु, साना तथा ठुला उद्योगहरूको प्रचुर सम्भावनाले ठुलो मात्रामा रोजगारीको सुनिश्चितता हुने देखिन्छ । यसका लागि पालिकाले यस योजनाको कार्यान्वयन गर्ने क्रममा प्राविधिक शिक्षा र तालिमका कार्यक्रमहरूलाई औपचारिक र अनौपचारिक तथा निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रममा समायोजन गरी पालिका भित्रका पछाडी परेका बर्ग, दलित, आदिवासी, जनजाती, मुसलमान, महिला र पिछडिएका क्षेत्रलाई सङ्घीय सरकारले अगाडि सारको प्राविधिक शिक्षा र घुम्ति तालिमहरू संचालन गर्ने कार्यक्रमहरूमा प्राथमिकतामा राखी सीपयुक्त दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने लक्ष्य लिएको छ ।

३.४.१ वर्तमान अवस्था:

नेपालमा हाल विभिन्न १२ वटा विषयगत मन्त्रालयहरूले प्राविधिक शिक्षा र सीपमूलक तालिमसंग सम्बन्धित रोजगार मूलक तथा स्वरोजगार श्रृजना गर्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएका छन् । यस मध्ये पनि ६ वटा मन्त्रालयहरू (कृषि तथा पशुपंक्षी विकास, संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्ययन, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि र स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, श्रम तथा रोजगार र उद्योग तथा वाणिज्य) ले मुख्य रूपमा प्राविधिक शिक्षा र तालिमका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेको देखिन्छ । सीटीईभीटीको केन्द्रको संरचना र ७ वटा प्रदेश कार्यालयहरू बाहेक ६१ वटा आंगिक पोलिटेक्निक / शिक्षालयहरू, २० वटा साझेदारीमा संचालित पोलिटेक्निक शिक्षालयहरू, ५६३ वटा सामुदायिक विद्यालयमा प्राविधिक शिक्षा, ४२९ वटा सम्बन्धन प्राप्त निजी शिक्षालयहरू र ११४० वटा छोटो अवधीका निजी तालिम प्रदायक संस्थाहरू देश भरि बिस्तारित छन् ।

यस पालिकाको अवस्था हेर्दा सामुदायिक विद्यालयमा आधारित प्राविधिक धार सञ्चालन १ वटा मात्रै प्राविधिक शिक्षा प्रदायक संस्था संचालनमा रहेकोछ ।

यस पालिकाको माथि परिच्छेद १ को विक्षेपका आधारमा जल, जमिन, जङ्गल, खनिज तथा जैविक विविधता, कृषि, आदिको उपयोग र परिचालन गर्नसक्ने जनशक्तिको आवश्यकता देखिन्छ । तसर्थ पालिकाले यी आवश्यकताहरूलाई पूरा गर्न सङ्घीय र लुम्बिनी प्रदेशमा रहेका विभिन्न विश्वविद्यालय र हाल संचालनमा रहेका विभिन्न प्रकारका शैक्षिक प्राज्ञिक कार्यक्रमहरूसँग समान्य र सहकार्य गरी प्राविधिक र व्यावसायिक जनशक्ति उत्पादन र विकास गर्न सक्ने देखिन्छ ।

३.४.२ चुनौति र अवसर:

यस निस्दी गाउँपालिको भौगोलिक बनावट र पातलो मानव वस्तीको कारण प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको पहुँच विस्तार गर्नु, शिक्षालाई सीप, सीपलाई रोजगारी, रोजगारीलाई उत्पादन र उत्पादनलाई बजार प्रणाली सम्म आवद्ध गर्ने गरी प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको प्रणालीगत विकास तथा विस्तार गर्नु, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षालाई उद्भमशीलता विकासमा केन्द्रित गर्नु, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा सार्वजनिक क्षेत्रको वृद्धि र लागत साझेदारी सिद्धान्तका आधारमा स्रोत परिचालन गर्नु, प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षाको लागि आवश्यक पर्ने भौतिक पूर्वाधार, ल्याब लगायत उक्त धारको कार्यक्रम संचालनका लागि दक्ष र अभिप्रेरित जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्नु, प्राकृतिक स्रोत साधनमा आधारित प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षा अगाडि बढाउन आवश्यक पर्ने अध्ययन अनुसन्धान गर्नु, प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षा संचालनको लागि आवश्यक पर्ने बजेटको व्यवस्थापन गर्नु, राजनीतिक र नागरिक इच्छाशक्ति र प्रतिबद्धता सहितको ठोस योजना कार्यान्वयनको लागि आवश्यक व्यवस्थापन गर्नु, प्राविधिक शिक्षाको नाममा संचालनमा रहेका परम्परागत प्राविधिक शिक्षाको निरन्तरता भन्दा पनि स्रोत साधनमा आधारित उद्यमी र व्यवसायी उत्पादन गरी आर्थिक उपार्जन सहित समृद्धि प्राप्त गर्ने प्राविधिक शिक्षाको योजना र कार्यान्वयन गर्नु यस पालिकामा यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौतिहरू हुन ।

प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा प्रति सरोकारवालाहरूको चासो बढ्दै जानु, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा यस पालिकाको उच्च प्राथमिकतामा पर्नु, पालिकामा उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत साधनहरू (जल, जङ्गल, जमिन, जडीबुटी, खनिज / जैविक विविधता, आदि) लाई आधार बनाएर औपचारिक र अनौपचारिक शिक्षा मार्फत सीप विकास कार्यक्रम संचालनमा ल्याउने र निम्न, मध्यम र उच्चस्तरको प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्न सकिने संभावना हुनु, जैविक विविधताको अधिकतम उपयोग मार्फत प्राविधिक शिक्षाको हबका रूपमा विकास गर्न सकिने संभावना हुनु, सीटिइभिटी अन्तरगतका विभिन्न तहका सिपमुलक र उद्यमशीलमा आधारित व्यावसायिक र रोजगारमुलक प्रकृतिका प्राविधिक विषय र कार्यक्रमहरूसँग समन्य र सहकार्य गर्न सकिने आधार हुनु, उपलब्ध प्राकृति स्रोत र साधनको अधिकतम उपयोग गर्दै परम्परागत सीप र प्राविधिकलाई व्यावसायिक सीप र रोजगारीसँग जोड्नका लागि उपयुक्त वातावरण निर्माण गर्न सकिने हुनु हाल पालिका भित्र यस क्षेत्रका प्रमुख अवसरको रूपमा रहेका छन् ।

३.४.३ उद्देश्यः

यस योजनाको समग्र उद्देश्य निस्दी गाउँपालिकामा उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत र साधनहरूको प्रयोग र परिचालन गर्दै आर्थिक उपार्जन र समृद्धिको साधक प्राविधिक, व्यावसायिक र उद्यमी जनशक्ति उत्पादन गर्ने रहेको र यसलाई परिपूर्ति गर्नका लागि देहायका विशिष्ट उद्देश्यहरू रहेका छन् ।

१. पालिका भित्र प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षा मार्फत सीपयुक्त, स्वरोजगार र आत्मनिर्भर जनशक्ति उत्पादन गर्नु ।
२. प्राविधिक, व्यावसायिक र सिपमूलक शिक्षा मार्फत रोजगारीका अवसरमा बृद्धि गर्नु ।
३. पालिका भित्र हाल रहेका विविध स्रोत साधनमा आधारित उद्योग, व्यवसाय र रोजगारी मार्फत आर्थिक विकास र समृद्धिमा टेवा पुऱ्याउनु ।
४. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका अवसरहरूलाई व्यापक विस्तार गरी समावेशी एवम् समतामूलक पहुँच स्थापित गर्दै पालिकाको समग्र विकासका लागि योग्य, सीपयुक्त सक्षम र उद्धमशील जनशक्ति तयार गर्नु ।
५. श्रम प्रति श्रद्धा र सम्मान गर्ने भावना अभिवृद्धि गर्नु ।

३.४.४ रणनीतिहरूः

१. पालिका भित्रको श्रम बजारको आवश्यकता एवम् प्राथमिकताका आधारमा योग्यता र क्षमता अनुसार सान्दर्भिक, उपयोगी, गुणस्तरीय र प्रतिस्पर्धी प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकासका अवसरहरू इच्छुक सबैलाई प्रदान गर्ने गरी सङ्घीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
२. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको क्षेत्रमा विभिन्न सरोकार वालाहरूको सहभागिता एवम् साझेदारीमा दिगो लगानी गर्ने वातावरणको सुनिश्चित गर्न सङ्घीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
३. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिममा पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई समेट्न विशेष सहूलियत दिने नीति अवलम्बन गरिनेछ ।
४. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषदले तयार गरेका प्राविधिक र व्यावसायिक धारका पाठ्यक्रमहरूलाई पालिकाको मौलिकता अनुकूल कार्यान्वयन गरिनेछ ।
५. प्रदेश सरकारसँगको समन्वय र सहजीकरणमा पालिका भित्रका सबै वडाहरूलाई पायक पर्ने माध्यमिक विद्यालयहरू मध्ये थप २ वटा मा.बि.लाई योजना अवधिमा प्राविधिक धारको शिक्षा प्रदान गर्ने गरी विकास गरिने छ ।
६. पालिका भित्रको प्राविधिक धारबाट SEE उत्तीर्ण मध्ये प्रत्येक वर्ष २ जना जेहेन्दार छात्र-छात्राहरूलाई प्राविधिक र व्यावसायिक धारको उच्च शिक्षा प्राप्त गर्नका लागि लुम्बिनी प्रदेश सरकारसँगको आर्थिक सहयोगमा प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षाको उच्च स्तरको जनशक्ति उत्पादन गर्ने कार्यक्रम संचालन गर्नेछ ।

७. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा कार्यक्रमलाई व्यवस्थित रूपमा संचालन गर्नका लागि पालिका स्तरमा एक सन्चालन र व्यवस्थापन समिति गठन गरी प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षालाई थप प्रभावकारी बनाइनेछ ।
८. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि निःशुल्क अवसर वा सहूलियत ब्याज दरमा ऋण उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरी कार्यान्वयन गर्न सङ्घीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
९. आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक कारणले पछि परेका व्यक्तिहरूलाई र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको प्राविधिक शिक्षाको आवश्यकता पूरा गर्न समावेशी तथा विशेष शिक्षाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
१०. प्राथमिकताका आधारमा कृषि तथा वन, पर्यावरण, विज्ञान तथा प्रविधि, चिकित्सा विज्ञान, आयुर्वेद, पर्यटन, इन्जिनियरिङ्ग, जलविद्युत, नवीकरणीय ऊर्जा, उद्योग तथा व्यापार लगायतका प्राविधिक विषय क्षेत्रलाई समेटिने गरी प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा प्रदायक संस्थाहरूसँग सहकार्य गरिनेछ ।
११. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम प्रदायक संस्थाहरूको गुणस्तर मापनका मापदण्डका आधारमा गुणस्तरको प्रमाणपत्र लिनुपर्ने व्यवस्था गरी सोको आधारमा तिनीहरूसँग समन्वय गरिनेछ ।
१२. निजी क्षेत्रका रोजगारदाता र सङ्घसंस्थाहरूको साझेदारीमा औद्योगिक सीप विकास (Apprenticeship) कार्यक्रम, इन्टर्नसीप र सेवाकालिन तालिम सञ्चालन गर्न समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
१३. श्रम बजारको अध्ययन तथा अनुसन्धान गरी बजारको माग अनुसार नयाँ सीप, प्रविधि विकास गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
१४. प्राविधिक शिक्षाका गतिविधिलाई प्रयोगात्मक, व्यावहारिक र समयानुकूल बनाउन शैक्षिक संस्थाले उद्योग, व्यापार, संस्था लगायतका कार्यस्थल र समुदायसँग सहकार्य र लागत साझेदारी गर्ने प्रबन्ध गरिनेछ ।
१५. प्राविधिक शिक्षाको क्षेत्रमा काम गर्ने जनशक्तिको दीर्घो व्यवस्थापनका लागि विशेष प्रोत्साहन र पेशामा सुनिश्चितता हुने गरी कार्यक्रमको विकास गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
१६. सबै क्षेत्र हैसियत र बर्गका मानिसहरूमा श्रम संस्कृतिको विकास गरेर श्रम गर्ने र उत्पादनमा संलग्न हुने श्रमिक एवम् जनशक्तिका निम्ति सम्मान जनक सुविधा र पारिश्रमिकको व्यवस्था गरिनेछ ।

३.४.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजाहरू:

क) प्रमुख उपलब्धि:

यस पालिकामा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमबाट सक्षम, सीपयुक्त र श्रम प्रति सम्मान भाव भएको जनशक्ति उत्पादन भइ आर्थिक उपार्जनका अवसरमा बृद्धि भएको हुने ।

ख) प्रमुख नतिजाहरू:

तालिका ३.७: प्रमुख नतिजाहरू:

क्रसं	सूचकहरू	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८२/ ८३	२०८३/ ८४	२०८४/ ८५	२०८५/ ८६	२०८६/ ८७
१	जम्मा सामुदायिक विद्यालय मध्ये कक्षा ९-१२ मा प्राविधिक धार सहित सञ्चालन गर्ने विद्यालयहरूको सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१
२	सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको कक्षा ९-१२ का जम्मा विद्यार्थीमा प्राविधिक धारका विषयहरूमा भर्ना भएका र हुने छात्र छात्राको प्रतिशत (%)	5.7	6.1	6.5	6.9	7.4	9.7
३	१८ वर्ष र सो भन्दा माथि उमेर समुहका जन सङ्ख्या मध्ये व्यावसायिक तालिमबाट प्राविधिक सीप विकास तालिम प्राप्त गरेका जनशक्तिको प्रतिशत	४.७	५.३	६.१	६.९	७.९	१३.३
४	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिममा आवासीय छात्रवृत्ति सहित अध्ययनरत प्रशिक्षार्थीहरूको सङ्ख्या (%)	०	०	०	२	२	२
५	प्रयोगात्मक अभ्यास मार्फत वस्तु/सेवा उत्पादन अभिवृद्धिका लागि इन्टर्नसीप गर्ने सहभागी सङ्ख्या	०	०	०	१५	२०	२५
६	उद्यमशीलता विकासका लागि प्रयोगात्मक अभ्यास मार्फत वस्तु/सेवा उत्पादन गर्ने व्यक्ति/संस्थाको सङ्ख्या						
७	पालिका/जिल्ला/प्रादेशिक अस्पतालहरूको संलग्नतामा आंगिक शिक्षालय मार्फत नर्सिङ्ग कार्यक्रमबाट उत्पादित जनशक्तिको सङ्ख्या						
९	पिछडिएका, दलित, अपाङ्गता, छोरी र बुहारीलाई छात्रवृत्ति (३ वर्षे डिप्लोमा/ प्रविणता प्रमाणपत्र वा सो सरह) छात्रवृत्ति						
१०	STEAM विषय क्षेत्रमा पहिचान भएका प्रतिभावान विद्यार्थी सङ्ख्या						
११	राष्ट्रिय व्यावसायिक योग्यता प्रारूप (NVQF) सम्बन्धि अभिमुखीकरणमा सहभागी/लाभान्वित सङ्ख्या						
१२	पालिका स्तरका रोजगार शाखासंग समन्वय गरी skill mapping भएका व्यक्तिहरूको सङ्ख्या						
१३	पालिका स्तरमा TVEI व्यवस्थापन र समन्वय समिति गठन	०	१	१	१	१	१
१४	सीप मूल्याङ्कन भएका वडा/गाउँ/टोलको सङ्ख्या						
१५	भौतिक सवलीकरण (मानव संसाधन विकास, औजार उपकरण आदि साझेदारी सहयोग) वितरण भएका परिवार सङ्ख्या						
१६	CLC को समायोजनमा सेवा केन्द्र मार्फत कृषि, रोजगार....मेला आयोजनाको सङ्ख्या						
१७	युवालाई शिक्षा तथा कामको संसार सम्बन्धमा परामर्श						

क्रसं	सूचकहरू	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८२/ ८३	२०८३/ ८४	२०८४/ ८५	२०८५/ ८६	२०८६/ ८७
	कार्यक्रमबाट लाभान्वित युवाको सङ्ख्या कार्य सञ्चालन						
१८	औद्योगिक प्रशिक्षार्थी तालिम (२४ महिने) बाट लाभान्वित सङ्ख्या						

योजनाको १० वर्ष मध्ये बजेट तथा स्रोतको व्यवस्था सहितको माथि उल्लेखित ५ वर्षको नतिजाहरूको प्राप्तिको अवस्था निम्नानुसार हुनेछन् ।

१. यस पालिकाका सबै वडाका गाउँ/टोललाई पायक पर्ने गरी कम्तिमा २ वटा प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारको नमूना माध्यमिक विद्यालय स्थापना भएको हुने ।
२. उच्च प्राविधिक शिक्षा हासिल गर्नका लागि पालिकाको लगानी र प्रदेश सरकारको प्राविधिक तथा आर्थिक सहयोगमा वार्षिक २ जनाका दरले दक्ष जनशक्ति उत्पादन भई पालिका तहमा देखिएको सीपयुक्त र दक्ष जनशक्तिको खाँचो पुरा हुँदै जाने ।
३. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको क्षेत्रमा पिछ्छडिएका वर्ग, क्षेत्र र समुदायको सहभागिता अभिवृद्धि हुनेछ ।
४. पालिका तहमा कम्तिमा एउटा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकासका लागि विषयगत प्रयोगशालाको स्थापना गर्ने पहल गरिनेछ ।
५. प्राविधिक शिक्षा सम्बन्धी गतिविधिहरू प्रयोगात्मक, व्यावहारिक र समयानुकूल भएको हुने ।
६. प्राविधिक शिक्षाको क्षेत्रमा काम गर्ने जनशक्ति पेशा प्रति समर्पित भई काम गरेको हुने ।
७. पालिकाका आर्थिक रूपले सक्रिय सबै नागरिक कुनै एक सीपयुक्त पेशा तथा व्यवसायिक हिसाबले स्वरोजगार भएको हुने ।

३.४.६ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:

उल्लिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरी यस योजनाले अपेक्षा गरेका आगामी पाँच वर्ष (५ आ.ब.) हरूमा सन्चालन हुने प्रस्तावित प्रमुख क्रियाकलाप र तिनका लक्ष्यहरू प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको क्षेत्र सम्बन्धी उपलब्धि हासिल गरी तोकिएका उद्देश्य पुरा गर्नका लागि भौतिक लक्ष्यहरू तय गरिएको छ । तलको तालिकामा योजना अवधिको पहिलो ५ वर्षमा सन्चालन गरिने कार्यक्रमहरू र तिनको भौतिक लक्ष्यहरू उल्लेख गरिएको छ । यस प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको क्षेत्रका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि तोकिएका आधारभूत मापदण्ड पूरा भई यस पालिकाका सबै सरोकारवालाहरूको गुणस्तरीय सिकाई सहितको जीवन उपयोगी सीप हासिल गर्न पाउने अधिकार सुनिश्चित हुनेछ । यस प्रयोजनका लागि संवैधानिक र अन्य कानूनले व्यवस्था गरे अनुसार प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम सम्बन्धी कार्यक्रम व्यवस्थापन र सञ्चालनको अग्रभागको जिम्मेवारी यस पालिकाको हुनेछ । यस योजनामा उल्लिखित क्रियाकलापहरूका आधारमा लक्षित उपलब्धि तथा नतिजा प्राप्त गर्न लुम्बिनी प्रदेश सरकार अन्तर्गतका निकायहरूसँग र सम्बद्ध सबै पक्षको सहयोग परिचालन गरिनेछ ।

तालिका ३.८: प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					कैफि यत
			१	२	३	४	५	
१	पालिकामा सञ्चालित प्राविधिक धारका सामुदायिक विद्यालयहरू	TEVT	१	१	२	२	३	
२	प्रशिक्षक/सहायक प्रशिक्षक/कर्मचारीको व्यवस्थापन	TEVT	निर्धारण गर्नुपर्ने	निर्धारण गर्नुपर्ने	निर्धारण गर्नुपर्ने	निर्धारण गर्नुपर्ने	निर्धारण गर्नुपर्ने	
३	शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालनका लागि विषयगत वर्कसप निर्माण	पटक	३	३	३	३	३	
४	छनोट भइ अध्ययनरत विद्यार्थीलाई आवासीय छात्रवृत्ति	जना	निर्धारण गर्नुपर्ने	निर्धारण गर्नुपर्ने	निर्धारण गर्नुपर्ने	निर्धारण गर्नुपर्ने	निर्धारण गर्नुपर्ने	
५	विद्यार्थी/प्रशिक्षार्थीहरूको ओजेटी/विषयगत उद्योग व्यवसायको अध्ययन अवलोकन भ्रमण, प्रयोगात्मक अभ्यास, फिल्ड अभ्यास तथा ब्लक स्टडी	जना	निर्धारण गर्नुपर्ने	निर्धारण गर्नुपर्ने	निर्धारण गर्नुपर्ने	निर्धारण गर्नुपर्ने	निर्धारण गर्नुपर्ने	
६	प्रयोगात्मक अभ्यास मार्फतवस्तु/सेवा उत्पादन अभिवृद्धिका लागि इन्टर्न	जना	निर्धारण गर्नुपर्ने	निर्धारण गर्नुपर्ने	निर्धारण गर्नुपर्ने	निर्धारण गर्नुपर्ने	निर्धारण गर्नुपर्ने	
७	उद्यमशीलता विकासका लागि प्रयोगात्मक अभ्यास मार्फत वस्तु/सेवा उत्पादन	जना	निर्धारण गर्नुपर्ने	निर्धारण गर्नुपर्ने	निर्धारण गर्नुपर्ने	निर्धारण गर्नुपर्ने	निर्धारण गर्नुपर्ने	
८	विषयगत शैक्षिक कार्यक्रमको प्रयोगात्मक अभ्यास तथा प्रशिक्षण कार्यको लागि शैक्षिक उपकरण खरीद	चौमासिक	३	४	५	७	९	
९	स्थानिय स्तरमा आयोजनाका क्रियाकलाप कार्यान्वयन भ्रमण	TEVT	१	१	१	१	१	
१०	विद्यालयमा जीवनोपयोगी सीप प्रवर्धन कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	
११	पिछडा वर्ग, दलित, अपाङ्गता रछोरी बुहारी छात्रवृत्ति (३ वर्षे डिप्लोमा/ प्रविणता प्रमाणपत्र वा सो सरह)	जना	२	२	२	२	२	
१२	उच्च शिक्षा प्राविधिक छात्रवृत्तिका लागि छात्रा/छात्र छनोट	जना	२	२	२	२	२	
१३	पूर्व सीप परिक्षण कार्यक्रम र तथ्यांक व्यवस्थापन	पटक	१	१	१	१	१	
१४	CLC को समायोजनमा सीप विकास तालिम	पटक	निर्धारण गर्नुपर्ने	निर्धारण गर्नुपर्ने	निर्धारण गर्नुपर्ने	निर्धारण गर्नुपर्ने	निर्धारण गर्नुपर्ने	
१५	STEAM विषय क्षेत्रमा विद्यार्थी प्रतिभा पहिचान कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	
१६	राष्ट्रिय व्यावसायिक योग्यता प्रारूप (NVQF) को कार्यान्वयन	पटक	१	१	१	१	१	
१७	CLC हरूको संयोजनमा व्यावसायिक तथा औद्योगिक मेला, रोजगार मेलाहरूको आयोजना	पटक	१	१	१	१	१	
१८	निजी क्षेत्रका रोजगार दातासँगको समन्वय र सहकार्य	पटक	१	१	१	१	१	

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					कैफि यत
			१	२	३	४	५	
१९	सीप अनुसारको औजार उपकरण आदि बितरण र सहयोग	पटक	१	१	१	१	१	
२०	पालिका तहमा भएका गति विधिहरूको प्रचार प्रसार सम्बन्धि क्रियाकलाप (रेडियो, दृश्य सामग्री, leaflet आदि) संचालन	पटक	१	१	१	१	१	
२१	रोजगार दाता र उद्योग साथै वडाससँगको समन्वय/सहकार्यमा युवालाई शिक्षा तथा कामको संसार सम्बन्धमा परामर्शकार्य संचालन	पटक	१	१	१	१	१	
२२	औद्योगिक प्रशिक्षार्थी तालिमका लागि सहायता	जना	१	२	२	२	२	
२३	टिभेट शिक्षण संस्था र कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण र मूल्यांकन	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
								दातृ संस्थाहरू बाट प्रस्तावित

३.५ अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ, साक्षरता, निरन्तर शिक्षा:

सिकाइ जीवनभर चलिरहने प्रक्रिया हो। यसका लागि औपचारिक शिक्षाका अतिरिक्त अनौपचारिक शिक्षाको पनि अहम भूमिका रहन्छ । अनौपचारिक माध्यमहरूबाट व्यक्तिले आवश्यकता अनुसार व्यक्तिगत, सामाजिक वा रोजगारीसँग सम्बन्धित ज्ञान, सिप तथा सक्षमताको विकास गर्दछ । सिकाइ समय, विधि तथा माध्यमको सीमा नरही व्यक्तिको जीवनभर निरन्तर चल्ने प्रक्रिया भएकाले यसका लागि औपचारिक सिकाइ पद्धति मात्र पर्याप्त हुँदैन । औपचारिक शिक्षा प्रणालीको संरचना बाहिर सङ्गठित विभिन्न किसिमका सिकाइ अवसरले आजीवन सिकाइलाई सहयोग गर्दछ भने व्यक्तिले आफ्नो परिवेशबाट प्राप्त अनुभव तथा सूचनाहरूबाट पनि सिकाइ गरिरहेको हुन्छ ।

निरक्षरका लागि साक्षरताको शिक्षा, साक्षरका लागि साक्षरोत्तर शिक्षा तथा विभिन्न किसिमका सिकाइ स्तर वृद्धिका कार्यक्रमहरू, विभिन्न पेसा तथा व्यवसाय सम्बन्धी सीप इत्यादि उपयोगी हुन सक्दछन् भने स्व-सिकाइका विभिन्न अवसर सिर्जना गर्नु पनि आवश्यक हुन्छ । यस खण्डमा प्रत्येक नागरिकको शिक्षा पाउने हक प्रत्याभूतिका लागि औपचारिक शिक्षासँगै अनौपचारिक शिक्षा प्रणालीले गर्न सक्ने योगदानलाई विचार गरेर निरन्तर सिकाइमा संलग्न समाज एवं सिकाइ संस्कृतिको प्रवर्धनमा सहयोग हुने गरी अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइका अवसर वृद्धि गर्ने उद्देश्यले यस योजनामा अपनाइने रणनीति, लक्षित नतिजा तथा सञ्चालन गरिने प्रमुख कार्यक्रमहरू समावेश गरिएको छ ।

३.५.१ वर्तमान अवस्था:

यस उप-क्षेत्रमा आधारभुत प्रौढ शिक्षा महिला शिक्षा साक्षरोत्तर शिक्षा साक्षरता अभियान लगाएतका कृयाकलापहरूलाई समावेश गरिएका छन् । मुलुकको संविधान, आवधिक योजना, राष्ट्रिय शिक्षा

नीति, क्षेत्रगत ऐन नियम तथा तीनै तहका सरकारको नीति कार्यक्रम तथा बजेटमा समेत अनौपचारिक शिक्षालाई प्राथमिकताका साथ राखिएको छ । विगतमा कार्यान्वयन सम्पन्न भएको विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम अवधिमा अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवन पर्यन्त सिकाइ अन्तर्गत निरन्तर शिक्षा तथा साक्षरता कार्यक्रमहरूमा पहुँचको वृद्धि भएको थियो भने यस योजनाको कार्यान्वयनबाट तीनै साक्षरता तथा जीवन पर्यन्त सिकाइ कार्यक्रमहरूमा विविधता ल्याई गुणस्तरमा सुधार गर्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

सङ्घीय सरकारबाट अनौपचारिक तथा निरन्तर शिक्षा, खुला तथा बैकल्पिक शिक्षाका पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र थप सिकाइ सामग्रीहरू विकास गरिएको छ भने निर्धारित तालिम मापदण्डका आधारमा सहजकर्ताहरूका लागि तालिम प्रदान गरिदै आएको छ । औपचारिक शिक्षामा विशेष गरी पिछडिएका समुदायका महिलाहरूको सहभागिता र सशक्तिकरणमा वृद्धि भएको छ । अनौपचारिक तथा निरन्तर शिक्षा उप-क्षेत्रमा १२ ओटा सिकाइ सक्षमता निर्धारण गरीएका छन् । मुलुकले साक्षर नेपाल अभियान सञ्चालन गरी हालसम्म ५३ जिल्ला साक्षर घोषणा (जिल्ला तथा पालिका तहमा १५ देखि ६० वर्ष उमेर समूहका मानिसहरूको साक्षरता दर ९५ प्रतिशत पुगेको आधारमा) भएको सन्दर्भमा यस पालिकाको उक्त उमेर समूहका जनसङ्ख्याको साक्षरता दर ८८.०% भएकोले पालिकाले आफूलाई साक्षर घोषणा गर्न अझै प्रयास गर्नु पर्ने अवस्था छ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार नेपालको पाँच वर्ष र माथिको कुल जनसंख्या मध्ये कूल साक्षरता दर ७६.२% (६९.४% महिला र ८३.६% पुरुष) रहेकोमा यस पालिकाको पाँच वर्ष र माथिको जनसङ्ख्या २२,३१८ (१२,०१९ महिला र १०,२९९ पुरुष) मध्ये जम्मा साक्षर जनसङ्ख्या १८,६०० (८३.३%), महिला ९,२८९ (७७.२%) र पुरुष ९,३११ (९०.५%) रहेको छ । यसै गरी यस पालिकामा ५ वर्ष र माथिका ३७,१८ जना, १५ वर्ष र माथिका ३,६६६ जना र १५-२४ वर्षका ४२ जना महिला/पुरुष निराक्षर रहेको देखिन्छन् । संस्थागत रूपमा निराक्षर जनसङ्ख्यालाई साक्षर बनाई निरन्तर शिक्षा/आजीवन सिकाईको वातावरण सृजना गर्नका लागि यस पालिकामा कूल ३ वटा सामुदायिक सिकाई केन्द्रहरू सन्चालनमा रहेको देखिन्छ, जुन निराक्षर जनसङ्ख्याको तुलनामा ज्यादै न्यून (CLC र निराक्षर जनसङ्ख्या अनुपात १:१२३९ साथै CLC र जम्मा ८ वटा वार्डको अनुपात १:३) देखिन्छ । यसै गरी राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यस पालिकामा जम्मा ५ वटा वडाहरूमा थप CLC स्थापना गर्न आवश्यक देखिन्छ । जुन पालिका भित्रका औपचारिक शिक्षण संस्था र ८ वटा CLC भएमा साक्षर पालिका विकास गर्ने अभियानका लागि स्रोत/साधनका रूपमा लिन सकिन्छ ।

३.५.२ उद्देश्य:

यस शिक्षा क्षेत्र योजनाको प्रस्तुत खण्डको समग्र उद्देश्य अनौपचारिक शिक्षालाई साक्षरताको मुल आधारको रूपमा विकास गर्दै साक्षर र सीपयुक्त जनशक्तिको पालिका सहित समुन्नत समाज निर्माण गर्ने रहेको र यस अन्तर्गतका विशिष्ट उद्देश्यहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् ।

१. शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित वा बिचैमा पढाइ छाडेका नवसाक्षर र निरक्षर व्यक्तिहरूको पहिचान गरी साक्षरता अभियान, जीवनपर्यन्त शिक्षा, खुला शिक्षा, वैकल्पिक शिक्षामार्फत औपचारिक शिक्षा सरहको शिक्षा प्रदान गर्नु,
२. अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रमलाई सफल बनाउन बहु-शासकीय साझेदारसँग समन्वय र सहकार्य गर्दै निस्दी गाउँ पालिकालाई पूर्ण साक्षर बनाउनु,
३. अनौपचारिक, खुला र वैकल्पिक माध्यमबाट प्राप्त ज्ञान सिपलाई दैनिक जीवन र आय आर्जनका पेसा व्यवसायसँग आबद्ध गरी जीवनपर्यन्त सिकाइ सुनिश्चित गर्नु,
४. पठन संस्कृतिलाई जीवनको अभिन्न अङ्ग बनाउन पुस्तकालय, सामुदायिक सिकाइ केन्द्र र वाचनालयहरूको स्थापना, विकास र विस्तार गर्नु,
५. पालिका स्तरमा सङ्घीय सरकार र राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घ संस्थाबाट प्राप्त हुने अनुदान, सहयोग, ऋण तथा आफ्नै स्रोतबाट प्राप्त हुने रकम जम्मा हुने गरी एक अनौपचारिक शिक्षा कोष निर्माण गर्नु ।
६. औपचारिक, अनौपचारिक र अतिरिक्त शिक्षाका बिच अन्तर सम्बन्ध स्थापित गरी योग्यताको समकक्षता (Equivalency), गतिशीलता (Mobility) र पारगम्यता (Permeability) सुनिश्चित गर्दै राष्ट्रिय योग्यता प्रारूपमा आधारित शिक्षा प्रणालीको विकास गर्नु ।

३.५.३ रणनीति:

माथि उल्लेखित उद्देश्यहरू हासिल गर्नको लागि पालिकाले अपनाउने रणनीतिहरू यस योजनाको कार्यान्वयनमा निम्न लिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छ ।

१. पालिका स्तरका सबै प्रकार र तहका शिक्षण संस्थाहरूलाई खुला तथा दूर शिक्षा प्रदायक संयन्त्रका रूपमा विकास गरिनेछ ।
२. विभिन्न उमेर समूहका बालबालिका, किशोर किशोरी, महिला र प्रौढहरूका लागि उपयोगी हुने गरी अनौपचारिक शिक्षाका कार्यक्रम तर्जुमा गरिनेछ ।
३. “साक्षर अभिभावक हाम्रो गौरव” लाई साक्षरता अभियानसँग गांसेर आफ्नो सेवा क्षेत्र अन्तरगतका सबै अभिभावकलाई साक्षर बनाउनका लागि विद्यालय, विद्यार्थी र समुदायलाई परिचालन गरिनेछ ।
४. नागरिक समाज, आमा समूह, बालक्लब, युवाक्लब तथा अन्य स्थानीय सरोकारवालाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गर्दै पालिका स्तरीय स्वयम् सेवा तथा साक्षरता अभियान गरी वडा स्तर हुँदै पालिकालाई पूर्ण साक्षर गरिनेछ ।
५. साक्षरता सिकाइमा रेडियो, टेलिभिजन, मोबाइल, अनलाइन जस्ता सञ्चार प्रविधि, सामुदायिक पुस्तकालय तथा सहभागी मैत्री सामग्री तथा विधि समेतका आधारमा पहुँचको अभिवृद्धि गरिनेछ ।
६. प्रत्येक वडा भित्रका विद्यालय, सहकारी संस्था, सामुदायिक संस्था, स्वास्थ्य संस्था, टोल विकास संस्था लगायत सबैको समन्वय, सहकार्य र साझेदारीमा अभियानको रूपमा साक्षरता कक्षा संचालन गरिनेछ ।

७. पालिकाको संयोजनमा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र, विद्यालय, विकास साझेदार, नागरिक समाज, सञ्चार माध्यम, अभिभावक, अन्य साझेदारहरू परिचालन गरी साक्षरता तथा साक्षरोत्तर कक्षाहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
८. तहगत पाठ्यक्रम, सिकाइ मोडुलहरू रभाषिक विविधता अनुरूपका डिजिटल सिकाइ सामग्री विकास, सिकाइ परीक्षण र प्रमाणीकरणका लागि आवश्यक प्रबन्ध गरिनेछ ।
९. राष्ट्रिय योग्यता प्रारूप अनुसार अनौपचारिक तथा औपचारिक शिक्षा बिच समकक्षताको लागि नीति, ऐन, नियमावली, निर्देशिका र मापदण्डहरूको कार्यान्वयन गरिनेछ ।
१०. अनौपचारिक एवं आजीवन सिकाइका लागि संघ, प्रदेश र पालिका बिच स्रोत साझेदारीको विकास गरिनेछ ।
११. पालिकाले केही सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई आधारभूत सुविधा सम्पन्न विद्युतीय पुस्तकालय, सामुदायिक सूचना केन्द्र, एफ एम सञ्चालन र सेवा प्रवाह गर्ने बहुउद्देश्यीय संयन्त्रको रूपमा सुदृढीकरण गरी समावेशी एवम् समतामा आधारित आजीवन सिकाइ थलो (Lifelong Learning Hub) को रूपमा विकास गरिनेछ ।
१२. स्वाध्ययन वा अनौपचारिक माध्यमबाट साक्षरता सीप प्राप्त व्यक्तिहरूलाई क्षमता र योग्यता अनुसार मूल्याङ्कन गरी समकक्षता प्रमाण पत्र प्रदान गरिनेछ । त्यसरी प्रमाण पत्र प्राप्त व्यक्तिलाई औपचारिक शिक्षामा प्रवेशको अवसर प्रदान गर्न आवश्यक नीतिगत व्यवस्था मिलाइनेछ ।
१३. स्वयंसेवक परिचालन गरि निरक्षरतालाई दुरुत्साहन गर्न स्थानीय तहको वडा स्तरबाट प्रवाह हुने सार्वजनिक सेवा तथा सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी सुविधा प्रवाह गर्दा साक्षरतालाई अनिवार्यता गरी साक्षरता मैत्री बनाउन नीतिगत व्यवस्थाको थालनी गरिनेछ ।
१४. पालिकाबाट महिला, दलित, मुक्त कर्मैया, हलिया, धार्मिक समूह, बाल श्रमिक, मजदुर, दुर्गम बस्ती, अति विपन्न वर्गलाई लक्षित गर्दै साक्षरता र जीवनपर्यन्त शिक्षाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
१५. पहिचान गरिएका निरक्षर र नव साक्षर व्यक्तिहरूलाई साक्षर बनाउन र निरन्तर शिक्षामा आवद्ध गराउनका लागि माध्यमिक तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई प्रयोगात्मक परीक्षा हुने विषयको मूल्यांकनसंग तादम्यता हुने गरी नीतिगत व्यवस्था लागि विद्यालयहरू सँग समन्वय गरिनेछ ।
१६. कुनै पनि कक्षाका विद्यार्थीहरूका घर परिवारका निरक्षर सदस्यहरूलाई साक्षर बनाउने गरी आधारभूत तह कक्ष ६-८ का विद्यार्थीहरूलाई परियोजना कार्य र प्रयोगात्मक कार्य दिने व्यवस्था गरिनेछ ।
१७. मौलिक एवम् पम्परागत सीप र शिक्षाको मूल प्रवाहीकरण गर्न खुला र वैकल्पिक शिक्षाको अवसर विस्तार गरी विद्यालय शिक्षामा पहुँच बढाउन आवश्यक सहजीकरण गरिनेछ ।
१८. रोजगारी र वृत्ति विकासलाई जोड दिन सीपमा आधारित कार्यमूलक साक्षरताका कार्यक्रम विकास र कार्यान्वयन गरी रोजगारदाता व्यक्ति वा संस्थालाई श्रमिकको स्तर अनुरूप अनौपचारिक शिक्षा प्रदान गर्न समेत प्रोत्साहित गरिनेछ ।

१९. पालिकाको भाषा संस्कृति संरक्षण सम्बर्धन गर्नका लागि भाषा एवम् जातिगत संग्रहालय स्थापना गरी तिनीहरू मार्फत सम्बन्धित विषयको साक्षरता सीप सम्बन्धी कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ ।
२०. पालिकाको शिक्षा, युवा तथा खेलकूद शाखा अन्तरगत १ जना कर्मचारीलाई अनौपचारिक शिक्षा सम्बन्धी कार्यक्रम र गतिविधिको समन्वय गर्न जिम्मेवारी तोकिनेछ ।
२१. पालिकाको अनौपचारिक शिक्षा कोषमा अनौपचारिक शिक्षाको क्षेत्रमा काम गर्न इच्छुक संघ संस्थाहरूलाई आवद्ध गराई अनौपचारिक शिक्षा सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्न अभिप्रेरित गरिनेछ ।
२२. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई अनौपचारिक शिक्षाका कार्यक्रमको स्रोतकेन्द्र बनाइ समुदायमा रहेका नवसाक्षर व्यक्तिहरूलाई नजिकै रहेको सामुदायिक सिकाइ केन्द्र र विद्यालयको पुस्तकालय उपयोग गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।

३.५.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा:

क) प्रमुख उपलब्धि: यस योजनाको अनौपचारिक तथा निरन्तर शिक्षा र आजीवन सिकाइ उप-क्षेत्रका माथि उल्लेखित रणनीतिहरूको कार्यान्वयनबाट निम्न मुख्य-मुख्य उपलब्धिहरू हाँसिल हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

१. सबै नागरिकका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र आजीवन सिकाइका अवसर प्राप्त हुने छन् ।
२. सबै युवा तथा प्रौढहरूले कार्यमूलक साक्षरता हासिल गरेका हुनेछन् ।
३. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइको अवसरमा वृद्धि हुनेछ ।

ख) प्रमुख नतिजाहरू:

योजनाको १० वर्ष मध्ये बजेट तथा स्रोतको व्यवस्था सहितको माथि उल्लेखित ५ वर्षको नतिजाहरूको प्राप्तिको अवस्था निम्नानुसार हुने छन् ।

तालिका ३.९: प्रमुख नतिजा

क्र.सं.	सूचक	आधार वर्ष (२०८१/ ८२)	२०८२/ ८३	२०८३/ ८४	२०८४/ ८५	२०८५/ ८६	२०८६/ ८७
१	हाल सन्चालनमा रहेका खुल्ला विद्यालयहरू	०.०	०.०	०.०	०.०	०.०	०.०
२	जम्मा CLC मध्ये थप स्तरान्ती गरिएका र सन्चालनमा रहेका	३.०	३.४	३.४	३.८	४.३	७.१
४	५ वर्ष र सो भन्दा माथिका जनसङ्ख्या मध्ये साक्षर जनसङ्ख्या	७८.५	८०.९	८३.४	८६.०	८८.६	१००.०
५	१५ वर्ष र सो भन्दा माथिका जनसङ्ख्या मध्ये साक्षर जनसङ्ख्या	७३.५	७५.९	७८.४	८०.९	८३.६	९५.०
६	१५ देखि २४ वर्ष उमेरका जनसङ्ख्या मध्ये साक्षर जनसङ्ख्या	९८.९	९९.१	९९.२	९९.३	९९.५	१००.०
७	१५ वर्ष र सो भन्दा माथिको साक्षर दरमा लैङ्गिक समता सूचांक	०.८०	०.८२	०.८४	०.८६	०.८९	१.०
८	अनौपचारिक, बैकल्पिक र प्रौढ विद्यालय	०.०	०.०	०.०	०.०	०.०	०.०

क्र.सं.	सूचक	आधार वर्ष (२०८१/ ८२)	२०८२/ ८३	२०८३/ ८४	२०८४/ ८५	२०८५/ ८६	२०८६/ ८७
९	आधारभूत (कक्षा १-८) तहमा विद्यालय छाड्ने विद्यार्थीको सङ्ख्या	4.6	2.3	1.1	0.6	0.3	0.0
	छात्र	4.9	2.5	1.2	0.6	0.3	0.0
	छात्रा	4.1	2.1	1.0	0.5	0.3	0.0
९	माध्यमिकतह (कक्षा १-१२) मा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको दर (OOSC)	34.3	31.2	27.9	24.5	21.0	5.0
	छात्र	33.5	30.5	27.3	24.0	20.5	5.0
	छात्रा	35.1	31.9	28.6	25.1	21.4	5.0

योजनाको १० वर्ष मध्ये बजेट तथा स्रोतको व्यवस्था सहितको माथि उल्लेखित ५ वर्षको नतिजाहरूको प्राप्तिको अवस्थाहरू निम्नानुसार हुने छन् ।

१. वडा तह हुदैँ साक्षर पालिका घोषणा हुने र नव साक्षरहरूका लागि आवश्यकतामा आधारित निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रमको प्रबन्ध हुने ।
२. आजीवन सिकाइका लागि परिभाषित ढाँचा र स्तरीकरणका आधारमा सिकाइ अवसरहरूको सृजना हुने ।
३. सिकारुको आवश्यकता अनुसार आजीवन सिकाइका नमुना मोड्युलर सिकाइ सामग्रीहरू विकास र कार्यान्वयन हुने ।
४. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको संस्थागत संयन्त्र तयार भई एकीकृत सेवा प्रवाह गर्ने आजीवन सिकाइको केन्द्र (Lifelong Learning Hub) को रूपमा विकास हुने ।
५. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक संरचनागत व्यवस्था तयार भई कार्य सञ्चालन हुने ।
६. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइबाट अर्जित ज्ञान तथा सीपको पहिचान, समकक्षता एवम् प्रमाणीकरण राष्ट्रिय योग्यता प्रारूप अनुरूप अनुसार हुने ।
७. पालिकास्तरमा अनौपचारिक शिक्षा कोषको स्थापना भई उक्त कोष मार्फत अनौपचारिक शिक्षा सम्बन्धी एकिकृत रूपमा कार्यक्रम सञ्चालन हुने ।
८. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ सम्बन्धी खण्डीकृत तथ्याँक बैंक तयार हुने ।
९. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइका लागि लागत साझेदारीको संरचना तयार हुने ।
१०. सामुदायिक सिकाई केन्द्रलाई प्रत्येक वडामा आवद्ध तथा विस्तार एवं प्रविधि मैत्री बनाइ सबैक लागि सिकाइका अवसर प्रदानहुने ।

३.५.५ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:

उल्लिखित रणनीतिहरू अङ्गीकार गरेर यस योजनाले अपेक्षा गरेका अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइ सम्बन्धी उपलब्धि हासिल गरी उद्देश्य पुरा गर्नका लागि अपेक्षित प्रतिफल पहिचान गरिएको छ । तालिका ३.८ मा लक्षित प्रतिफल, ती प्रतिफल प्राप्तिका लागि आवश्यक प्रमुख क्रियाकलाप

तथा भौतिक लक्ष्य प्रस्तुत गरिएको छ । औपचारिक शिक्षाको अवसर प्राप्त नगरेका व्यक्तिका लागि सापेक्षित अवसर, पूर्ण साक्षरता, राष्ट्रिय योग्यता पद्धतिको उपयोगबाट परम्परागत तथा अनौपचारिक सिकाइको प्रमाणिकरण, सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको विस्तार तथा सुदृढीकरण र आजीवन सिकाइको अवसरमा विस्तार हुनेछ । यसमा कार्यान्वयनको मुल जिम्मेवारी पालिका र अन्तर्गतका वडाहरूको हुने छ भने मापदण्ड तथा मोड्युल विकास र प्रमाणिकरणमा सङ्घीय र प्रदेश सरकारको प्राविधिक सहयोग तथा क्षमता विकास जस्ता कार्यमा भूमिका रहने छ ।

तालिका ३.९: प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					
			१	२	३	४	५	कैफि
१	पालिकातहका सबै सरोकारवालाहरू सँगको समन्वय र सहयोगमा लक्षित कार्यक्रमहरू मार्फत स्थानीय तहका वार्डहरूलाई चरणबद्ध रूपमा पूर्ण साक्षर बनाउन पूर्ण साक्षर पालिका कार्यक्रम सन्चालन बापतको बजेट अनुदान	वार्ड	०	०	२	३	३	
२	अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर शिक्षाका लागि रेडियो, टिभी जस्ता आमसन्चारका साधनहरूको उपयोग गर्न बजेट अनुदान (स्थानीय तहमा अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर शिक्षा सम्बन्धी विषय वस्तुहरूको विकास, वितरण र प्रचार प्रसार गर्ने)	स्थानीय तह	०	१	१	१	१	
३	स्थानीय तहमा सन्चालित सामुदायिक अध्ययन केन्द्रमा रहेका पुस्तकालयहरू सँग सम्बन्ध स्थापना गराउने गरी समुदाय स्तरमा पुस्तकालय स्थापना र सन्चालन गर्ने	वार्ड	०	०	०	२	२	
४	हाल सन्चालनमा रहेका सामुदायिक केन्द्रहरूमा आवश्यकतामा आधारित नमुना कार्यक्रमहरू थपगरी सवलिकरण गर्ने साथै समुदायिक केन्द्रहरूको सन्चालन र व्यवस्थापन खर्च र अनौपचारिक शैक्षिक सुचना व्यवस्थापन प्रणालीको कार्यान्वयन गरी तथ्यांक विवरण तयार गर्ने बापतको बजेट अनुदान	केन्द्र	४	४	४	४	४	
५	हाल सन्चालनमा रहेका सामुदायिक अध्ययन केन्द्रहरूमा कम्तिमा १२ कक्षा उत्तीर्ण पूर्ण कालिक परिचालकको व्यवस्था गर्न सोको तलब भत्ता बापतको बजेट अनुदान	परिचालक	३	३	४	४	४	
६	CLC परिचालकहरूको क्षमता अभिवृद्धि/तालिमका लागि बजेट अनुदान	परिचालक	०	०	४	४	४	
७	अनौपचारिक र निरन्तर शिक्षा कार्यक्रमहरूको अनुगमन बापतको बजेट अनुदान	स्थानीय तह	०	०	७	७	७	
८	कक्षा १-५ सहितको तह सन्चालनमा रहेका परम्परागत विद्यालयहरूका लागि एकमुष्ट सन्चालन बजेट अनुदान	विद्यालय	०	०	०	०	०	
११	कक्षा ६-८ सहितको तह सन्चालनमा रहेका परम्परागत विद्यालयहरूका लागि एकमुष्ट सन्चालन बजेट अनुदान	विद्यालय	०	०	०	०	०	
१२	कक्षा ९-१० र ११-१२ सहितको तह सन्चालनमा रहेका परम्परागत विद्यालयहरूका लागि एकमुष्ट सन्चालन बजेट अनुदान	विद्यालय	०	०	०	०	०	
१३	खुल्ला विद्यालय (कक्षा ६-८) को तह १ र २ सन्चालन बजेट अनुदान	विद्यालय	०	०	०	०	०	

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाई	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					
			१	२	३	४	५	कैफि
१४	खुल्ला विद्यालय (कक्षा ९-१०) को तह १ र २ सन्चालन बजेट अनुदान	विद्यालय	०	०	०	०	०	
१५	अति विकट हिमाली जिल्लाका लागि घुम्ति विद्यालय सन्चालन बजेट अनुदान	विद्यालय	०	०	०	०	०	
१६	विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकालाई विद्यालयमा भर्ना र सिकाई निरन्तरताका लागि अनुदान	वार्ड	७	७	७	७	७	
१७	अनौपचारिक प्रौढ विद्यालय (कक्षा १-८) सञ्चालन बजेट अनुदान	विद्यालय	०	०	०	०	०	
१८	अनौपचारिक प्रौढ विद्यालय (कक्षा ९-१०) सञ्चालन बजेट अनुदान	विद्यालय	०	०	०	०	०	

परिच्छेद ४

अन्तर सम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरू

विभिन्न अन्तर सम्बन्धित विषयहरू (Cross-cutting Themes) ले विद्यालय शिक्षाको योजनामा अपेक्षित परिणाम हासिल गर्न सक्षम बनाउने कारकका रूपमा काम गरेका हुन्छन् । शिक्षा योजनामा पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन; शिक्षक विकास तथा व्यवस्थापन; समता तथा समावेशिकरण; स्वास्थ्य, पोषण तथा दिवा खाजा; आपतकालीन तथा संकटापन्न अवस्थामा शिक्षा; शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि; विद्यालय भौतिक विकास जस्ता अन्तर सम्बन्धित विषयहरू महत्त्वपूर्ण हुन्छन् । यी अन्तर सम्बन्धित विषयहरूको समग्रमा विश्लेषण गरी योजनामा प्राथमिकता प्रदान गर्न विभिन्न उपक्षेत्रसँग तिनीहरूको अन्तर सम्बन्धका बारेमा थप स्पष्टता आवश्यक देखिएको छ । यसै सन्दर्भमा यस परिच्छेदमा मुख्य-मुख्य अन्तर सम्बन्धित विषयहरूको वर्तमान अवस्था र ती सम्बन्धमा यस योजनाले समेटेका उद्देश्यहरू, रणनीतिहरू, अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा, नतिजा प्राप्तिका लागि प्रस्तावित क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.१ पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक/पाठ्यसामग्री, सिकाइ र मूल्याङ्कन:

परिचय

शिक्षा पद्धतिलाई मार्गदर्शन गर्ने महत्त्वपूर्ण आधार पाठ्यक्रम हो । औपचारिक शिक्षा पद्धतिमा पाठ्यक्रमद्वारा निर्देशित ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्ति प्राप्तिमा विद्यार्थीलाई सक्षम बनाउने दिशामा शिक्षण सिकाइ तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया सञ्चालित हुने गर्दछन् । पाठ्यक्रमको माध्यमबाट प्राप्त हुने शिक्षा अर्थात् ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्तिको माध्यमबाट व्यक्तिलाई समाज तथा विश्व परिवेश अनुकूल समायोजन हुन, सक्रिय र सुसूचित नागरिक जीवन व्यतित गर्न, रोजगारी प्राप्त गर्न, पेसा तथा व्यवसाय छनोट तथा सञ्चालन गर्न र आर्थिक क्रियाकलापमा सरिक हुन सहयोग प्राप्त हुन्छ । पाठ्यक्रम निश्चित मूल्य तथा मान्यतामा आधारित हुने गर्दछ । यसले सामाजिक मूल्य, मान्यता तथा व्यवहारलाई सान्दर्भिक बनाई आत्मसात् गर्न, आफ्नो पहिचान प्रति गौरव भाव राख्दै विभेद रहित, समतामूलक र समावेशी दृष्टिकोण अनुरूप व्यवहार गर्न आफ्नो र अरुको अधिकार र कर्तव्य प्रति सचेत रहन र सिर्जनात्मक तथा तथ्य परक ढङ्गबाट सोचन र निर्णय गर्न सहयोग गर्नुपर्छ । बालबालिकाका आवश्यकता, रुचि, सामाजिक मूल्य तथा मान्यता, समाज तथा विश्व परिवेशमा विकास भएका ज्ञान, सिप तथा प्रविधि अनुकूल पाठ्यक्रमलाई एउटा गतिशील र लचिलो प्रक्रियाका रूपमा लिनु आवश्यक भएको सन्दर्भमा यस योजनाका लागि पाठ्यक्रम सम्बन्धी उद्देश्य, रणनीति तथा प्रमुख क्रियाकलापहरू पहिचान गरिएको छ ।

४.१.१ वर्तमान अवस्था:

विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ कार्यान्वयन गर्ने क्रममा विद्यालय तहमा नयाँ पाठ्यक्रम विकास गरी वि.सं. २०७७ देखि कक्षा १ र ११ मा कार्यान्वयन सुरु भएको छ भने वि.सं. २०८० सम्ममा विद्यालय तहका सबै कक्षाहरू अर्थात् कक्षा १-१२ मा यो पाठ्यक्रम कार्यान्वयन हुने छ । विद्यालय तहको पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक तथा प्रभावकारी बनाउन कक्षा १-३

मा एकीकृत पाठ्यक्रमको अवधारणा बमोजिम अन्तर सम्बन्धित विषय वस्तुलाई एकीकृत गरिएको, व्यवहार कुशल तथा जीवनोपयोगी सिपहरू समावेश हुने गरी सिकाइ क्रियाकलाप तर्जुमा गर्ने रणनीति लिइएको, आधारभूत तहमा स्थानीय कला, संस्कृति, भाषा, इतिहास, परम्परा, सिप तथा ज्ञानमा आधारित स्थानीय पाठ्यक्रम स्थानीय तहले विकास गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्ने र सबै कक्षाका विषय वस्तुलाई यथासम्भव स्थानीय परिवेश र दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराई सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

प्रत्येक विषयमा विषय वस्तुको स्वरूप अनुसार विद्यार्थीलाई २५ देखि ५० प्रतिशतसम्म भारको प्रयोगात्मक कार्य, परियोजना कार्य वा सामुदायिक कार्यजस्ता व्यवहारिक अभ्यास गराउनु पर्ने व्यवस्था छ । हालको पाठ्यक्रमले सिकाइमा प्रयोग गरिने माध्यम भाषाले सिकाइमा बाधा नपर्ने गरी आवश्यकता अनुसार मातृभाषा, स्थानीय भाषा वा बहुभाषाको प्रयोग गरी सिकाइ सहजीकरण गर्ने, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई जीवनोपयोगी तथा व्यवहार कुशल सिपका रूपमा एकीकृत गर्नुका साथै सिकाइको माध्यमका रूपमा प्रयोगलाई विस्तार गर्ने र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा सिकाइ सुधारका लागि निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गर्नेगरी प्रयोग गर्ने नीति लिएको छ ।

पाठ्यक्रममा सामाजिक तथा नागरिक शिक्षा दिने, विद्यालय तह पुरा गरे पछि पेसा, व्यवसाय तथा रोजगारीमा जान चाहनेलाई सहयोग गर्ने र उच्च शिक्षा प्रवेश गर्न चाहनेहरूका लागि तयारी गराउने गरी माध्यमिक तहमा अनिवार्य तथा विभिन्न ऐच्छिक विषयहरू समावेश गरिएको छ भने प्राविधिक धार अध्ययन गर्न सक्ने व्यवस्था पनि गरिएको छ । विद्यालय तहको कक्षा ९ देखि नै प्राविधिक धारको पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको जटिलताको विश्लेषण गरी यसको पाठ्यक्रममा सुधार तथा समायोजन गर्नु जरुरी भएको छ ।

विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा सुधार गरी आधारभूत तहमा निर्माणात्मक तथा निरन्तर मूल्याङ्कन पद्धतिको कार्यान्वयन, माध्यमिक तहसम्म आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कनको व्यवस्था, सार्वजनिक परीक्षालाई स्तरीकृत गराउने अभ्यासको प्रारम्भ गरी परीक्षण र मूल्याङ्कनमा सुधारको प्रयास सुरु गरिएको छ । मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा सिकाइमा निरन्तर पृष्ठपोषण प्राप्त गरी सिकाइ सुधार गर्ने कार्यमा प्रभावकारी रूपमा प्रयोग गर्ने र परीक्षा लगायत मूल्याङ्कनका साधन तथा विधिहरूलाई प्रभावकारी बनाउने कार्यमा सुधारको आवश्यकता रहेको छ । कक्षा ८, १० र १२ को अन्तमा सञ्चालन हुने सार्वजनिक परीक्षालाई थप व्यवस्थित, वैध र विश्वसनीय बनाउनु पर्ने छ । विद्यालयमा आधारित मूल्याङ्कनका नतिजा विश्लेषण र प्रयोगलाई सिकाइ सुधारमा व्यवस्थित रूपमा प्रयोग गर्न सकिएको छैन ।

नेपाल सरकारले कक्षा १-१० मा अध्ययन गर्ने सबै विद्यार्थीले निःशुल्क रूपमा पाठ्यपुस्तक प्राप्त गर्ने व्यवस्था गरेको छ । अधिकांश संस्थागत र केही सामुदायिक विद्यालयहरूले भने निजी क्षेत्रका प्रकाशकद्वारा प्रकाशित र पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले सन्दर्भ सामग्रीका रूपमा प्रयोग गर्ने प्रयोजनका लागि सूचीकृत पुस्तक मध्येबाट छनोट गरी पाठ्यपुस्तकका रूपमा प्रयोग गरिरहेका छन् । विद्यालय तहमा बहु पाठ्यपुस्तक लागु गरिने नीतिगत व्यवस्था भए पनि हालसम्म यसको कार्यान्वयन भएको छैन । पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले विभिन्न समयमा पाठ्यपुस्तक बाहेक केही बाल सन्दर्भ सामग्रीहरू विकास गरी त्यसको विद्युतीय प्रति वेबसाइटमा राख्ने गरेको छ । त्यस्तै प्रारम्भिक कक्षा पढाइ कार्यक्रम मार्फत् पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले विकास गरेका प्रारम्भिक कक्षा पढाइ सम्बन्धी सन्दर्भ

सामग्रीहरू भने कार्यक्रम लागु भएका विद्यालयमा पुऱ्याइएको छ । अधिकांश बाल सन्दर्भ सामग्रीहरूको उपलब्धता र प्रयोग सीमित छ भने कतिपय सामग्री अद्यावधिक गर्नुपर्ने पनि छन् । कोभिड-१९ को प्रभावले सिकाइमा भएको अवरोधले शिक्षण सिकाइ तथा मूल्याङ्कनमा अन्य बैकल्पिक विधि र माध्यम आवश्यक देखिएको सन्दर्भमा डिजिटल सिकाइ सामग्रीको विकास तथा पहुँच बढाउनु आवश्यक देखिएको छ ।

४.१.२ उद्देश्यः

यस योजनाले पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री र मूल्याङ्कनको सम्बन्धमा समग्र उद्देश्य पाठ्यक्रमलाई समय सापेक्ष, सान्दर्भिक, गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाई सम्मृद्ध पालिका निर्माणका लागि सक्षम, सृजनशील तथा प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार गर्न सहयोग गर्नु रहेको छ भने यस सम्बन्धी विशिष्ट उद्देश्यहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् ।

१. स्थानीय आवश्यकता र विश्व परिवेशलाई आत्मसात गरी पाठ्यक्रमलाई समय सापेक्ष, सान्दर्भिक र प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरी शिक्षामा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु ।
२. पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनका लागि कक्षा कोठामा हुने क्रियाकलापहरूलाई अनुसन्धान तथा जीवन्त अनुभवमा आधारित बनाउनु,
३. सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउने र विषय वस्तुलाई अन्तर सम्बन्धित गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु ,
४. पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाइद्वारा स्थानीय र आधुनिक विश्व परिवेश अनुसार सिकारुमा ज्ञान, सिप तथा व्यवहार विकासमा सहजीकरण गर्नु ,
५. सिकारुका सिकाइ समस्याको समाधान उन्मुख निरन्तर, आवधिक तथा स्तरीकृत साथै प्रमाणमा आधारित मूल्याङ्कन पद्धतिको व्यवस्था गर्नु ।
६. कक्षाकोठामा हुने शिक्षण सिकाइलाई पाठ्यपुस्तकमा आधारित नभई पाठ्यक्रममा आधारित बनाउनका लागि विद्यालयको वातावरण उपयुक्त बनाउनु र शिक्षकको दक्षता र समर्पण भावमा सुधार गर्नु ।
७. स्तरीय र सिकारु मैत्री पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भ सामग्रीहरूको छनौट गरी विद्यालय र विद्यार्थीहरूलाई सहज किसिमले उपलब्ध गराएर पठन संस्कृतिमा विकास गर्दै सिकाइ उपलब्धिमा सुधार गर्नु ।
८. पालिका स्तरमा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र मूल्याङ्कनको क्षेत्रमा काम गर्नका लागि उपयुक्त संरचना र जनशक्तिको व्यवस्था गर्नु ।

४.१.३ रणनीतिः

माथि उल्लेखित उद्देश्यहरू हासिल गर्नको लागि पालिकाले अपनाउने रणनीतिहरू निम्नानुसार तय गरिएका छन् ।

१. पाठ्यक्रमलाई समय सापेक्ष, सान्दर्भिक, गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाई सम्मृद्ध पालिका निर्माणका लागि सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार गर्न पाठ्यक्रम कार्यान्वयन प्रक्रियालाई

- अनुसन्धान तथा आवधिक मूल्याङ्कनमा आधारित बनाइने छ । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ र तदनुसारको विद्यालय तहको पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिने छ ।
२. ज्ञानमा आधारित समाज, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास र प्रयोग एवम् शैक्षिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, राजनीतिक, आर्थिक परिवर्तन र विश्व परिवेश समेतका आधारमा पाठ्यक्रमलाई समसामयिक सान्दर्भिक र व्यावहारिक ढङ्गले कार्यान्वयन गरिने छ ।
 ३. पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक कार्यान्वयन प्रक्रियालाई बढी सहभागितामूलक बनाई विद्यालयमा आधारित प्रक्रियालाई अवलम्बन गरिने छ । आवधिक रूपमा पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री बारेमा सम्बन्धित शिक्षकलाई प्रबोधीकरण गरिनेछ ।
 ४. वैकल्पिक सिकाइका आधारमा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गरी पालिकामा आइ पर्न सक्ने बिपद महामारी तथा सङ्कटको अवस्थामा सिकाइलाई निरन्तरता दिन सामुदायिक विद्यालयको संरचनागत सुधार, शिक्षकको पेसागत सक्षमता विकास र पर्याप्त सिकाइ सामग्री विकास गरी सिकाइ अवसर अभिवृद्धि गरिनेछ र विद्यालयहरूलाई यसका लागि सक्षम बनाईदैं लगिने छ ।
 ५. शिक्षकका लागि शिक्षक निर्देशिका तथा स्रोत सामग्री तथा विद्यार्थीका लागि सिकाइ सामग्री , स्वाध्यायन तथा सन्दर्भ सामग्रीहरूको सङ्कलन सर्वसुलभ रूपमा उपलब्ध गराइनेछ ।
 ६. पाठ्यपुस्तकको समयमै उपलब्धता गराई विद्यार्थी सिकाइमा गुणस्तर अभिवृद्धि गरिनेछ ।
 ७. पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाइलाई सुनिश्चित गर्न शिक्षकको पेसागत सक्षमता विकासलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
 ८. परम्परागत रूपमा प्रचलनमा रहेको पाठ्यपुस्तकमा आधारित शिक्षण सिकाइलाई बालकेन्द्रित, लैङ्गिक तथा अपाङ्गता मैत्री बनाई सूचना, सञ्चार र प्रविधिको उचित प्रयोग गर्दै बढी सहभागिता मूलक, अन्तरक्रियात्मक, खोजमूलक र समस्या समाधान केन्द्रित शिक्षण विधिको प्रयोगलाई संस्थागत गरिनेछ ।
 ९. बालबालिकाको सिकाइलाई माध्यम भाषाका कारण अवरोध नहुने गरी माध्यम भाषा छनोट गरिनेछ । यसका लागि विशेषतः प्रारम्भिक कक्षाहरूमा सिकाइ सहजीकरणका लागि आवश्यकता अनुसार मातृभाषा, स्थानीय भाषा बहुभाषा प्रयोगलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।
 १०. विद्यालयहरूलाई वैकल्पिक तथा बहुकक्षा शिक्षण सिकाइ अनुरूपका शैक्षिक क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न सक्षम बनाईदैं लगिनेछ ।
 ११. विद्यालयमा आधारित सहयोग पद्धति विकास गरी पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा रहेका समस्याहरूलाई समाधान गरी शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाइनेछ ।
 १२. सबै सामुदायिक विद्यालयमा सूचना, सञ्चार तथा प्रविधिमा आधारित शिक्षण सिकाइका लागि अत्यावश्यक पूर्वाधार विकास तथा त्यसको उचित उपयोग गर्न सक्ने क्षमता विकास गरी कक्षागत वा तहगत रूपमा प्रविधिमा आधारित शिक्षण सिकाइको थालनी गरिनेछ ।
 १३. स्थानीय तथा मातृभाषाको पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको विकास र प्रयोगलाई व्यवस्थित गरिनेछ ।
 १४. अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको शैक्षिक पहुँच बढाउन र सिकाइ अवसर वृद्धि गर्न पाठ्यक्रम तथा सिकाइ सामग्रीहरू र श्रव्यदृश्यमा आधारित साङ्केतिक भाषाका शैक्षिक

सामग्रीको उपलब्धता र प्रयोगलाई उच्च प्राथमिकताका साथ कार्यान्वयनमा ल्याई सबै बालबालिकाको शैक्षिक अधिकारको सुनिश्चित गरिनेछ ।

१५. विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धि प्रति शिक्षकलाई जिम्मेवार तथा जवाफदेही बनाई विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षकको वृत्ति विकाससँग आबद्ध गरिनेछ ।

१६. विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई पारदर्शी, वस्तु निष्ठ र कक्षा कोठाको सिकाइमा आधारित हुने गरी परिमार्जन गरिनेछ ।

४.१.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा:

क) प्रमुख उपलब्धि:

विद्यालय तह र उच्च शिक्षाको पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक तथा मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी भई दैनिक जीवनका लागि आवश्यक आधारभूत सक्षमता सहित सृजनशील, सकारात्मक सोच भएको, निरन्तर सिकाइ प्रति प्रतिबद्ध र रोजगार उन्मुख नागरिक तयार गर्न सहयोग हुने । यसका साथै विद्यालय तहमा आवश्यक व्यवहार कुशल सिप, सामाजिक तथा नागरिक सक्षमता, सूचना प्रविधि सिप सहितको सान्दर्भिक सिकाइ हुने र स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री निर्माण तथा कार्यान्वयन भएको हुनेछ । निरन्तर आवधिक तथा स्तरीकृत मूल्याङ्कन पद्धतिको कार्यान्वयन भई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार आएको हुनेछ ।

ख) प्रमुख नतिजाहरू:

उल्लिखित रणनीति अङ्गिकार गरेर यस योजनाले अपेक्षा गरेका पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी उपलब्धि हासिल गरी उद्देश्य पुरा गर्नका लागि अपेक्षित नतिजा/प्रतिफल पहिचान गरिएका छन् । तलको तालिका ४.१ मा यस विषय क्षेत्र सम्बन्धित सूचकहरू र तिनको अपेक्षित नतिजा सहित प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४.१ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क्र. सं.	सूचक	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७
१	कक्षा ३ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले हासिल गरेको तोकिएका न्युनतम सक्षमताहरूको प्रतिशत (Achieving minimum proficiency)Reading	47.7	50.0	52.5	55.1	57.8	70.0
	Numeracy	61.3	63.4	65.5	67.7	70.0	80.0
२	कक्षा ५ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले हासिल गरेको तोकिएका न्युनतम सक्षमताहरूको प्रतिशत (Achieving minimum proficiency)Reading	56.0	58.6	61.2	64.0	66.9	80.0
	Numeracy	67.5	70.0	72.5	75.2	77.9	90.0
३	कक्षा ८ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले हासिल गरेको तोकिएका न्युनतम सक्षमताहरूको प्रतिशत (Achieving minimum proficiency)Reading	56.6	59.1	61.7	64.4	67.3	80.0
	Numeracy	42.9	45.6	48.5	51.5	54.8	70.0
४	स्थानीय तहबाट कक्षा १-३ सम्मको एकीकृत पाठ्यक्रममा आधारित भई कक्षा १-३ का	51.0	51.0	51.0	51.0	51.0	51.0

क्र. सं.	सूचक	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८२/ ८३	२०८३/ ८४	२०८४/ ८५	२०८५/ ८६	२०८६/ ८७
	विद्यार्थीहरूको पढाई र गणितीय सक्षमता अभिवृद्धि गर्नका लागि सन्चालन गरिएका क्रियाकलापहरू (शिक्षक निर्देशिका, तालिम, अतिरिक्त सिकाई सामग्रीहरू र गणितीय सिकाई सामग्रीहरूको प्रयोग)						
५	सामुदायिक विद्यालयका आधारभूत र माध्यमिक तहमा अध्ययनरत कक्षागत विद्यार्थी मध्ये तोकिएका आधारभूत सिकाईका सर्तहरू पूरा गर्ने विद्यार्थी सङ्ख्या	547	3020	3058	2928	2939	3022
६	स्वीकृत मापदण्ड/आधारहरू (Standardised test items) प्रयोग गरी आधारभूत तहको (BLE) अन्तिम परीक्षा (कक्षा ८) व्यवस्थापन र सन्चालन गर्ने स्थानीय विद्यालयको सङ्ख्या	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0
७	कक्षा १० मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले हासिल गरेको तोकिएका न्युनतम सक्षमताहरूको प्रतिशत (Achieving minimum proficiency) Nepali	63.0	65.9	68.9	72.0	75.3	90.0
	English	49.0	52.5	56.2	60.2	64.5	85.0
	Math	54.0	57.2	60.5	64.0	67.7	85.0
	Science	37.0	40.7	44.9	49.4	54.4	80.0
८	सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा तोकिएका आधारभूत सिकाईका सर्तहरू (BLCs) पूरा गर्ने विद्यार्थी सङ्ख्या	320	517	543	504	501	499
९	पालिका तहमा शिक्षक व्यवसायिक सहयोग पद्धति स्थापना र सन्चालन गर्ने (TPSS) पालिकाहरूको सङ्ख्या	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0
१०	ReAL Plan कार्यान्वयन गर्ने विद्यालयहरूको सङ्ख्या	37	39	39	41	42	50
११	ICT सम्बन्धी पूर्वधार र आवश्यक सामग्री सहितका विद्यालय सङ्ख्या	17	18	18	19	21	26
१२	कक्षा कोठा शिक्षण सिकाई कार्यक्रममा निरन्तर रूपले Learning Portal (सिकाई चौतारी) प्रयोग गर्ने विद्यालय सङ्ख्या	11.0	13.7	13.7	17.1	21.2	51.0

योजनाको १० वर्ष मध्ये बजेट तथा स्रोतको व्यवस्था सहितको माथि उल्लेखित ५ वर्षको नतिजाहरूको प्राप्तिको अवस्थाहरू निम्नानुसार हुनेछन् ।

१. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ अनुसार प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा देखि कक्षा १२ सम्म लगायत उच्च शिक्षा समेतको विकास भएको पाठ्यक्रम कार्यान्वयन हुने ।
२. कक्षा १-३ मा व्यवहार कुशल सीपहरू सहित अन्तर विषयक तथा बहु विषयक ढाँचाको एकीकृत पाठ्यक्रम कार्यान्वयन हुने ।
३. कक्षा १-८ सम्मका विद्यालयमा स्थानीय तहले विकास गरे अनुसार स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन हुने ।

४. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा देखि आधारभूत तहसम्म विशेषतः कक्षा १-३ मा आवश्यकता अनुसार मातृभाषा स्थानीय भाषा वा बहुभाषाको प्रयोग गरी सिकाइ सहजीकरण हुने ,
५. सबै कक्षाको पाठ्यपुस्तक शैक्षिक सत्र शुरू भएको दोस्रो हप्ता भित्रमा सबै विद्यार्थीको हातहतमा उपलब्ध गराउने।
६. कक्षा कोठा सिकाइको अभिन्न अङ्गका रूपमा सिकाइ सुधारको माध्यमका रूपमा मूल्याङ्कनको प्रयोग हुनाका साथै विभिन्न तहमा सञ्चालन गरिने सार्वजनिक परीक्षाले विद्यार्थीको क्षमताको सही व्याख्या गरेको हुने ।
७. पाठ्यसामग्रीहरू अपाङ्ग मैत्री तथा सामाजिक-सांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधता सापेक्ष हुने ।
८. शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप बाल मैत्री, सान्दर्भिक तथा प्रभावकारी हुने ।
९. शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सुधार गरी अनुसन्धानमा आधारित हुने ।
१०. विद्यार्थीको नतिजा विद्यार्थीले विषय वस्तुमा हासिल गरेको सिकाइमा आधारित हुने।
११. पालिकाले निर्माण गर्ने पाठ्यक्रम स्थानीय आवश्यकता र मूल विषयका पाठ्यक्रमहरूले निर्धारण गरेका सिकाइ उपलब्धिहरूको परिपुरक हुने।

४.१.५ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:

यस योजनाको कार्यन्वयनबाट पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी रणनीति तथा क्रियाकलापहरूको कार्यन्वयनबाट विद्यालय तहका लागि आवश्यक व्यवहारकुशल सिप, सामाजिक तथा नागरिक सक्षमता, सूचना प्रविधि सीप सहितको नागरिक तयार गर्न पाठ्यक्रमको कार्यन्वयन गर्न सबै तहका शिक्षकहरूलाई अभिमुखीकरण गरिनेछ। विद्यालय तहको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपअनुसार स्थानीय आवश्यकताका आधारमा स्थानीय पाठ्यक्रमको विकास र कार्यन्वयन स्थानीय तहबाट गरिने छ । माध्यमिक तहमा प्राविधिक धार तर्फको पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन लगायतका कार्यक्रमको समीक्षाका आधारमा आवश्यक सुधारका लागि सुझाव प्रदान गरिनेछ । विद्यार्थीको निर्माणात्मक मूल्याङ्कन प्रक्रिया तथा सार्वजनिक परीक्षाका लागि संरचनागत र प्रक्रियागत सुधार हुनेछ । यसमा कार्यन्वयनको मुल जिम्मेवारी यस पालिकाको हुनेछ भने मापदण्ड तथा विधिहरूको विकास र प्रमाणिकरणमा संघको र प्राविधिक सहयोग तथा क्षमता विकास जस्ता कार्यमा प्रदेशको भूमिका रहने छ ।

तालिका ४.२: प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					
			१	२	३	४	५	कैफियत
१	राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०२७६ को कार्यन्वयन	पटक	१	१	१	१	१	
२	पाठ्यक्रमको मूल्यांकन (मूल्यांकन, सुधार र विद्यालयमा आधारित पाठ्यक्रम कार्यन्वयन)	पटक	०	०	०	१	१	
३	Digital सामाग्रीहरूको कार्यन्वयन (विद्युतीय अन्तर क्रियात्मक सामाग्रीहरूको सङ्कलन र तिनलाई Online/Offline माध्यमबाट विद्यार्थी (अपाङ्गता भएका विद्यार्थी समेत) र शिक्षकको पहुँचसम्म पु-याउने सुनिश्चित	पटक	१	१	१	१	१	

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाई	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					
			१	२	३	४	५	कैफियत
	गर्ने							
४	संस्थागत संरचनाको विकास र क्षमता अभिवृद्धि गर्ने (विज्ञहरूको परिचालन गरी पालिकाको स्थानीय पाठ्यक्रमको विकास र कार्यान्वयन गर्ने)	तह	१	१	१	१	१	
५	आधारभूत तहको पाठ्यक्रमा लागि सबै शिक्षकहरूलाई ३ दिने अभिमुखीकरण तालिम प्रदान गर्ने	शिक्षक	४८	५१	५०	२५	१२	
६	आन्तरिक र बाह्य दुवै विधिका विद्यार्थी मूल्यांकन र तिनको कार्यान्वयनको मापदण्डहरूको कार्यान्वयन गर्ने (जसमा नमूना सामग्रीहरू विकास गर्ने, कक्षाकोठामा आधारित मूल्यांकनका विधिहरूको विकास र तिनको बारेमा अभिमुखीकरण साथै विद्यार्थी प्रगतिको प्रतिवेदन र सुझाव सङ्कलन)	विद्यालय	५१	५१	५१	५१	५१	
७	प्राविधिक धारका विषयहरूको पाठ्यक्रम र सिकाई सामग्रीहरूको कार्यान्वयन गर्ने र मूल्यांकन पद्धतिको विकास र तिनको प्रयोग गर्ने)	पटक	१	१	१	१	१	
८	बहु पाठ्य पुस्तकहरूको कार्यान्वयन गर्ने (जसमा बहु पाठ्यपुस्तक नीतिको कार्यान्वयन गर्ने, गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने र अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूका लागि उपयुक्त पाठ्यपुस्तकहरूको उपलब्धता गर्ने)	पटक	१	१	१	१	१	
९	विद्यालय शिक्षाका पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र अन्य विषय क्षेत्रका निर्देशिका, विधि र प्रक्रियाहरूको संकलन छनौट र प्रयोग गर्ने)	पटक		१			१	
१०	परीक्षा संचालन तथा व्यवस्थापन	पालिका	१	१	१	१	१	पालिका/दातृ संस्थाहरूबाट प्रस्तावित

४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास:

४.२.१ वर्तमान अवस्था:

योग्य, व्यावसायिक रूपमा दक्ष, पेसा प्रति उत्प्रेरित, समर्पित, प्रतिबद्ध र शिक्षण पेसा प्रति जिम्मेवार शिक्षक कुनै पनि शिक्षा प्रणालीका आधार स्तम्भ हुन् । शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा शिक्षक एक जीवन्त स्रोत हो । यही जीवन्त स्रोतको क्रियाशीलतामा शिक्षण सिकाइमा अरु स्रोतहरूले गति लिने गर्दछन् । शिक्षकमा भएको पेशा प्रतिको समर्पण र उत्साह, विषय वस्तुको पर्याप्त ज्ञान, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालनमा दक्षता र नमूना व्यक्तित्व प्रदर्शनले विद्यार्थीहरूको सिकाइमा सकारात्मक प्रभाव पार्दछ । सबै तहको शिक्षामा योग्य, दक्ष, समर्पित र अभिप्रेरित शिक्षकहरूको व्यवस्थापनबाट नै शिक्षाको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न सकिन्छ । हाम्रो जस्तो मुलुकमा शिक्षामा विनियोजित बजेटको करिब ७० प्रतिशत बजेट शिक्षकको तलव भत्तामा खर्च हुनुले पनि गुणस्तरीय शिक्षामा शिक्षकको महत्वलाई प्रमाणित गर्दछ । गुणस्तरीय शिक्षाका लागि शिक्षक योग्य, व्यावसायिक रूपमा दक्ष, पेसा प्रति उत्प्रेरित, समर्पित, प्रतिबद्ध र विद्यार्थीको सिकाइ प्रति जवाफदेही हुन आवश्यक छ । यसका लागि शिक्षक व्यवस्थापन र विकास प्रभावकारी हुन आवश्यक छ ।

वर्तमान अवस्थामा शिक्षक तयार गर्ने काम विश्व विद्यालयहरू तथा विद्यालयहरू (कक्षा ११-१२ सन्चालित मा.बि.) ले गरिरहेका छन् । शिक्षक अध्यापन अनुमति पत्रका लागि परीक्षा सञ्चालन गर्ने, रिक्त दरबन्दीमा शिक्षक पदपूर्तिका लागि परीक्षा सञ्चालन गरी नियुक्तिका लागि सिफारिस गर्ने र शिक्षक बढुवा सम्बन्धी कार्य शिक्षक सेवा आयोगले गर्दै आएको छ । आयोगबाट सिफारिस भई आएका शिक्षकहरूलाई नियुक्ति गरी पदस्थापन गर्ने कार्य स्थानीय तहहरूले गर्दै आएका छन् । यसैगरी अस्थायी वा विद्यालयको निजी स्रोतमा शिक्षक नियुक्ति गर्ने, शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गर्ने कार्य स्थानीय तहले गर्दै आएका छन् । शिक्षकको पेसागत विकासका लागि नीति निर्माण गर्ने काम शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले, प्रमाणीकरण तथा कष्टमाइज्ड तालिम पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने र प्रशिक्षक तयार गर्ने कार्य शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले र शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धिका लागि तालिम सञ्चालन गर्ने काम प्रदेश शिक्षा तालिम केन्द्रहरूले गर्दै आएका छन् ।

४.२.२ उद्देश्य:

यस उप-क्षेत्रका वर्तमान चुनौति र अवसरहरूका आधारमा यस पालिकाको दश वर्षे शिक्षा क्षेत्र योजनामा शिक्षक व्यवस्थापन र विकासको समग्र उद्देश्य पेशा प्रति समर्पित र दक्षता शिक्षकहरूबाट बालबालिकाको सिकाइ उपलब्धि प्रति उत्तरदायी भई सहजीकरण गर्नु रहेको छ भने यो सँग सम्बन्धित अन्य विशिष्ट उद्देश्यहरू देहाय बमोजिम निर्धारण गरिएका छन् ।

१. विद्यार्थी सिकाइलाई प्राथमिकतामा राखी शिक्षक पेसा प्रति समर्पित र सक्षम शिक्षक आपूर्ति गर्नु ।
२. पालिका तहबाट गरिने शिक्षकको छनौट, नियुक्ति र पुन वितरण सुदृढ बनाउनु ।
३. नपुग शिक्षक दरबन्दी मध्ये शिक्षा नीति/नियम अनुसार प्रदेश र सङ्घीय सरकारसँग समन्वय सहकार्य र सहलगानी गरी शिक्षक दरबन्दीको न्यायोचित पूर्ति र वितरण गर्नु ।
४. सबै तहमा कार्यरत शिक्षकहरूको शिक्षण सिकाइमा दक्षता र निपूर्णताको सुनिश्चितता गर्नु ।
५. शिक्षक विकास तथा निरन्तर पेसागत सहायता प्रणाली स्थापना गर्नु ।
६. आवश्यक प्रोत्साहन, निरन्तर पेसागत विकास र सिकाइ आदान प्रदान कार्यक्रमका माध्यमबाट सबै तहमा सक्षम, प्रतिबद्ध र अभिप्रेरित शिक्षकहरूको प्रबन्ध गर्नु ।
७. सुपरिवेक्षण, शिक्षक तालिम र शिक्षक सक्षमतालाई प्रभावकारी बनाउनु ।

४.२.३ रणनीति:

माथि उल्लेखित उद्देश्यहरू हासिल गर्नको लागि पालिकाले अपनाउने रणनीतिहरू निम्नानुसार तय गरिएका छन् ।

१. शिक्षक सक्षमता प्रारूपलाई शिक्षक पालिका तहबाट गरिने तयारी र छनौट, आदि प्रक्रियामा प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिने छ ।
२. हाल कार्यरत शिक्षकहरूलाई पर्याप्त विषय वस्तुको ज्ञान र शिक्षण सीपमा केन्द्रित गरिने छ ।
३. शिक्षक विद्यार्थी अनुपात र विषयगत आधारमा तहगत, क्षेत्रगत र विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान एवम दरबन्दी पुनर्वितरण तथा थप गरिने छ ।

४. विद्यार्थी संख्या न्यून भएका विद्यालयहरूमा एकल शिक्षकको माध्यमबाट बहुकक्षा शिक्षणको विधि अपनाइ शिक्षण सिकाइ गर्नका लागि शिक्षकहरूका निम्ति विशेष क्षमता अभिवृद्धि तालिम र प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ ।
५. आधारभूत तह १-५ मा कार्यरत माथिल्लो योग्यता भएका (आधारभूत तहको कक्षा ६-८ र माध्यमिक तहको) शिक्षकहरूका निम्ति दरबन्दी सहित माथिल्लो तहमा नियुक्तिका निम्ति विशेष व्यवस्थाको प्रयास गरिनेछ ।
६. पालिकाले छनौट गर्ने शिक्षकको हकमा प्रारम्भिक बालविकास एवम् पूर्व प्राथमिक शिक्षा र कक्षा १-३ का लागि कक्षा १२ उत्तीर्ण, कक्षा ४-८ का लागि सम्बन्धित विषयमा स्नातक तह उत्तीर्ण र कक्षा ९-१२ का लागि सम्बन्धित विषयमा स्नातकोत्तर उत्तीर्ण गरेको शिक्षकलाई प्राथमिकता दिने व्यवस्था गरिने छ ।
७. रिक्त शिक्षक दरबन्दीको प्रक्षेपणका आधारमा एक वर्षअघि नै विवरण तयार गरी प्रत्येक शैक्षिक सत्रको पहिलो महिनामा नै नियुक्ति गरिने व्यवस्थाका लागि शिक्षक सेवा आयोगसँग समन्वय गरिनेछ ।
८. प्रत्येक ३ वर्षमा शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासका लागि शिक्षण सिप विकास सम्बन्धी सेवाकालीन तालिमलाई अनिवार्य बनाइने छ ।
९. स्थानीय शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली मार्फत शिक्षकलाई निरन्तर पेसागत सहयोग उपलब्ध गराइने छ । यसका लागि स्थानीय तहमा विषयगत शिक्षक सञ्जाल तथा आवश्यकतानुसार अनुभवी शिक्षकबाट सहयोग तथा मेन्टरिङको पद्धति विकास गर्न सङ्घीय र प्रदेश तहसँग सहकार्य गरिने छ ।
१०. शिक्षकको उपस्थिति नियमितता र कार्यसम्पादनमा सुधार गरी नतिजा प्रति जवाफदेही हुने पद्धति विकासका लागि शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकको वृत्ति विकासलाई विद्यार्थीको सिकाइ सुधारसँग सम्बन्धित गर्नका लागि स्थानीय विद्यालयहरूसँग सहकार्य गरिनेछ ।
११. पालिकाको स्रोतले भ्याए सम्म शिक्षकको सुविधा, प्रोत्साहन, वृत्ति विकासका प्रावधानहरूलाई थालनी गरिनेछ ।
१२. शिक्षक नियुक्ति सरुवा तथा तालिम तथा पेसागत विकासमा सहभागी गराउँदा विद्यार्थीको सिकाइमा कुनै अवरोध नहुने बैकल्पिक पद्धतिको विकास गरिनेछ ।
१३. शिक्षक पुरस्कार र प्रोत्साहन कार्यक्रमलाई सम्बन्धित शिक्षकले अध्यापन गरेको विषय र विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि, आचरण, पेशा प्रतिको निष्ठा र समर्पण भाव र आधार बनाइने छ ।

४.२.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा:

क) प्रमुख उपलब्धि:

यसउप-क्षेत्रको माथि उल्लेखित रणनीतिहरू कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य उपलब्धिहरू निम्न अनुसार तय गरिएको छ ।

१. विद्यालयमा आवश्यक सङ्ख्यामा योग्य, तालिम प्राप्त, सक्षम, अभिप्रेरित तथा पेसा प्रति उत्तरदायी र जिम्मेवार शिक्षकको व्यवस्था हुने।
२. विद्यालयमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपातर विषयगत रूपमा पर्याप्त सङ्ख्यामा शिक्षक दरबन्दीको मिलान एवम् पुनवितरण हुने र शिक्षकको आपूर्ति नियमित रूपमा हुने ।
३. विद्यार्थी परीक्षा र मल्याङ्कनमा परिमार्जन र सुधार भै विद्यार्थीहरूको सिकाईमा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने ।

ग) प्रमुख नतिजाहरू:

उल्लिखित रणनीतिहरू अङ्गिकार गरी यस योजनाले अपेक्षा गरेका शिक्षक व्यवस्थापन र विकास सम्बन्धी उपलब्धि हासिल गरी उद्देश्य पुरा गर्नका लागि सूचकगत नतिजा र तिनको अपेक्षित प्रतिफल तय गरिएको छ । तलको तालिका ४.३ मा शिक्षक व्यवस्थापन र विकास सम्बन्धी सूचकगत अपेक्षित नतिजाहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४.३: प्रमुख नतिजाहरू

क्र. सं.	सूचक	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८२ / ८३	२०८३ ३/ ८४	२०८४ ४/ ८५	२०८५ ५/ ८६	२०८६/ ८७
१	सामुदायिक विद्यालयमा स्वीकृत र राहत दरबन्दीमा तहगत रूपमा कार्यरत शिक्षक र विद्यार्थीको अनुपात (STR):						
	बालविकास तथा पूर्व प्रा.वि.मा (ECED)	8.45	8.45	8.45	8.45	8.45	8.45
	आधारभूत तह (कक्षा १-५)	6.6	6.6	6.6	6.8	7.0	7.2
	आधारभूत तह (कक्षा ६-८)	25.6	25.6	25.6	25.6	25.6	25.6
	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०)	18.1	18.1	18.1	18.1	18.1	18.1
	माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२)	52.66	51	45	40	35	30
२	आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	37.8	37.8	37.8	37.8	37.8	37.8
३	आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	38.9	39.0	39.1	39.2	39.4	39.8
४	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	38.0	38.4	38.5	38.5	38.6	38.8
५	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	13.3	14.0	14.7	15.4	16.2	19.7
६	माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	30.0	30.3	30.6	30.9	31.2	32.5
७	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	16.4	22.2	22.7	23.2	23.7	26.1
८	सामुदायिक आधारभूत विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकहरू मध्ये TPD तालिम पुरा गर्नेको प्रतिशत	67.2	69.2	71.2	73.4	75.6	85.0
९	सामुदायिक विद्यालयहरू मध्ये आधारभूत तहमा (कक्षा ६-८ सम्म) अध्यापनको लागि Maths, Science and English विषयको विषयगत शिक्षक	11	12	13	14	15	20

	प्राप्त विद्यालयहरूको सङ्ख्या						
१०	सामुदायिक माध्यमिक तहमा (कक्षा ९-१०) कार्यरत शिक्षकहरू मध्ये TPD तालिम पुरा गर्नेको प्रतिशत	29.5	33.7	38.5	44.0	50.3	85.5
११	सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरू मध्ये कक्षा ९-१० सम्मको अध्यापनको लागि ३ वटा Core Subject:-Maths, Science and English र ५ वटा अनिवार्य विषयको विषयगत शिक्षक प्राप्त गर्ने विद्यालयहरूको सङ्ख्या: ३ वटा Core Subject:	7	7	8	9	9	12
	५ वटा अनिवार्य विषयको विषयगत शिक्षक प्राप्त गर्ने	5	5	6	6	7	9
१२	जम्मा सामुदायिक विद्यालय मध्ये कक्षा ९-१२ मा प्राविधिक धार सहित सञ्चालन गर्ने विद्यालयहरूको सङ्ख्या	1.0	1.1	1.2	1.3	1.5	2.2
१३	जम्मा सामुदायिक विद्यालय मध्ये कक्षा ९-१२ मा प्राविधिक धार सहित सञ्चालन गर्ने विद्यालयमा भर्ना भएका जम्मा विद्यार्थी %	5.7	6.1	6.5	6.9	7.4	9.7
१४	विज्ञान विषय सहितका जम्मा विद्यालयहरूको सङ्ख्या (सबै प्रकारका कक्षा ११-१२)	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
१५	विज्ञान विषय सहितका सामुदायिक विद्यालय सङ्ख्या (कक्षा ११-१२)	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
१६	सबै प्रकारका माध्यमिक विद्यालयहरू मध्ये कक्षा ११-१२ मा विज्ञान विषय सञ्चालन भएका विद्यालयहरूमा विज्ञान विषयमा भर्ना भएका जम्मा विद्यार्थी प्रतिशत	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
१७	सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरू मध्ये कक्षा ११-१२ मा विज्ञान विषय सञ्चालन भएका विद्यालयहरूमा विज्ञान विषयमा भर्ना भएका जम्मा विद्यार्थी %	22.2	23.6	23.6	25.2	26.9	35.0
१८	सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा तोकिएका आधारभूत सिकाईका सर्तहरू (BLCs) पूरा गर्ने विद्यार्थी%	320	517	543	504	501	499
१९	शिक्षा सेवा आयोगद्वारा आधारभूत र माध्यमिक तहका लागि नयाँ न्युक्त भएका शिक्षकहरू मध्ये सेवा प्रवेश तालिम (Job induction training) लिएका शिक्षक %	13.0	13.7	13.7	14.4	15.2	18.6
२०	आधारभूत र माध्यमिक तहमा नयाँ न्युक्त भएका शिक्षकहरू मध्ये १ महिने क्षमता अभिवृद्धि तालिम (Capacity Development Training) लिएका शिक्षक %	13.0	13.4	13.4	13.9	14.3	16.3
२१	आधारभूत र माध्यमिक तहका शिक्षकहरू मध्ये विद्यार्थीहरूको सिकाई अभिवृद्धिका लागि ICT मा आधारित Online/Offline १ महिने तालिम पुरा गर्ने शिक्षक %	8.4	11.2	11.2	14.8	19.6	60.7
२२	आधारभूत तहका शिक्षकहरू मध्ये मागमा आधारित Online/Offline छोटो अवधि र पुनर्तागजी तालिम पुरा गर्ने शिक्षक सङ्ख्या	18.1	22.0	22.0	26.8	32.7	71.7
२३	पालिका तहमा शिक्षक व्यवसायिक सहयोग पद्धति	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0

	स्थापना र सन्चालन गर्ने (TPSS) विद्यालय सङ्ख्या						
२४	ICT सम्बन्धीपूर्वधार र आवश्यक सामग्री सहितका विद्यालय सङ्ख्या	17.3	18.3	18.3	19.4	20.6	26.0
२५	विद्युतिय सुविधा प्राप्त (बैकल्पिक उर्जाको स्रोत समेत) विद्यालय सङ्ख्या	27	34	40	45	48	51
२६	Broadband internet connection को सुविधा भएका विद्यालय सङ्ख्या	24	36	45	46	48	51
२७	सामुदायिक विद्यालयका प्र.अ.हरू मध्ये विद्यालय व्यवस्थापन तालिम (School Management Training) पुरा गर्ने प्र.अ.हरूको सङ्ख्या	6	6	6	8	10	12
२८	स्थानीय तहले आफ्नो आन्तरिक स्रोत वितरण गरेका विद्यालयहरूको %	14.0	15.6	15.6	17.6	19.7	31.0

योजनाको १० वर्ष मध्ये बजेट तथा स्रोतको व्यवस्था सहितको माथि उल्लेखित ५ वर्षको नतिजाहरूको प्राप्तिको अवस्थाहरू निम्नानुसार हुनेछन् ।

१. शिक्षक सक्षमता प्रारूपको पुनरावलोकन भई राष्ट्रिय शिक्षक सक्षमता कार्य ढाँचाका आधारमा शिक्षकको तयारी, छनौट र पेसागत विकास हुने ।
२. शिक्षक तयारीका कोर्सहरूमा पर्याप्त विषयगत तथा शिक्षण सिकाइ सम्बन्धी सक्षमता विकास हुने गरी पुनर्संरचना तथा सुधार हुने ।
३. विभिन्न तहका शिक्षकमा प्रवेशका लागि हालको न्यूनतम् शैक्षिक योग्यतामा पुनरावलोकन तथा सुधार हुने ।
४. कक्षा कोठाको आवश्यकता र पाठ्यक्रमको मर्म एवम् बालबालिकाको रुचि अनुसारको शिक्षकको आपूर्तिको निम्ति शिक्षक सेवा आयोगको परीक्षा र पाठ्यक्रम निर्माण भइ लागू हुने ।
५. शिक्षण पेसा थप प्रतिस्पर्धी र सम्मानित हुने ।
६. पेसागत विकासका प्रावधानहरूको विस्तार र सुदृढीकरण भई स्थानीय तहमा शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली मार्फत निरन्तर पेसागत सहयोग प्राप्त हुने ।
७. शिक्षकको उपस्थितिमा सुधारभै दैनिक शिक्षण सिकाइमा सुधार हुने ।
८. विद्यालयमा हुनु पर्ने न्यूनतम शिक्षकका साथै शिक्षक विद्यार्थी अनुपातका आधारमा तहगत र विषयगत रूपमा पर्याप्त सङ्ख्यामा शिक्षक दरबन्दीको मिलान एवम् पुनर्वितरण हुने र शिक्षकको आपूर्ति नियमित रूपमा हुने ।
९. शिक्षक सरुवा र वृत्ति विकासका लागि पारदर्शी र पूर्वानुमान योग्य र वस्तुनिष्ठ आधार सहितको पद्धति स्थापित हुने ।
१०. पारदर्शी, वस्तुनिष्ठ र न्यायोचित आधारमा शिक्षकको प्रोत्साहन र पुरष्कार पद्धति स्थापित हुने ।
११. शिक्षकहरू विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि र स्वयमको पेशागत विकासका लागि समर्पण हुने ।

४.२.५ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:

यस उप-क्षेत्रका रणनीतिहरू अडिगकार गरेर यस योजनाले अपेक्षा गरेका आधारभूत र माध्यमिक तहको शिक्षा सम्बन्धी समग्र उपलब्धि हासिल गरी तोकिएका उद्देश्यहरू पुरा गर्नका लागि यस शिक्षक व्यवस्थापन र विकास सम्बन्धी भौतिक लक्ष्यहरू तय गरिएको छ । तलको तालिकामा योजना अवधिको पहिलो ५ वर्षमा सन्चालन गरिने कार्यक्रमहरू र तिनको भौतिक लक्ष्यहरू उल्लेख गरिएको छ । यस उपक्षेत्रको कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट सबै आधारभूत र माध्यमिक विद्यालयहरूमा तोकिएका आधारभूत मापदण्ड पूरा भई यस तहका सबै बालबालिकाको गुणस्तरीय सिकाई हासिल गर्न पाउने अधिकार सुनिश्चित हुनेछ । यस प्रयोजनका लागि संवैधानिक र अन्य कानूनले व्यवस्था गरे अनुसार विद्यालय शिक्षा क्षेत्र सम्बन्धी कार्यक्रम व्यवस्थापन र सञ्चालनको अग्रभागको जिम्मेवारी यस पालिकाको हुनेछ । यस योजनामा उल्लिखित उद्देश्य, रणनीति तथा क्रियाकलापहरूका आधारमा लक्षित उपलब्धि तथा नतिजा प्राप्त गर्न प्रत्येक विद्यालयले आ-आफ्नो परिवेश अनुकूलको SIP योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नेछन् । योजना कार्यान्वयनका लागि पालिकाले आवश्यकतानुसार सम्बद्ध सबै पक्षको सहयोग परिचालन गर्नेछन् ।

तालिका ४.४: प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					
			१	२	३	४	५	कैफियत
१	शिक्षक योग्यता र वितरणको अध्यावधिक मापदण्डका आधारमा शिक्षक व्यवस्थापन (पुनर्वितरण र समायोजन)	पालिका	०	१	०	०	१	
२	आधारभूत तहमा नयाँ नियुक्ति भएका शिक्षकहरूलाई सेवा प्रवेश तालिम	शिक्षक	११	११	११	११	११	
३	माध्यमिक तहमा नयाँ नियुक्ति भएका शिक्षकहरूलाई सेवा प्रवेश तालिम	शिक्षक	२	५	९	१२	९	
४	माध्यमिक शिक्षकहरूलाई गणित, विज्ञान र अंग्रेजी विषयको विषयबस्तुहरूको पाठ अध्ययन (Lesson study) सामग्री विकास सम्बन्धी ५ दिने कस्टमाइज्ड शिक्षक तालिम दिने	शिक्षक	२२	२२	२२	२२	२२	
५	शिक्षकहरूलाई ICT मा आधारित पाँच दिने Online/Offline सिकाई सम्बन्धी तालिम	शिक्षक	२५	२५	२५	२५	२५	
६	सबै प्रकारका शिक्षक तालिमहरू सन्चालनका लागि प्रशि १० दिने प्रशिक्षण तालिम (TOT)	शिक्षक	०	०	३	३	३	
७	प्रारम्भिक कक्षा सिकाई (EGL) सम्बन्धी ५ दिने प्रशिक्षक प्रशिक्षण तालिम	शिक्षक	०	२	२	३	२	
८	ECED सँग सम्बन्धित विभिन्न तालिमहरूको नयाँ मापदण्डका आधारमा तालिमहरूको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न प्रशिक्षक प्रशिक्षण सन्चालन गर्ने	शिक्षक	०	०	१	१	१	
९	सबै विद्यालयका प्र.अ.हरूलाई जिम्मेवार बनाई Teacher's Time-on-task सम्बन्धी तयार गरिएको प्रणालीको अनिवार्य कार्यान्वयन गरिने	शिक्षक	०	०	५१	५१	५१	
१०	विद्यालयमा आधारित अनुगमन र सहयोग प्रणाली अन्तर्गत रोस्टर शिक्षकहरूका लागि Teachers, Mentors सम्बन्धी ५ दिने क्षमता विकास तालिम	शिक्षक	०	०	३	३	१	
११	स्थानीय तहमा तालिम सञ्चालन अवधिमा स्थलगत	शिक्षक	१	१	१	१	१	

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाई	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					
			१	२	३	४	५	कैफियत
	प्राविधिक सहयोग तथास्थिति प्रतिवेदन तयारी							
१२	शिक्षक पेसागत विकास प्रारूप, २०८० अनुसार माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) का अनिवार्य विषय शिक्षकका लागि एक महिने प्रमाणीकरण तालिम	शिक्षक	१	१	२	३	४	
१३	बहुकक्षा बहुस्तर (MGML) सम्बन्धी शिक्षक पेसागत विकास तालिम	शिक्षक	०	०	२	५	५	
१४	शिक्षक पेसागत विकास प्रारूप, २०८० अनुसार आधारभूत तह (कक्षा १-५) र (कक्षा ६-८) का शिक्षकका लागि एक महिने प्रमाणीकरण तालिम	शिक्षक	०	०	५	५	५	
१५	पहिलो चरण पूरा गरेका आधारभूत तह (कक्षा १-३) को एकीकृत पाठ्यक्रममा आधारित दोस्रो चरणको टिपि डी तालिम	शिक्षक	११	१२	१४	१८	२४	
१६	पहिलो चरण पूरा गरेका आधारभूत तह (कक्षा १-३) को एकीकृत पाठ्यक्रममा आधारित दोस्रो चरणको अनलाईन टिपिडी तालिम	शिक्षक	११	२२	३४	४५	५६	
१७	पहिलो चरण पूरा गरेका आधारभूत तह (कक्षा ६-८) को अनिवार्य विषय शिक्षकका लागि दोस्रो चरणको टिपिडी तालिम	शिक्षक	१३	१९	२५	३१	३८	
१८	पहिलो चरण पूरा गरेका आधारभूत तह (कक्षा ६-८) को अनिवार्य विषय शिक्षकका लागि दोस्रो चरणको अनलाईन टिपिडी तालिम	शिक्षक	१३	१९	२५	३१	३८	
१९	पहिलो चरण पूरा गरेका माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) को अनिवार्य विषय शिक्षकका लागि दोस्रो चरणको टिपिडी तालिम	शिक्षक	६	६	६	६	६	
२०	पहिलो चरण पूरा गरेका माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) को अनिवार्य विषय शिक्षकका लागि दोस्रो चरणको अनलाईन टिपिडी तालिम	शिक्षक	६	६	६	६	६	
२१	माध्यमिक तह कक्षा ११-१२ का नेपाली/ सामाजिक तथा जीवनोपयोगी सिप/अङ्ग्रेजी/ गणित विषयका शिक्षकहरूलाई आधारित टिपिडी तालिम	शिक्षक	१०	१०	१०	१०	१०	
२२	माध्यमिक तह कक्षा ११-१२ का नेपाली/ सामाजिक तथा जीवनोपयोगी सिप/अङ्ग्रेजी/ गणित विषयका शिक्षकहरूलाई आधारित अनलाईन टिपिडी तालिम	शिक्षक	१०	१०	१०	१०	१०	
२३	व्यावसायिक तथा प्राविधिक तथा धारतर्फका प्रशिक्षक/ सहायक प्रशिक्षकहरूको टिपिडी तालिम	शिक्षक	०	३	०	३	३	
२४	कार्यमूलक अनुसन्धान सम्बन्धी ५ दिने अनलाईनमा आधारित कस्टमाइज्ड शिक्षक तालिम	शिक्षक	०	१५	१५	०	१५	
२५	नयाँ भर्ना हुने ECED Teachers/Facilitators हरूलाई १५ दिने (९० घण्टा) सेवा प्रवेश तालिम प्रदान गर्ने	शिक्षक	५	७	९	१२	१४	
२६	पहिलो चरण पूरा गरेका प्रारम्भिक बालविकास शिक्षक/ सहजकर्ताका लागिदोस्रो चरणको टिपिडी तालिम	शिक्षक	५	७	९	१२	१४	
२७	पहिलो चरण पूरा गरेका आधारभूत/माध्यमिक तहको प्रधानाध्यापक नेतृत्व क्षमता विकास सम्बन्धी तालिम	शिक्षक	५	८	१०	१३	१५	

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					कैफियत
			१	२	३	४	५	
२८	लैङ्गिकता, जीवनोपयोगी सिप र वित्तीय शिक्षासम्बन्धी ५ दिने कस्टमाइज्ड शिक्षक तालिम	शिक्षक	5	8	10	13	15	
२९	पहिलो चरण पूरा गरेका सुनाइ/दृष्टि/बौद्धिक अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई शिक्षण गर्ने शिक्षकहरूको क्षमता विकासका लागि टिपिडी तालिम	शिक्षक	3	0	3	0	3	
३०	विशेष शिक्षाका विद्यालयहरूमा कार्यरत शिक्षकहरू र विशेष शिक्षाका स्रोत कक्षाहरू सन्चालन गर्ने स्रोत शिक्षकहरूलाई तालिम प्रदान गर्ने	शिक्षक	0	0	0	0	0	
३१	समाहित शिक्षा सञ्चालन भएका विद्यालयहरूमा कार्यरत शिक्षकहरूलाई तालिम प्रदान गर्ने	शिक्षक	0	0	0	0	0	
१	शिक्षक तालिम	पालिका	1	1	1	1	1	पालिका/ दातृ संस्था हरूबाट प्र स्तावित
२	पदाधिकारी तथा शिक्षकहरूका लागि Motivational Training (Matching) कार्यक्रम	पालिका	1	1	1	1	1	

५.३ दिवा खाजा तथा पोषण कार्यक्रम र विद्यालय स्वास्थ्य:

परिचय

गुणस्तरीय सिकाइका लागि बालबालिकाहरू स्वस्थ र तन्दुरुस्त हुनु आवश्यक हुन्छ । बालबालिकाको पूर्ण स्वास्थ्यताका लागि पौष्टिक एवं सन्तुलित खाना/खाजा अनिवार्य शर्त मानिन्छ । मानव पूँजीको विकासको लागि प्रत्येक बालबालिकाले स्वस्थ र पोषित भई गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्नुपर्दछ । नेपालको संविधानको धारा ३५ र ३६ ले खाद्य संप्रभुताको हक सुनिश्चित गरेको छ । संविधानले प्रत्याभूत गरेको निःशुल्क र अनिवार्य आधारभूत शिक्षा कार्यान्वयनका लागि बनेको निःशुल्क तथा अनिवार्य आधारभूत शिक्षा ऐन २०७५ एवं नियमावली २०७७ ले दिवा खाजाको प्रावधानलाई कानूनी रूपमा स्थापित गरेको छ । यो विषयलाई विद्यालय क्षेत्र विकास योजना, पन्ध्रौँ योजना, राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६, एकीकृत स्वास्थ्य रणनीति जस्ता नेपालका शिक्षा र स्वास्थ्य सम्बन्धी नीतिगत दस्तावेजहरूले उच्च महत्व दिएका छन् ।

प्रारम्भिक बाल विकास कक्षादेखि कक्षा ५ सम्मका बालबालिकाहरूमा गरिएको अध्ययनले जीवनका आरम्भका एक हजार दिनका अतिरिक्त अर्को सात हजार दिन पनि मानव पूँजी र सामाजिक तथा आर्थिक विकासका लागि उत्तिकै महत्वपूर्ण हुने देखाएको छ । मानव पूँजी र सामाजिक तथा आर्थिक विकासका साथै कुपोषणको चक्र तोड्नका लागि विद्यालयलाई स्वास्थ्य तथा पोषण सेवाहरू प्रदान गर्ने एउटा मितव्ययी र प्रभावकारी स्थल/संस्थाको रूपमा रहेको कुरा आत्मसात गरी खाजा सहितको स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम सञ्चालन हुँदै आएको छ । यसले बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य तथा पोषण स्थिति सुधार गर्नुको साथै वृहत र सुक्ष्म पोषक तत्वहरूको आवश्यकता धेरै हदसम्म परिपूर्ति गर्नका साथै ९/१० वर्ष उमेर माथिको बालिकाहरूका लागि महिनावारी सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी कार्यमा समेत सहयोग गरेको देखिन्छ ।

यस पालिकामा विगत केहि वर्षदेखि बालबालिकाहरूको विद्यालयमा पहुँच, लैङ्गिक समता दर जस्ता केही सूचकहरूमा वृद्धि भएको देखिएता पनि विद्यालय छोड्ने र कक्षा दोहो-याउने तथा सिकाइ

उपलब्धिको दरमा अपेक्षित सुधार आउन सकेको अवस्था छैन । अझै पनि केही संख्यामा विद्यालय उमेर समूहका बालबालिकाहरु विद्यालयको पहुँच भन्दा बाहिर रहेको अवस्था छ ।

४.३.१ वर्तमान अवस्था:

विद्यालयमा स्वास्थ्य, पोषण तथा दिवा खाजा कार्यक्रमको वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण गर्दा सबैका लागि शिक्षाको डकार बैठक सन् २००० ले सिफारिस गरेको FRESH (Focusing Resources on Effective School Health) ढाँचालाई विचार गरिएको छ (WB, 2002)। यस ढाँचाले मुख्य गरी चार ओटा अङ्गहरु समावेश गरेको छ । पहिलो, विद्यालय स्वास्थ्य सम्बन्धी नीतिहरु तय गर्नु; दोस्रो, सुरक्षित पानी तथा सरफाइ सहित सुरक्षित विद्यालय वातावरण सिर्जना गर्नु; तेस्रो, सीपमा आधारित स्वास्थ्य शिक्षाको प्रबन्ध गर्नु; र चौथो, विद्यालयमा आधारित स्वास्थ्य तथा पोषण सेवा प्रदान गर्नु रहेका छन् । वर्तमान अवस्थाको विश्लेषणमा दिवा खाजा, स्वास्थ्य तथा पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छताको अलग अलग समीक्षा गरी तिनीहरूको अन्तर सम्बन्ध उल्लेख गरिएको छ ।

क) दिवा खाजा:

नेपालमा सन् १९७४ देखि छानिएका जिल्लाका आधारभूत विद्यालयमा (कक्षा १-५) विश्व खाद्य कार्यक्रमको खाद्यान्न अनुदानमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रम प्रारम्भ भएकोमा विभिन्न चरण र मात्रामा हालसम्म सञ्चालन हुँदै आउने क्रममा अहिले कर्णाली प्रदेशका ४ जिल्ला (दैलेख जाजरकोट पूर्वी रुकुम र पश्चिम रुकुम) र सुदूरपश्चिम प्रदेशका ६ जिल्ला (डडेल्धुरा डोटी बैतडी बझाङ अछाम र दार्चुला) गरी दश जिल्लामा खाद्यान्न अनुदानमा दिवा खाजा कार्यक्रम सञ्चालनमा छ भने सन् २००८ देखि छानिएका प्राथमिक विद्यालय तथा समुदायमा प्रारम्भ गरिएको सरकारको नगद अनुदानमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रमलाई विस्तार गरी आर्थिक वर्ष २०७७/०७८ मा सामुदायिक विद्यालयमा पूर्व प्राथमिक देखि कक्षा ५ का सबै विद्यार्थीलाई दिवा खाजा प्रदान गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ । वित्तीय अवस्थाको कुरा गर्दा धेरैजसो विद्यालयमा आवश्यक भौतिक पूर्वाधार, सामग्री तथा खाजा बनाउने व्यक्ति लगायत व्यवस्थापकीय कार्य तथा क्षमता विकासका लागि बजेटको प्रबन्ध गरिएको छैन भने आवश्यक पौष्टिक खानाका लागि मूल्य वृद्धिको अनुपातमा प्रति एकाइ हालको बजेट रु. २० पर्याप्त देखिंदैन ।

ख) विद्यालय स्वास्थ्य र पोषण:

विद्यार्थीको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थाले उनीहरूको संज्ञानात्मक क्षमता, शैक्षिक उपलब्धि, गुणस्तरीय जीवन तथा समाजका लागि विभिन्न पक्षमा योगदान गर्ने क्षमतालाई प्रभाव पार्ने भएकाले उनीहरूको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा विशेष ख्याल गर्नु जरुरी हुन्छ । यसका लागि विद्यालयमा आधारित स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रमका माध्यमबाट स्वास्थ्य तथा पोषण सेवा तथा शिक्षा प्रदान गर्नु एउटा मितव्ययी तथा प्रभावकारी तरिका देखिएको छ । यही कुरालाई विचार गरेर सन् १९९२-२००४ मा विद्यालय तथा समुदाय स्वास्थ्य कार्यक्रमका नाममा केही समुदायमा स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो । यसले विद्यालयका बालबालिकाहरूमा कुपोषण घटाउने र विद्यार्थीहरूको वृद्धि, विद्यालय भर्ना र उपस्थिति बढाई सिकाइ उपलब्धि सुधार गर्ने लक्ष्य लिएको थियो । सन् २००६ मा शिक्षा र स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयले संयुक्त रूपमा विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण रणनीति तयार गरेका थिए । सन् २०१४/०१५ देखि

२०१९/०२० सम्म ५ वर्षका लागि तयार गरिएको संयुक्त कार्ययोजनामा विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषणको न्यूनतम प्याकेज पनि तयार गरिएको थियो । न्यूनतम प्याकेज अन्तर्गत वार्षिक स्वास्थ्य परीक्षण, अर्धवार्षिक रूपमा जुकाको औषधि वितरण, आवश्यकता अनुसार प्रतिस्थापन हुने व्यवस्था सहित सबै प्राथमिक विद्यालयका लागि प्राथमिक उपचार सामग्रीको बाक्स, कक्षा ६-१० का बालिकाहरूका लागि आइरन चक्की, छात्रा र छात्रका लागि अलग-अलग शौचालय, व्यवस्थापन समितिको सक्षमतामा सुधार तथा बाल क्लबहरूको परिचालन रहेका छन् । यस क्रममा पन्ध्रौं योजनाले एक विद्यालय एक स्वास्थ्य कार्यकर्ताको व्यवस्था गरिने उल्लेख गरेको थियो । पन्ध्रौं योजनाले बालबालिकाको स्वास्थ्य, पोषण, सरसफाइ तथा स्वच्छता र खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धमा नीतिगत प्राथमिकता दिए पनि यिनलाई विद्यालयसँग कसरी जोड्ने भन्ने रणनीतिहरू स्पष्ट गरेको देखिदैन । विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमले बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणमा सुधार गरी सिकाइ सुधार गर्नका लागि जुका नियन्त्रण, सूक्ष्म पोषक तत्त्व पूरण तथा दृष्टि एवम् श्रवणको जाँच र स्वास्थ्य तथा पोषण शिक्षा प्रदान गरी विद्यालयका सबै विद्यार्थीहरूको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार गर्ने उद्देश्य राखी विभिन्न रणनीतिहरू प्रस्ताव गरिएका थिए । यी उद्देश्य प्राप्तिका लागि सञ्चालन गरिने प्राय जसो कार्यक्रमहरू स्वास्थ्य क्षेत्रबाट वा स्वास्थ्य क्षेत्रसँग समन्वय गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्ने हुँदा कार्यक्रमको नतिजामा एकरूपता देखिएको छैन । विशेषतः विद्यालय र स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाको सहकार्यमा यी कार्यक्रमहरूको प्रभावकारिता निर्भर भएको देखिन्छ ।

ख) सरसफाइ तथा स्वच्छता:

विद्यालयमा हुने सरसफाइ तथा स्वच्छताको अभ्यास तथा शिक्षाले बालबालिकाको स्वास्थ्यमा सकारात्मक प्रभाव पर्ने स्पष्ट छ । यसले बालबालिकाको भावी जीवनका लागि सरसफाइ तथा स्वच्छताको अभ्यासमा सहयोग गर्नका साथै परिवार तथा समुदायमा पनि यसले सकारात्मक प्रभाव पार्दछ । बालबालिकाको स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँच हुनु उनीहरूको संविधान प्रदत्त हक पनि हो भने दिगो विकास लक्ष्य नं. ४ र ६ अन्तर्गत सबै विद्यालयहरूमा सुरक्षित तवरले व्यवस्थित खानेपानी, सरसफाइ र स्वच्छताको प्रावधान हुनु पर्ने गरी सूचकाङ्क पनि तोकिएको छ । तत्कालिन शिक्षा विभागले २०७४ मा तयार गरी २०७६ मा परिमार्जन गरेको विद्यालयहरूमा खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी कार्यविधि, २०७४ ले उल्लेख गरे अनुसार सबै विद्यालयहरूमा हुनु पर्ने खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सुविधाहरूमा स्वच्छ पिउने पानी सहित पर्याप्त पानी, विद्यार्थी सङ्ख्या अनुसार छात्रा र छात्रका लागि अलगअलग सफा र सुरक्षित स्थानमा बाल मैत्री, लैङ्गिक, अपाङ्गता र वातावरण मैत्री शौचालय, वातावरणीय सरसफाइ, हरियाली वातावरण र स्वच्छता सुविधा; विद्यालयमा महिनावारी स्वच्छता व्यवस्थापन; सफा र स्वच्छ खाद्य पदार्थ सहितको भान्सा/खाजा घर; विपद जोखिम व्यवस्थापन; सरसफाइ तथा स्वच्छता प्रवर्धन र दिगोपनका लागि संस्थागत व्यवस्था रहेका छन् ।

प्रत्येक विद्यालयमा छात्र र छात्राका लागि अलगअलग शौचालय निर्माण गर्ने कार्यमा विगत केही वर्ष देखि विशेष जोड दिइएको र नयाँ विद्यालय भवन निर्माण गर्दा शौचालय समेत समावेश गर्न थालिएको छ । तर पनि विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा शौचालयको व्यवस्था, पर्याप्त पानी र साबुनको प्रबन्ध, सफाइ, विद्यार्थीको उमेर समूह अनुसार फरक आकार तथा स्थानमा शौचालय र विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएकाहरूका लागि शौचालयको विशेष प्रबन्ध गर्न भने धेरै विद्यालयमा बाँकी नै रहेको छ । वातावरणीय सरसफाइ, हरियाली वातावरण र स्वच्छता सुविधामा पनि कतिपय विद्यालयले प्रगति

गरे पनि धेरैजसो विद्यालयले यसमा थप कार्य गर्नु पर्ने देखिन्छ । बालबालिकाका लागि सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी शिक्षाको प्रबन्धका लागि स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छताको शिक्षाको पद्धति तथा संरचना विद्यालयमा आवश्यक छ ।

४.३.२ उद्देश्य:

योजनाको प्रस्तुत खण्डको समग्र उद्देश्य विद्यालय उमेर समूहका बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य तथा पोषण स्थितिमा सुधार गरी शिक्षामा पहुँच र गुणस्तरको सुनिश्चितता गर्ने रहेको छ भने यस अन्तर्गतका विशिष्ट उद्देश्यहरू देहाय बमोजिम छन् ।

१. प्रत्येक विद्यालयक बालबालिकालाई स्थानीय उत्पादनमा आधारित स्वस्थकर पौष्टिकखाजा / खाना प्राप्तिको सुनिश्चितता गर्नु ।
२. विद्यालयमा र विद्यालय पछि घरको वातावरणमा बालबालिकाको स्वास्थ्य, सफा/सुघरतथा सरसफाईको हेरचाह आफैले गर्ने बानी व्यहोरा विकास गरी सोलाई निरन्तरता दिन प्रोत्साहन गर्ने ।
३. दिवा खाजा लगायत अन्य स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम सञ्चालन तथा कार्यान्वयनको लागि आवश्यक मानवीय संसाधन तथा भौतिक पूर्वाधारको विकास तथा व्यवस्थापन गर्नु ।
४. सरोकारवालाहरूको समन्वय तथा सहभागिता सुदृढ गरी बालबालिकाको पोषण स्वास्थ्य र , सिकाइ उपलब्धिमा सुधार गर्नु ।
५. स्थानीय उत्पादनको प्रवर्धन र अर्थतन्त्रमा सकारात्मक प्रभाव पार्ने गरी दिवा खाजाको लागि चाहिने खाद्य सामग्रीहरू कृषि क्षेत्रको सहकार्यमा विकास तथा व्यवस्थापन गर्नु ।

४.३.३ रणनीति:

यस दिवा खाजा र विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम उप-क्षेत्रका माथि उल्लेखित उद्देश्यहरू हासिल गर्नको लागि यस पालिकाले निम्ना अनुसारका रणनीतिहरू तय गरेको छ ।

- १.संघ रप्रदेश तह तथा अन्य क्षेत्र समेतको लागत साझेदारीमा व्यवस्थापन हुने गरी विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गरिनेछ ।
- २.बालबालिकालाई आवश्यक सफा, ताजा र पोषिलो खाजा तयारीको लागि आवश्यक पर्ने पुर्वाधार एवम् श्रोत (उचित भान्सा तथा भण्डारण कोठा, आवश्यक सङ्ख्यामा छात्र र छात्राका लागि अलग अलग शौचालय, हात धुने ठाउँ, स्वच्छ खानेपानी, कक्षाकोठा, विद्यालय परिसर सरसफाइको प्रबन्ध र घेराबारको व्यवस्था, प्राथमिक उपचार किट वितरण तथा प्रतिस्थापन, बालबालिकाहरूको आवधिक स्वास्थ्य जाँच, जुकाको औषधि तथा सूक्ष्म पोषक तत्व प्रदायक ट्वाइलेटको वितरण र स्यानीटरी प्याडको वितरण आदि) विकास तथा व्यवस्थापनका लागि संघीय र प्रदेश सरकारसँग आवश्यक समन्वय, सहयोग तथा सहजीकरण गरिनेछ ।
- ३.विद्यार्थीले दिवा खाजा पाउने अधिकारलाई सुनिश्चित गर्न पालिका स्तरीय जनशक्ति व्यवस्थापन, कार्यान्वयन संयन्त्र र संस्थागत व्यवस्थापन एवम् नीतिगत प्रबन्ध गरिनेछ ।

४. दिवा खाजा कार्यक्रमलाई क्रमशः विस्तार गर्दै आधारभूत तहसम्मको सबै विद्यार्थीलाई विद्यालयमा नै उपलब्ध गराउनका लागि वडा, अभिभावक र विद्यालयतहहरू संगको लागत साझेदारीमा आवश्यक श्रोतको व्यवस्थापन गरिनेछ ।

५. विद्यालय स्वास्थ्य तथा नर्सिङ कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि वडा र विद्यालयहरूसंगको समन्वयमा यस पालिकाका सबै सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरूमा नर्सको व्यवस्थापन गर्ने कार्य थालनी गरिनेछ ।

६. विद्यालयहरूमा स्वास्थ्य, खाद्य सुरक्षा, सफाइ तथा स्वच्छता, पोषण र किशोरीहरूको महिनावारी स्वास्थ्य सम्बन्धी शिक्षा प्रदान गर्न स्वास्थ्य र कृषि क्षेत्रसँगको समन्वय र सहयोगमा पालिका स्तरमा संयुक्त कार्य योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

७. स्थानीय उत्पादनमा आधारित खाद्य टोकरी निर्माण र गुणस्तरीय तथा पोषिलो खाजा मेनु तयार गर्नको लागि वडा र विद्यालय तहको क्षमता अभिवृद्धि गर्नका लागि सहजीकरण गरिनेछ ।

८. महंगी र आवश्यकतालाई मध्य नजर राखी हाल प्रदान गरिदै आएको प्रति विद्यार्थी खाजाको रकममा पुनरावलोकन गरिनेछ ।

९. कार्यक्रमको अनुगमन, मुल्याङ्कन लगायत खाद्य सुरक्षा, गुणस्तर सम्बन्धी प्राविधिक सहयोग तथा आवश्यक प्रविधि विकासको लागि केन्द्रीय र प्रदेश विश्वविद्यालय तथा अन्य विशेषज्ञ निकायहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।

४.३.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा:

क) प्रमुख उपलब्धि:

यस योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य उपलब्धिहरू निम्नानुसार हासिल हुनेछन ।

- लक्षित समूहका बालबालिकाको शिक्षामा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित भै तिनीहरूको टिकाउ, सहभागिता र सिकाइ उपलब्धिमा सुधार आएको हुने ।
- विद्यालय उमेर समूहका बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य तथा पोषण स्थितिमा सुधार भै शिक्षामा पहुँच र गुणस्तरको सुनिश्चितता हुने ।
- सबै बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषण अवस्थामा सुधार भई मनोसामाजिक कुशलतामा अभिवृद्धि तथा सिकाइमा सुधारसहित सुरक्षित, लैङ्गिक तथा अपाङ्गतामैत्री तथा रमाइलो सिकाइ वातावरणमा पहुँच तथा सहभागिता हुने ।

ख) प्रमुख नतिजाहरू:

उल्लिखित रणनीतिहरू अङ्गीकार गरीयस योजनाले अपेक्षा गरेका दिवा खाजा र विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम सम्बन्धी उपलब्धि हासिल गरी उद्देश्य पुरा गर्नका लागि सूचकगत नतिजा र तिनको अपेक्षित प्रतिफल तय गरिएको छ । तलको तालिका ४.५ मा दिवा खाजा र विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम सम्बन्धी सूचकगत अपेक्षित नतिजाहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४.५ प्रमुख नतिजाहरू:

क्र. सं.	सूचकहरू	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७
१	ECED मा खुद भर्ना दर (Enrolment rate of 4-year old children)	59.6	63.6	67.8	72.4	77.2	100.0
	छात्र	65.7	69.2	73.0	76.9	81.0	100.0
	छात्रा	54.2	58.6	63.2	68.2	73.7	100.0
२	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका मध्ये ECED को अनुभव लिई आएका बालबालिकाको प्रतिशत	88.4	89.8	91.2	92.6	94.0	100.0
	छात्र	82.5	84.5	86.6	88.7	90.8	100.0
	छात्रा	94.6	95.3	95.9	96.6	97.3	100.0
३	कक्षा १ मा पुनः उही कक्षा दोहो-याउने दर (Repetition Rate)	14.2	8.5	5.1	3.1	1.8	0.2
	छात्र	16.0	9.6	5.8	3.5	2.1	0.3
	छात्रा	12.4	7.4	4.4	2.7	1.6	0.2
४	कक्षा १ मा कक्षा छाड्ने दर (Drop out Rate)	7.7	3.8	1.9	1.0	0.5	0.0
	छात्र	6.1	3.0	1.5	0.8	0.4	0.0
	छात्रा	9.4	4.7	2.4	1.2	0.6	0.0
५	कक्षा १ मा सहजै देखिने प्रवेश दर (GIR in Grade 1)	93.0	94.5	95.9	97.4	98.9	105.1
	छात्र	100.0	100.7	101.3	102.0	102.7	105.5
	छात्रा	86.7	88.7	90.9	93.1	95.3	104.8
६	कक्षा १ मा खुद प्रवेश दर (NIR Grade 1)	56.1	60.3	64.8	69.7	74.9	100.0
	छात्र	58.4	62.5	66.8	71.4	76.4	100.0
	छात्रा	54.0	58.3	63.0	68.0	73.5	100.0
७	आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER) जम्मा	96.7	97.8	99.0	100.1	101.3	106.2
	छात्र	97.3	98.4	99.5	100.6	101.7	106.2
	छात्रा	96.1	97.3	98.5	99.7	100.9	106.1
८	आधारभूततह (कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर (NER)जम्मा	66.3	69.8	73.5	77.4	81.5	100.0
	छात्र	66.8	70.3	73.9	77.7	81.7	100.0
	छात्रा	65.9	69.4	73.1	77.0	81.2	100.0
९	आधारभूततह (कक्षा १-८) को सहजै देखिने भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in GER)	0.970	0.97	1.03	0.98	0.98	1.00
१०	आधारभूततह (कक्षा १-८) को खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in NIR)	0.987	0.99	0.99	0.99	0.99	1.00
११	आधारभूत तह बाट माध्यमिक तहमा संक्रमण दर (Transition rate from Basic Level to Secondary Level)	78.8	80.7	82.6	84.6	86.6	95.1
	छात्र	76.3	78.4	80.6	82.8	85.2	95.1
	छात्रा	81.3	82.9	84.6	86.3	87.9	95.1
१२	आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा दलित विद्यार्थीको प्रतिशत	6.9	9.2	9.0	8.8	8.6	7.9
१३	बालविकास/पूर्व प्रा.वि.मा अपाङ्गता भएका बालबालिकाको प्रतिशत	0.4	0.5	0.6	0.7	0.8	1.5

१४	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा अपाङ्गता भएका विद्यार्थीको प्रतिशत	0.6	0.7	0.8	0.9	1.0	1.6
----	--	-----	-----	-----	-----	-----	-----

योजनाको १० वर्ष मध्ये बजेट तथा स्रोतको व्यवस्था सहितको माथि उल्लेखित ५ वर्षको नतिजाहरूको प्राप्तिको अवस्थाहरू निम्नानुसार हुनेछन् ।

१. लागत साझेदारीको आधारमा विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम सञ्चालन तथा व्यवस्थापन हुने ।
२. पोषिलो खाजा तयारीको लागि विद्यालयमा आवश्यक पर्ने पुर्वाधार एवम् स्रोत विकास तथा व्यवस्थापन हुने ।
३. विद्यार्थीले दिवा खाजा पाउने अधिकार कानूनी रूपमा स्थापित हुने तथा कार्यक्रम सञ्चालनका लागि आवश्यक जनशक्ति व्यवस्थापन तथा कार्यान्वयन संयन्त्र संस्थागत हुने ।
४. यस पालिकाका आधारभूत तहसम्मको सम्पूर्ण बालबालिकालाई विद्यालयमा नै स्थानीय उत्पादनमा आधारित दिवा खाजा उपलब्ध हुने ।
५. सबै सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरूमा स्वास्थ्य तथा नर्सिङ सुविधाको व्यवस्थापन हुने ।
६. विद्यालयहरूमा स्वास्थ्य, सरसफाई तथा स्वच्छता, पोषण र किशोरीहरूको महिनावारी स्वास्थ्य सम्बन्धी शिक्षा प्रदान हुने ।
७. स्थानीय उत्पादनमा आधारित खाद्य टोकरी निर्माण र गुणस्तरीय तथा पोषिलो दिवा खाजा मेनु तयार हुने ।
८. कार्यक्रमको अनुगमन मुल्याङ्कन लगायत खाद्य सुरक्षा, गुणस्तर समबन्धी पाविधिक सहयोग र प्रविधिको विकास हुने ।

४.३.५ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:

उल्लिखित रणनीतिहरू अङ्गीकार गरेर यस योजनाले अपेक्षा गरेका दिवा खाजा र विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम सम्बन्धी उपलब्धि हासिल गरी उद्देश्य पुरा गर्नका लागि भौतिक लक्ष्यहरू तय गरिएको छ । तलको तालिकामा योजना अवधिको पहिलो ५ वर्षमा सञ्चालन गरिने कार्यक्रमहरू र तिनको भौतिक लक्ष्यहरू उल्लेख गरिएको छ । यस उप-क्षेत्रको कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट सबै विद्यालयहरूमा तोकिएका आधारभूत मापदण्ड पूरा भई सबै बालबालिकाको निरन्तरता, टिकाउ र गुणस्तरीय सिकाई हासिल गर्न पाउने अधिकार सुनिश्चित हुनेछ । यस प्रयोजनका लागि संवैधानिक र अन्य कानूनले व्यवस्था गरे अनुसार विद्यालय शिक्षा सम्बन्धी कार्यक्रम व्यवस्थापन र सञ्चालनको अग्रभागको जिम्मेवारी यस पालिकाको हुनेछ । यस योजनामा उल्लिखित उद्देश्य, रणनीति तथा क्रियाकलापहरूका आधारमा लक्षित उपलब्धि तथा नतिजा प्राप्त गर्न प्रत्येक वडा र विद्यालयले आफ्नो परिवेश अनुकूलको SIP निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नेछन् । योजना कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहले आवश्यकता अनुसार सम्बद्ध सबै पक्षको सहयोग परिचालन गर्नेछ ।

तालिका ४.६ प्रमुख क्रियाकलाप र वार्षिक लक्ष्य:

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					कैफियत
			१	२	३	४	५	
१	पालिका स्तरीय दिवा खाजा सहित स्वास्थ्य तथा पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी कार्यक्रम सन्चालन	पटक	१	१	१	१	१	
२	पालिका स्तरमा खाद्य समन्वय तथा अनुगमन समितिको गठन र परिचालन	वटा	१	१	१	१	१	
३	१२५ भन्दा बढि विद्यार्थी सङ्ख्या भएको विद्यालयमा विद्यालय सहयोगी बाहेक थप भान्सेको व्यवस्थापन	वटा	०	०	१२	१२	१२	
४	आधारभूत तह (ECED देखि कक्षा १-५) का बालबालिकाका लागि दिवा खाजा व्यवस्थापन र सन्चालन अनुदान	विद्यार्थी	१८७९	१८९६	१८८७	१९११	१९४९	Basic
५	ECED कक्षाहरूमा न्यूनतम मापदण्डको सुनिश्चित गर्न ECED बाल मैत्री WASH सुविधाको व्यवस्था (Provision of ECED friendly WASH facility to ensure the compliance with minimum standards)	ECED	४	८	१२	१६	२०	ECED
६	कक्षा ६-८ का छात्राहरूलाई Sanitary Pad वितरण बापतको बजेट अनुदान	विद्यार्थी	४२३	४३५	३९३	३८६	३७१	Basic
७	कक्षा ९-१२ का छात्राहरूलाई Sanitary Pad वितरण बापतको बजेट अनुदान	विद्यार्थी	४०१	४०६	३९७	४०७	४५१	Secondary
८	ECED देखि कक्षा ३ सम्ममा अध्ययनरत बालबालिकाको अपाङ्गताको प्रारम्भिक पहिचान (Disability Screening), जाँच र परीक्षणका लागि स्थानीय तह र विद्यालयलाई कार्यक्रम र बजेट अनुदान	विद्यार्थी	१३३९	१३४०	१४०३	१४०७	१४२४	Inclusive
९	दिवा खाजा थप	विद्यार्थी	२०५२	२०६१	२०३२	२०४३	२०७९	पालिकाबाट

४.४ .शैक्षिक समता र समावेशीकरण:

परिचय

नेपाल सामाजिक-सांस्कृतिक रूपमा विविधता भएको मुलुक हो । यहाँ विभिन्न भाषिक, सांस्कृतिक तथा जातजातिगत समुदायहरूको बसोवास छ । नेपाली समाजको यो विविधतालाई एकातिर पहिचान

तथा सामर्थ्यका रूपमा लिने गरिन्छ भने अर्को तिर ऐतिहासिक रूपमा भिन्नताका आधारमा सामाजिक विभेद र बन्नितीकरण परेका समुदायहरू पनि छन् । भौगोलिक क्षेत्रगत, आर्थिक स्तरगत तथा लैङ्गिक भिन्नताको प्रभाव पनि शैक्षिक पहुँच, सहभागिता र नतिजामा परिरहेको देखिन्छ । त्यसै गरी विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरू तथा कठिन परिस्थितिमा रहेका बालबालिकाहरूमा शिक्षाको पहुँच पुऱ्याई सहभागी बनाउन थप प्रयास आवश्यक छ । विविधता भएका हाम्रा समाजमा विविधतालाई पहिचान दिनु, सम्मान गर्नु, सेलिब्रेसन गर्नु र व्यक्तिगत भिन्नताको कदर गरी विविधता लाई प्रोत्साहित गर्नु आवश्यक छ । बालबालिकामा भएका भिन्नताले पहुँच, सहभागिता तथा नतिजामा फरक नपर्ने अवस्था सृजना गरी समता कायम गर्नु आवश्यक छ । यस्तो समताले अवसरको समानता मात्र सृजना नगरी अवसर असमान हुनाका कारण पहिचान गरी तिनलाई समान बनाउन विशेष तथा थप प्रबन्ध गर्नु पर्दछ । समता अभिवृद्धि सहित विविधतालाई समावेश गर्न प्रत्येक बालबालिकाले स्वीकारिएको र महत्त्व दिएको महसुस गर्नु पर्दछ । यस प्रकार शिक्षामा विविधता, समतार समावेशिता को प्रवर्धन गर्नु आवश्यक छ । सामाजिक न्याय स्थापित गर्न शिक्षामा सबैको पहुँच तथा सहभागिताको अधिकार सुनिश्चित गर्ने कार्य भएकाले महत्त्वपूर्ण र अत्यावश्यक छ । विविधताको सम्मान र समता तथा समावेशिता अभिवृद्धि गरी शिक्षामा सबैको सहज पहुँच पुऱ्याई अर्थपूर्ण सहभागिता कायम गर्ने र सिकाइ सुनिश्चित गर्नका लागि यसका कारण तथा बाधाहरू पहिचान गरी ती बाधाहरू हटाउनु पर्दछ । यस्ता बाधाहरूमा समुदाय तथा परिवेश अनुसार भिन्नता हुन सक्ने भएकाले कुनै बाधाहरू भौतिक तथा स्रोत/सामग्रीसँग सम्बन्धित हुन सक्दछन् भने कुनै सांस्कृतिक, सामाजिक, मनोवैज्ञानिक र संरचनागत पनि हुन सक्दछन् ।

यस परिच्छेदमा विविधताको सम्मान र समता तथा समावेशिता अभिवृद्धि गरी शिक्षामा सबैको सहज पहुँच, सहभागिता तथा सिकाइका लागि पालिकाको विद्यालय शिक्षा पद्धतिमा हाल सम्मका कार्य तथा प्रगतिको सङ्क्षिप्त समीक्षामा समताका विभिन्न आयमहरू समेटिएको छ ।

४.१ वर्तमान अवस्था.४.०:

नेपालको शिक्षामा बालिका तथा महिलाहरू र अपाङ्गता भएकाहरूका लागि केही विशेष प्रबन्ध स्वरूप वि.सं. २००४ सालमा छात्राहरूका लागि छुट्टै विद्यालय पद्मकन्या विद्याश्रमको स्थापना र वि. सं. २०२१ मा लेबोरेटरी स्कुलमा दृष्टि विहीन बालबालिकाका लागि एकीकृत विद्यालय शिक्षा प्रारम्भ भई हालसम्म सञ्चालित छन् । त्यसैगरी वि. सं. २०२५ देखि खगेन्द्र बहादुर बस्नेतको अगुवाइमा सुरु भएको नेपाल अन्ध-अपाङ्ग संघ नवजीवन गृहले २०२६ सालदेखि अपाङ्ग पुरुषहरूको लागि आवसीय व्यवस्था सुरु गरेकोमा २०३१ सालदेखि महिलाहरूका लागि पनि आवसीय प्रबन्धको सुरुआत भएको थियो । अपाङ्गता भएका व्यक्तिको स्याहार तथा शिक्षाको प्रबन्ध सहित नेपाल अपाङ्ग अन्ध संघ नवजीवन गृह केही पछि खगेन्द्र नवजीवन केन्द्रका रूपमा स्थापित भई हाल काठमाडौँको जोरपाटीमा सञ्चालन भइरहेको छ ।

शिक्षा नियमावली २०२८ अनुरूप २०३० सालमा विशेष शिक्षा परिषद् गठन भई अपाङ्गता भएकाहरूको शिक्षाका लागि सरकारबाट औपचारिक संस्थागत थालनी भएको पाइन्छ । बालिका तथा महिला शिक्षामा वि.सं. २०५० को दशक देखि केही प्रोत्साहन मूलक कार्यहरू र अपाङ्गता

लगायत आर्थिक, सामाजिक, भाषिक, लैङ्गिक तथा भौगोलिक कारणले बञ्चितकरणमा परेका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच तथा सहभागिताका लागि पनि केही योजनाबद्ध प्रयास सुरु भएको थियो।

समता मूलक एवं समावेशी शिक्षाका लागि नेपालले अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि समतामूलक अवसर सुनिश्चित गर्ने सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय प्रामाणिक नियमहरू सन् १९९३, एसिया तथा प्रशान्त क्षेत्रका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको दशक सन् १९९३-२००२, महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मुलन गर्ने महासन्धि १९७९ तथा संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी महासन्धि सन् २००६ आदिमा प्रतिवद्धता जनाएको छ।

सबैका लागि शिक्षाको डकार घोषणा पत्र र तदनुसार नेपालले बनाएको राष्ट्रिय कार्ययोजनाले विभिन्न कारणले शिक्षाको पहुँच भन्दा बाहिर रहेका बालबालिकाहरूलाई शिक्षामा समावेश गर्नका लागि समावेशीकरणको अवधारणा सहित पहुँच विस्तारमा जोड दिई छात्रवृत्ति लगायत प्रोत्साहन मूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुका साथै महिला शिक्षक नियुक्तिबाट प्रारम्भ भएको आरक्षणलाई कानुनी मान्यता सहित महिला, जनजाति, दलित, मधेशी र दुर्गम क्षेत्रका लागि शिक्षक नियुक्तिमा निश्चित प्रतिशत आरक्षणको प्रबन्ध भएको छ।

नेपालको संविधानको प्रस्तावनाले नेपाललाई समावेशी बनाउने अठोट गरेको छ। संविधानले आधारभूत तहको शिक्षालाई नागरिकको मौलिक हकको रूपमा लिदै आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क हुने र अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकले कानुन बमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने हक हुने र नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानुन बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने हक हुने व्यवस्था गरेको छ। राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले पनि शिक्षामा समता र समावेशिता अभिवृद्धिका लागि विभिन्न नीतिहरू तय गरेको छ। अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी ऐन २०७४ र अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा नियमावली, २०७७ ले अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा आर्थिक सामाजिक रूपले पछाडि परेका समुदायलाई छात्रवृत्ति तथा नेपाल सरकारले तोकिदिए बमोजिमका शैक्षिक संस्थाद्वारा निःशुल्क रूपमा विद्यालय शिक्षा, उच्च शिक्षा र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा उपलब्ध गराउने प्रावधान राखेको छ। यसै गरी विद्यालय शिक्षामा समता र समावेशीकरणका लागि सूचक सहितको एकीकृत समता रणनीति २०७१ कार्यान्वयनबाट बहुबञ्चितकरणमा परेका बालबालिकाहरूलाई थप सहयोग सहितको शैक्षिक अवसरको व्यवस्था गरिएको छ। यसै सम्बन्धमा दिगो विकास लक्ष्य ४ ले समावेशिता र समतालाई विशेष जोड दिए अनुसार नेपालले राष्ट्रिय कार्य योजना तयार गरेको छ। यी नीतिगत व्यवस्थाका अनुसार सन्चालित विभिन्न कार्यक्रमहरू दिवा खाजा, पाठ्यपुस्तक सहित निःशुल्क शिक्षा, अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरू, छात्रा तथा सीमान्तकृत बालबालिकाहरूलाई लक्षित गरी आवासीय तथा गैर आवासीय छात्रवृत्तिले समता मूलक र समावेशी पहुँचका लागि योगदान गरेका छन्। विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाले लैङ्गिक, सामाजिक आर्थिक अवस्था, भौगोलिक अवस्थिति, स्वास्थ्य तथा पोषणको स्थिति, अपाङ्गता, जातजाति, भाषा र सङ्कटापन्न अवस्थाका बालबालिकालाई समता सुदृढीकरणका लागि लक्षित समूह मानी अर्थपूर्ण पहुँचमा, कार्यमूलक सहभागितामा र अर्थपूर्ण सिकाइ उपलब्धिमा समता गरी तीन ओटा क्षेत्र पहिचान गरेको छ।

४.४.२ उद्देश्यः

प्रस्तुत योजनामा यस अन्तर सम्बन्धित खण्डको समग्र उद्देश्य विभिन्न कारणले शिक्षाबाट बञ्चित र अपाङ्गता भएका यस पालिकाका सबै प्रकारका बालबालिका र व्यक्तिका लागि अधिकारमुखी अवधारणाका आधारमा गुणस्तरीय समावेशी एवम् विशेष शिक्षाका सक्षम र प्रतिष्पर्धी नागरिक उत्पादन गर्नु रहेकोमा यस अन्तर्गतका विशिष्ट उद्देश्यहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् ।

१. महिला, दलित, जनजाति, लोपोन्मुख समुदाय, अपाङ्गता भएका, कठिन भौगोलिक अवस्थामा रहेका, जोखिममा परेका, आर्थिक रूपले विपन्न, द्वन्द्व प्रभावित तथा सामाजिक तथा आर्थिक कारणले बञ्चितीमा परेका व्यक्तिहरूलाई समताका आधारमा शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।
२. लक्षित समूहका बालबालिकाहरूको सिकाइमा सहभागिता वृद्धि गरी गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु ।
३. विविधता, समता एवं समावेशी शिक्षाका मूल्य, मान्यता अनुकूल गुणस्तरीय सेवा प्रवाहका गर्ने जनशक्तिहरूको पेसागत दक्षता र सक्षमता सुनिश्चित गर्दै शैक्षिक सुशासन कायम गर्न विद्यमान संरचनाहरूलाई जवाफदेही बनाउनु ।
४. पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री, सिकाइ प्रकृया लगायत समस्त शैक्षिक प्रणालीमा विविधता, समता तथा समावेशीता अभिवृद्धि गरी विद्यालयलाई बालमैत्री बनाउनु ,
५. विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार र हेपाड नहुने सुनिश्चितता गर्नु ।

४.४.३ रणनीतिहरूः

उल्लेखित उद्देश्यहरू हासिल गर्नका लागि यस गाउँपालिकाले निम्नानुसारका रणनीतिहरू यस योजनाको कार्यान्वयनका लागि तय गरेको छ ।

१. स्थानीय तह मार्फत् घरधुरी सर्वेक्षण गरी बालबालिकाको अवस्था र आवश्यकता पहिचान गरी सोअनुसार पहुँच र सहभागिताको प्रबन्ध मिलाइने छ ।
२. सबै तह र प्रकारका विद्यालयहरूमा लैङ्गिक तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक अवस्था तथा शैक्षिक वातावरणको विकास गरी विशेष लक्षित समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालय शिक्षा उपलब्ध गराइने छ ।
३. जटिल भौगोलिक क्षेत्रमा बसोबास गर्ने, लोपोन्मुख तथा सीमान्तकृत समुदायका बालबालिका, सामाजिक बहिष्कारमा परेका बालबालिका तथा अपाङ्गता भएका सबै बालबालिकालाई समेट्नका लागि आवश्यकतामा आधारित बैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रमका विभिन्न नमुनाहरू समेत विकास गरी पहुँच सुनिश्चित गरिने छ ।
४. विद्यालयमा दिवा खाजा सहित स्वास्थ्य सरसफाई पोषण तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवा तथा शिक्षाको प्रबन्ध तथा किशोरीहरू लक्षित महिनावारी स्वच्छता सम्बन्धी सेवा तथा शिक्षा प्रदान गरिने छ ।
५. पाठ्यक्रममा राखिएका प्रावधानहरू अनुसार आधारभूत तहमा स्थानीय भाषा, संस्कृति, भूगोल, इतिहास, ज्ञान, सीप तथा मातृ भाषामा सिकाइको अवसर प्रदान गरिने छ । साथै सिकाइलाई जीवनोपयोगी सिपसँग आबद्ध गरिने छ ।

६. विद्यार्थीहरूको अवस्था अनुसार पोशाकस्टेसनरी तथा सिकाइ सामग्रीका , लागि छात्रवृत्ति उपलब्ध गराइने छ ।
७. सिकाइ क्रियाकलापलाई सहभागिता मूलक बनाई विद्यार्थीका आवश्यकता सम्बोधन गर्ने गरी विविधता अपनाइ सबै प्रकारको विभेद दुर्व्यवहार ,र असमानतालाई हटाई बालमैत्री वातावरण सिर्जना गरिने छ ।
८. विद्यालयका गतिविधिमा समावेशी सहभागिताको प्रबन्ध गरिने छ ।
९. औपचारिक विद्यालय शिक्षाबाट बञ्चितमा परेका लक्षित समूहका बालबालिकाहरूको शिक्षा पाउने हकको सुनिश्चितताका लागि समुदाय, सामुदायिक अध्ययन केन्द्र, गैर सरकारी संघ संस्था, निजी क्षेत्र र औपचारिक विद्यालयहरूलाई सहभागी गराइने छ ।
१०. सबै प्रकारका बालबालिकाको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता विकास हुने गरी औपचारिक, अनौपचारिक खुला तथा दूर शिक्षा र निरन्तर सिकाईको व्यवस्था गर्न संघ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरिने छ ।
११. सबै प्रकारका विद्यार्थीहरूलाई विद्यालय तथा शिक्षालयहरूका विभिन्न तहमा भर्ना गर्दा उनीहरूको शारीरिक, मानसिक, इन्द्रिय जन्य र बौद्धिक क्षमताको लेखाजोखा गर्न सम्बन्धित संघ, संस्था र निकायहरूसँग सहकार्य गरिने छ ।
१२. सार्वजनिक, सामुदायिक तथा संस्थागत रूपमा सञ्चालित शैक्षिक संस्थाहरूलाई हिंसा रहित र समावेशी संस्कृतिको मुल्य मान्यता अनुकूल बनाउन सहजीकरण गरिने छ ।
१३. विशेष बालबालिकाहरूको विशिष्टता अनुसार प्राविधिक शिक्षातर्फ भर्ना अभिवृद्धि गरिने छ ।
१४. विशेष बालबालिकाहरूलाई आत्मनिर्भर र बनाउन दिगो विकासका लागि जीवनपयोगी सीपमूलक शिक्षा र तालिमको अवसर सुनिश्चित गरिने छ ।
१५. अपांगत मैत्री शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप गर्न नविनतम सूचना प्रविधिमा आधारित दक्ष मानवीय स्रोतको विकास गरिने छ ।
१६. अपाङ्गता भएका, अशक्त र घरबाट विद्यालय आवत जावत गर्न असमर्थ तर विद्यालयमा अध्ययन गर्न सक्ने बालबालिकाका लागि पायक पर्ने स्थानमा आवश्यकताको आधारमा छात्रावास सहितको विशेष विद्यालय स्थापना गरिने छ ।
१७. साधारण अवस्थाका बालबालिकासँग बसेर अध्ययन गर्न सक्ने अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूका लागि अपाङ्गताको प्रकृति र स्तर अनुसार आवश्यक पर्ने सामग्रीहरू जस्तै:) हिल चेयर, छडी, ब्रेल पुस्तक, सांकेतिक चित्र आदिको समुचित प्रबन्ध गर्न आवश्यक भूमिका (निर्वाह गरिने छ ।

४.४.४: प्रमुख उपलब्धि र नतिजा:

क) प्रमुख उपलब्धि:

- विद्यालय तहको शिक्षामा समता मूलक पहुँच र समावेशी सहभागिता सहित सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित हुने।
- विद्यार्थी भर्ना, कक्षा सहभागिता, सिकाइ उपलब्धि लगायत मुख्य शैक्षिक सूचकहरूमा लैङ्गिक, अपाङ्गता, आर्थिक, सामाजिक र भाषिक, प्रादेशिक र क्षेत्रीय पृष्ठभूमिमा आधारित भिन्नता घट्ने।

ख) प्रमुख नतिजाहरू:

योजनाको कार्यान्वयनबाट यस पालिकाको विद्यालय शिक्षामा रहेका विभिन्न प्रकारका भिन्नता र अन्तरहरूलाई यस विषय क्षेत्रको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट निम्न मुख्य सूचक र तिनमा हाँसिल हुने नतिजाहरू प्राप्ति गर्ने अपेक्षा राखिएको छ। यस विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित सूचकहरू र तिनको नतिजालाई तलको तालिका ४.७ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका ४.७: प्रमुख नतिजाहरू:

क्र.सं.	सूचकहरू	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८२/ ८३	२०८३/ ८४	२०८४/ ८५	२०८५/ ८६	२०८६/ ८७
१	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा दलित प्रतिशत	6.1	6.1	6.1	6.1	6.1	6.1
२	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा दलित विद्यार्थीको प्रतिशत	4.6	4.6	4.6	4.6	4.6	4.6
३	बालविकास/पूर्वप्रा.वि. मा अपाङ्गता भएका बालबालिकाको प्रतिशत	1.45	1.45	1.45	1.45	1.45	1.45
४	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा अपाङ्गता भएका विद्यार्थीको प्रतिशत	3.03	3.03	3.03	3.03	3.03	3.03
५	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा अपाङ्गता भएका विद्यार्थीको प्रतिशत	6.1	6.1	6.1	6.1	6.1	6.1
६	जम्मा विद्यार्थीमा छात्राको भर्ना प्रतिशत (%):						
	बालविकास (ECED)	48.4	48.8	49.3	49.7	50.1	52.0
	आधारभूत (कक्षा १-८)	49.1	49.2	49.4	49.5	49.6	50.1
	माध्यमिक (कक्षा ९-१२)	54.0	53.7	53.4	53.0	52.7	51.5
७	सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको कक्षा ९-१२ का जम्मा विद्यार्थीमा प्राविधिक धारका विषयहरूमा भर्ना भएका र हुने छात्राको प्रतिशत (%)	4.8	5.0	5.3	5.6	5.9	7.4
८	आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	37.8	37.8	37.8	37.8	37.8	37.8
९	आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	38.9	39.0	39.1	39.2	39.4	39.8
१०	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	38.0	38.4	38.5	38.5	38.6	38.8
११	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	13.3	14.0	14.7	15.4	16.2	19.7
१२	माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	30.0	30.3	30.6	30.9	31.2	32.5
१३	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	16.4	22.2	22.7	23.2	23.7	26.1

क्र.सं.	सूचकहरू	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८२/ ८३	२०८३/ ८४	२०८४/ ८५	२०८५/ ८६	२०८६/ ८७
१४	सामुदायिक विद्यालयका आधारभूत र माध्यमिक तहमा अध्ययनरत दुर्गम क्षेत्र र लक्षित वर्गका समुदायका विद्यार्थीहरू मध्ये आवासीय सुविधा सहितको छात्रवृत्ति प्राप्त गर्नेको सङ्ख्या	०	०	२०	३०	५०	६०
१५	विभिन्न प्रकारका अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूका लागि समाहित शिक्षा सहितको सामुदायिक विद्यालयहरूको सङ्ख्या	१६.०	१६.०	१६.०	१६.०	१६.०	१६.०
१६	विभिन्न प्रकारका अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूको प्रारम्भिक परिक्षण र पहिचान (Early Screening) कार्य सम्पन्न गर्ने सामुदायिक विद्यालयहरूको सङ्ख्या	५१	५१	५१	५१	५१	५१
१७	विभिन्न प्रकारका अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूका लागि समाहित शिक्षा शिक्षण गर्न तालिम प्राप्त शिक्षकको सङ्ख्या	३.०	३.३	३.६	३.९	४.३	६.२
१८	आधारभूत (कक्षा १-८) र माध्यमिक (कक्षा ९-१२) तहमा विपन्न छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने विद्यार्थीको छात्र/छात्रा प्रतिशत	०.२	०.४	०.६	१.१	२.०	२०.०
१९	उमेर समूह अनुसार महिला साक्षरता दर:						
	५ वर्ष र माथिको उमेर समूहको	७२.४	७५.८	७९.३	८३.०	८६.९	१००.०
	१५ वर्ष र माथिको उमेर समूहको	६६.२	७०.५	७५.०	७९.८	८४.९	१००.०
	१५-१४ वर्ष उमेर समूहको	९८.९	९९.४	९९.८	१००.०	१००.०	१००.०

१. महिला, दलित, जनजाति, लोपोन्मुख समुदाय, अपाङ्गता भएका, कठिन भौगोलिक अवस्थामा रहेका, जोखिममा परेका, आर्थिक रूपले विपन्न, द्वन्द्व प्रभावित तथा सामाजिक तथा आर्थिक कारणले बञ्चितमा परेका सबै बालबालिकाहरूले समान रूपमा शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर पाउने छन् ।
२. लक्षित समूहका बालबालिकाहरूको सिकाइमा सहभागिता वृद्धि गरी गुणस्तर सुधार हुने ।
३. समता एवं समावेशी शिक्षाका मूल्य, मान्यता अनुकुल गुणस्तरीय सेवा प्रवाहका गर्ने जनशक्तिहरूको पेसागत र दक्षता सुनिश्चित गर्दै शैक्षिक सुशासन कायम हुने ।
४. विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार र हेपाड रहित बालमैत्री वातावरण सिर्जना हुने ।
५. पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री, शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा विविधता, समता र समावेशिता अभिवृद्धि हुने ।

४.४.५ प्रमुख क्रियाकलापहरू र लक्ष्य:

उल्लिखित रणनीतिहरू अङ्गीकार गरी यस योजनामा विद्यालय शिक्षा क्षेत्रमा अपेक्षा गरेका उपलब्धि हासिल गरी उद्देश्य पुरा गर्नका लागि शिक्षामा समता र समावेशीकरण विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित भौतिक लक्ष्यहरू तय गरिएको छ । तलको तालिकामा योजना अवधिको पहिलो ५ वर्षमा सन्चालन गरिने कार्यक्रमहरू र तिनको भौतिक लक्ष्यहरू उल्लेख गरिएको छ । यस विषय क्षेत्रको कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट सबै प्रकार र तहका विद्यालयहरूमा तोकिएका आधारभूत मापदण्ड पूरा भई शिक्षामा सबै बालबालिकाको समता र समावेशीकरण भै गुणस्तरीय सिकाइ हासिल गर्न पाउने अधिकार

सुनिश्चित हुनेछ। यस प्रयोजनका लागि संवैधानिक र अन्य कानूनले व्यवस्था गरे अनुसार आधारभूत शिक्षा सम्बन्धी कार्यक्रम व्यवस्थापन र सञ्चालनको अग्रभागको जिम्मेवारी यस पालिकाको । यस योजनामा उल्लिखित उद्देश्य, रणनीति तथा क्रियाकलापहरूका आधारमा लक्षित उपलब्धि तथा नतिजा प्राप्त गर्न पालिकाका प्रत्येक विद्यालयले आ-आफ्नो परिवेश अनुकूलको SIP निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नेछन् । योजना कार्यान्वयनका लागि पालिकाले आवश्यकतानुसार सम्बद्ध सबै पक्षको सहयोग परिचालन गर्नेछ ।

तालिका ४.८: प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					
			१	२	३	४	५	कैफियत
१	ECED देखि कक्षा ३ सम्ममा अध्ययनरत बालबालिकाको अपाङ्गताको प्रारम्भिक पहिचान (Disability Screening), जाँच र परीक्षणका लागि स्थानीय तह र विद्यालयलाई कार्यक्रम र बजेट अनुदान	विद्यार्थी	1339	1340	1403	1407	1424	
९	अपाङ्गता भएका विद्यार्थीका लागि गैर आवाशीय शैक्षिक सामग्री र प्रोत्साहन छात्रवृत्ति	विद्यार्थी	112	112	112	112	112	
१३	पालिकालाई विशेष शिक्षा र अन्तरगतका छात्रवास सुविधा, छात्रवृत्ति र तथ्यांक प्रमाणिकरणका लागि बजेट अनुदान	पटक	1	1	1	1	1	

४.५. आपतकालीन तथा संकटापन्न अवस्थामा शिक्षा र सुरक्षित विद्यालय

परिचय:

हरेक बालबालिकाहरूले सुरक्षित रूपमा विद्यालयमा पहुँच पाउने, सिक्न पाउने, विकास गर्न पाउने, संरक्षित हुन पाउने र सहभागी हुन पाउने उनीहरूको नैसर्गिक अधिकार हो । नेपालको संविधानमा नै कुनै पनि बालबालिकालाई घर, विद्यालय वा अन्य जुनसुकै स्थान र अवस्थामा शारीरिक, मानसिक वा अन्य कुनै किसिमको यातना दिन पाइने छैन भन्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ । बालबालिकाहरूले सबै भन्दा बढी समय बिताउने स्थान भनेको विद्यालय हो । विद्यालयमा बालबालिकाहरूका लागि सुरक्षित र भयरहित वातावरणमा सिकाइ क्रियाकलाप हुन जरुरी हुन्छ जहाँ बालबालिकाहरूले रमाएर सिक्ने वातावरण तयार हुनुआवश्यक छ ।

नेपाल सरकारले जुन सुकै आपतकालीन तथा संकटापन्न अवस्थामा पनि बालबालिकाहरूको शिक्षा प्राप्त गर्ने हक सुरक्षित गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गरेको छ। युद्ध, द्वन्द, महामारी तथा प्राकृतिक प्रकोपको

अवस्थामा पनि बालबालिकाको सिक्न पाउने अधिकारलाई संरक्षण गर्दै सिकाइलाई निरन्तरता दिने वैकल्पिक उपाय सहितको शैक्षिक कार्यक्रमलाई आपतकालीन तथा संकटापन्न अवस्थामा शिक्षा (Education in emergency and crisis) को रूपमा लिने गरिन्छ। यसको मूल उद्देश्य विभिन्न कारणले उत्पन्न संकटकालीन अवस्थामा बालबालिका लगायत शिक्षासँग सम्बद्ध व्यक्ति, परिवार तथा समुदायको जीवन रक्षा, प्रकोपबाट सिर्जित संकटको व्यवस्थापन, सामाजिक द्वन्द तथा हिंसा र दुरुपयोगबाट बालबालिकालाई सुरक्षित राख्नुका साथै समग्र शिक्षा क्षेत्रलाई निर्वाध रूपमा क्रियाशील हुने गरी शैक्षिक कार्यक्रमहरूको तयारी तथा सञ्चालन गर्नु हो। यस अवधारणा अन्तर्गत सम्भावित जोखिमको पूर्व तयारी (Preparedness), आपतकालीन अवस्थामा क्षति कम हुने गरी तत्कालको व्यवस्थापन (Response) गर्ने र आपतकाल पश्चात क्षतिको आपूरण (Recovery) गर्ने कार्यहरू समावेश गरिन्छ। आपतकालीन अवस्थामा शिक्षा अन्तर्गत मूलतः निम्नलिखित तीन अवस्थामा शिक्षाको प्रबन्ध गरिन्छ।

क) प्राकृतिक प्रकोप जोखिम न्यूनीकरण (DRR-Disaster risk reduction) : भूकम्प, बाढी पहिरो, हावाहुरी, हिमपात, हिमपहिरो, आगोलागी, चट्याङ, खडेरी, दुर्घटना, अति चिसो र तातो वातावरणमा सुरक्षा र सिकालाई निरन्तरता दिन।

ख) महामारी (Pandemic, epidemic): झाडा पखाला, कालाज्वर, हैजा, भाइरल ज्वरो, डेङ्गु, टाइफाइड, हेपाटाइटिस, बर्डफ्लू, एनफ्लूएन्जा, क्षयरोग, कुष्ठरोग, ठेउला, स्वाइन फ्लू, कोभिड लगायतका सुरूवा रोगहरूको अवस्थामा स्वास्थ्य सुरक्षा गर्न र सिकालाई निरन्तरता दिन।

ग) युद्ध, द्वन्द, विस्थापन, बसाइ सराई (War, conflict, displacement, migration): आन्तरिक तथा बाह्य युद्ध, द्वन्द, साम्प्रदायिक, धार्मिक, राजनीतिक द्वन्द, युद्ध, शोषण, दुराचार तथा अन्य कारणले नागरिकहरूको विस्थापन र बसाइ सराई, आन्तरिक र बाह्य स्थानान्तरणका कारण बालबालिकाले शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारलाई सुरक्षित राख्न।

४.५.१ वर्तमान अवस्था:

यस पालिका भित्र सञ्चालनमा रहेका विद्यालय र कलेजहरूमा देखिन सक्ने जोखिमका क्षेत्रहरू र हुन सक्ने आपत कालिन अवस्थाहरू प्रसस्तै रहेका छन्। ती मध्ये प्राकृतिक प्रकोप, दैनिक हुन सक्ने दुर्घटना, बसाइ सराई र हिंसा, आदि प्रमुख रहेका छन्। प्राकृतिक प्रकोप अन्तर्गत भूकम्प, आगोलागी, महामारी, बाढीपहिरो, चट्याङ, हावाहुरी, खडेरी, अति चिसो तथा प्रतिकूल वातावरण, हिमपात, हिमपहिरो आदिको पर्दछन्। हिंसा अन्तर्गत दुर्भबहार, भेदभाव, बेवास्ता, यौन शोषण, श्रम शोषण, शारीरिक तथा मानसिक दण्ड सजाय, बुलिङ आदि पर्दछन्। दैनिक हुन सक्ने घटना अन्तर्गत सडक दुर्घटना, विद्यालयमा हुने गैर संरचनागत जोखिम, कमजोर भौतिक पूर्वाधारबाट हुने दुर्घटना आदि पर्दछन्। बसाइ सराई अन्तर्गत आर्थिक-सामाजिक अवस्था, साम्प्रदायिक, धार्मिक, राजनीतिक, शोषण, दुराचार तथा अन्य कारणले नागरिकहरूको आन्तरिक तथा बाह्य स्थानान्तरणका कारण बालबालिकाहरूको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार कुण्ठित भएको सन्दर्भहरू पर्दछन्।

शिक्षा क्षेत्रसँग प्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्धित उल्लिखित सम्भावित संकटका बृहत्तर क्षेत्रहरूको व्यवस्थापनमा निम्नानुसारका विषयलाई केन्द्र विन्दुमा राख्नु पर्नेहुन्छ।

- क) **अधिकार (Right):** कतिपय अवस्थामा संकटले नागरिकको अधिकार कुण्ठित हुन पुग्छ। नागरिक तथा बालबालिकाको बाच्न पाउने, विकास गर्न पाउने, सहभागी हुन पाउने र हिंसा, शोषण तथा दुराचार आदिबाट सुरक्षित रहने जस्ता आधारभूत अधिकारलाई विपतको समयमा पनि कायम रहने सुनिश्चितता हुनु पर्दछ ।
- ख) **समावेशीकरण (Inclusiveness):** जोखिम वा संकटले समाजमा पछाडि परेका वर्ग, अपाङ्गता भएका बालबालिका, महिला तथा वृद्ध वृद्धालाई बढी प्रभावित गरेको हुन्छ र यस्तो अवस्थामा टाठा बाठाले बढी सुविधा लिएका हुन्छन् । तसर्थ विपतको समयमा कमजोर वर्गलाई विभेद रहित रूपमा सुविधा वा सहयोग पाउने सुनिश्चितता हुनु पर्दछ ।
- ग) **समता र न्याय (Equity and justice):** जोखिमले सामाजिक भिन्नता (social divide) बढाउने सम्भावनामा वृद्धि हुन सक्ने भएकाले एउटै स्वरूपको (blanket approach) योजनाले सबैलाई न्याय नगर्न सक्छ । त्यसैले समाजका सबै भन्दा कम सुविधा प्राप्त व्यक्तिले सबै भन्दा बढी फाइदा पाउने गरी सबैका लागि निष्पक्ष अवसरको समानताका आधारमा विपदको व्यवस्थापनमा समयमा सामाजिक न्यायको प्रत्याभूति हुनु पर्दछ ।
- घ) **पहुँच (Access):** विपदको समयमा बालबालिका लगायत समाजका पछाडि परेका नागरिकहरू खाद्यान्न, बास, औषधि उपचार, शिक्षण सिकाइ जस्ता आधारभूत आवश्यकताहरूको पहुँचबाट बञ्चित हुन सक्छन् । तसर्थ विपद या संकटकालीन समयमा ती आधारभूत आवश्यकतामा सबैको पहुँच हुने विषयलाई प्राथमिकता दिइनु पर्दछ ।
- ङ) **गुणस्तर र सुशासन (Quality and good governance):** जोखिम वा संकटको समयमा प्रवाह हुने सेवामा गुणस्तर सुनिश्चित गरिनुका साथै सुशासनका आधारभूत मान्यताहरू जस्तै कानून वा विधिमा आधारित (rule of law), उत्तरदायित्व (accountability), पारदर्शिता (transparency) र सहभागिता (participation) सुनिश्चित हुनु पर्दछ ।
- च) **सेवाको दक्षता (Efficiency of service):** सेवा प्रवाह जति चुस्त र प्रभावकारी हुन्छ त्यति नै संकटमा परेका व्यक्तिहरूको उद्धार तथा पुनर्स्थापन र स्वास्थ्य तथा शिक्षा जस्ता आधारभूत सेवा समयमा नै पाउँछन् । फलस्वरूप संकट वा विपदबाट हुने क्षति कम हुन जान्छ । मानवीय, वित्तीय एवम् भौतिक स्रोत साधनको मितव्ययी परिचालन गरी तत्काल धेरै सेवा प्रवाह गर्ने मान्यता यस अन्तर्गत पर्दछ ।

४.५.२ उद्देश्य:

योजनाको प्रस्तुत खण्डको समग्र उद्देश्य सम्भावित जोखिमको पूर्वानुमान गरी उक्त जोखिमबाट सुरक्षित हुनका लागि आवश्यक पूर्व तयारी गरी बालबालिका र विद्यालयलाई सबै प्रकारका हिंसा, विभेद, प्रकोप र महामारीजन्य जोखिमबाट सुरक्षित गरी सिकाइलाई निरन्तरता दिनु रहेको छ भने यसका विशिष्ट उद्देश्यहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् :

१. सङ्कटको सम्भावित जोखिम कम गर्न औपचारिक तथा अनौपचारिक शिक्षाको माध्यमबाट विद्यालयहरू सङ्ग समन्वय गरी पूर्व सावधानी र तयारीको वातावरण निर्माण गर्नु ।
२. सम्भावित सङ्कटको सामना गर्ने अर्थात् उत्थानशील प्रणालीका लागि भौतिक, मानवीय र आर्थिक स्रोतको तयारी गर्न आवश्यक सहयोग गर्नु ।

३. सङ्कटको प्रतिकार्यको लागि पालिका स्तरीय संयन्त्र बनाउनु ।
४. पालिका स्तरीय अल्पकालीन र दीर्घकालीन पुनर्स्थापन केन्द्रको विकास गर्नु ।
५. विद्यालयलाई शान्ती क्षेत्र र हिसामुक्तको रूपमा स्थापित गरी, बालबालिकाहरूले सुरक्षित र भएरहित वातावरणमा सिक्ने अवसरको वातावरण सृजना गर्नु ।

४.५.३ रणनीतिहरू:

उल्लिखित उद्देश्यहरू हासिल गर्न देहायका रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछ ।

१. पालिका स्तरीय शिक्षा क्षेत्रमा प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा प्रभाव पार्ने विपद वा संकटहरूको पूर्वानुमान तथा त्यसको मात्रा वा संकटासन्नता (vulnerability) को मूल्याङ्कन (assessment) तथा विश्लेषण गरिने छ ।
२. विद्यालयहरूलाई संकटासन्नताको मूल्याङ्कनका आधारमा पूर्वानुमान तथा प्रति कार्यको योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्न सहजिकरण गरिनेछ ।
३. विपद तथा संकटमा व्यवस्थापन सम्बन्धी तयार भएका सङ्घीय/प्रदेश स्तरीय मापदण्डको कार्यान्वयन गरिनेछ ।
४. यस पालिकाको शिक्षा नीतिमा सुरक्षित विद्यालयका विषयहरूलाई समावेश गर्न र सुरक्षित विद्यालय रणनीति तयार गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
५. पालिका र विद्यालय तहमा विपदको अवस्थामा शिक्षालाई निरन्तरता दिनका लागि आवश्यक उपकरण, औषधि, खाद्यान्न, पोशाक तथा अन्य राहत सामग्रीको प्रबन्ध गरिने छ ।
६. विद्यालयको पूर्वाधार निर्माण गर्दा हरेक प्रकारका जोखिम, दुर्घटना, प्रकोप र महामारीबाट सुरक्षित रहने गरी निर्माण गर्ने कार्यलाई उच्च प्राथमिकतामा राख्ने गरी व्यवस्था र अनुगमन गरिनेछ ।
७. विद्यालयहरूमा बालबालिकाहरूको लागि सुरक्षित र भयरहित वातावरणमा सिकाइ अवसर सिर्जना गर्नका लागि सरोकारवालाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरी सुरक्षित र संरक्षित रहेको सुनिश्चित गर्न आवश्यक सहयोग गरिनेछ ।
८. विद्यालयको वातावरण स्वच्छ, सफा, शान्त, सुरक्षित र हरियालीयुक्त बनाउन विद्यालयलाई वातावरण मैत्री हरित संस्थाको रूपमा विकास गर्न विद्यालयहरू सँग समन्वय गरिनेछ ।
९. विद्यालय हातामा खानेपानी, शौचालय, खेलमैदान, सरसफाइ किट, प्राथमिक उपचार बाकस जस्ता आपतकालीन सामग्री व्यवस्थापन गर्नका लागि स्थानीय सरकार एवम् विद्यालयहरूलाई सहयोग गरिनेछ ।
१०. विपदको पूर्वतयारी, प्रतिकार्य, जोखिम न्यूनीकरण र पुनर्लाभ सम्बन्धी कार्यक्रमलाई विद्यालय तथा शिक्षालयको वार्षिक कार्य तालिकामा राखी सुरक्षित विद्यालय सम्बन्धी अनुकरण र अभ्यासका क्रियाकलापहरू नियमित रूपमा सञ्चालन गर्न सहजीकरण गरिनेछ ।
११. सरकारी तथा गैरसरकारी संघ संस्थाको समन्वयमा शिक्षक तथा विद्यार्थीका लागि विपद् व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तन, वातावरण संरक्षण, स्वास्थ्य, पोषण तथा सरसफाइ सम्बन्धी आधारभूत ज्ञान, पूर्वतयारी र प्रतिकार्य सम्बन्धी व्यावहारिक तालिम तथा अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्न समन्वय तथा सहजिकरण गरिनेछ ।

१२. विद्यालयहरूलाई बालमैत्री, छात्रामैत्री, अपाङ्गतामैत्री र सुरक्षित, हिंसा रहित एवं भय रहित सिकाइ केन्द्रको रूपमा विकास गर्नका लागि सहयोग र सहकार्य गरिनेछ ।
१३. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूलाई आवश्यक स्रोत र साधनको व्यवस्था गरी विपद् व्यवस्थापन सिकाइ केन्द्रका रूपमा समेत विकास गरिनेछ ।
१४. विपद्का समयमा विद्यालय र शिक्षालय स्थानान्तरण गर्नका लागि स्थानीय तहको समन्वयमा सुरक्षित स्थानको पहिचान गरी खानेपानी, स्वास्थ्य, पोषण र स्याहारको उचित व्यवस्थापन सहित शिक्षण सिकाइका लागि उपयुक्त वातावरण निर्माण गर्ने गरिनेछ ।
१५. विद्यालय शान्ति क्षेत्र सम्बन्धी अवधारणालाई सार्थकता दिन राजनीतिक दल, पेसागत संघ संगठन तथा विद्यार्थी क्लबहरू र अन्य सामुदायिक क्षेत्र बिच समन्वय सहकार्य गर्दै यस प्रति सबैलाई जिम्मेवार बनाइने छ ।

४.५.४ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा:

क) प्रमुख उपलब्धि:

१. सम्भावित जोखिमको पूर्वानुमान गरी उक्त जोखिमबाट सुरक्षित हुनका लागि आवश्यक पूर्वतयारी गरी बालबालिका र विद्यालयलाई सबै प्रकारका हिंसा, विभेद प्रकोप र महामारीजन्य जोखिमबाट बनाउने ।
२. प्राकृतिक विपद् तथा महामारी लगायत विभिन्न आपतकालीन तथा संकटापन्न परिस्थितिमा पनि बालबालिकाको सुरक्षा सहित शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित हुने र असहज परिस्थितिमा विभिन्न वैकल्पिक माध्यमको प्रयोग गरी सिकाइलाई निरन्तरता दिईने ।
३. प्रत्येक स्थानीय तहले कोभिड-१९ र यस्तै प्रकार अन्य विपद्/ जोखिमहरूले विद्यालय शिक्षामा पारेको र पार्न सक्ने प्रभावहरूको पहिचान गरी कोभिड लगायत अन्य कुनै पनि संकट वा विपद्बाट सुरक्षित रही विपदलाई न्यूनीकरण गर्न सक्ने क्षमताको विकास गरिने ।

ख) प्रमुख नतिजाहरू:

यस योजनाको कार्यान्वयनबाट विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको प्रस्तुत अन्तर सम्बन्धित विषयवस्तुका निम्न मुख्य सूचक र तिनमा हाँसिल हुने नतिजाहरू तलको तालिकामा उल्लेख गरिएकोछ ।

तालिका ४.९: प्रमुख नतिजाहरू:

क्र. सं.	सूचकहरू	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८२/ ८३	२०८३/ ८४	२०८४/ ८५	२०८५/ ८६	२०८६/ ८७
१	संरक्षित विद्यालय सम्बन्धि नीति, रणनीति र न्युनतम मापदण्ड को कार्यान्वयन	१	१	१	१	१	१
२	पालिकाको शिक्षा नीति/योजनामा सुरक्षित विद्यालय र विद्यार्थी निरन्तर सिकाइको भैपरी शिक्षा योजना सम्बन्धि विषयलाई समावेश गर्ने	१	१	१	१	१	१
३	वृहतर विद्यालय सुरक्षा सम्बन्धि तालिम प्राप्त विद्यालयका प्र.अ./शिक्षक सङ्ख्या	३	१३	१३	१३	१३	१३

क्र. सं.	सूचकहरू	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८२/ ८३	२०८३/ ८४	२०८४/ ८५	२०८५/ ८६	२०८६/ ८७
४	सकारात्मक अनुशासन, सामाजिक संवेगात्मक सिकाइ, दण्ड रहित शिक्षण, लैंगिक तथा सामाजिक समावेशीकरण विषयको तालिम प्याकेजको निर्माण र सोमा तालिम प्राप्त शिक्षक सङ्ख्या	५१	५१	५१	५१	५१	५१
५	विपद्का समयमा विद्यालय स्थानान्तरण गर्नका लागि सुरक्षित स्थानको पहिचान	५१	५१	५१	५१	५१	५१
६	हरित तथा वातावरण पर्यावरण मैत्री, बालमैत्री, लैङ्गिकमैत्री एवं अपाङ्गतामैत्री विद्यालयको विकास	५१	५१	५१	५१	५१	५१
७	पालिका तहमा विपदले पार्ने प्रभाव न्यूनीकरण गर्न विद्यालय तथा समुदायमा मनोसामाजिक परामर्श सेवा प्रदान गर्ने सक्ने जनशक्तिको विकास	५१	५१	५१	५१	५१	५१
८	सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाको सहकार्यमा विपद् व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तन, वातावरण संरक्षण, स्वास्थ्य, पोषण, सुरक्षित, हिंसारहित एवं भयरहित सिकाइ तथा सरसफाई सम्बन्धी आधारभूत ज्ञान, पूर्व तयारी र प्रतिकार्य सम्बन्धी व्यावहारिक तालिम प्राप्त शिक्षक	५१	५१	५१	५१	५१	५१
९	सबै विद्यालयमा विपदको अवस्थामा शिक्षालाई निरन्तरता दिनका लागि आवश्यक पर्ने उपकरण, औषधि, खाद्यान्न, पोशाक, खानेपानी, शौचालय, खेलमैदान, सरसफाई किट, प्राथमिक उपचार बाकस तथा अन्य राहत सामग्रीको प्रबन्ध गर्ने।	५१	५१	५१	५१	५१	५१
१०	विद्यालयहरूमा स्वास्थ्य सुविधा सहितको स्वास्थ्य शिक्षा तथा स्वास्थ्य स्वयमसेवक / कार्यकर्ताको व्यवस्था	५१	५१	५१	५१	५१	५१

योजनाको १० वर्ष मध्ये बजेट तथा स्रोतको व्यवस्था सहितको माथि उल्लेखित ५ वर्षको नतिजाहरूको प्राप्तिको अवस्थाहरू निम्नानुसार हुनेछन्:

१. सामान्य अवस्था र आपतकालीन तथा संकटपूर्ण परिस्थितिमा पनि बालबालिकाको सुरक्षा सहित शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित हुने ।
२. विद्यालय तथा समग्र शिक्षा प्रणालीमा प्राकृतिक प्रकोप व्यवस्थापनका लागि पूर्वतयारी, प्रतिकार्य तथा पुनर्उत्थानको योजना तथा क्षमता विकास हुने ।
३. आवश्यक भौतिक, मानवीय र आर्थिक स्रोतको व्यवस्थापन सहित विद्यालय तथा शिक्षा प्रणाली उत्थानशील (**Resilient**) हुने।
४. महामारीको समयमा स्वास्थ्य उपचारसहित शिक्षाको व्यवस्थापन र सेवाप्रवाह/ सिकाइको निरन्तरता हुने ।
५. सामाजिक द्वन्द, हिंशा, बसाइ सराइको अवस्थामा पनि आधारभूत आवश्यकताको पूर्ति सहित सिकाइको निरन्तरता हुने ।
६. विद्यालयमा शिक्षक र विद्यार्थीहरू सुरक्षित र भय रहित वातावरणमा रमाई सिकने सिकाउने वातावरणको सिर्जना हुने।

४.५.५ प्रमुख क्रियाकलापहरू र लक्ष्यः

उल्लिखित रणनीतिहरू अडिगकार गरी यस प्रदेशको शिक्षा क्षेत्रको योजनाले विद्यालय शिक्षा क्षेत्रमा आपतकालीन तथा संकटापन्न अवस्थामा शिक्षा र सुरक्षित विद्यालयसँग सम्बन्धी अपेक्षा गरेका उपलब्धि हासिल र उद्देश्य पुरा गर्नका लागि समग्र प्रणालीमा आपतकालीन तथा संकटापन्न अवस्थामा शिक्षा र सुरक्षित विद्यालय मैत्री बनाई त्यसको उपयोग र सुविधा समता र समावेशी हिसाबले प्राप्त गर्ने वातावरण सृजना गर्ने गरी यस विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित भौतिक लक्ष्यहरू तय गरिएको छ । तलको तालिकामा योजना अवधिको पहिलो ५ वर्षमा सन्चालन गरिने कार्यक्रमहरू र तिनको भौतिक लक्ष्यहरू उल्लेख गरिएको छ । यस विषय क्षेत्रको कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट सबै प्रकार र तहका विद्यालयहरूमा तोकिएका आधारभूत मापदण्ड पूरा भई शिक्षामा सबै बालबालिकाको आधुनिक र गुणस्तरीय सिकाई हासिल गर्न पाउने अधिकार सुनिश्चित हुनेछ । यस प्रयोजनका लागि संवैधानिक र अन्य कानूनले व्यवस्था गरे अनुसार विद्यालय शिक्षा सम्बन्धी कार्यक्रम व्यवस्थापन र सञ्चालनको अग्रभागको जिम्मेवारी पालिकाको हुनेछ र उल्लिखित उद्देश्य, रणनीति तथा क्रियाकलापहरूका आधारमा लक्षित उपलब्धि तथा नतिजा प्राप्त गर्न प्रत्येक विद्यालयले आ-आफ्नो परिवेश अनुकूलको SIP निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नेछन् । योजना कार्यान्वयनका लागि पालिकाले सम्बद्ध सबै पक्षको सहयोग परिचालन गर्नेछ ।

तालिका ४.१०: प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यः

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					
			१	२	३	४	५	कैफियत
१	ECED कक्षाहरूमा न्यूनतम मापदण्डको सुनिश्चित गर्न ECED बाल मैत्री WASH सुविधाको व्यवस्था	बा.वि.कक्षा / केन्द्र	7.8	9.4	9.4	9.4	9.4	ECED
२	प्रारम्भिक विकासका बालबालिकाको समग्र विकास र सिकाईका लागि पूर्व-बाल्यावस्थाको सिकाईका मापदण्डहरूको कार्यान्वयन	पटक	1	1	1	1	1	ECED
३	पालिका तहको स्वास्थ्य केन्द्रहरूसँगको समन्वयमा विद्यालय स्वास्थ्य कार्यक्रम सन्चालन अनुदान	विद्यार्थी	3518	3572	3459	3488	3580	Basic
४	द्वन्द्वपिडितका छोराछोरीका लागि छात्रवृत्ति	पालिका	0	0	0	0	0	Basic
५	कक्षा ६-८ का छात्राहरूलाई Sanitary Pad वितरण बापतको बजेट अनुदान	विद्यार्थी	488	488	488	488	488	Basic
६	ReAL Plan कार्यान्वयन सहजीकरण तथा विपदको समयमा सिकाइ निरन्तरताका लागि कार्यक्रम	पालिका	0	0	0	0	0	Basic
७	कक्षा ९-१२ का छात्राहरूलाई Sanitary Pad वितरण बापतको बजेट अनुदान	विद्यार्थी	505	505	505	505	505	Secondary
८	विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकालाई विद्यालयमा भर्ना र सिकाई निरन्तरताका लागि अनुदान	पालिका	1	1	50	30	30	ALL
९	भूकम्प प्रभावित ४७ जिल्ला बाहेकका स्थानीय	विद्यालय	0	0	3	3	5	Physical

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					
			१	२	३	४	५	कैफियत
	तहको साझेदारीमा भवन निर्माण अनुदान: स्थानीय तहबाट छनौट भएका विद्यालयहरूमा WASH सुविधा र फर्निचर सहितको ४ कोठे ब्लकका विद्यालय निर्माण गर्न बजेट अनुदान							
१०	विपद् जोखिम व्यवस्थापन र Resilience लचिलोपन सम्बन्धी बृहत योजनाको कार्यान्वयन गर्ने	पालिका	१	१	१	१	१	

४.६ :शिक्षामा सूचना प्रविधि:

परिचय:

सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको कुशल र प्रभावकारी प्रयोगले सिकाइ सुधार गर्न, सिकाइलाई सान्दर्भिक बनाउन, सिकाइ प्रति विद्यार्थीलाई अभिप्रेरित गर्न र शैक्षिक व्यवस्थापन सुधार गरी सुशासन कायम गर्न सहयोग पुग्दछ। शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास तथा प्रयोगले सबै विद्यार्थीका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको आधारभूत पहुँच पुऱ्याई डिजिटल भिन्नता कम गर्ने, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइको साधनका रूपमा प्रयोग गरी सिकाइ सुधार गर्ने, सबैका लागि शिक्षामा समता मूलक पहुँच पुऱ्याउने र शिक्षाको व्यवस्थापकीय तथा शासकीय पद्धतिलाई कुशल र प्रभावकारी बनाई सुशासनको प्रत्याभूतिका लागि सहयोग पुऱ्याउँदछ। शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी गुरु योजना २०१३ ले पहिचान गरेका चार ओटा प्राथमिकताका क्षेत्रहरूमा सूचना तथा सञ्चारका लागि संरचना (कनेक्टिभिटी, सामग्री, आँकडा) तयार गर्ने; मानवीय स्रोत विकास गर्ने; डिजिटल सामग्री विकास गर्ने र शैक्षिक पद्धति तथा व्यवस्थापन सुधार गर्ने रहेका थिए । यी चार ओटा क्षेत्रमा गुरु योजनाले रणनीति, क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू निर्धारण गरेको थियो। यी क्षेत्रहरू हालको परिस्थितिमा पनि सान्दर्भिक रहेकोले तदनुकूल रणनीति, क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू अध्यावधिक तथा परिमार्जन गरी यस योजनामा समावेश गरिएकोछ। कोभिड-१९ को महामारीले शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोगको आवश्यकतालाई थप पुष्टि गरेको छ । विभिन्न प्रकारका विपत्त तथा महामारीमा पनि शिक्षण सिकाइलाई निरन्तरता दिने कार्यमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिले महत्त्वपूर्ण सहयोग गर्न सक्दछ । यस सन्दर्भमा विद्यमान क्षमताका आधारमा अनलाइन तथा अफलाइन लगायतका भर्चुअल माध्यम प्रयोग गरी सिकाइलाई निरन्तरता दिन खोजिए पनि पर्याप्त क्षमता तथा संरचनाको अभावले सबैलाई समेट्न सकिएको छैन। यस्तो अवस्थामा सबैका लागि सहज पहुँच पुग्ने गरी शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास गर्नु आवश्यक भएकोछ ।

४.६.१ वर्तमान अवस्था:

विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास र प्रयोगको विश्लेषण गर्दा नेपाल सरकारले बोर्ड बैक नीति, २०७१ ल्याई विद्यालय लगायतमा कनेक्टिभिटी र सुरक्षाको विषयमा नीतिगत स्पष्टता

प्रदान गरेको छ । त्यसैगरी नेपालको सूचना तथा सञ्चार प्रविधि नीति २०७२ ले सूचना तथा सञ्चारका संरचनामा पहुँच पुऱ्याउने विषयमा नीति निर्धारण गरेको छ भने शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी गुरु योजना कार्यान्वयन गर्ने लगायतका नीतिहरू उल्लेख गरेको छ । डिजिटल नेपालको कार्यढाँचा, २०७६ ले विद्यालय तथा क्याम्पसहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि शिक्षा, जियोप्यासियल र जिआइएस (Geospatial/GIS) शिक्षा प्रदान गर्ने र शिक्षा क्षेत्रको सूचना तथा सञ्चार प्रविधि शिक्षा सम्बन्धी क्षमता विकास गर्ने र सबैका लागि सूचना प्रविधि सम्बन्धी साक्षरता प्रदान गर्ने उल्लेख गरेको छ ।

नेपाल सरकारले २०७६ सालमा स्वीकृत गरेको राष्ट्रिय शिक्षा नीति र विज्ञान तथा प्रविधि प्रवर्धन नीतिमा पनि शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग सम्बन्धी नीतिहरू उल्लेख गरिएको छ उक्त शिक्षा नीतिमा सबै विद्यालय तथा शिक्षण संस्थाहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी संरचना तयार गर्ने, कनेक्टिभिटी सम्बन्धी तालिम, शिक्षण सिकाइ तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्नका लागि आवश्यक सामग्रीको व्यवस्थापन र जनशक्ति संरचना तयार पार्ने जस्ता विषय उल्लेख गरिएको छ ।

शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी गुरु योजना, २०१३-२०१७ ले दश हजार विद्यालयमा शिक्षण सिकाइका लागि इन्टरनेट कनेक्टिभिटी सहित सूचना प्रविधिका संरचनाको विकास तथा प्रयोग गर्ने शिक्षक तथा शिक्षा क्षेत्रको अन्य जनशक्तिका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने, सबै स्रोत केन्द्रहरूमा डिजिटल डाटा केन्द्र स्थापना गर्ने, निरन्तर सिकाइको प्रबन्ध गर्ने, सूचना प्रविधि विषयलाई पाठ्यक्रममा समावेश गर्ने, अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्री तयार गर्ने, सबै स्रोत केन्द्रहरूमा डिजिटल सामग्री आदान प्रदान गर्ने प्लेटफर्म बनाउने, निरन्तर सिकाइको प्रबन्ध गर्ने सूचना प्रविधि विषयवस्तु पाठ्यक्रममा समावेश गर्ने, शैक्षिक सूचना तथा व्यवस्थापन प्रणालीलाई डिजिटलाइज गर्ने, शैक्षिक सूचना तथा व्यवस्थापन प्रणालीलाई डिजिटलाइज गर्ने स्रोत केन्द्रलाई सूचना प्रविधिको केन्द्रका रूपमा विकास गर्ने लगायतका कार्यक्रमहरू निर्धारण गरिएका थिए । उक्त गुरु योजनामा कार्यक्रम सञ्चालनका लागि आवश्यक रणनीति तथा लक्ष्यहरू पनि निर्धारण गरिएको थियो ।

उल्लेखित आधार भूमि रही विगतमा विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाको कार्यान्वयनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी समावेश गरिएका प्रमुख क्रियाकलापहरूमा सिकाइमा सूचना प्रविधिको प्रयोगका लागि आवश्यक सामग्री विद्यालयलाई उपलब्ध गराउने, विज्ञान, गणित र अङ्ग्रेजी विषयमा विद्युतीय सामग्री निर्माण गर्ने, पूर्वाधार विकास र शिक्षण सिकाइ सामग्री प्रदान गर्ने, नमुना विद्यालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सिकाइ केन्द्र स्थापना गर्ने, एकीकृत लेखा सफ्टवेयर (CGAS) कार्यान्वयन गर्ने र एकीकृत शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (IEMIS) विकास गरी कार्यान्वयनमा रहेका छन् । विद्यालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको संरचना विकासमा वार्षिक रूपमा लगानी गरिएको हुँदा धेरैजसो माध्यमिक विद्यालयहरूमा कम्प्युटर लगायतका सामग्री उपलब्ध गराउने र इन्टरनेट कनेक्टिभिटीका काम सम्पन्न भै कार्यान्वयनमा छन् ।

विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम अन्तर्गत पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले कक्षा ६, ७ र ८ का लागि गणित, विज्ञान र अङ्ग्रेजी विषयमा केही डिजिटल सामग्री तयार गरेको छ । त्यसैगरी केही निजी क्षेत्रका संस्थाहरूबाट पनि विभिन्न विषयमा केही डिजिटल सामग्री तयार गर्ने कार्य भइरहेको छ ।

संशोधित पाठ्यक्रम अनुसार कक्षा ११ र कक्षा १२ मा कम्प्युटर शिक्षालाई समेत समावेश गरी जीवनोपयोगी शिक्षा विषयलाई अनिवार्य गरिएको छ । दृष्टि विहीनका लागि पनि केही पाठ्यपुस्तकहरू डिजिटलाइज गर्ने कार्य भएको छ । कोविड १९ को महामारीको समयमा यस्ता डिजिटल सामग्रीलाई बेग्लै वेब पोर्टल बनाई सबैको पहुँच हुने गरी राखिएको छ । स्मार्ट फोन भएका विद्यार्थी र अभिभावकहरूले विभिन्न एप्सहरूको प्रयोग गर्दै डिजिटल दुनियाँमा प्रवेश गरेको अवस्था छ । उनीहरूमा भएको यो साधन क्षमता र चासोलाई सकारात्मक किसिमले स्वीकार गर्दै शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापसँग यसलाई जोड्नु जरूरी देखिन्छ । यसका अतिरिक्त डिजिटल डिभाइसहरूको प्रयोगलाई व्यवस्थित गर्नका लागि साइबर सम्बन्धी कानूनहरू समेत बनाइ लागू गरेको अवस्था छ ।

यस पालिकाको हकमा राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रतिवेदन अनुसार ७ वटै वडाका विद्यालयमा बिजुली बत्तिको सुविधा छ भने ७ वटा वडाका विद्यालयमा इन्टरनेटको सुविधा छ । पालिका भित्रका सबै क्रियाकलापहरूलाई प्रदर्शी र उत्तरदायी बनाउन विद्युतिय सुशासन प्रणाली अबलम्बन गरिएको छ । बजार अनुगमनर सबै क्रियाकलापहरूलाई पालिकाको Web-site मा राखी सार्वजनिक गर्ने गरिएकोछ । यसै गरी, CEHRD बाट प्रकाशित २०८०/८१ को Flash Report अनुसार यस पालिकाका ५१ वटा सामुदायिक विद्यालय मध्ये ३० वटा विद्यालयमा विद्युत र कम्प्युटरको उपलब्धता छ भने १९ वटा विद्यालयमा Internet को सुविधा छ ।

४.६.२ उद्देश्य:

यस योजनाको अन्तर सम्बन्धित खण्डको समग्र उद्देश्य विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास र विस्तार गरी विद्यार्थी सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय, सान्दर्भिक र विद्यार्थी/सिकारु मैत्री बनाउन सहयोग पुऱ्याउनुका साथै शैक्षिक व्यवस्थापनमा सुधार ल्याई सुशासनको प्रवर्धन गर्नु रहेको छ । यस सम्बन्धी विशिष्ट उद्देश्यहरू निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

१. सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउन सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग विस्तार गर्नु ।
२. डिजिटल डिभाइड कम गर्दै विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू लगायत सबैमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित शिक्षामा पहुँच पुरयाउनु ।
३. शिक्षा सम्बन्धी विभिन्न सेवामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगलाई सहज, छिटो छरितो र सस्तो बनाउनु ।
४. शिक्षाको समग्र व्यवस्थापनलाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी प्रभावकारी, कार्यकुशल, पारदर्शी र समतामूलक बनाउनु ।

४.६.३ रणनीतिहरू:

उल्लिखित उद्देश्यहरू पूरा गर्नका लागि देहायका रणनीतिहरू अबलम्बन गरिनेछ ।

१. सबै शिक्षण संस्थाहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका आधारभूत संरचना तथा उपकरणको प्रबन्ध गरिनेछ ।

२. संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गरी पालिका स्तरमा एकीकृत शैक्षिक सूचना तथा संचार प्रविधि केन्द्रको विकास गरिनेछ ।
३. आइसीटीमा अफिस प्रोग्राम जस्तै विद्यालय प्रोग्राम एवम् शिक्षा प्रोग्रामको विकास गरी प्रयोगमा ल्याइने छ ।
४. सबै शिक्षकहरूको क्षमता विकास गर्ने क्रममा शिक्षक पेसामा प्रवेशका लागि आधारभूत सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धीको सिपलाई अनिवार्य गरिनेछ ।
५. विभिन्न कक्षा र विषयका लागि अन्तर क्रियात्मक डिजिटल सामग्री विकास गरिनेछ ।
६. सबै पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको डिजिटलप्रति सहजै उपलब्ध हुने व्यवस्था मिलाइने छ ।
७. विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएकाहरूका लागि उपयोगी हुने गरी डिजिटल सामग्री विकासगरिनेछ ।
८. शिक्षक सहायता र पृष्ठपोषण प्रणालीमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरिनेछ ।
९. विश्वव्यापी रूपमा उपलब्ध शैक्षिक स्रोत सामग्रीहरूमा सुविधा विस्तार मार्फत विद्यालय एवम् विद्यार्थीहरूको पहुँचमा विस्तार गरिनेछ ।
१०. आधारभूत पूर्वाधार सुनिश्चित गर्न तीन ओटै सरकारहरूको आपसी समन्वय र सहकार्यमा एकीकृत कार्यक्रम र बजेटको व्यवस्था गर्नुका साथै सम्बन्धित निकायहरू बीचमा समन्वय र सहकार्य गर्नेका लागि नियमित रूपमा स्रोत र साधनको उपलब्ध गराइनेछ ।
११. IEMIS लाई थप व्यवस्थित गरी विद्यालयले जुन सुकै समयमा पनि आवश्यकता अनुसार आफ्ना सूचनालाई अपलोड अर्थात् प्रविष्टि गर्न सक्ने व्यवस्थाक लागि CEHRD सँग समन्वय गरी तथ्याँक/सूचनालाई सरोकारवालाले प्रयोग गर्न सक्ने गरी सूचना संयन्त्रको विकास गरिनेछ ।
१२. हाल पालिकामा सञ्चालनमा रहेका सामुदायिक अध्ययन केन्द्रहरूलाई Digital Learning Centre को रूपमा विकास गरी साक्षरतासंग व्यावसायिक सिप विकास र अन्य क्रियाकलाप सञ्चालन गरी अनौपचारिक तथा निरन्तर शिक्षालाई निरन्तरता दिन टेवा पुर्याइनेछ ।
१३. सामुदायिक सिकाइ केन्द्र र सामुदायिक पुस्तकालयहरू एकीकृत गरी सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी सेवालाई सहज र प्रभावकारी बनाइनेछ ।
१४. विभिन्न तहका सरकार र इन्टरनेट प्रदायक संस्थाहरू विच समन्वय र सहकार्यमा वृद्धि गरिनेछ
१५. घर परिवार र समुदायलाई प्रविधि मैत्री हुनका लागि विद्यालय र शिक्षाका विभिन्न निकायहरू मार्फत सक्रिय र जिम्मेवार हुन प्रोत्साहित गरिनेछ ।
१६. विद्यालयमा आइसीटिका क्षेत्रमा सीप र क्षमता भएका जनशक्तिलाई प्रोत्साहित गर्नका लागि आवश्यक साधन स्रोत र संयन्त्रको व्यवस्था गरिनेछ ।
१७. शिक्षकहरूमा सूचना र प्रविधिको प्रयोग सम्बन्धी दक्षता अभिवृद्धिका लागि प्रविधि मैत्री शिक्षक समाज र शिक्षक महासंघ जस्ता शिक्षकका पेशागत संस्थाहरूलाई अवसर उपलब्ध गराइ जिम्मेवार बनाइनेछ ।
१८. सूचना र सञ्चारको दुरुपयोगको न्यूनीकरण र साइबर अपराधहरूलाई नियन्त्रण गर्नका लागि जनचेतनाको अभिवृद्धि लगायत कानूनको कार्यान्वयन जस्ता विषयलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।

१९. सूचना र सञ्चारको क्षेत्रमा आवश्यक प्रविधि र साधनको प्रयोगलाई सबैको निम्ति सहज बनाउँदै पालिकालाई डिजीटल पालोकाको रूपमा विकास गर्दै लगिनेछ ।

४.६.४ प्रमुख उपलब्धि र नतिजाहरू:

क) प्रमुख उपलब्धि:

१. विद्यालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तार भई सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय, सान्दर्भिक र सिकाई मैत्री बनाउन सहयोग पुग्नाका साथै शैक्षिक व्यवस्थापनमा सुधार आई सुशासनको प्रवर्धनहुने ।

२. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका स्रोत/साधनहरूको न्यूनतम आधार शिला विस्तारको भई विद्यालयहरू प्रविधिमा आधारित शिक्षण सिकाइ सञ्चालन गर्न सक्षम हुने र शिक्षक तथा विद्यार्थीहरूबाट प्रविधिको अधिकतम प्रयोग भई शिक्षण सिकाइमा सुधार हुने ।

३. शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको पहुँच तथा प्रयोगमा वृद्धि भई शैक्षिक योजना, व्यवस्थापन तथा सुशासनमा सुधार हुने ।

ख) प्रमुख नतिजाहरू:

योजनाको कार्यान्वयनबाट यस पालिकाको सबै विद्यालयहरूमा सूचना र सञ्चार प्रविधिको विस्तार र प्रयोगले समग्र शिक्षा क्षेत्रको सुधार हुने छ । यस विषय क्षेत्रको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट निम्न मुख्य सूचक र तिनमा हाँसिल हुने नतिजाहरू प्राप्ति गर्ने अपेक्षा राखिएको छ । यस विषयक्षेत्र त्रसँग सम्बन्धित सूचकहरू र तिनको नतिजालाई तलको तालिका ४.११ मा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका ४.११: प्रमुख नतिजाहरू

क्रसं	सूचकहरू	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८२/ ८३	२०८३/ ८४	२०८४/ ८५	२०८५/ ८६	२०८६/ ८७
१	आधारभूत र माध्यमिक तहका शिक्षकहरू मध्ये विद्यार्थीहरूको सिकाई अभिवृद्धिका लागि ICT मा आधारित Online/Offline १ महिने तालिम पुरा गर्ने शिक्षकसङ्ख्या	8	11	11	15	20	61
२	आधारभूत तहका शिक्षकहरू मध्ये मागमा आधारित Online /Offline छोटो अवधि र पुनर्ताजी तालिम पुरा गर्ने शिक्षक सङ्ख्या	18	22	22	27	33	72
३	ICT सम्बन्धी पूर्वधार र आवश्यक सामग्री सहितका विद्यालय सङ्ख्या	17	18	18	19	21	26
४	Broadband internet connection को सुविधा प्राप्त भएका विद्यालय सङ्ख्या	6	7	7	8	8	13
५	कक्षा कोठा शिक्षण सिकाई कार्यक्रममा निरन्तररूपले Learning Portal (सिकाई चौतारी) प्रयोग गर्ने विद्यालय सङ्ख्या	11	14	14	17	21	51
६	सामुदायिक विद्यालय मध्ये School Report Cards प्रयोग गरी सामाजिक परीक्षण सम्पन्न गर्ने विद्यालय	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

क्रसं	सूचकहरू	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८२/ ८३	२०८३/ ८४	२०८४/ ८५	२०८५/ ८६	२०८६/ ८७
	प्रतिशत						
७	सामुदायिक विद्यालय मध्ये School Accounting System (SAS) प्रयोग गरी आर्थिक विवरण व्यवस्थापन गर्ने विद्यालय सङ्ख्या	३	४	४	४	५	११
८	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूलाई डिजिटल लर्निङ सेण्टरको रूपमा विकास गर्ने ।	३	३	३	४	४	७
९	विभिन्न कक्षाका लागि अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्री विकास गर्ने ।	०	०	१	१	१	१
१०	परिवार र समुदायलाई प्रविधि मैत्री बनाउनका लागि सचेतना मूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	०	०	१	१	१	१
११	केन्द्रिय Data center मा रहेका शिक्षा र अन्य सूचनाहरू प्राप्त हुने गरी पालिकाका कर्मचारीको क्षमता विकास	०	०	१	१	०	१

योजनाको १० वर्ष मध्ये बजेट तथा स्रोतको व्यवस्था सहितको माथि उल्लेखित ५ वर्षको नतिजाहरूको प्राप्तिको अवस्थाहरू निम्नानुसार हुनेछन् ।

१. शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोगका लागि पालिका डाटा सेन्टर तथा डिजिटल ल्याब स्थापना भई सञ्चालन हुने ।
२. सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पूर्वाधार विकास भई सबैको पहुँच पुग्ने ।
३. विभिन्न कक्षा र विषयका लागि अन्तर क्रियात्मक डिजिटल सामग्री विकास भई ती सामग्रीमा विद्यार्थीको सहज पहुँच हुने ।
४. सबै सामुदायिक विद्यालयहरू र विद्यार्थीहरूमा सूचना र सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी आधारभूत सुविधामा पहुँच पुग्ने ।
५. सबै माध्यमिक विद्यालयहरूले सिकाइ तथा व्यवस्थापकीय कार्यमा सूचना र सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरेका हुने ।
६. सूचना प्रविधिमा आधारित शिक्षक सहायता प्रणालीको विकास तथा सञ्चालन हुनुका साथै विद्यालयका हरेक शिक्षकमा प्रविधि सम्बन्धी न्यूनतम क्षमता र सिपको विकास हुने ।
७. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा सूचना प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार हुने ।
८. सूचना प्रविधिमा आधारित एकीकृत शैक्षिक सूचना तथा व्यवस्थापन प्रणाली सुधार भई सुदृढ हुने ।
९. प्रविधिको प्रयोगले विद्यालयदेखि पालिकासम्मको व्यवस्थापन र सुशासनमा सुधार आउने ।
१०. अनुगमन, मूल्याङ्कन र प्रतिवेदन प्रणालीमा सुधार भई लागत, जनशक्ति र समयको बचत हुने ।
११. सूचना र प्रविधिको सही किसिमले प्रयोग गर्न लागि निर्माण गरिएका नियम कानून र आचार संहिताको सवैबाट पालना भएको हुने ।

४.६.५ प्रमुख क्रियाकलापहरू र लक्ष्यः

उल्लिखित रणनीतिहरू अङ्गीकार गरी यस पालिकाको शिक्षा क्षेत्रको योजनाले विद्यालय शिक्षा क्षेत्रमा अपेक्षा गरेका उपलब्धि हासिल गरी उद्देश्य पुरा गर्नका लागि समग्र प्रणालीलाई सूचना र

प्रविधि मैत्री बनाई त्यसको उपयोग र सुविधा समता र समावेशी हिसाबले प्राप्त गर्ने वातावरण सृजना गर्ने गरी यस विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित भौतिक लक्ष्यहरू तय गरिएको छ । तलको तालिकामा योजना अवधिको पहिलो ५ वर्षमा सन्चालन गरिने कार्यक्रमहरू र तिनको भौतिक लक्ष्यहरू उल्लेख गरिएको छ । यस विषय क्षेत्रको कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट सबै प्रकार र तहका विद्यालयहरूमा तोकिएका आधारभूत मापदण्ड पूरा भई शिक्षामा सबै बालबालिकाको आधुनिक र गुणस्तरीय सिकाई हासिल गर्न पाउने अधिकार सुनिश्चित हुनेछ । यस प्रयोजनका लागि संवैधानिक र अन्य कानूनले व्यवस्था गरे अनुसार आधारभूत शिक्षा सम्बन्धी कार्यक्रम व्यवस्थापन र सञ्चालनको अग्रभागको जिम्मेवारी यस पालिकाको हुनेछ । यस योजनामा उल्लिखित उद्देश्य, रणनीति तथा क्रियाकलापहरूका आधारमा लक्षित उपलब्धि तथा नतिजा प्राप्त गर्न प्रत्येक विद्यालयले आ-आफ्नो परिवेश अनुकूलको SIP निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नेछन् । योजना कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहले आवश्यकतानुसार सम्बद्ध सबै पक्षको सहयोग परिचालन गर्नेछ ।

तालिका ४.१२: प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					
			१	२	३	४	५	कैफियत
१	ECED कक्षाहरूका सिकाई सामग्री र विद्युतीय सिकाई सामग्रीका लागि बजेट अनुदान	कक्षा/ केन्द्र	56	56	56	56	56	ECED
२	सामुदायिक आधारभूत तह (कक्षा १-५) विद्यालयहरूका विद्यार्थीका लागि शिक्षण सिकाई सामग्री, डिजिटल सिकाई सामग्री र Book corner व्यवस्थापन/सन्चालन अनुदान	विद्यार्थी	1381	1382	1356	1362	1382	Basic
३	सामुदायिक आधारभूत तह (कक्षा ६-८) विद्यालयहरूका विद्यार्थीका लागि शिक्षण सिकाई सामग्री, डिजिटल सिकाई सामग्री र Book corner व्यवस्थापन/सन्चालन अनुदान	विद्यार्थी	892	915	823	806	771	Basic
४	आधारभूत विद्यालय (कक्षा १-८) का लागि सामाजिक परीक्षण, आर्थिक लेखा परिक्षण, विद्यार्थी परिचय-पत्र व्यवस्थापन, EMIS व्यवस्थापन बुलेटिन प्रकाशन लगायतका क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि एकमुष्ट अनुदान	विद्यार्थी	39	39	39	39	39	Basic
५	विद्यालयहरूमा Internet जडान, व्यवस्थापन र सन्चालन बापतको बजेट अनुदान	विद्यार्थी	39	39	39	39	39	Basic
६	आधारभूत तहको अन्तिम परीक्षा (कक्षा ८) व्यवस्थापन र सञ्चालन बापत स्थानीय तहलाई बजेट अनुदान	विद्यार्थी	319	338	305	319	252	Basic
७	आधारभूत तथा माध्यमिक विद्यालयका IT स्रोत शिक्षकका लागि सुचना प्रविधि सम्बन्धी ५ दिने क्षमता विकास तालिम	शिक्षक	25	25	25	25	25	Basic
८	एकीकृत पाठ्यक्रम सम्बन्धी कष्टमाइज तालिम (अनलाईन समेत)	शिक्षक	51	51	51	51	51	Basic
९	स्थानीय तहको साझेदारीमा भौतिक निर्माण सर्वेक्षण तथा नक्शांकन	विद्यालय	0	0	51	51	0	Basic
१०	सबैप्रकार र तहका विद्यालय नक्शांकन भौतिक सर्वेक्षण, समायोजन र पुनरवितरण साथै IEMIS अद्यावधिक समेत कार्यक्रम सन्चालन	विद्यालय	0	0	51	26	25	Secondary
११	सामुदायिक माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) विद्यालयहरूका विद्यार्थीका लागि शिक्षण सिकाई सामग्री र डिजिटल सिकाई	विद्यार्थी	517	543	504	501	550	Secondary

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					
			१	२	३	४	५	कैफियत
	सामग्री व्यवस्थापन /सन्चालन अनुदान							
१२	सामुदायिक माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) विद्यालयहरूका विद्यार्थीका लागि शिक्षण सिकाई सामग्री र डिजिटल सिकाई सामग्री व्यवस्थापन/सन्चालन अनुदान	विद्यार्थी	230	218	245	270	310	Secondary
१३	माध्यमिक विद्यालय (कक्षा १-१२) का लागि सामाजिक परीक्षण, आर्थिक लेखा परिक्षण, विद्यार्थी परिचय-पत्र व्यवस्थापन, EMIS व्यवस्थापन बुलेटिन प्रकाशन लगायतका क्रियाकलाप सन्चालनका लागि एकमुष्ट अनुदान	विद्यालय	12	12	12	12	12	Secondary
१४	विद्यालयमा Internet जडान तथा सञ्चालन खर्च	विद्यार्थी	25	40	51	51	51	All
१५	माध्यमिक विद्यालय तहमा पुस्तकालय, ICT प्रयोगशाला स्थापना, सिकाई सामग्री र सन्चालन बजेट अनुदान (फिक्सिंग, पुस्तक खरिद र ई-पुस्तकालय)	विद्यार्थी	2	2	2	2	2	Secondary
१६	ECED देखि कक्षा ३ सम्ममा अध्ययनरत बालबालिकाको अपाङ्गताको प्रारम्भिक पहिचान (Disability Screening), जाँच र परीक्षणका लागि स्थानीय तह र विद्यालयलाई कार्यक्रम र बजेट अनुदान (यसमा स्वास्थ्य शाखा र स्थानीय गैर सरकारी सङ्घसंस्थाको पनि सहभागिता गराउने)	विद्यार्थी	1339	1340	1403	1407	1424	Inclusive
१७	शिक्षकहरूलाई ICT मा आधारित पाँच दिने Online/Offline सिकाई सम्बन्धी तालिम	शिक्षक	25	25	51	51	51	TeachM&T
१८	Digital सामग्रीहरूको कार्यन्वयन (विद्युतीय अन्तरक्रियात्मक सामग्रीहरूको विकास र तिनलाई Online/Offline माध्यमबाट विद्यार्थी (अपाङ्गता भएका विद्यार्थी समेत) र शिक्षकको पहुँचसम्म पु-याउने सुनिश्चित गर्ने, पाठ्यक्रम विकास केन्द्रबाट विकास गरिएका सबै सामग्रीहरूलाई विद्युतीय प्रति बनाई तिनलाई e-library को विकास गरी सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने	पटक	1	1	1	1	1	Curriculum & Ass

४.७: विद्यालय भौतिक पूर्वाधार र विकास

परिचय:

बालबालिका विद्यालयमा भर्ना हुनका लागि सुरक्षित विद्यालय, पढ्नका लागि कक्षा कोठा, खेलनका लागि खेलमैदान, शौचका लागि शौचालय, सफाई र पिउनका लागि स्वच्छ पानी जस्ता भौतिक पूर्वाधार विद्यालयका आधारभूत संरचना हुन् । शिक्षा नियमावली २०५९ ले तोके अनुसार एक विद्यार्थीका लागि सुविधाजनक रूपमा शिक्षण सिकाई क्रियाकलापमा सहभागी बन्न प्रारम्भिक बालविकास तथा आधारभूत तहका प्रारम्भिक कक्षाका लागि प्रति विद्यार्थी ०.५५ वर्ग मिटर र उच्च आधारभूत तह (कक्षा ६-८) तथा माध्यमिक तहका लागि प्रति विद्यार्थी १.०० वर्गमिटर बराबरको क्षेत्रफलको मापदण्ड तोकिएको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले विद्यालयहरूमा भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, शौचालय, पानी, पुस्तकालय, बुक कर्नर जस्ता भौतिक पूर्वाधार तयार गर्ने, विद्यालय भवन लगायत सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार विपद जोखिममुक्त बनाउदै सबै विद्यालयलाई सुरक्षित एवं बालमैत्री, हरित विद्यालयको रूपमा विकास गर्ने लगायतका नीतिगत व्यवस्थाहरू गरिएको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीतिले आत्मसात गरेको सबैका लागि सुरक्षित भौतिक

पूर्वाधार विकास एवं विस्तारको नीति र हालसम्मको अभ्यासका आधारमा भएको सिकाइ अनुभवका आधारमा शिक्षा क्षेत्रको योजनामा प्रस्ताव गरिएको छ ।

यस खण्डमा विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासको वर्तमान अवस्थाको समीक्षाका आधारमा आगामी दश वर्षका लागि विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासका उद्देश्य, रणनीति, नतिजा र प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य उल्लेख गरिएको छ ।

४.७.१ वर्तमान अवस्था:

Flash Report I २०२३/२४ (CEHRD) का अनुसार नेपालमा हाल कुल विद्यालयको सङ्ख्या ३५,८७६ मध्ये २७,९९० सामुदायिक विद्यालय रहेका छन् । देशका सबै सामुदायिक विद्यालयहरूमा गरी जम्मा ९४,८१५ विद्यालय भवन रहेकामा ५९,९४० भवन पक्की छन् । ती भवनहरूमा जम्मा १,७३,५८२ कक्षाकोठा सञ्चालनमा रहेका छन् भने १,६९,१३८ ओटा कोठा नपुग रहेको तथ्याङ्क रहेको छ । प्रधानाध्यापका लागि बेग्लै कोठा जम्मा ८,९८७ विद्यालयमा मात्र देखिन्छ भने ११,०६९ विद्यालयमा अलग्गै कम्प्युटरको कोठा रहेको छ । सबै विद्यालयमा गरी जम्मा शौचालयको सङ्ख्या ९३,७२५ रहेकोमा धेरै जसोमा पानीको राम्रो आपूर्ति भएको देखिदैन । यी विद्यालयहरूमा जम्मा ५४,२८३ कर्मचारी कोठा, ९५,३३ पुस्तकालय कोठा र ३,३५८ खेलकुद कोठा रहेका छन् भने ६,१८७ ओटा कोठामा विज्ञानका ल्यावहरू रहेका छन् ।

२०७२ सालमा गएको विनाशकारी भुकम्पबाट ७,९२३ विद्यालयहरूका ४९,६८१ कक्षाकोठामा क्षति पुगेको थियो । जसमध्ये हालसम्म ६,०८५ विद्यालयहरू पुनर्निर्माण भईसकेका छन् भने १,४६८ विद्यालय निर्माण सम्पन्न हुने क्रममा रहेका छन् । संघीयता कार्यान्वयन भन्दा अघि तत्कालीन शिक्षा विभागमा भौतिक निर्माण सम्बन्धी काम गर्ने बेग्लै शाखा र सबै जिल्ला शिक्षा कार्यालयहरूमा प्राविधिक सहितको विद्यालय शिक्षामा भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्थापनमा काम हुदै आएकोमा हाल शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रमा अति न्यून प्राविधिक कर्मचारीको व्यवस्था रहेको छ भने विद्यालय भौतिक पूर्वाधारको कार्यान्वयनको जिम्मेवारी संघीय तहबाट तोकिएको मापदण्ड तथा आधार अनुसार स्थानीय तहहरूबाट भैरहेको छ । यसै गरी CEHRD बाट प्रकाशित २०८०/८१ को Flash Report अनुसार यस पालिकाका ५१ वटा सामुदायिक विद्यालय मध्ये २६ वटा आधारभूत विद्यालय (कक्षा १-५) छन् जसमा औसतमा २.४ वटा भवन, २० वटामा विद्युत र १० वटामा कम्प्युटरको उपलब्धता छ भने २६ वटा विद्यालयमा खानेपानी सुविधा, ६ वटामा पुस्तकालय र २६ वटामै शौचालयको सुविधा र ५ वटा विद्यालयमा Internet को सुविधा छ । जम्मा १३ वटा आधारभूत विद्यालय (कक्षा १-८) मध्ये औसतमा ३.६ वटा भवन, ८ वटामा विद्युत र ९ वटामा कम्प्युटरको उपलब्धता छ भने १३ वटा विद्यालयमा खानेपानी सुविधा, ६ वटामा पुस्तकालय र १३ वटा मै शौचालयको सुविधा र १३ वटा विद्यालयमा Internet को सुविधा छ । यसै गरी जम्मा १२ वटा माध्यमिक विद्यालय (कक्षा १-१० र १-१२) मध्ये औषतमा ७ वटा भवन, १२ वटामा विद्युत र १२ वटामा कम्प्युटरको उपलब्धता छ भने १२ वटा विद्यालयमा खानेपानी सुविधा, १२ वटामा पुस्तकालय र वटा मै शौचालयको सुविधा र १२ वटा विद्यालयमा Internet को सुविधा छ ।

विद्यालयका प्राथमिकता प्राप्त सक्षमता (PMEC) भित्र रहेको कक्षाकोठा, छात्राका लागि बेग्लै शौचालय समेत हालसम्म पूर्ण हुन सकेको छैन भने प्राथमिकता प्राप्त सक्षमता नै पर्याप्त पूर्वाधार हो वा होइन

भन्ने पनि विचार गर्नु पर्ने छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले गरेको नीतिगत प्रावधान कार्यान्वयन गर्दा विद्यालयमा तहगत एवम् विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा बन्नु पर्ने भौतिक पूर्वाधार (शिक्षण सिकाइ कक्ष, कार्यशाला/प्रयोगशाला, पुस्तकालय, अतिरिक्त क्रियाकलाप एवम् खेल कक्ष, विद्यालय सभाहल, मञ्च, बगैचा, कम्प्युटर कक्ष, शिक्षक कक्ष, प्रधानाध्यापक कक्ष) के र कति आवश्यक हो र पूर्वाधार निर्माणको दायित्व संघ, प्रदेश र स्थानीय तह कसले कसरी लिने हो भन्ने विषय स्पष्ट गर्नु आवश्यक देखिएको छ । विद्यालय शिक्षामा प्रयोग भएको पूर्वाधारका सन्दर्भमा एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीमा आबद्ध भए तापनि पूर्वाधारको प्राविधिक एवम् वस्तुनिष्ठ आंकलन गर्न सकिएको छैन । हालै मात्र बृहत् रूपमा पुनर्निर्माणका क्रममा केन्द्रीय आयोजना कार्यान्वयन एकाइ (CLPIU) बाट विद्यालय निर्माणमा ४ ओटा मोडालिटी (विद्यालय व्यवस्थापन समितिबाट निर्माण हुने, ठेक्काबाट निर्माण हुने, दातृ निकायबाट निर्माण हुने र गैर सरकारी संघ संस्थाबाट निर्माण हुने) अवलम्बन गरिएका छन् ।

विद्यालय निर्माणका लागि हालसम्म अवलम्बन गरिएका पद्धतिमा लागत अनुमानमा एकरूपता कायम हुन सकेको छैन । ४ कोठाको भवन बनाउँदा विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम अन्तर्गत रु. ३६ लाख विनियोजन भएको छ भने सोही नाप बमोजिमको भवन केन्द्रीय आयोजना कार्यान्वयन एकाइबाट निर्माण गर्दा रु. ६० लाखदेखि ७२ लाख सम्मको लागत इस्टिमेट तयार भई कार्यान्वयनमा रहेका छन् । भवन बन्ने र बनाउने विधि र प्रक्रियामा कतिपय स्थानहरूमा विवाद र कानुनी प्रश्न उठिरहेका छन् । शिक्षा मन्त्रालय अन्तरगतको सबै भन्दा ठूलो बेरुजुको हिंसा भवन निर्माणको रहेको छ । विद्यालय व्यवस्थापन समिति लगायत जनप्रतिनिधिहरू र अन्य सरोकारवालाहरूले समेत विद्यालयको अरु पक्षलाई भन्दा पूर्वाधार निर्माणको पक्षलाई बढि महत्व दिएको पाइन्छ । तथापि पूर्वाधारहरू भने अपेक्षा गरे अनुसारका बन्न सकिरहेका छैनन् । रकम नपुगेर कतिपय पूर्वाधारहरू अधुरो अवस्थामा छन् । कतिपय पूर्वाधार निर्माणको क्रममा मुद्दा र उजुरीका कारण काम हुन नसकेका अवस्थाहरू छन् । कतिपय निर्माण सम्पन्न भएका भवनहरू तोकिएका मापदण्ड पूरा नभएका कारण सुरक्षित, लैङ्गिक, अपाङ्गता मैत्री र गुणस्तरीय बन्न सकेका छैनन् ।

४.७.२ चुनौति र अवसर:

विद्यालय पूर्वाधार विकाससँग सम्बन्धित चुनौतीहरू अन्तर्गत विद्यालय शिक्षा अन्तर्गत विकास एवम् विस्तार गर्नुपर्ने भौतिक पूर्वाधारको स्वरूप तथा यसका लागि आवश्यक भूमिका स्पष्ट पार्नु, पूर्वाधार विकासका विधि तथा प्रक्रियालाई गुणस्तरीय पारदर्शी एवं जवाफदेही बनाउनु, सुरक्षित विद्यालयका भौतिक पूर्वाधारका लागि उययुक्त मापदण्ड र मोडालिटी विकास गर्नु, सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधार विकास एवम् विस्तारका लागि गुरुयोजना विकास गर्नु, आवश्यक स्रोतको व्यवस्थापन गर्नु, नपुग रकमका लागि अभिभावकहरूबाट योगदान हुने कुराको सुनिश्चितता गर्नु, पूर्वाधारहरूलाई अपाङ्गतामैत्री, लैङ्गिक मैत्री र सिकाइ मैत्री र वातानुकूलित बनाउनु, निर्माण कार्यलाई विवाद र उजुरी रहित बनाउनु, स्थानीय आवश्यकता र उपलब्ध स्रोतको आधारमा निर्माणको लागत र मोडेलको विकास गर्नु आदि रहेका छन् ।

विद्यालय भौतिक सुविधा विस्तारमा प्रयास अवसरहरू पनि देखिन्छन् । विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरू, जनप्रतिनिधिहरू र अन्य सरोकारवालाहरूले विद्यालयमा गर्दै आएको सहयोग

स्वरूपका लगानी तथा स्रोतहरू विशेषतः पूर्वाधार निर्माणको पक्षमा रहनु, तीनै तहका सरकारले पूर्वाधार निर्माणका लागि बजेट र कार्यक्रमको व्यवस्था गरिनु, पूर्वाधार निर्माणका क्षेत्रमा गैर-सरकारी संस्थाहरूले समेत योगदान गर्नु, अधिकांश विद्यालयहरूको नयाँ पूर्वाधार निर्माण, पुनःस्थापना र मर्मतमा समुदायको योगदान निरन्तर रहनु, विद्यालय पूर्वाधारहरूको निर्माण तथा पुनःस्थापनाका लागि सम्बन्धित सङ्घीय मन्त्रालय र विभागहरूले आवश्यक नीति, कानून, निर्देशिका आदिको विकास गरी तिनको अनिवार्य कार्यान्वयन र पालना गराउदै आउनु आदिलाई अवसरहरूको रूपमा लिन सकिन्छ ।

४.७.३ उद्देश्यः

योजनाको प्रस्तुत खण्डको समग्र उद्देश्य सबै विद्यार्थीहरूलाई सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक अवस्था सहितको विद्यालयमा अध्ययन गर्ने अवसर उपलब्ध गराउनु हुने छ भने यसका विशिष्ट उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् ।

१. सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधार विकास गरी गुणस्तरीय शिक्षा व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नु,
२. विद्यालय शिक्षा पूर्वाधारका लागि आवश्यक मापदण्ड विकास र कार्यान्वयन गर्नु,
३. गुणस्तरीय पूर्वाधार विकास एवम् विस्तारका लागि पारदर्शी एवं जवाफदेहि प्रणालीको विकास गर्नु,
४. विद्यालय पूर्वाधार निर्माणको पहुँचलाई मागका आधारमा भन्दा पनि वास्तविक आवश्यकताका आधारमा उपलब्ध गराउनु ।
५. पातलो बस्ति भएका हिमाली र पहाडी जिल्लामा आवासीय विद्यालयका लागि पूर्वाधारको विकास गर्नु ।

४.७.४ रणनीतिः

उल्लिखित उद्देश्यहरू पूरा गर्न देहायका रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछन् ।

१. सञ्चालित विद्यालयको तह र विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा आवश्यक पर्ने पूर्वाधारको पुनःपरिभाषित गरिनेछ ।
२. पूर्वाधार विकासका लागि विद्यार्थी संख्याको प्रक्षेप, देशको भूगोल र हावापानीका आधारमा लागत मापदण्ड विकास गरिनेछ ।
३. विद्यालय पूर्वाधार विकासका लागि संघ प्रदेश र .पालिकाको लागत साझेदारीका आधारमा स्रोत व्यवस्थापनको प्रारूप विकास गरिने छ ।
४. विद्यालय पूर्वाधार विकासका लागि विकास साझेदार तथा विभिन्न संघसंस्था एवं निकायहरूसँग लागत साझेदारी गरिने छ ।
५. एक विद्यालयमा पूर्वाधार विकासका सबै कार्य एकै पटक निर्माणको गर्ने गरी विद्यालय सम्पूर्ण निर्माणको अवधारणा कार्यान्वयन गरिने छ ।
६. विद्यालयहरू निर्माण गर्दा कक्षाकोठा ,पानी ,प्रधानाध्यापक तथा प्रशासनिक कक्ष ,शिक्षक , विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुमान तथा उमेरल) शौचालयलाई विचार गरेर भान्सा वा खाजा घर

लगायत सबैको योजना समावेश गरी डिजाइन गरिने छ भने निर्माण भई सकेका विद्यालयहरूमा थप सरचनाको योजना एकै पटक गरिने छ ।

७. पूर्वाधार निर्माणसँगै सुरक्षित विद्यालय एवम् वातावरणीय पक्षलाई एकीकृत प्रणालीको विकास गरी संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गरिने छ ।
८. अन्तर सरकारी र अन्य सरोकारवालाहरू बिच समन्वय, सहकार्य र साझेदारीमा विद्यमान पूर्वाधार उपयोग एवं जनशक्तिको उपयोग सम्बन्धी नीति तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
९. पूर्वाधार निर्माणका लागि कसैका मागको आधारमा भन्दा पनि वास्तविक आवश्यकताको पहिचान गरी निर्माण कार्य गर्ने र निर्माणको काम विवाद रहित किसिमले सम्पादन गर्ने सवालमा आवश्यक संयन्त्र, आचार संहिता, सहमति, विश्वास र प्रतिवद्धताको वातावरण विकास गरिनेछ ।
१०. निर्माण गरिएको विद्यालय पूर्वाधार विकासको संरक्षण, संवर्धन र निगरानिका लागि समुदायका मानिसहरूमा अपनत्वको भावनाको विकास गरिनेछ ।
११. पातलो वस्ती र कम विद्यार्थी संख्या भएका वडामा कम्तिमा एउटा वडामा एउटा सुविधा सम्पन्न आवासीय माध्यमिक विद्यालय सञ्चालन हुने गरी भौतिक पूर्वाधारको विकास थालिनेछ ।

४.७.५ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा:

क) उपलब्धि:

१. सबै विद्यार्थीहरूलाई सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक अवस्था सहितको विद्यालयमा अध्ययन गर्ने अवसर हुने,
२. सबै विद्यालयहरूमा आवश्यक र पहुँचयोग्य भौतिक संरचना निर्माण भई बालमैत्री तथा अपाङ्गमैत्री संरचना सहित सुरक्षित सिकाइ वातावरण सुनिश्चित हुने ।

ख) प्रमुख नतिजाहरू:

योजनाको कार्यान्वयनबाट शिक्षा क्षेत्रका निम्न मुख्य सूचक र तिनमा हाँसिल हुने नतिजाहरू तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका ४.१३: प्रमुख नतिजाहरू

क्र. सं.	सूचकहरू	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८२/ ८३	२०८३/ ८४	२०८४/ ८५	२०८५/ ८६	२०८६/ ८७
१	WASH सुविधा सहितको छुट्टै शौचालय भएका विद्यालय	10	12	15	18	20	24
२	विपद, जोखिम व्यवस्थापन र resilience लचिलोपन सम्बन्धी बृहत योजनाको कार्यान्वयन	100	100	1001	100	100	100
३	बृहत्तर विद्यालय सुरक्षा सम्बन्धि तालिम प्राप्त विद्यालयका प्र.अ./शिक्षक प्रतिशत	0	25	50	100	100	100
४	स्थानीय तहको साझेदारीमा भवन निर्माण अनुदान स्थानीय तहबाट छनौट भएका विद्यालयहरूमा WASH सुविधा र फर्निचर सहितको २ कोठे र ४ कोठे ब्लकका विद्यालय निर्माण गर्न बजेट अनुदान	0	0	2	3	4	3
७	बृहत्तर सर्भेक्षणका आधारमा सबलीकरण भएका पुराना विद्यालयहरूको सङ्ख्या	0	0	2	3	3	4
८	विपद्का समयमा विद्यालय स्थानान्तरण गर्नका लागि सुरक्षित	100	100	100	100	100	100

क्र. सं.	सूचकहरू	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८२/ ८३	२०८३/ ८४	२०८४/ ८५	२०८५/ ८६	२०८६/ ८७
	स्थानको पहिचान						
९	हरित तथा वातावरण पर्यावरणमैत्री, बालमैत्री, लैङ्गिकमैत्री एवं अपाङ्गतामैत्री विद्यालयको विकास	७	१६	२५	३४	४२	५१
१०	शिक्षामा भैपरि योजना अन्तर्गत उपयुक्त संरचना निर्माण	०	०	२५	५०	७५	१००

योजनाको १० वर्ष मध्ये बजेट तथा स्रोतको व्यवस्था सहितको माथि उल्लेखित ५ वर्षको नतिजाहरूको प्राप्तिको अवस्थाहरू निम्नानुसार हुनेछन् ।

१. विद्यालय शिक्षा अन्तर्गत विकास एवं विस्तार गर्नुपर्ने भौतिक पूर्वाधारको स्वरूप तथा भूमिका परिभाषित हुने,
२. भौतिक पूर्वाधारको आवश्यकता पहिचान र मापदण्ड सहितको १० वर्षे योजना तयार हुने,
३. पूर्वाधार विकासको लागि स्रोत र जिम्मेवारीको विन्यास सहित कार्यान्वयन प्रारूप विकास हुने,
४. पालिकाका सबै विद्यालयहरूमा आवश्यक भौतिक पूर्वाधार विकास र विस्तार हुने,
५. एक विद्यालय सम्पूर्ण पूर्वाधार (A school with complete infrastructure) को अवधारणा अनुसार पूर्वाधार विकास हुने,
६. विद्यालयहरूमा समावेशी र अपाङ्गता एवम् छात्रामैत्री संरचना व्यवस्था हुने,
७. पूर्वाधार विकासका लागि आवश्यक विधि मापदण्ड र स्तरीकरणका सूचक तयार हुने,
८. विद्यालयहरूमा बनेका संरचनाको सम्बर्धन तथा मर्मत सम्भारका पद्धति विकास हुने,
९. विद्यालय पूर्वाधार विकासका कार्यहरू सहभागितात्मक, पारदर्शी, टिकाउ तथा दिगो र आर्थिक ऐन नियम पालना सहित विवाद रहित हुने ।

४.७.६ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:

उल्लिखित रणनीतिहरू अङ्गिकार गरी यस पालिकाको शिक्षा क्षेत्रको योजनाले विद्यालय शिक्षा क्षेत्रमा अपेक्षा गरेका उपलब्धि हासिल र उद्देश्य पुरा गर्नका लागि समग्र प्रणालीमा विद्यालय भौतिक पूर्वाधारको अवस्थामा बृहत्तर सुधार भै यस पालिकाका सबै बाल बालिकाले सुरक्षित र विद्यालय मैत्री विद्यालयहरूको समता र समावेशी हिसाबले पहुँच र उपयोग गर्न पाउने वातावरण सृजना गर्ने गरी यस विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित भौतिक लक्ष्यहरू तय गरिएको छ । तलको तालिकामा योजना अवधिको पहिलो ५ वर्षमा सञ्चालन गरिने कार्यक्रमहरू र तिनको भौतिक लक्ष्यहरू उल्लेख गरिएको छ । यस विषय क्षेत्रको कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट सबै प्रकार र तहका विद्यालयहरूमा तोकिएका आधारभूत मापदण्ड पूरा भई शिक्षामा सबै बाल बालिकाको आधुनिक र गुणस्तरीय सिकाई हासिल गर्न पाउने अधिकार सुनिश्चित हुनेछ । यस प्रयोजनका लागि संवैधानिक र अन्य कानूनले व्यवस्था गरे अनुसार विद्यालय शिक्षा सम्बन्धी कार्यक्रम व्यवस्थापन र सञ्चालनको अग्रभागको जिम्मेवारी यस पालिकाको हुनेछ । यस योजनामा उल्लिखित उद्देश्य, रणनीति तथा क्रियाकलापहरूका आधारमा लक्षित उपलब्धि तथा नतिजा प्राप्त गर्न प्रत्येक स्थानीय तहले आ-आफ्नो परिवेश अनुकूलको योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नेछन् । योजना कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहले सम्बद्ध सबै पक्षको सहयोग परिचालन गर्ने छन् ।

तालिका ४.१४: प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					कैफियत
			१	२	३	४	५	
१	ECED कक्षाहरूमा न्यूनतम मापदण्डको सुनिश्चित गर्न ECED बाल मैत्री WASH सुविधाको व्यवस्था	बा.बि.के.	८	९	९	९	९	ECED
२	स्थानीय तहको साझेदारीमा भौतिक निर्माण सर्वेक्षण तथा नक्शांकन	विद्यालय	०	०	५१	०	५१	Basic
३	नमूना विद्यालय कार्यक्रम छनौटमा परेका माध्यमिक विद्यालयमा भौतिक विकास कार्यक्रम बजेट अनुदान	विद्यालय	०	०	०	०	०	Secondary
४	बौद्धिक अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि विशेष शिक्षा प्रदान गर्न विशेष विद्यालय निर्माणका लागि बजेट अनुदान	विद्यालय	०	०	०	०	०	Inclusive
५	स्थानीय तहबाट छनौट भएका विद्यालयहरूमा WASH सुविधा र फर्निचर सहितको ४ कोठे ब्लकका विद्यालय निर्माण गर्न बजेट अनुदान	विद्यालय	०	०	६	१०	१३	Physical
६	भूकम्प प्रभावित जिल्लाहरूका स्थानीय तहका छनौट भएका विद्यालयहरू मध्ये विद्यालयलाई मर्मत खर्च बापतको अनुदान दिने	विद्यालय	०	०	०	०	०	Physical
७	विपद् जोखिम व्यवस्थापन र Resilience लचिलोपन सम्बन्धी बृहत योजनाको कार्यान्वयन गर्ने	पालिका	५१	५१	५१	५१	५१	Physical
८	ECED बालबालिकाहरूका लागि WASH सुविधा सहितको छुट्टै शौचालय निर्माण गर्ने	ECED	८	९	९	९	९	ECED
९	गत आ.व. को विद्यालय भौतिक निर्माण कार्य सम्पन्न भै भुक्तानी बाँकी अनुदान	विद्यालय	०	०	०	०	०	Physical
१०	खेल सञ्चालन तथा व्यवस्थापन	पालिका	१	१	१	१	१	

परिच्छेद: ५

अन्य उपक्षेत्र

५.१ शिक्षामा सकारात्मक विभेद र मनोसामाजिक परामर्श सेवा

परिचय

सकारात्मक विभेद (Positive discrimination) भनेको समान नतीजा ल्याउनका लागि गरिने असमान व्यवहार हो । दृष्टान्त दिएर भन्नु पर्दा छोरा सरह छोरी पनि विद्यालयमा भर्ना भएर पढ्न भनेर उनीहरूका निम्ति छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्नु भनेको सकारात्मक विभेद हो । अरु जातिसरह दलितहरू पनि शिक्षामा समान रूपले सहभागी हुन सक्नु भनेर उनीहरूका निम्ति गरिने विशेष व्यवहार वा छात्रवृत्तिको व्यवस्थापन भनेको सकारात्मक विभेद हो । यो कुनै जाति वा वर्ग विशेषको अधिकार भन्दा पनि सरकारले उनीहरूलाई पनि अरु सरह शिक्षा वा अन्य कुनै कार्यक्रममा मूल प्रवाहिकरण गर्नका लागि गरिएको प्रोत्साहन हो । उनीहरू यो कार्यक्रमबाट लाभान्वित भएर अरु सरह शिक्षा र विकासका अन्य कार्यक्रममा सहभागिता हुन सके भने यस प्रकारको सकारात्मक विभेदलाई हटाउन सकिन्छ । वा अवस्था विशेषको विश्लेषण गरी अर्को कुनै जाति वा वर्गलाई यो प्रकारको सकारात्मक विभेद वा छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्नुपर्ने हुन्छ । सकारात्मक विभेदले वृहत क्षेत्र समेट्ने भए तापनि यहाँ छात्रवृत्तिको सन्दर्भलाई मात्र विशेष प्राथमिकता दिएर विश्लेषण गरिन्छ ।

हाम्रो जस्तो मुलुकमा अभिभावक र विद्यार्थीका लागि मनोसामाजिक परामर्श सेवाको पनि अहम महत्व छ । अभिभावकहरूमा चेतनाको अभाव छ । बालबालिकाहरू चुलबुले र चकचके स्वभाव भएको हाम्रा अभिभावकलाई मन पर्दैन जब कि यो बालबालिकाको प्राकृतिक स्वभाव हो । हाम्रा कतिपय अभिभावकहरूलाई चकचक नगर्ने, एकै ठाउँमा चुप्प लागेर बस्ने, अभिभावकको आज्ञाकारी हुने जस्ता स्वभाव भएको बालबालिकाहरू मन पर्छ जबकि बालबालिकामा यस्तो स्वभाव देखिनु भनेको अस्वाभाविक हो र बालबालिकामा देखिएको समस्या हो । बालबालिकाको सम्बन्धमा अभिभावकसँग यस्ता अनगिन्ति भ्रमहरू छन् । जसले गर्दा बालबालिकाहरूको उपयुक्त विकासमा बाधा पुर्याई रहेको हुन्छ । कतिपय बालबालिकाहरूले आफ्नो विशेष प्रतिभा र क्षमता देखाउन खोजिरहेको हुन्छ हामी त्यसलाई पनि हुर्कन र फष्टाउन नदिएर निषेध गर्न खाजिरहेका हुन्छौं । यस्तो अवस्थामा बालबालिका, अभिभावक र केही हदसम्म शिक्षकलाई समेत परामर्श सेवा र यस सम्बन्धी सीपको विकास गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

५.१.१ वर्तमान अवस्था:

छात्रवृत्ति लगायत विद्यार्थीलाई प्रदान गरिने सहयोगले न्यून आय भएका परिवार, सुविधा विहिन तथा कठिन परिस्थितिमा रहेका बालबालिकाहरूलाई शिक्षामा पहुँच तथा सहभागिताका लागि सहयोग गरी समतातथा समावेशिताको अवस्था सुधारमा योगदान गर्दछ । यस्तो सहयोगले आर्थिक अभावका कारणले विद्यालय पोशाक, स्टेसनरी लगायतका सामग्रीहरू, दिवा खाजा इत्यादि उपलब्ध हुन नसकी विद्यालयमा हुने विद्यार्थीको अनुपस्थिति र विद्यालय छाड्ने दर घटाउन सहयोग गर्दछ । यसबाट सबै बालबालिकालाई विद्यालय तहको शिक्षामा पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्न र आधारभूत तहमा अनिवार्य शिक्षा कार्यान्वयनमा सहयोग पुग्दछ । त्यसै गरी यसबाट विद्यालयमा उपस्थित हुन र

सिकाइमा सक्रियता पूर्वक सहभागी हुन उत्प्रेरणा प्राप्त हुने भएकाले बालबालिकाको सिकाइ सुधार गरी शिक्षाको गुणस्तर सुधार गर्नमा पनि योगदान हुन्छ ।

मुलुक सङ्घीय व्यवस्थामा प्रवेश पछि शिक्षामा केही हदसम्म लगानीको पनि वृद्धि भयो । लगानी वृद्धिसँग सँगै विशेष गरी विद्यालय शिक्षामा छात्रा र दलित समुहको सहभागिता अभिवृद्धिका लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरियो । करिब तीन दशक अघि सबै छात्रा र सबै दलित विद्यार्थीहरूका लागि ब्लाडकेट अप्रोचबाट कार्यान्वयन गरिएको यो छात्रवृत्ति कार्यक्रम अहिले पनि त्यही किसिमबाट कार्यान्वयन भइरहेको छ र छात्रवृत्ति रकम पनि खासै समसामयिक हुने गरी वृद्धि गर्न सकिएको छैन । अहिलेको आवश्यकता भनेको छात्राहरू र दलितहरू मध्ये पनि विपन्न समूहलाई छनोट गरी महङ्गी समेतलाई मध्यनजर गरी छात्रवृत्ति रकम दिनु पर्ने देखिन्छ । यसका अतिरिक्त यस प्रकारको छात्रवृत्ति अपाङ्गता भएका विद्यार्थी, लोपोन्मुख र सिमान्तकृत समुदायका विद्यार्थी, मुक्त कम्लहरी विद्यार्थी, गरीब तथा विपन्न विद्यार्थी, द्वन्द्व पीडित विद्यार्थी र सहिद परिवारका विद्यार्थीका निम्ति यस्तो छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिएको छ ।

छात्रवृत्तिलाई आवासीय प्रयोजनका निम्ति पनि व्यवस्था गरिएको छ । यस्तो छात्रवृत्ति छात्राहरूको लागि फिडर छात्रावास, अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूका निम्ति छात्रावास, मुक्त कम्लहरीका निम्ति छात्रावास, मोडल स्कूल छात्रावास, हिमाली छात्रावास, लोपोन्मुख तथा सिमान्तकृत समुदायका विद्यार्थीहरूका निम्ति छात्रावास, सडक बालबालिका तथा श्रमिक बालबालिकाहरूका निम्ति छात्रावास आदि कार्यक्रमको निम्ति संघीय सरकारले प्रदान गर्ने गरेको छ । यस्तो छात्रवृत्ति कार्यक्रममा प्रति विद्यार्थी मासिक चार हजार रुपैयाँको दरले दश महिनाको निम्ति उपलब्ध गराउने गरिएको छ । प्रति विद्यार्थी मासिक किसिमले दिने यो रकम विद्यार्थीहरूका खाना लगायत सरसफाई र शैक्षक सामग्री सम्बन्धी आवश्यकता पूरा गर्न अपर्याप्त देखिन्छ ।

गैरआवासीय विद्यार्थीहरूका निम्ति प्रदान गरिने छात्रवृत्ति पनि अपर्याप्त रहेको छ र त्यसको दुरुपयोग पनि त्यत्तिकै देखिन्छ । विद्यालय देखि अभिभावकसम्म पुग्दा विद्यार्थीलाई जे कामको लागि दिइएको हो त्यो काममा कमै मात्र प्रयोग भएको देखिन्छ । अवको आवश्यकता भनेको जाति र लिङ्गको आधारमा भन्दा पनि विपन्नताको आधारमा छात्रवृत्ति दिनु पर्ने हुन्छ र यो रकम पुग्ने गरी पनि हुनु आवश्यक छ ।

देशका संघीयताको कार्यान्वयन सँगसँगै कतिपय प्रदेश सरकार र स्थानीय तहहरूले विपन्न समुदाय र छात्राहरूका निम्ति पनि छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरेको देखिन्छ । यस गाउँपालिकाले पनि बिगत देखि छात्रा, गरिब, अपाङ्गता भएका बाबु आमा नहुने अनाथ बालबालिकाहरूको निम्ति अभिभावकको भूमिका निर्वाह गर्ने गरी बजेट विनियोजन गरेको अवस्था छ ।

समाजको बनावट सरलबाट क्रमशः जटिल प्रकारको हुदै गएपछि समाजमा हुने विकृतिहरू पनि बढ्दै गएको अवस्था छ । यो विकृतिमा बालबालिका र त्यसमा पनि विशेष गरी बालिकाहरू बढि प्रताडित भएको देखिन्छ । बालबालिकाहरूको उमेरसँगै हुने गरेको शारीरिक र मानसिक बृद्धि र विकासको कारण हुने गरेको विविध किसिमका परिवर्तनलाई उचित किसिमले व्यवस्थापन गर्न नसक्नुको कारणले पनि कतिपय समस्याहरू देखा पर्ने गर्दछन् । यस्तो अवस्थामा विद्यालय र घरपरिवारले उनीहरूलाई उचित किसिमले मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराउनु पर्ने हुन्छ । बालबालिकाको

निम्ति यो परामर्शको टडकारो आवश्यकता रमहत्व दिनु आवश्यक छ । गैर सरकारी क्षेत्रबाट भने कतिपय आवश्यकता परेका विद्यालयहरूमा शिक्षकहरूका निम्ति छोटो अवधिका तालिम र प्रशिक्षण प्रदान गरेको देखिन्छ । विदेश जाने विद्यार्थीहरूका निम्ति परामर्श दिने उद्देश्यले शहरका गल्ली र चोकहरूमा कल्सलटेन्सीका नाममा शैक्षिक परामर्श केन्द्रहरू स्थापना भए तापनि यस्ता परामर्श केन्द्रहरू सेवामुखी भन्दा पनि मुनाफामुखी भएको देखिन्छ ।

५.१.२ उद्देश्य:

योजनाको प्रस्तुत खण्डको समग्र उद्देश्य विद्यार्थीको कठिन परिस्थितिलाई सकारात्मक विभेदन र मनोसामाजिक परामर्शको माध्यमबाट सहजीकरण गरी शिक्षामा समता र समावेशिताको सुनिश्चित गर्नु रहेको छ भने यसका विशिष्ट उद्देश्यहरू देहायका रहेका छन् :

१. आर्थिक रूपले विपन्न, सुविधा विहिन, कठिन परिस्थितिमा रहेका र अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई शिक्षामा सहज पहुँच पुऱ्याई सिकाइमा उनीहरूको सहभागिता र उपलब्धि बढाउनु ।
२. विद्यालय शिक्षालाई समता र समावेशी बनाउनु ।
३. कठिन र असहज परिस्थितिका कारण अलमलको जीवन बाँचिरहेका बालबालिकालाई मनोसामाजिक परामर्शको माध्यमबाट शिक्षामा उनीहरूको सहभागितालाई सक्रिय र अर्थपूर्ण बनाउनु ।
४. सबै बालबालिकाका लागि सिकाइ सुनिश्चित गरी सिकाइ गुणस्तर वृद्धि गर्नु ।

५.१.३ रणनीतिहरू:

उल्लिखित उद्देश्यहरू परिपूर्ति गर्नका लागि देहायका रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछ :

१. हालका छात्रवृत्तिका किसिम र छनोटका आधारको पुनरावलोकन तथा परिमार्जन गरी लक्षित र आवश्यकतामा आधारित छात्रवृत्ति पद्धतिको विकास गरिने छ । छात्रवृत्तिका लागि मूलतः गरिबीलाई केन्द्रित गरी आर्थिक रूपले विपन्न, सुविधाविहिन, कठिन परिस्थितिमा रहेका र अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरू सहभागी हुने गरी व्यवस्था मिलाइने छ ।
२. सम्बन्धित शिक्षण संस्था र समुदायको सहभागितामा पालिका तहमा छात्रवृत्ति व्यवस्थापन र अनुगमन समिति गठन गरिने छ ।
३. गैर आवासीय छात्रवृत्तिका लागि विद्यार्थीको नाममा बैङ्क खाता सञ्चालन गरी उनीहरूलाई प्रदान गरिने छात्रवृत्तिलाई एकद्वार भौचर प्रणाली मार्फत प्रदान गरिनेछ ।
४. आवासीय तथा गैरआवासीय गरी दुई किसिमका छात्रवृत्ति व्यवस्था गरी छनोटका लागि पारदर्शी आधारहरू प्रयोग गरिने छ ।
५. छात्रवृत्ति उद्देश्य मूलक बनाइने छ । जस्तै: जस्तै दिवा खाजा, स्टेशनरी तथा सिकाइ सामग्री, पोशाक साथै अन्य सहूलियत प्रदान गरिनेछ ।

६. छात्रवृत्ति रकमको पुनरावलोकन गरी उद्देश्य अनुरूप पर्याप्त हुने गरी पालिकाबाट थप व्यवस्था गरिने छ ।
७. यस पालिकाका भौगोलिक विकटताको अवस्था विश्लेषण गरी सकेसम्म आवासीय छात्रवृत्ति समेत पाउने गरी एउटा आवासीय माध्यमिक विद्यालयको स्थापना गरी सञ्चालन गरिनेछ ।
८. शिक्षा क्षेत्रको बजेटमा समावेश छात्रवृत्ति विद्यार्थीलाई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सहयोगी हुने कार्यमा केन्द्रित गरिनेछ भने परिवार तथा व्यक्तिको जीवनयापन तथा कल्याणसँग सम्बन्धित सहयोग आवश्यकतानुसार सामाजिक सुरक्षा अन्तरगत पालिकाले अलगगै प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाउने छ ।
९. घरायसी वातावरण बालमैत्री शिक्षा मैत्री नहुनुका साथै अन्य विविध कारणले आफ्नो पढाईलाई अघि बढाउन अलमल र द्विविधामा परेका बालबालिकालाई मनोसामाजिक परामर्शको माध्यमबाट उनीहरूको जीवनलाई अर्थपूर्ण तरिकाबाट अघि बढाउन सहयोग गरिनेछ ।
१०. विद्यार्थीहरूको मनोसामाजिक समस्याहरूलाई सघन रूपमा विश्लेषण गरी उनीहरूको शिक्षा लगायत समग्र जीवनमा प्रतिकूल असर परिरहेको कुरालाई मध्यनजर राखी पालिका तहबाट आवश्यक संरचना र जनशक्तिको व्यवस्थापन गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

५.१.४ प्रमुख उपलब्धि, नतिजा, क्रियाकलाप तथा लक्ष्य:

क) प्रमुख उपलब्धि:

समाज र विद्यालय भित्र हुने विभिन्न प्रकारका असमनता र मनोसामाजिक समस्याहरूको निराकरण भै शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिताको सुनिश्चित भई समता र समावेशितामा सुधार हुने ।

ख) प्रमुख नतिजाहरू:

१. विशेषतः गरिबी र कठिन परिस्थितिमा रहेका, सुविधा विहिन र अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई केन्द्रित गरी एकीकृत छात्रवृत्ति प्रणालीको विकास र कार्यान्वयन हुने,
२. उद्देश्य र आवश्यकतामा आधारित भएर छात्रवृत्ति वितरण हुने,
३. लक्ष्यित समूहको विद्यालयमा भर्ना हुने, टिकि रहने र सिकाइमा सहभागिताको दरमा सुधार भई सिकाइमा सुधार हुने,
४. छात्रवृत्तिलाई एकद्वार प्रणालीबाट वितरणगरी यसको दुरुपयोगमा न्यूनीकरण भई उपलब्धिमा सुधार हुने,
५. मनोसामाजिक परामर्श सेवा प्राप्त गरी समस्यामा परिरहेका बालबालिकाहरूको शिक्षामा सहभागिता अर्थपूर्ण हुने ।

तालिका ५.१ :सकारात्मक विभेद र मनोसामाजिक परामर्श सम्बन्धी प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (पहिलो ५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
		१	१	२	३	४	५	जम्मा		

१	छात्रवृत्ति छनोट तथा वितरण निर्देशिका विकास	पटक	१	१	१	१	१	१	१	संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
२	पालिका तहमा छात्रवृत्ति व्यवस्थापन समिति गठन	पटक	१	०	०	१	१	२	३	प्रदेश र स्थानीय सरकार
३	निर्देशिका अनुसार छात्रवृत्ति का लागि विद्यार्थी छनोट तथा छात्रवृत्ति वितरण	१३०	१३०	१३०	१३०	१३०	१३०	६५०	१३००	प्रदेश सरकार, स्थानीय तह तथा विद्यालय
४	आवासीय छात्रवृत्ति र सुविधा पाउने गरी पातलो वस्ती भएका टोलका बालबालिका लक्षित आवासीय माध्यमिक विद्यालयको स्थापना र संचालन ।	पालिका	०	०	१	२	२	२	७	प्रदेश सरकार र स्थानीय तह
६	मनोसामाजिक परामर्शका लागि आवश्यक संरचना स्थापना र जनशक्तिको परिचालन	विद्यालय	५१	५१	५१	५१	५१	५१	५१	प्रदेश सरकार र स्थानीय तह
७	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	विद्यालय	५१	५१	५१	५१	५१	५१	५१	संघ, प्रदेश र स्थानीय तह

परिच्छेद ६

सुशासन तथा व्यवस्थापन

६.१. शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास:

परिचय:

आधुनिक शिक्षा व्यवस्थापनमा सुशासन र जनशक्ति व्यवस्थापनको सवाल एक महत्वपूर्ण सवाल हो। शिक्षामा सुशासनको मेरुदण्डको रूपमा रहेका नीति, ऐन, नियम, निर्देशिका, प्रावधानहरू, कार्यविधि, सहभागिता, पारदर्शिता, उत्तरदायित्व र जवाफदेहिता, समता र समावेशिता, प्रभावकारिता र मितव्ययिता जस्ता कुराहरूको पालना महत्वपूर्ण मानिन्छन्।

सुशासन र जनशक्ति व्यवस्थापन एउटा सिक्काका दुईटा पाटा जस्तै अन्तर सम्बन्धित विषयहरू हुन् । दक्ष र इमान्दार जनशक्ति भयो भने त्यसले सुशासनलाई सहयोग पुर्याउछ भने जनशक्ति अदक्ष र असक्षम भयो भने नागरिक समाजले सुशासनको अनुभूति गर्न पाउदैन ।

६.१.१ वर्तमान अवस्था: नेपालको शैक्षिक सुशासन र जनशक्ति व्यवस्थापन मिश्रित अवस्था र अपेक्षाकृत प्रभावकारी हुन नसकिरहेको अवस्था छ । शिक्षा प्रशासन तथा व्यवस्थापनका लागि संघीय तहमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय रहेको छ । मन्त्रालयको प्रमुख दायित्व राष्ट्रको शिक्षा सम्बन्धी समष्टिगत नीति निर्धारण, शिक्षा सम्बन्धी मापदण्ड र स्तर निर्धारण, संघीय योजनाको विकास, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नु हो । प्रदेश तहमा शिक्षामा शिक्षा हेर्ने मन्त्रालय रहेका छन् । मन्त्रालय अन्तर्गत शिक्षा विकास निर्देशनालयहरू, प्रदेश शिक्षा तालिम केन्द्रहरू, प्रदेशका जिल्ला स्थित विभिन्न कार्यक्रम समन्वय र सन्चालनका लागि इकाईहरू रहेछन् । त्यसैगरी साविकका जिल्ला शिक्षा कार्यालयहरूको सट्टा शिक्षा विकास तथा समन्वय एकाइका रूपमा संघीय शिक्षा मन्त्रालय अन्तर्गत रहेका छन् । प्रत्येक स्थानीय तहमा शिक्षा शाखा रहने व्यवस्था सहित निजामति सेवा अन्तरगत शिक्षा सेवाका कर्मचारीको दरबन्दी निर्धारण गरी पदस्थापन गरिएको छ । शिक्षा प्रशासन तथा व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी, कुशल तथा नतिजामुखी बनाउनका लागि वर्तमान संरचना, पदसोपान तथा क्षमता पर्याप्त नदेखिएकोले संघीय स्वरूप अनुसार सेवा प्रवाहका लागि उपयुक्त हुने गरी संरचना तथा क्षमतामा सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ । शैक्षिक संस्थाहरूको समान कार्य क्षेत्रको आधारमा कतै जनशक्तिको अभाव छ भने कतै आवश्यकता भन्दा बढी जनशक्ति रहेको अवस्था छ । कामका आधारमा कतै सुविधाको उपलब्धता न्यून छ भने कतै चाहिने भन्दा बढि रहेको देखिन्छ । एउटै ऐन/कानून, प्रक्रिया, विधिबाट समान पदमा प्रवेश गरेका व्यक्तिहरूले पाउने सेवा, सुविधार सहूलियत बीचमा समेत विभेद छ । एकातिर मौजुदा ऐन/कानूनहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनको समस्याहरू छन् भने अर्को तिर अति आवश्यक ऐन/कानूनहरूको समयमा निर्माण हुन नसके र संस्थाहरूले गर्नुपर्ने जिम्मेवारी र दायित्वहरू पुरा हुन नसकेर सरोकार वालाहरू सुविधाबाट बन्चित भएको अवस्था छ ।

शिक्षण संस्थाहरूमा कतिपय स्वअभिप्रेरित जनशक्तिले अनुकरणीय काम गरेको अवस्था छ । दृष्टान्तको रूपमा कतिपय सामुदायिक विद्यालयहरूमा शिक्षकहरूको लगनसिलताले विद्यालयहरूलाई आकर्षणको केन्द्र बनाउन सफल भएका सन्दर्भहरूलाई लिन सकिन्छ । कतिपय पालिकाहरूका सामुदायिक विद्यालयहरू प्रयास जनशक्तिको अभावका कारण काम चलाउ हिसाबमा चलेका छन् भने कतै चाहिने भन्दा बढि जनशक्ति छ तर सही व्यवस्थापन, परिचालन र सुशानको अभावका कारण उपलब्धि बिहिन छन् । कतिपय शिक्षकहरू वर्षौंदेखि घरदेखि टाढाको कार्य क्षेत्रमा कार्यरत छन् भने कतिपय घर पायकको सुविधा उपयोग गर्ने पाएको अवस्था छ ।

मुलुकको परिवर्तित संरचना अनुसार प्रदेश र स्थानीय सरकारहरूले आवश्यक कानूनका अभावका कारण कतिपय जिम्मेवारी र दायित्वहरू पुरा गर्न सकिरहेका छैनन्, जसको असर सरोकारवालाहरूमा प्रत्यक्ष रूपमा परिरहेको देखिन्छ । त्यसैगरी, कतिपय स्थानीय सरकारहरू प्रयास जनशक्ति र स्रोत/साधनको अभाव र सम्बन्धित विषय क्षेत्रका जनशक्तिको व्यवस्थापन नभएका कारण पालिका तहमा गर्न सकिने र चनात्मक कामहरूको प्रसस्त सम्भावना हुँदा हुँदै पनि चाहे जस्तो उपलब्धि हासिल गर्न सकिरहेका छैनन् । बिगतमा रहेको शैक्षिक संरचना मध्ये महत्वपूर्ण भूमिकामा रहेको स्रोतकेन्द्र पद्धतिको खारेजी पश्चात तिनबाट सम्पादन र प्रवाह हुने शैक्षिक कार्यक्रम, विद्यालय/शिक्षक सहयोग, कक्षाकोठामा हुने क्रियाकलापमा विद्यार्थी सहयोग साथै समग्र शैक्षिक गतिविधिहरूः विद्यालयको अनुगमन, कक्षाकोठामा हुने क्रियाकलापहरूको अवलोकन, पृष्ठपोषण, तथ्यांक सङ्कलन, व्यवस्थापन, प्रतिवेदन र रिपोर्टिग जस्ता महत्वपूर्ण कार्य र जिम्मेवारी समयमै सम्पादन गरी प्रदेश र स्थानीय सरकारहरूले आफ्नो आन्तरिक र बाह्य सक्षमता चाहे जस्तो रूपमा देखाउन नसकी रहेको अवस्था छ भने यी कार्यहरूका लागि नयाँ संरचना निर्माण पनि हुन सकेका छैनन् । प्रदेश र स्थानीय तहहरूमा हाल व्यवस्थापन भएका अधिकांस जनशक्तिहरूको कार्य विवरण र सम्बन्धित विषय क्षेत्रमा समय सापेक्ष रूपमा तालिम र क्षमता अभिवृद्धि हुन सकेको छैन ।

६.१.२ उद्देश्यः

योजनाको यस खण्डको समग्र उद्देश्य शिक्षामा सुशासन मार्फत जनशक्ति र नागरिक समाजलाई समतामूलक र समावेशी किसिमबाट शैक्षिक व्यवस्थापनमा समान किसिमले जिम्मेवार बनाउदै यस पालिकाको शैक्षिक पद्धतिलाई सबैका निम्ति पारदर्शी, विश्वसनीय र मितव्ययी बनाउनु रहेको छ र यस अन्तर्गतका विशिष्ट उद्देश्यहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् :

१. उपलब्ध जनशक्तिको संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्नु ।
२. उपलब्ध स्रोत साधनको अधिकतम व्यवस्थापन र उपयोग गर्नु ।
३. पालिकामा आवश्यक पर्ने सीपयुक्त र दक्ष शैक्षिक जनशक्तिको व्यवस्थापनका लागि सङ्घीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गर्नु ।
४. शिक्षालयहरूको शासकीय सुधारसहित सरोकारवालाहरूको सहभागिता, पारदर्शिता, अपनत्व र उत्तरदायित्व प्रवर्धन गरी शैक्षिक सुशासन कायम गर्नु ।
५. गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षामा सबैको पहुँचलाई सुनिश्चित गर्नु ।

६. पालिकाको शिक्षा सम्बन्धी कार्यहरूलाई चुस्त र प्रभावकारी बनाउनका लागि संरचनाको विकास रकार्यान्वयन गर्नु ।

६.१.३ रणनीति:

प्रस्तुत उद्देश्यहरू पूरा गर्नका लागि देहायका रणनीतिहरू अवलम्बन गरिएको छ ।

१. पालिकाको शिक्षा शाखामा विषयगत दक्षता सहितको प्रयास जनशक्तिको व्यवस्थापन र स्रोत/साधन सहितको कार्यविवरण र जिम्मेवारी तोकी हालको अवस्थालाई सुदृढ गरिनेछ ।
२. विश्व विद्यालयका सर्वोत्कृष्ट नतिजा प्राप्त व्यक्तिहरूलाई विद्यालयहरूमा थप सुविधा सहित आकर्षित गरिनेछ ।
३. सबै विद्यालयक प्रधानाध्यापक एवम् शिक्षकहरूको व्यवस्थापकीय र शिक्षण क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
४. सबै अभिभावक र सरोकारवालाहरूको उपस्थिति, भेला र छलफलबाट विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन गर्ने र विद्यालय सन्चालन, व्यवस्थापन र प्रभावकारी उपलब्धी र विद्यार्थीको गुणस्तरीय सिकाई र सक्षमता हासिल गर्ने विषयहरू समेतमा समितिका सदस्यहरूको वार्षिक रूपमा क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
५. शिक्षालयमा काम गर्ने प्रधानाध्यापक, कर्मचारी र शिक्षकबाट सम्पादन गरिने कार्यविवरणको आधारमा कार्य सम्झौता गर्ने र सोअनुसार काम भए नभएको कुराको अनुगमन, सुधारर मूल्याङ्कनका संयन्त्रबनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।
६. विद्यालयहरूले सम्पादन गरेका कामहरूलाई त्रैमासिक रूपमा उपयुक्त विधि प्रयोग गरी सार्वजनिक गर्ने (जस्तो: सार्वजनिक सुनुवाइ, वेबसाइट, डिजीटल बोर्ड, नोटिस बोर्ड, गुनासो एवम् सुझाव पेटिका, नियमित अन्तरक्रिया एवम् सम्वाद) व्यवस्था मिलाइने छ ।
७. विद्यालय व्यवस्थापन समितिको क्रियाशीलतामा अभिभावकहरूसँगको संवाद र अन्तरक्रियालाई निरन्तरता प्रदान गरी शिक्षाका सरोकारवालाहरूलाई बालबालिका र शिक्षालय प्रति जिम्मेवार हुन अभिप्रेरित गरिनेछ ।
८. पालिकाबाट आद्यवधिक रूपमा सबै प्रकृतिका विद्यालयहरूको सिकाइ स्तर जाँच गर्ने र देखिएका समस्या पहिचान गरी सुधारका उपायहरूको पृष्ठपोषण प्रदान गरिनेछ ।
९. शैक्षिक नीति, नियम, कार्यविधि र प्रक्रियाहरूलाई परिणाममुखी बनाइ कार्य सम्पादन गर्ने गरी संयन्त्रको निर्माण एवम् कार्यान्वयन गरिनेछ ।
१०. सबै प्रकार र तहका विद्यालयहरूबाट तोकिएको समयसिमा भित्र तथ्यांक/सूचनाहरूको व्यवस्थापन, भण्डारण र उपयोग गर्न सक्ने गरी समग्र शैक्षिक सूचनाको प्रणाली विकास गरी सोका आधारमा विद्यालय र पालिका तहमा तथ्यपरक योजना निर्माण, स्रोतको व्यवस्थापन, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्यांकन र सुधारका कार्यहरू गरिने छ साथै तथ्यांक प्रणालीको प्रत्येक ३/३ वर्षमा तेस्रो पक्षबाट सत्यताको परीक्षण गराईने छ ।
११. सबै प्रकार र तहका विद्यालय र पालिकाको शिक्षा शाखा/महाशाखाबाट सम्पादन हुने आर्थिक र गैर-आर्थिक कार्यहरू र समग्र गतिविधिहरूको आवश्यकताअनुसार चौमासिक,

अर्धवार्षिक र वार्षिक रूपमा सामाजिक र आर्थिक परीक्षण गरिनेछ र सोको सर्वाजनिकरण समेत गरिने छ ।

६.१.४ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा:

क) प्रमुख उपलब्धि:

यस पालिकाको सबै प्रकार र तहका विद्यालय र पालिकाको शिक्षा शाखाबाट प्रवाह हुने सबै शैक्षिक सेवा लागि उपयुक्त संगठनात्मक संरचना र सक्षम जनशक्ति व्यवस्थापन भई विद्यालयमा बालबालिकाको सिकाइ प्रति उत्तरदायी तथा जवाफदेही बन्ने प्रणालीको विकास हुने। जसमा योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य उपलब्धिहरू बुँदागत रूपमा निम्नानुसार उल्लेख छन् ।

१. पालिका तहमा आवश्यक पर्ने जनशक्तिको व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।
२. संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि भै उत्तरदायित्व तथा जिम्मेवारीमा वृद्धि भएको हुनेछ।
३. आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्थापन भै प्रभावकारी रूपमा कार्यसम्पादन भएको हुनेछ ।

ग) प्रमुख नतिजाहरू:

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य नतिजाहरू तलको तालिकामा उल्लेख गरिएकोछ।

तालिका ६.१ प्रमुख नतिजाहरू

क्र. सं.	सूचक	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७
१	पालिकाको शिक्षा शाखामा दरबन्दी अनुसार योग्यता, तालिम र दक्ष जनशक्तिको उपलब्धता	२	२	२	३	३	३
२	विद्यालयहरूमा नेतृत्व तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्राप्त प्रधानाध्यापक संख्या	१०	१०	१०	१०	१०	१०
३	लेखा परीक्षण तथा सामाजिक परीक्षण सम्पन्न गर्ने विद्यालय संख्या	५१	५१	५१	५१	५१	५१
४	विद्यालय व्यवस्थापन समिति भएका विद्यालय संख्या	५१	५१	५१	५१	५१	५१
५	अभिभावक शिक्षक सङ्घ गठन र कार्यान्वयन भएका विद्यालय संख्या	५१	५१	५१	५१	५१	५१
६	प्रचलित कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम प्रधानाध्यापक तथा प्राचार्य नियुक्त गर्ने माध्यमिक विद्यालय संख्या	०	०	०	२०	२०	११

७	सूचकहरूको आधारमा अनुगमन र सुधारका लागि पृष्ठपोषण प्रदान गरिएका विद्यालय सँख्या	१०	१०	१०	२०	२०	२०
८	तोकिएको समय सिमा भित्र तथ्यांक/सुचना व्यवस्थापन र रिपोर्ट गर्ने विद्यालय सँख्या	५१	५१	५१	५१	५१	५१
९	तोकिएको पूरा दिन (२२० दिन) विद्यालय खोल्ने र कम्तिमा १८० दिन पढाई हुने विद्यालय सँख्या	५१	५१	५१	५१	५१	५१
१०	विद्यालय सुधार योजना निर्माण/अद्यावधिक र कार्यान्वयन गर्ने विद्यालय सँख्या	५१	५१	५१	५१	५१	५१
११	बालमैत्री विद्यालय कार्यढाँचा (CFSE) निर्माण/अद्यावधिक र कार्यान्वयन गर्ने विद्यालय सँख्या	५१	५१	५१	५१	५१	५१

६.१.प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:

यस पालिकाले यस विषय क्षेत्रमा कार्यान्वयन गर्ने प्रमुख क्रियाकलाप र वार्षिक लक्ष्य तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका ६.२ प्रमुख नतिजाहरू

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					
			१	२	३	४	५	कैफियत
१	आवश्यक कानूनी प्रबन्ध तथा मापदण्ड विकास	पटक	०	१	०	१	०	
२	संस्थागत संरचना निर्माण, जिम्मेवारी र कार्यान्वयन	पटक	१	०	०	१	०	
३	प्र.अ./शिक्षकक्षमता विकास	जना	०	१६	१५	१०	१०	
४	वि.व्य.स. र शि.अ.सं.को क्षमता विकास	जना	०	१६	१५	१०	१०	
५	प्रतिवेदन तथा तथ्याङ्क प्रणालीको सुदृढीकरण	पटक	१	१	१	१	१	
६	तेस्रो पक्षबाट शैक्षिक तथ्याङ्क प्रणालीको सत्यता जाँच	पटक	०	१	०	१	०	
७	पालिकाको शैक्षिक कार्यक्रमको हालको बेरुजू घटाउने	प्रतिशत	०	०	२०	३०	५०	
८	प्र.अ. र वि.व्य.स.लाई कार्यसम्पादन करार गरी नतिजा प्रति जिम्मेवार बनाउने	जना	५१	५१	५१	५१	५१	
९	तोकिएको पूरा दिन (२२० दिन) विद्यालय खोल्ने र कम्तिमा १८० दिन पढाई हुनका लागि विद्यालयहरूलाई सहयोग (क्यालेण्डर वितरण, प्रोत्साहन वितरण)	विद्यालय	५१	५१	५१	५१	५१	

६.२ पालिकाको शिक्षा क्षेत्रको योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध:

परिचय:

यस योजनाले प्रस्ताव गरेका उद्देश्य तथा लक्ष्यहरूलाई प्रतिफल तथा उपलब्धिहरूमा अनुवाद गर्न कार्यान्वयनको उपयुक्त र सबल प्रबन्ध आवश्यक हुन्छ । कार्यान्वयन प्रबन्ध अन्तर्गत आवश्यक

सङ्गठन तथा संरचना, जनशक्ति, नीति, कानून तथा मापदण्ड सहितको जिम्मेवारी र उत्तर दायित्व पर्दछन्। यस परिच्छेदको अधिल्लो खण्डमा यस योजनाका लागि आवश्यक सङ्गठन, संरचना तथा क्षमता विकास कारण नीति तथा क्रियाकलापहरू उल्लेख गरि सकिएकोले यस खण्डमा विशेषतः कार्यान्वयनको प्रक्रिया तथा जिम्मेवारीलाई थप स्पष्ट पारिएकोछ।

योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध अन्तर्गत वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा, क्रियाकलाप निर्धारण तथा कार्यान्वयन, वित्तीय व्यवस्थापन तथा अनुगमन र मूल्याङ्कन लगायत कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संरचना, जनशक्ति, प्रक्रिया र जिम्मेवारी तथा उत्तर दायित्वहरू पर्दछन्। नेपालमा संघीय संरचना अनुसार स्थानीय तहको संरचना लाई अग्रणी भूमिका निर्वाह गर्ने तहको सरकारको रूपमा परिभाषित गरिएको छ र यसका लागि केही कानुनी प्रबन्ध सहित मुख्य संरचना तथा जनशक्ति र जिम्मेवारी निर्धारण गरिएको छ तापनि संविधानले तोके अनुसारका सबै दायित्वहरूलाई पूरा गर्न सक्षम हुनका लागि थप जनशक्ति, भौतिक, आर्थिक, सिप, दक्षता, क्षमता अभिवृद्धि, कानुनी र अन्य प्रबन्धहरू गर्नुपर्ने छ जसले गर्दा पालिकाले गरेका प्रत्येक विषय क्षेत्रको कार्यान्वयनको दिगोपन, प्रभावकारिता तथा कार्य कुशलतामा निपुणता हुन आवश्यक छ। यस खण्डमा यस योजनाको कार्यान्वयनका लागि पालिका र विद्यालय अन्तर्गत कार्यान्वयनको जिम्मेवारी तथा प्रक्रिया इङ्गित गरिएको छ।

६.२ १.वर्तमान अवस्था:

संघमा रहेको शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले समग्र शिक्षा नीति तथा योजना तर्जुमा, राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालय तथा अन्य विषयगत मन्त्रालयहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य गर्दछ। त्यसै गरी विकास साझेदारहरू सँग सहकार्य तथा समन्वय गर्ने र योजना तथा कार्यक्रमहरूको समग्र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने जिम्मेवारी पनि शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको रहेको छ। प्रदेश तहमा शिक्षा सम्बद्ध मन्त्रालय र अन्तर्गत एउटा एउटा शिक्षा विकास निर्देशनालय र एउटा एउटा तालिम केन्द्रहरू रहेका छन्। शिक्षा विकास निर्देशनालयहरूले सम्बन्धित प्रदेश सरकार अन्तर्गत सञ्चालन हुने शिक्षा विकास कार्यक्रमहरूको योजना विकास, कार्यक्रम कार्यान्वयन र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्दछन्। यस पालिका जस्ता ७५३ स्थानीय तहमा शिक्षा महाशाखा वा शाखा रहेका छन्। स्थानीय तहका शिक्षा महाशाखा वा शाखाहरूले सम्बन्धित तह अन्तर्गत विद्यालय तहका लागि शिक्षा योजना विकास, कार्यक्रम कार्यान्वयन र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्दछन्। प्रत्येक विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति रहनुका साथै तोकिएका सङ्ख्या शिक्षक र कर्मचारी रहेका हुन्छन्। विद्यालयको व्यवस्थापन र संचालनका लागि भएका शिक्षक मध्ये सक्षम नेतृत्व गर्न सक्ने एक जनालाई प्रधानाध्यापक नियुक्त गरी विद्यालयको दैनिक कार्यहरू सञ्चालनको जिम्मेवारी दिइएको छ।

यसका अतिरिक्त सङ्घीय नीति/नियम र कार्यक्रमहरूको समन्वय र सहजीकरणका लागि प्रत्येक जिल्लामा एक शिक्षा विकास तथा समन्वय एकाइ रहेको छ। स्थानीय तहमा जनशक्ति अभाव हुनाले विद्यालयका लागि सहयोग तथा अनुगमन प्रणाली व्यवस्थित हुन नसकेको अवस्था छ। यसले सङ्गठन तथा दरबन्दी पुनरावलोकन गर्नु पर्ने आवश्यकता देखाएको छ। स्रोत केन्द्र पद्धति विघटन भई अर्को स्थानीय शिक्षक सहायता पद्धति स्थापना नहुँदा देखिएको कठिनाई हटाउनका लागि स्थानीय शिक्षक सहायता पद्धति विकास गर्नु आवश्यक देखिन्छ भने प्रदेश स्तरमा रहेका शिक्षा तालिम केन्द्रका शिक्षक तालिमको क्षमता अपर्याप्त भएकाले पालिका स्तरमा विस्तार गर्नु पर्ने

देखिन्छ। त्यसै गरी कतिपय कार्यक्रमगत दोहोरोपन हटाउन स्थानीय तहहरूलाई विद्यालय शिक्षाका सवालहरूमा प्राविधिक सहायता र सहयोग को बाट र कसरी प्राप्त हुने र प्रादेशिक तथा संघीय सरकारहरूले स्थानीय तहहरूसँग शिक्षाका विभिन्न विषयहरूमा के कसरी साझेदारी र समन्वय गर्ने भन्ने बारेमा थप स्पष्ट गर्नु र हुनु जरुरी छ ।

संघीय सरकारबाट प्राप्त सशर्त अनुदान बाहेक अन्य अनुदान तथा प्रदेश र स्थानीय तहबाट प्राप्त हुने बजेटलाई एकीकृत गरी स्थानीय तहमा शिक्षा विकासको योजना निर्माण, कार्यान्वयन र अनुगमन प्रणाली सुदृढ गर्नु आवश्यक छ । त्यसै गरी संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहहरू बिच समन्वय र सहकार्य सुदृढ गर्ने, आवश्यक सूचनाको सहज आदान प्रदान गर्ने र अनुगमन प्रतिवेदनलाई व्यवस्थित गरी सबै तहका सरकार तथा सरोकारवालाहरूले आवश्यक सूचना सहजै प्राप्त गर्न सक्ने व्यवस्था मिलाउने आवश्यकता रहेको छ ।

६ २.२. योजना कार्यान्वयनको प्रबन्धः

यस योजनाको कार्यान्वयनको अवधिमा संघीय संरचना अनुसार हाल सम्म गरिएका प्रबन्धको अनुभवका आधारमा कार्यान्वयन प्रबन्धमा आवश्यक सुधार सहित स्पष्ट जिम्मेवारी र उत्तर दायित्व निर्धारण गर्नु आवश्यक छ । शिक्षा क्षेत्रका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि वार्षिक रणनीतिक योजना तर्जुमा, आवश्यक नीतिगत मापदण्ड परिमार्जन तथा विकास, कार्यक्रम कार्यान्वयन र अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि तीन तहका सरकार बिच जिम्मेवारी तथा उत्तरदायित्वको स्पष्टताका साथै एक अर्को बिच आपसी समन्वय, सहकार्य र आदान प्रदान पद्धतिको विकास आवश्यक छ । यसका लागि तीन तहका सरकार बिच लम्बीय (Vertical) अन्तर सम्बन्ध र सञ्चार प्रणाली तथा प्रत्येक सरकारका विभिन्न निकाय बिचको समतलीय (Horizontal) समन्वय तथा सञ्चार प्रणाली पनि स्थापित हुनु पर्छ । यस योजनाको कार्यान्वयनको मुख्य थलो विद्यालय भएकाले अधिकतम रूपमा बाल बालिकाहरूको शिक्षण सिकाइलाई सहयोग पुग्ने गरी विद्यालयमा कार्यान्वयनको उपयुक्त प्रबन्धका साथ साथै यस पालिकाले विद्यालयका क्रियाकलापहरूको नियमित अनुगमन तथा कार्यान्वयनमा आवश्यकतानुसार सहयोग र समन्वय गर्नुपर्दछ ।

यस पालिकाको शिक्षाको अधिकांश बजेट सङ्घीय तहबाट सशर्त अनुदानका रूपमा प्राप्त भैरहेकाले सो अनुदानको खर्च गर्दा निर्धारित मापदण्ड पालना गर्नु पर्ने हुन्छ भने यस पालिकाले आफ्नै स्रोतबाट शिक्षामा गर्ने लगानीलाई पनि समग्रतामा शिक्षाको पहुँच, सहभागिता, गुणस्तर तथा समता र समावेशिता प्रवर्धन गर्ने किसिमले व्यवस्थित गर्नु देखिन्छ । यस शिक्षा क्षेत्रको योजना कार्यान्वयनका लागि हाल पालिकामा रहेको संरचनामा सुधार तथा क्षमता विकास गर्नुका साथै विद्यालयको पनि क्षमता विकास गर्नु आवश्यक छ ।

शिक्षा क्षेत्रको यस योजनाको समग्र कार्यान्वयन प्रक्रियाका लागि पालिका र विद्यालय र अन्य तहमा निम्न लिखित प्रबन्ध गरिने छः

क) पालिका तहः

१. संघीय तथा प्रदेश तहबाट वित्तीय हस्तान्तरण मार्फत प्राप्त सशर्त तथा अन्य अनुदान र आफ्नै स्रोतको बजेट समेत संलग्न गरी वार्षिक शिक्षा बजेट तथा कार्यक्रम तयार गर्ने ।

२. कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यकतानुसार कानून तथा मापदण्ड तथा निर्देशिका विकास गर्ने ।
३. पालिका तहको शिक्षा शाखाको क्षमता सुदृढ गरी कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यकतानुसार समितिहरू निर्माण गर्ने ।
४. कार्यक्रम कार्यान्वयनको नियमित अनुगमन तथा सहजीकरण गरी विद्यालयमा कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुने सुनिश्चितताका साथै समस्या समाधानका लागि आवश्यक नीति निर्देशन तथा समन्वय गर्ने ।
५. एकीकृत शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली मार्फत नियमित रूपमा कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा त्यसका नतिजाहरूको विवरण तयार गर्ने, त्यसको समीक्षा गरी थप सुधारमा प्रयोग गर्ने, योजना निर्माणको आधारका रूपमा प्रयोग गर्ने र संघीय तथा प्रदेशमा समेत आवश्यक विवरण सहजै प्राप्त हुने सुनिश्चितता गर्ने ।
६. शिक्षण सिकाइमा आवश्यक सहयोग तथा आदान प्रदानका लागि पालिका तहमा शिक्षक तथा विज्ञ समूह सम्मिलित शिक्षक सहायता प्रणाली विकास तथा सञ्चालन गर्ने ।
७. विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति र अभिभावक शिक्षक संघ गठन गर्ने र विद्यालय सुधार योजना विकास र कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्ने ।

घ) विद्यालय तह:

१. विद्यालय सुधार योजना (SIP) तयार गरी वार्षिक रूपमा अध्यवधिक गर्ने ।
२. विद्यालय व्यवस्थापन समितिले स्थानीय तहबाट प्राप्त बजेट तथा विद्यालयको आफ्नै आम्दानी सहित समावेश गरी वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने ।
३. विद्यालय व्यवस्थापनलाई सशक्तिकृत र सुदृढ गरी निर्धारित कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवारी प्रदान गरी उत्तरदायी बनाउने ।
४. वित्तीय व्यवस्थापन, खरिद प्रक्रिया, शिक्षक व्यवस्थापन तथा शिक्षकको कक्षा कोठामा समय तथा कार्यको सुनिश्चितता सम्बन्धी आवश्यक मापदण्ड तयार गरी लागु गर्ने ।
५. अभिभावक तथा सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया तथा सहकार्य गर्न अभिभावक भेला तथा बैठकहरू आयोजना गर्ने र सामाजिक परीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउने ।
६. पालिका तहका सम्बन्धित एकाइहरू, स्थानीय सामुदायिक तथा गैरसरकारी संस्था समेतको सहकार्यमा विद्यार्थीका लागि पोषण, स्वास्थ्य, सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवा तथा शिक्षाको व्यवस्था र विपत तथा संकटको व्यवस्थापन सम्बन्धी सिप प्रदान गर्नका लागि आवश्यक समिति वा संरचना तयार गर्ने ।
७. विद्यार्थीलाई विषयगत सिकाइका साथसाथै विभिन्न अतिरिक्त क्रियाकलाप तथा सामुदायिक कार्यमा सहभागिताका लागि आवश्यक जिम्मेवारी तथा कार्य योजना तयार गर्ने ।

ङ) समुदायिक सिकाइ केन्द्र:

१. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रले सबै उमेर समूहका सिकारहरूका लागि साक्षरता, साक्षरोत्तर, निरन्तर शिक्षा, बैकल्पिक शिक्षा तथा आयआर्जन र सिप विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आजीवन सिकाइ केन्द्रका रूपमा समेत कार्य गर्ने ।
२. यस पालिकाबाट प्राप्त अनुदान तथा आफ्नै स्रोतबाट प्राप्त आम्दानी समेतका आधारमा पालिकाको समन्वयमा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र व्यवस्थापन समितिले वार्षिक योजना निर्माण गरी कार्यान्वयनको व्यवस्था मिलाउने ।
३. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रले विभिन्न विषयगत स्थानीय तहका एकाइहरू, सामुदायिक तथा गैरसरकारी संस्थाहरू तथा समुदायसँग आवश्यकतानुसार सहकार्य गरी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।
४. सामुदायिक पुस्तकालयहरूको सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नेछन् ।

६.२.३ विकास साझेदार गैर सरकारी तथा सामुदायिक संघसंस्था र नागरिक समाजसँगको सहकार्य:

यस पालिका भित्र रही वा यस पालिकालाई कार्यक्षेत्र बनाई विगतदेखि नै पालिकाको शिक्षा विकासमा सहयोग पुर्याउँदै आएका वा सहयोग गर्न इच्छा देखाएका विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरू, दात्री संस्था, बैंक, संयुक्त राष्ट्र संघीय निकाय वा संस्थाहरूले पालिकाको आवश्यकताका क्षेत्रमा सहकार्य गर्दै आएका छन् । शिक्षा क्षेत्रमा विकास साझेदारहरूबाट प्राप्त सहयोगलाई योजनाबद्ध रूपमा क्षेत्रगत पद्धतिबाट संयुक्त रूपमा संयोजन, समन्वय तथा अनुगमन गर्ने परिपाटीको विकास भएको छ । यो योजनाको निर्माणमा विभिन्न सरोकारवाला तथा विकास साझेदार सम्मिलित स्थानीय शिक्षा समूहले अहम् भूमिका खेलेका छन् । यस योजनाको कार्यान्वयनको अवधिमा यी संस्था तथा निकायहरूसँगको सहकार्यको अभ्यासहरूलाई अझ परिष्कृत गर्दै अझ प्रतिनिधि मूलक, सहभागिता मूलक, व्यापक र पारदर्शी बनाइनेछ । कतिपय संस्थाहरूले यस शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माण योगदान गरेका छन् भने यसको कार्यान्वयनमा विभिन्न किसिमले सहभागी हुनेछन् । यो योजनाका प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ, शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग, शिक्षक तालिम लगायत अन्य कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनमा गैर सरकारी तथा सामुदायिक संस्था, नागरिक समाज र निजी क्षेत्रले योगदान गर्ने छन् ।

६ ४.२.योजना कार्यान्वयनका लागि सञ्चारका रणनीति:

यस पालिकाको शिक्षा क्षेत्रको योजनाले शिक्षासँग सम्बद्ध सबै सरोकारवाला, शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक, गैर सरकारी निकाय, नागरिक र आम जनसमुदायमा समग्र शिक्षा प्रणाली लगायत योजनाले प्रस्ताव गरेका सुधार प्रति अपनत्व, समर्पण तथा प्रतिबद्धता विकास गर्ने अवसर सिर्जना गरेको छ । ती सबैमा योजनाका सारभूत तत्वहरूको सञ्चार गर्नु र तिनीहरूको बारेमा सबैलाई बोध गराउनु योजना कार्यान्वयनको पहिलो सर्त हो । सञ्चारको विशेष महत्त्वलाई दृष्टिगत गर्दै योजना निर्माणको अवस्था देखि नै सम्बद्ध सरोकारवालाहरूसँग सम्वाद र सञ्चार गरिएको थियो । यस योजनाले अन्ततः बालबालिका, आमाबाबु, अभिभावक तथा समुदायमा के कसरी प्रभाव पर्छ र उनीहरूको हितमा उच्चतम रूपमा कसरी काम गर्न सक्छ भन्ने सबैको चासोको विषय भएकोले यी सम्बन्धमा स्पष्ट पर्ने जिम्मेवारी सञ्चार प्रबन्धको हुनु जान्छ । यस सम्बन्धि विष्णुतमा माथि परिच्छेद ४ अन्तर्गत शिक्षामा संचार र सुचनाको प्रयोगमा गरिएको छ ।

परिच्छेद ७

लगानी र स्रोत व्यवस्थापन:

परिचय:

मुलुकको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा गति प्रदान गरी समृद्ध राष्ट्र निर्माण तथा उन्नत समाज विकासका लागि शिक्षामा सार्वजनिक लगानी गरिन्छ । शिक्षामा गरिएको लगानीले भविष्यका लागि मानव संसाधनको गुणस्तर विकास गर्न महत्त्वपूर्ण आधार प्रदान गर्दछ । बालबालिकाको शिक्षामा गरिने लगानीले व्यक्ति, समाज र राज्यको दीर्घकालीन विकासका अतिरिक्त भूमण्डलीय अर्थतन्त्र (Global economy) मा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने सामर्थ्य पनि प्रदान गर्दछ । फलतः विश्वका विकासोन्मुख तथा विकसित सबै प्रकारका मुलुकहरूले शिक्षालाई सामाजिक-आर्थिक विकासको मेरुदण्डको रूपमा ग्रहण गर्दै शिक्षाको विकासमा प्राथमिकताका साथ लगानी गरेका हुन्छन् । शिक्षामा राज्यको लगानी तय गर्दा ध्यान दिने प्रमुख तीन पक्षहरूमा क्रमसः- राज्यका सबै बालबालिका र नागरिकलाई शैक्षिक अवसर र सहभागिताको सुनिश्चितता, सहभागी भई सकेकालाई उचित र गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता तथा स्रोतको समता मूलक वितरण र उपयोग रहेका छन् ।

शिक्षामा लगानीको विश्वव्यापी प्रवृत्ति तथा राष्ट्रिय आकांक्षालाई विचार गरेर नेपालमा पनि विगत केही दशकदेखि शिक्षा क्षेत्रको सार्वजनिक लगानीमा विस्तार भएको छ । नेपालमा राज्यबाट शिक्षामा गरिने लगानीलाई नेपाली समाजको आकांक्षा तथा आवश्यकता, यस सम्बन्धी विश्वव्यापी मान्यता, दिगो विकासको लक्ष्यका लागि शिक्षाको योगदान, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा राज्यले गरेका प्रतिबद्धताका साथ साथै देशको आर्थिक विकासको अवस्था र स्रोत परिचालन गर्न सक्ने क्षमता इत्यादि पक्षलाई ध्यानमा राखी व्यवस्थापन गरिदै आएको छ । शिक्षामा गरिने लगानीलाई नेपालको संविधान एवम् विभिन्न नीतिगत दस्तावेजहरूले आधार प्रदान गरेका छन् । शिक्षालाई सार्वजनिक सेवाको रूपमा स्वीकार गरी राज्यको दायित्वको रूपमा ग्रहण गर्दै आधारभूत शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क गरिएको सन्दर्भमा पहुँचको विस्तारले मात्र सामाजिक तथा आर्थिक विकासको लक्ष्य हासिल गर्न नसकिने भएकोले शिक्षाको गुणस्तर विकासका लागि सार्वजनिक लगानी बृद्धि गर्नुका साथै लगानी र स्रोत परिचालनलाई समता मूलक र न्यायोचित बनाइनु पर्ने हुन्छ । यिनै कुराहरूलाई दृष्टिगत गरी शिक्षामा देशको कुल गार्हस्थ उत्पादनको कम्तीमा ४ देखि ६ प्रतिशत अथवा राष्ट्रिय बजेटको कम्तीमा १५ देखि २० प्रतिशत शिक्षामा विनियोजन गर्नुपर्ने अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता रहेको छ । सन् २०१५ मा दक्षिण कोरियाको इन्चोनमा सम्पन्न विश्व शिक्षा सम्मेलनले पारित गरेको इन्चोन घोषणा पत्रमा यस कुरालाई उल्लेख गरिएको छ ।

यस अघि नै उल्लेख गरिए झैं नेपालको संविधानले शिक्षालाई मौलिक हकको रूपमा लिई उक्त मौलिक हक कार्यान्वयन गर्न अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन २०७५ जारी भएको छ । यस ऐनको कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्न सरकारले अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी नियमावली २०७७ पनि स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । संवैधानिक एवम् कानुनी प्रावधान

अनुसार विद्यालय शिक्षामा समता मूलक पहुँच सहितको गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकारको साझा दायित्व रहेको छ । यसका लागि आवश्यक स्रोतको पहिचान, प्राथमिकीकरण, स्रोतको उचित विनियोजन, प्रभावकारी कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र प्रतिवेदन सम्बन्धी व्यवस्था गर्नु आवश्यक छ ।

संवैधानिक व्यवस्था बमोजिम विद्यालय शिक्षाको वित्तीय व्यवस्थापनमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझेदारी आवश्यक छ । नेपालको संविधान अनुसार स्थानीय तहको वित्तीय स्रोतका लागि संघीय स्रोतबाट सशर्त अनुदान, समानीकरण अनुदान, समपूरक अनुदान र विशेष अनुदान गरी ४ प्रकारको अनुदानको प्रबन्ध गरिएको शिर्षकमाछ भने स्थानीय तहको आफ्नै स्रोतबाट शिक्षामा थप लगानी हुने व्यवस्था र अभ्यास रहेको छ । स्थानीय तहले स्रोत प्रबन्धका लागि आन्तरिक ऋण समेत उठाउन पाउने व्यवस्था पनि रहेको छ । समानीकरण अनुदान, विशेष अनुदान र समपूरक अनुदान संघीय सरकारबाट स्थानीय तथा प्रदेश तहमा वित्तीय हस्तान्तरण हुने गरेको छ भने सशर्त अनुदात संघीय शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले तयार गरेका मापदण्डका आधारमा निर्धारित उद्देश्य वा कार्यक्रमको प्रयोजनको लागि खर्च गर्ने गरी स्थानीय र प्रदेश तहमा वित्तीय हस्तान्तरण गर्ने अभ्यास रहेको छ । स्थानीय तथा प्रदेश तहले संघीय सरकारबाट हस्तान्तरण हुने उल्लिखित ४ किसिमका अनुदान मध्ये राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने बजेट र आफ्नै स्रोतमा आधारित बजेटबाट पनि शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजन गर्ने गर्दछन् । माथि स्थानीय तहको वित्तीय स्रोतका लागि संघीय स्रोतबाट प्राप्त हुने अनुदानहरू जस्तै प्रदेश सरकारबाट पनि त्यस प्रकृतिका अनुदानहरूको प्रबन्ध हुने गरेको छ । शिक्षालाई सार्वजनिक लगानीको विषयको रूपमा पहिचान गरेको छ तर पनि शिक्षामा निजी क्षेत्रको संलग्नता क्रमशः बढ्दै गैरहेको छ । निजी क्षेत्रमा सञ्चालित विद्यालयहरूले मात्र नभई सामुदायिक विद्यालयले समेत विभिन्न शिर्षकमा शुल्क लिने प्रचलन भएकोले स्वरूपमा शैक्षिक लगानीका सम्बन्धमा चुनौती थपिएको छ । राज्य संघीय प्रदेश र स्थानीय तहको लगानीलाई कसरी समन्वयात्मक तरिकाले उद्देश्य मूलक, उपयोगी र परिणाममुखी बनाउने भन्ने विषय अति महत्त्वपूर्ण बनेको छ ।

यस पालिकाको शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माणमा समग्र शिक्षा क्षेत्रको लागि आवश्यक पर्ने स्रोतको पहिचान तथा परिचालन गर्ने र न्यायसंगत तथा परिणाम उन्मुख तरिकाले विनियोजन तथा खर्च गर्ने विषय शिक्षामा लगानीको प्रबन्ध गर्दा ध्यान दिनु पर्ने महत्त्वपूर्ण पक्ष हुन् । शिक्षामा आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोत कहाँबाट जुटाउने, कुन कुन क्षेत्रमा स्रोतको विनियोजन गर्ने, विनियोजित स्रोतको प्रवाह कसरी गर्ने र उपलब्ध स्रोतको उपयोग कुन ढङ्गबाट गर्ने भन्ने विषयले विशेष स्थान राख्दछन् । यस परिच्छेदमा शिक्षामा सार्वजनिक लगानीको वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण गर्दै तथा यो योजनाको लागि स्रोतहरूको सम्भाव्य उपलब्धता र प्रस्तावित कार्यक्रमहरूका लागि स्रोतको अनुमान प्रस्तुत गरिएको छ । यस योजनामा पालिकाको वित्तीय व्यवस्थापनमा सुधार भई लगानी वृद्धि गर्न सक्षम हुने र पालिकाको शिक्षा क्षेत्रमा राष्ट्रिय मापदण्डसँग तुलना योग्य सार्वजनिक लगानी सुनिश्चित हुने अपेक्षा गरिएको छ । यस सन्दर्भमा शिक्षा क्षेत्रको यो योजना कार्यान्वयनका लागि लगानी तथा स्रोत व्यवस्थापन सम्बन्धमा वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरी यसमा देखिएका चुनौतीहरू उल्लेख गरिएको छ । पहिचान गरिएका चुनौतीहरूको सामना गर्दै वित्तीय व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि यसका उद्देश्य तथा रणनीतिहरू प्रस्तुत गरी स्रोतको आकलन तथा लगानीका क्षेत्र र लागत अनुमान गरिएको छ ।

७.१ वर्तमान अवस्था:

प्राकृतिक सम्पदा, स्रोत, साधन र भूगोलको हिसावले पाल्पा जिल्लाको १० पालिकामध्ये यो निस्दी गाउँपालिका भित्र क्षेत्रफल भएको भएतापनि समग्र आर्थिक विकास एवम् सामाजिक सूचकाङ्कका हिसावले भने यो पालिका पाल्पा जिल्लाको ९ औँ स्थानमा पर्दछ। अर्को हिसावले भन्नु पर्दा यो पालिका मध्यम र विपन्नहरू बसोवास गरेको प्राकृतिक रूपले सम्पन्न पालिका हो । आर्थिक सूचकहरूमा त्यति सुधार नदेखिए पनि शिक्षाका सूचकहरूमा सुधारका सङ्केतहरू देखिएका छन् । शिक्षामा पहुँच र सहभागिता बढेको छ । पहुँच सहभागिताको तुलनामा गुणस्तरमा भने सुधार हुन बाँकी छ । प्राविधिक विषयमा पहुँचको स्थिति कमजोर छ। पालिकाका अब्बल दर्जाका जनशक्तिलाई पालिकाको विकासको निम्ति समर्पित र अभिप्रेरित गर्न नसकेको अवस्था छ । शिक्षामा लगानी बढाउनु पर्छ भन्ने विषयमा सैद्धान्तिक रूपमा राजनीतिक तहमा र नेपालका नीतिगत दस्तावेजहरूमा सहमति देखिन्छ । सबैको धारणा लगानी बढाउने कुरामा एकै हुनुलाई लगानी वृद्धि गर्ने प्रयासको महत्त्वपूर्ण आधार मान्न सकिन्छ । नेपालका सबै जसो राजनीतिक दलको राष्ट्रिय तहको चुनावी घोषणा पत्रमा कुल राष्ट्रिय बजेटको कम्तिमा २० प्रतिशत शिक्षामा लगानी गरिने कुरा उल्लेख गरिएको छ तर व्यवहारमा त्यस्तो देखिएको छैन ।

क) शिक्षामा राज्यको लगानीको अवस्था:

नेपालमा वि.सं. २०४९/५० मा शिक्षामा राज्यको लगानी कुल राष्ट्रिय बजेटको करिब ८.५ प्रतिशत मात्र रहेकोमा सबैको लागि शिक्षा अभियान (सन् १९९० को दशक) सँगै आ.व. २०६७/६८ मा आइपुग्दा यो प्रतिशत १७.१ पुगेको थियो । कुल गार्हस्थ उत्पादनसँग शिक्षा क्षेत्रको बजेट तुलना गर्दा वि सं २०५२ देखि २०७५ सम्मको अवधिमा नेपाल सरकारको शिक्षामा लगानी कुल गार्हस्थ उत्पादनको औसत ३.७ प्रतिशत रहेको थियो । विगत एक दशक अवधिमा सरकारबाट कुल राष्ट्रिय बजेटको औसत १३.२ प्रतिशत बजेट शिक्षा क्षेत्रमा लगानी भएको पाइन्छ । नेपालमा शिक्षाको लगानीमा वैदेशिक सहायताको पनि महत्त्वपूर्ण अंश रहेको छ । विगत ५ वर्षमा शिक्षा क्षेत्रको बजेट तथा उक्त बजेटमा वैदेशिक सहायताको अवस्था हेर्दा कुल शिक्षा बजेटको औसत १०.६८ प्रतिशत वैदेशिक सहायताको रहेको छ ।

तालिका ७.१: नेपालमा विगत पाँच वर्षमा शिक्षा बजेटको स्वरूप (बजेट रु. करोडमा)

आ.व.	शिक्षा बजेट	वैदेशिक सहायता रकम	वैदेशिक सहायता प्रतिशत	वार्षिक बजेट वृद्धि प्रतिशत	कुल संघीय बजेटमा शिक्षा बजेटको अंश	शिक्षा बजेटमा गार्हस्थ उत्पादनको प्रतिशत
2074/75	12,664	1096	8.65	8.84	9.9	4.2
2075/76	13,451	1287	9.57	6.21	10.2	4.1
2076/77	16,376	1746	10.66	21.74	10.6	4.4
2077/78	17,171	2451	14.28	4.86	11.7	4.3
2078/79	18,004	1,719	9.60	4.85	10.93	4.2

स्रोत: अर्थमन्त्रालय (सम्बन्धित आ.व. का बजेट पुस्तिकाहरू)

माथिको तालिका अनुसार कुल शिक्षा बजे वार्षिक रूपमा वृद्धि हुँदै गएको देखिन्छ । विगत ५ वर्षमा औसत १.९ प्रतिशतका दरले शिक्षाको बजेट वृद्धि भएको देखिन्छ तापनि वार्षिक मूल्य वृद्धि दरसँग तुलना गर्ने हो भने औसत वास्तविक बजेट वृद्धि दर ५ प्रतिशतको हाराहारीमा मात्र देखिन्छ । कुल राष्ट्रिय बजेटमा शिक्षा क्षेत्रको पाँच वर्षको बजेटको अंश ९.९ प्रतिशत देखि ११.७ प्रतिशतसम्म रहेको देखिन्छ । आ. व. २०६७/६८ मा भने यो प्रतिशत १७.१ पुगेको थियो ।

तालिका ७.२: विगत ५ वर्षमा निस्दी गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्र बजेटको स्वरूप: (बजेट रुहजारमा)

आ.व.	प्रदेशको कुल बजेट	बजेटको यथार्थ खर्च विवरण	खर्च %	सामाजिक विकास मन्त्रालयको बजेट	शिक्षाका निम्ति विनियोजित बजेट	कुल बजेटमा शिक्षाको अंश %	शिक्षामा बजेट वृद्धि प्रतिशत
२०७५/७६	०	०	०		०	०	०
२०७६/७७	०	०	०		१८८१५४	३७.२६	-
२०७७/७८	०	०	०		२१०६५३	३३.९८	-३.२८
२०७८/७९	६०००	५२३८	८७.३०		२२७२७९	३३.२३	-०.७५
२०७९/८०	८७००	७१७८	८२.५१		२६४४४०	३४.४४	१.२१

स्रोत:

माथिको तालिकाको विश्लेषण गर्दा यस पालिकाको बजेटमा शिक्षाको उपस्थिति छ । आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा कुल बजेटको ३७.२६ प्रतिशत बजेट शिक्षामा विनियोजन गरेको देखिन्छ भने आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा आएर त्यही बजेटको प्रतिशत ३३.९८ प्रतिशतमा झरेको देखिन्छ । आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को बजेटमा शिक्षाको बजेट ३३.२३ प्रतिशत पुगेकोमा आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा ३४.४४ प्रतिशत बजेट विनियोजन भएको छ । यो आंकडालाई विश्लेषण गर्दा प्रत्येक आ.व. मा शिक्षा क्षेत्रको बजेटमा केही सम बिचरण देखिन्छ ।

माथिको तालिकामा हेर्दा बजेटको कार्यान्वयन प्रभावकारी रूपमा नभएको कुरा यसको ठूलो हिस्सा खर्च नभएको तथ्यले पनि पुष्टी गर्दछ । यसरी बजेट खर्च हुन नसक्नुले पालिका सरकारको सक्षमता साथै व्यवस्थापनको बारेमा समेत विश्लेषण गर्नु जरुरी देखिन्छ । सामान्यतया परिणाम यसो देखिनुमा जनशक्तिको अभाव, प्रशासनिक बोझ, योजनानुकुल वातावरण, योजनाबद्ध कार्यान्वयन, प्रक्रियागत असहजता जस्ता कारण हुन सक्छ । मुलुकका तिनै तहको सरकारहरूले शिक्षाको बजेटलाई कुल बजेटको बीस प्रतिशत पु-याउने अठोटका साथ अघि बढिरहेको बेला यस पालिकाको शिक्षा क्षेत्रको बजेट औषतमा ३३/३४ प्रतिशतको हाराहारीमा देखिए पनि त्यस मध्ये करिब ८६ प्रतिशत चालु तर्फको बजेट रहेको देखिन्छ । गाउँपालिकाको आन्तरिक स्रोतबाट शिक्षामा प्रतिशत रहेको छ ।

च) शिक्षामा घर परिवार र निजी लगानी:

शिक्षामा घर परिवारको लगानी पनि उल्लेख्य भएको अध्ययनहरूले देखाएका छन् । संस्थागत विद्यालयहरूमा मासिक वा वार्षिक शुल्क लगायत सबै खर्च घर परिवार बाटै हुने गर्दछ भने सामुदायिक विद्यालयहरूमा पनि घर परिवारको लगानी स्टेशनरी तथा ड्रेस लगायतका शिर्षकमा हुने

भएकाले बालबालिकाको शिक्षामा उनीहरूको उल्लेख्य लगानी भइरहेको छ । सन् २०१८ मा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र UNESCO/IIEP को संयुक्त प्रयासमा सम्पन्न भएको National Education Account, Nepal को अध्ययन अनुसार शिक्षा क्षेत्रमा तहगत रूपमा प्रति वर्ष प्रति विद्यार्थी खर्च क्रमशः बालविकास शिक्षामा रु. ७,०१४।, आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा रु. १५,४५९।, आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा रु. १६,४८२।, माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा रु. २७,०८३।, माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) मा रु. ३५,५२८।, प्राविधिक शिक्षामा रु. १,७२,७२९। र उच्च शिक्षामा रु. ८५,०९९। हुने गरेको देखाएको छ । जसमा घर परिवार तथा निजी खर्च ५६.२% छ भने ४३.८% सार्वजनिक (सरकारका तर्फबाट) खर्च भएको छ । यसै गरी विद्यालय / शिक्षालयको प्रकार अनुसार तहगत रूपमा प्रति वर्ष प्रति विद्यार्थी जम्मा खर्च मध्ये सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीमा परिवार/निजी खर्च माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) बाहेक अरू तहमा लगभग ३% देखि २२.०% सम्म छ भने निजी विद्यालय/शिक्षालयहरूमा ८१.०% देखि ९५.०% सम्म छ (तालिका ७.३) । प्रति विद्यार्थी सार्वजनिक खर्च विभिन्न तहका सरकारले प्रति वर्ष शिक्षाका विभिन्न तहमा गरेको खर्चका आधारमा निकालिएको छ भने प्रति वर्ष प्रति विद्यार्थी निजी लगानीमा सामुदायिक विद्यालयमा आफ्ना बालबालिकाको शिक्षाका लागि अभिभावकले गर्ने विभिन्न प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष खर्च र संस्थागत विद्यालयमा पढाउने अभिभावकले तिरेको शुल्क लगायतका सबै खर्चहरू समावेश गरी निकालिएको छ ।

तालिका ७.३: नेपालमा प्रति विद्यार्थी खर्चको तुलनात्मक अवस्था:

शिक्षाको तह	प्रति विद्यार्थी लगानी रु.							
	सार्वजनिक विद्यालयमा	सरकारी खर्च %	परिवारको खर्च %	अन्यबाट भएको खर्च %	निजी विद्यालय	सरकारी खर्च %	परिवारको खर्च %	अन्यबाट भएको खर्च %
पूर्व प्राथमिक/बालविकास र शिक्षा	3,602	79.8%	9.9%	10.3%	17,337	0.1%	94.6%	5.3%
आधारभूत तह (कक्षा १-५)	11,536	93.6%	2.9%	3.5%	20,255	0.3%	92.4%	7.3%
आधारभूत तह (कक्षा ६-८)	10,682	79.4%	7.4%	13.2%	19,984	0.3%	93.2%	6.5%
माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०)	16,557	70.6%	11.5%	17.9%	31,696	0.2%	93.2%	6.7%
माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२)	23,026	37.1%	43.7%	19.3%	37,752	0.1%	93.1%	6.9%
प्राविधिक शिक्षा	177,053	87.2%	7.9%	4.9%	100,071	1.9%	82.7%	15.4%
उच्च शिक्षा	53,282	75.4%	22.0%	2.6%	132,136	1.9%	80.6%	17.5%

स्रोत: NCE-Nepal (Cited from, UNESCO/IIEP and MOE, 2018)

यस पालिकाको सवालमा यस प्रकारको तथ्याङ्क र अभिलेख नभए पनि यस यस पालिकामा संस्थागत विद्यालयहरूको संख्या न्यून रहेको र अभिभावकहरूको आर्थिक क्षमता पनि कमजोर भएकाले अभिभावकको निजी लगानी तुलनात्मक रूपले अन्य पालिका र प्रदेशको तुलनामा कम हुन सक्ने अनुमान गर्न सकिन्छ ।

७.२ चुनौति र अवसर:

वर्तमान अवस्थाको विश्लेषणका आधारमा लगानी र स्रोत व्यवस्थापनका सवालमा देखा परेका चुनौतिहरू मध्ये शिक्षा सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय परिवेश, स्थापित मूल्य र मान्यता, संवैधानिक प्रत्याभूति, राज्यले अख्तियार गरेका नीतिलाई उचित रूपमा सम्बोधन गर्नका लागि शिक्षा क्षेत्रमा लगानी वृद्धि र दिगो स्रोत व्यवस्थापन गर्नु, संघीय संरचना अनुसार संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बिचको शिक्षाको लगानी मापदण्ड र वित्तीय स्रोत हस्तान्तरणको उपयुक्त माध्यम निर्धारण गरी तिनै तहका सरकारलाई शिक्षामा लगानीको लागि जिम्मेवार बनाउनु संवैधानिक मार्ग दर्शन तथा नीति अनुरूप निजी क्षेत्रबाट शिक्षामा गरिने लगानीको व्यवस्थापन र स्वरूप निर्धारण गरी सार्वजनिक सेवा, सामाजिक दायित्व वा सेवामूलक व्यवसायका रूपमा विकास गर्नु, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा विद्यार्थी अनुपात बढाउने पालिकाको प्रतिवद्धता कार्यान्वयन गर्न आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोत पहिचान र परिचालन पद्धति सुनिश्चित गर्नु, आधुनिक प्रविधि विशेष गरी सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमैत्री शिक्षण सिकाइ सञ्चालन गर्न आवश्यक स्रोतको व्यवस्था गर्नु, शिक्षा क्षेत्रका विभिन्न उपक्षेत्रहरूमा सरकारी लगानीको संरचना (प्राथमिकता र प्रतिशत) निर्धारण गर्नु, विद्यार्थीको सिकाइ तथा कुशलतामा केन्द्रित भई गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने गरी लगानी गर्न स्रोत व्यवस्थापन गर्नु, पालिका तहलाई संघीय सरकारबाट प्राप्त सामानीकरण अनुदान मध्येबाट शिक्षा क्षेत्रका निमित्त पर्याप्त बजेट उपयुक्त विषय क्षेत्रमा विनियोजन गर्नु, शिक्षामा समता तथा समावेशीतामा अपेक्षित सुधारका लागि पर्याप्त लगानी गर्नु, गैरसरकारी क्षेत्रको लगानी, सामुदायिक सहभागिता र अभिभावकको लगानीलाई अभिलेखीकरण र प्रोत्साहन गर्नु, वित्तीय व्यवस्थापनको कार्य कुशलताका लागि व्यक्ति, संस्थाको क्षमता विकास गर्नु, वित्तीय गतिविधिलाई पारदर्शी, जवाफदेही, सरलीकृत गरी वित्तीय सुशासन कायम गर्नु प्रमुख रहेका छन् ।

लगानी र स्रोत व्यवस्थापका क्षेत्रमा अवसरको रूपमा सरकारका तिनवटै तहहरूले शिक्षामा लगानी अभिवृद्धि गर्न सक्ने संभावना देखिएको, कतिपय शिक्षण संस्थाहरूले पालिका बाहेक प्रदेश सरकार र अन्य निकायहरूबाट विभिन्न शीर्षकहरूमा अनुदान प्राप्त गरिरहेको, बालविकासका शिक्षिका लगायत विभिन्न क्षेत्रको बजेट विनियोजनमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको विचमा सहकार्य र सहलगानी भइरहेको, शिक्षण संस्थाहरूको भौतिक पूर्वाधार विकास, आइसिटी र शिक्षक व्यवस्थापनमा सङ्घीय र प्रदेश सरकारको लगानी तुलनात्मक हिसावले बढिरहेको, यसबिगत देखि यस पालिकाको रचनात्मक कार्यहरू अन्तर्गत शिक्षामा पहुँच र गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि उत्कृष्ट विद्यार्थी, उत्कृष्ट शिक्षक उत्कृष्ट विद्यालय पहिचान गरी पुरस्कृत गर्ने काम भइरहेको अवस्था छ । उत्कृष्ट अभिभावकलाई समेत पुरस्कृत गर्ने लक्ष्य राखिएको छ । आधारभूत तहमा क्रमिक रूपमा स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन भइरहेको अवस्था छ ।

७.३ उद्देश्य:

योजनाको लगानी र स्रोत व्यवस्थापनमा यस खण्डको समग्र उद्देश्य तीनै तहका सरकारहरूले शिक्षामा गरेको लगानीको अवस्था पहिचान गरी योजना अवधिका लागि शिक्षामा आवश्यक पर्ने लगानी र स्रोत व्यवस्थापनका लागि वित्तीय व्यवस्थापनका प्रमुख उद्देश्यहरू देहाय अनुसार रहेका छन्:

१. योजना अवधिका लागि शिक्षामा आवश्यक स्रोतको प्रक्षेपण गर्नु,
२. शिक्षा क्षेत्रका लागि पहिचान गरिएका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक वित्तीय स्रोत पहिचान गर्नु,
३. उपलब्ध सम्भावित स्रोतका आधारमा पहिचान गरिएका कार्यक्रमको प्राथमिकता निर्धारण गरी कार्यक्रमगत बजेट निर्धारण गर्नु,
४. खर्चको प्रक्रिया र तीनै तहका सरकारको भूमिका र दायित्व स्पष्ट गर्नु,
५. लगानीको उपयोगको अवस्थाको बारेमा जानकारी लिनु।

७.४ रणनीति:

योजनाको वित्तीय व्यवस्था सम्बन्धी रणनीतिहरू देहाय बमोजिम हुनेछन्:

१. शिक्षाको लागि कानुनमा तोकिए अनुसारको आर्थिक दायित्व तीनै तहका सरकारहरू बिचको लागत साझेदारीमा हुनेछ ।
२. संघीय सरकार र स्थानीय तहको शिक्षा क्षेत्रको लगानीको अनुपातमा प्रदेश सरकारले पनि शिक्षामा आफ्नो लगानीलाई सुनिश्चित गर्नेछ ।
३. शिक्षामा सरकारी अनुदान खर्चको जिम्मेवारी स्थानीय तहको भएकोले यस पालिका भित्रको लक्षित शैक्षिक पहुँच र सहभागिता एवम् गुणस्तर सुनिश्चित गर्न पालिका जवाफदेही हुने पद्धतिको विकास गरिनेछ ।
४. पालिकाबाट प्रदान गरिने स्रोतको उपयोग गर्ने प्रमुख एकाइ शिक्षण संस्था वा विद्यालय भएकाले लक्षित गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने सवालमा विद्यालयलाई जवाफदेही बनाइनेछ ।
५. शिक्षामा सार्वजनिक लगानी वृद्धि गरी पालिकाको कुल गार्हस्थ उत्पादनको ७ प्रतिशत र तिनै तहका सरकारबाट कुल बजेटको वार्षिक रूपमा २० प्रतिशत पुर्‍याइने छ ।
६. शिक्षाका उपक्षेत्रहरू अन्तर्गत लगानी गर्ने क्रममा कुन उपक्षेत्र र विषयलाई कति प्राथमिकता दिने भन्ने मापदण्ड निर्धारण गरी सोही मापदण्डका आधारमा लगानी व्यवस्थापन गरिनेछ ।
७. सार्वजनिक सेवा, सामाजिक दायित्व वा सेवामूलक व्यवसायका रूपमा रहने गरी निश्चित मापदण्डका आधारमा शिक्षामा निजी तथा गैरसरकारी क्षेत्रको लगानीलाई प्रोत्साहन तथा प्रवर्धन गरिने छ ।
८. अवस्था र आवश्यकताका आधारमा समानीकरण, समपुरक, शसर्त र विशेष अनुदानको अवलम्बन र उपयोग गरिने छ ।
९. मापदण्डका आधारमा खर्च र प्रतिवेदन पद्धति अवलम्बन गरिने छ ।
१०. वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार गरी / ल्याई वित्तीय कार्य कुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तर दायित्वलाई थप सबल बनाइने छ ।

७.५ स्रोतको अनुमान र विश्लेषण:

सामान्यतया स्रोतको अनुमान र विश्लेषण गर्दा नागरिक अपेक्षा, राष्ट्रिय प्रतिवद्धता, संवैधानिक प्रत्याभूति, शिक्षाका राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रमलाई उचित रूपमा सम्बोधन हुने गरी स्रोतको आँकलन गर्न पर्ने हुन्छ । त्यसरी आँकलन गरिएको स्रोत कति हुन्छ र हामीसँग सामर्थ्य के कति छ सो को

पनि सँगसँगै विश्लेषण गरिन्छ । सामान्यतया स्रोतको आंकलन गर्दा विभिन्न आर्थिक सूचक/सूचांकहरूको प्रयोग गरिन्छ, जस्तो उपभोक्ता मूल्य सूचांक(Consumer Price Index (CPI)), मुद्रस्फ्रिति दर (Inflation Rate), कुल गार्हस्थ उत्पादन (GDP), आदिलाई आधार बनाई निकालिन्छ । यस प्रकार आवश्यकता र सामर्थ्यको बिचमा सामञ्जस्यता कायम गरी योजनाका कार्यक्रमहरू र तिनको प्राथमिकता निर्धारण गरिन्छ । उल्लिखित पक्ष ध्ये यस पालिकाको हकमा तल निम्न दुई पक्षलाई आधार मानी यस योजनामा शिक्षा क्षेत्र, विभिन्न उप-क्षेत्र रसम्बन्धित बिषय क्षेत्रगत स्रोतको आंकलन गरिएको छ ।

क) अपेक्षा र नीतिका आधारमा अनुमान:

संवैधानिक प्रावधान अनुसार आधारभूत शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क गर्ने दायित्व राज्यको रहेको छ र सोको कार्यन्वयन संघीय, प्रदेश र स्थानीय तीनवटै सरकारको रहेको छ । प्रत्येक बालबालिकालाई शिक्षाको हक सुनिश्चित हुनेगरी प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षालाई आधारभूत शिक्षा अन्तर्गत नै आवश्यक बजेटको व्यवस्था राज्यले गर्न पर्ने हुन्छ । त्यस्तै सबैको पहुँच र सहभागिताको सुनिश्चितताका लागि विशेष गरी आर्थिक रूपले विपन्न, विभिन्न कठिन परिस्थितिमा रहेका तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई थप प्रोत्साहित गर्न आवश्यक छ । यसै गरी अनौपचारिक तथा निरन्तर शिक्षा, विद्यालय तहमा प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा, पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री, शिक्षक व्यवस्थापन र विकास, सूचना तथा सञ्चार प्रविधि, भौतिक पूर्वाधार, विपद व्यवस्थापन, दिवा खाजा लगायत विद्यालय स्वास्थ्य, पोषण तथा सरसफाइ स्वच्छता, परामर्श सेवा लगायतको खर्चका लागि लगानी सुनिश्चित गर्नु आवश्यक छ । यी बाहेक यस पालिकाको दायित्व भित्र प्राविधिक शिक्षा र व्यवसायिक तालिम र उच्च शिक्षा पनि पर्ने भएकाले ती दुवै क्षेत्र साथै योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन, व्यवस्थापकीय कार्यलाई व्यवस्थित गर्न र विभिन्न तहमा क्षमता विकासमा थप लगानी आवश्यक छ। यिनै परिवेशहरूलाई मध्य नजर राखी नेपाल सरकारले शिक्षा नीति लगायत विभिन्न योजना र कार्यक्रमहरूमा शिक्षाको बजेटलाई कुल बजेटको कम्तिमा बिस प्रतिशत बनाउने भन्ने कुरा पनि उल्लेख गरेको अवस्था छ । उल्लेखित आवश्यकताहरूका आधारमा यस पालिकाको शिक्षा क्षेत्रको दश वर्षे शिक्षा क्षेत्रमा योजनाको पहिलो वर्षमा चालु आ.व. मा कार्यान्वयनमा रहेको कूल बजेट करिब २९१,२३४,८००।- लाई आधार मानी त्यस पछिका वर्षहरूमा क्रमिक रूपमा लगानी वृद्धि गर्नु आवश्यक देखिन्छ भनी उल्लेख गरिएको छ । उक्त आधारमा वर्तमान मूल्यमा यस योजनाको पहिलो पाँच वर्षका लागि करिब १,५१४,४५५,१२०।- रुपैयाँ लगानी आवश्यक देखिन्छ ।

ख) स्रोतको उपलब्धता (Resource Envelope) को अनुमान:

विभिन्न आर्थिक सूचक/सूचांकहरूको प्रयोग गरेर, जस्तो उपभोक्ता मूल्य सूचांक (Consumer Price Index (CPI)) तथा मुद्रस्फ्रिति दर (Inflation Rate) तथा यस पालिकाको बजेटमा हुने वृद्धिका आधारमा आगामी ५ वर्षमा शिक्षा क्षेत्रका लागि उपलब्ध हुन सक्ने बजेट आकलन गरिएको छ । यसर्थ, यस पालिकाको अर्थतन्त्रको हालको अवस्था तथा सम्भाव्य मूल्य वृद्धिका आधारमा सम्भाव्य उच्च, मध्यम तथा न्यून वृद्धि आकलन गरिएको छ । यी मध्ये मध्य मस्तरको प्रक्षेपित आर्थिक

वृद्धि दरका आधारमा यस शिक्षा क्षेत्रको योजनाका लागि उपयुक्त स्रोत हुन् सक्छ भन्ने पहिचान गरिएको छ ।

७.६ निस्दी गाउँपालिकाको आगामी ५ वर्षको शिक्षा क्षेत्र योजनाका लागि प्रक्षेपित बजेटको अनुमान:

आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा यस पालिकाको शिक्षा क्षेत्रको बजेट विश्लेषण गर्दा कूल बजेट रु. २५,५७,००,०००/- देखिन्छ । जसमा सङ्घीय सरकारबाट रु. २२,२६,००,०००/- र गाउँपालिकाबाट रु. ३,३१,००,०००/- पालिका तहमा हस्तान्तरण भै कार्यान्वयनमा रहेको देखिन्छ । यस अतिरिक्त प्रदेश सरकारको सामाजिक विकास मन्त्रालय र अन्तर्गतका विभाग, कार्यालय र अन्य निकायहरूबाट यस पालिकाको विद्यालय शिक्षा, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम र उच्च शिक्षाका कार्यक्रमहरू संचालनार्थ कार्यान्वयनमा रहेको र बजेट विभिन्न अन्तराष्ट्रिय, राष्ट्रिय र स्थानीय तहका दातृ निकाय, सङ्घ-संस्थाहरूबाट तीन तहका सरकार मध्ये कुनै एक सरकारको समन्वयमा आ-आफ्नै खर्च प्रक्रियाबाट पालिका तहका कार्यक्रमहरूमा सिधै खर्च भैरहेको बजेट (Off Budget) देखिन्छ । यसरी हेर्दा यस पालिकाको शिक्षा क्षेत्रको कूल बजेटमा १५% बजेटको विभिन्न दातृ निकाय, सरकारी/गैरसरकारी संस्था र व्यक्तिबाट खर्च भैरहेको देखिन्छ । यस अतिरिक्त यस पालिकाको आफ्नो आन्तरिक स्रोतबाट पनि शिक्षा क्षेत्रमा लगानी गर्दै आएको छ । यस सम्बन्धी हाललाई यकिन तथ्यांक उपलब्ध नभएका कारण यस खण्डमा पछि चर्चा गरिनेछ ।

तहको तालिका ७.४ र ७.५ मा यस पालिकाको शिक्षा क्षेत्रको बजेट आंकलन २ वटा परिदृश्यमा प्रस्तुत गरिएको छ । जसमा तालिका ७.४ मा हाल उपलब्ध स्रोतको प्रवृत्तिलाई यथावत राखी पालिकाको शैक्षिक क्षेत्रको सुधारका आवश्यकताहरूलाई समबन) उप-क्षेत्रसँग सम्बन्धित सूचकहरूको सुधारका सम्भावनाको आधारमा (थप स्रोतको बन्दोबस्त गर्ने विधिहरूलाई अबलम्बन गरिएको छ । तालिका ७.५ मा प्रस्तुत गरिएको स्रोतको आँकलन परिदृश्यमा तालिका ७.४ को विधिमाला हाल यस लुम्बिनी प्रदेशको शिक्षा क्षेत्रमा रहेको वार्षिक औषत ४% का दरले रहेको उपभोक्ता मूल्य सूचांक (CPI) मुद्रास्फिर्ति दरका आधारमा (Inflation Rate) प्रत्येक शैक्षिक उप-क्षेत्रको कार्यक्रमगत रूपमा वृद्धि हुन् आउने लागतलाई आगामी आ.व. गतको प्रक्षेपित बजेटको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । यस पालिकाको जनसङ्ख्या, भूगोल, अन्य क्षेत्रहरू र शिक्षा क्षेत्रको विद्यालय, विद्यार्थी, शिक्षक, विद्यालयमा हुने समग्र क्रियाकलाप, आदिको सूचकगत वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण गरी योजनाको अन्तिम लक्ष्य निर्धारण र आधार वर्ष र अन्तिम वर्ष बीचका आ.व.हरूको प्रक्षेपण शिक्षा उप-क्षेत्रगत कार्यक्रमहरूको स्रोतको आँकलन र प्रक्षेपण (मुख्य कार्यक्रम कार्यक्रम सम्पादन सूचकहरू अर्थात् KPIs को अवस्था साथै तिनको विश्लेषण र अन्य कार्यक्रम सूचकहरूको नतिजा विश्लेषण यस योजनाको Tool Kit का आधारमा ग्रािएएको छ ।) गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.४ स्थिर मूल्यका आधारमा निस्दी गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रको उप-क्षेत्रगत प्रक्षेपित लागत अनुमान सामान्य)परिदृश्य आ.व. २०२४/२५-२०२८-२९ (रु. हजारमा)

शिक्षाउप-क्षेत्रहरू/आ.व.	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	2028/29	५ आ.व.को जम्मा
	81/82	82/83	83/84	84/85	85/86	
स्थानीय तहबाट संचालन हुने विद्यालय शिक्षा उप-क्षेत्रगत						

शिक्षाउप-क्षेत्रहरू/आ.ब.	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	2028/29	५ आ.ब.को जम्मा
	81/82	82/83	83/84	84/85	85/86	
लागत						
बालविकास तथा शिक्षा	27,125.00	29,485.32	29,496.15	29,507.62	29,519.23	145,133.32
आधारभूत शिक्षा	211,319.24	212,491.31	211,275.45	212,524.68	212,028.37	1,059,639.05
माध्यमिक शिक्षा	57,642.53	62,328.86	64,822.17	67,724.68	72,471.57	324,989.81
शिक्षामा समता र समानता	407.03	407.14	413.38	413.78	415.55	2,056.87
अनौपचारिक तथा साक्षरता र निरन्तर शिक्षा	820.00	900.00	855.00	855.00	960.00	4,390.00
शिक्षक तयारी, व्यवस्थापन र तालिम	5,316.70	6,069.20	7,028.10	7,834.65	8,165.85	34,414.50
पाठ्यक्रम र मूल्यांकन	3,429.00	4,008.50	3,508.50	3,349.50	4,249.50	18,545.00
विद्यालय भौतिक निर्माण र आपतकालिन व्यवस्थापन	17,920.00	21,580.00	25,040.00	27,170.00	35,420.00	127,130.00
क्षमता अभिवृद्धि र अनुगमन तथा मूल्यांकन	5,235.80	5,235.80	5,235.80	5,235.80	5,235.80	26,179.00
जम्मा लागत (योजनाको कार्यक्रम बजेट)	329,215.30	342,506.13	347,674.55	354,615.70	368,465.87	1,742,477.54
शासकीय व्यवस्थापन र सञ्चालन खर्च (योजना को कूल बजेटमा २.१% ले हुन आउने लागत)	6,584.31	6,850.12	6,953.49	7,092.31	7,369.32	34,849.55
जम्मा लागत	335,799.61	349,356.25	354,628.04	361,708.01	375,835.18	1,777,327.10

तालिका ७.५ निस्दी गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रमा रहेको वार्षिक औषत ४% का दरले रहेको उपभोक्ता मूल्य सूचांक (CPI) तथा मुद्रास्फिति दर (Inflation Rate) का आधारमा वृद्धि हुन आउने प्रक्षेपित बजेटको (मध्यम परिदृश्य आ.ब. २०२४/२५-२०२८-२९) (रु. हजारमा)

शिक्षाउप-क्षेत्रहरू/आ.ब.	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	2028/29	५ आ.ब.को जम्मा
	81/82	82/83	83/84	84/85	85/86	
स्थानीय तहबाट सञ्चालन हुने विद्यालय शिक्षा उप-क्षेत्रगत लागत						
बालविकास तथा शिक्षा	27,125.00	30,664.74	30,675.99	30,687.92	30,700.00	149,854
आधारभूत शिक्षा	211,319.24	220,990.96	219,726.47	221,025.66	220,509.50	1,093,571.84
माध्यमिक शिक्षा	57,642.53	64,822.01	67,412.61	70,431.22	75,367.99	335,676.36
शिक्षामा समता र समानता	407.03	423.42	429.91	430.33	432.17	2,122.86
अनौपचारिक तथा साक्षरता र निरन्तर शिक्षा	820.00	936.00	889.20	889.20	998.40	4,532.80
शिक्षक तयारी, व्यवस्थापन र तालिम	5,316.70	6,311.97	7,309.23	8,148.04	8,492.48	35,578.41
पाठ्यक्रम र मूल्यांकन	3,429.00	4,168.84	3,648.84	3,483.48	4,419.48	19,149.64

शिक्षाउप-क्षेत्रहरू/आ.ब.	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	2028/29	५ आ.ब.को जम्मा
	81/82	82/83	83/84	84/85	85/86	
विद्यालय भौतिक निर्माण र आपतकालिन व्यवस्थापन	17,920.00	22,443.20	26,041.60	28,256.80	36,836.80	131,498.40
क्षमता अभिवृद्धि र अनुगमन तथा मुल्यांकन	5,235.80	5,445.23	5,445.23	5,445.23	5,445.23	27,016.73
जम्मा लागत (योजनाको कार्यक्रम बजेट)	329,215.30	356,206.37	361,579.08	368,797.88	383,202.05	1,799,000.69
शासकीय व्यवस्थापन र सञ्चालन खर्च (योजनाको कूल बजेटमा २.०% ले हुन आउने लागत)	6,584.31	7,124.13	7,231.58	7,375.96	7,664.04	35,980.01
जम्मा लागत	335,799.61	363,330.50	368,810.67	376,173.84	390,866.09	1,834,980.70

माथि चर्चा गरिए झै उल्लेखित तालिका ७.४ र ७.५ मा प्रस्तुत निस्दी गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रको बजेट प्रक्षेपणहरूको अवस्थालाई हेर्दा तालिका ७.५ मा प्रस्तुत मध्यम परिदृश्य प्रक्षेपित बजेट व्यवस्थापन र कार्यान्वयनका दृष्टिले बढि व्यवहारिक देखिन्छ । तलको तालिका ७.६ मा माथिको तालिका ७.५ मा प्रस्तुत मध्यम परिदृश्य प्रक्षेपित बजेट र चालु आ.ब. २०२८१/८२ मा उपलब्ध बजेटको स्रोत बीच तुलनात्मक विश्लेषणबाट निम्नानुसारको स्रोतको अन्तर (Gap) देखिन्छ र सोलाई पूर्ति गर्दै योजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि निस्दी गाउँपालिका सरकारले निम्नानुसारका पक्षहरू मा ध्यान दिनु पर्ने हुन्छ ।

तालिका ७.६ निस्दी गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रमा रहेको बार्षिक औषत ४% CPI/Inflation Rate का आधारमा वृद्धि हुन आउने प्रक्षेपित बजेटको (मध्यम परिदृश्य आ.ब. २०२४/२५-२०२८-२९) र चालु आ.ब.२०८१/८२ मा उपलब्ध बजेट बिचको तुलनात्मक विश्लेषणबाट देखिएको अन्तर (Gap) (रु. हजारमा) र सोको प्रस्तावित समाधान

शिक्षा क्षेत्रको स्रोत अन्तरको विश्लेषण (Resource Gap Analysis)	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	2028/29	5-year Total
	81/82	82/83	83/84	84/85	85/86	
चालु आ.ब. २०८१/८२ को बजेट:						
सङ्घीय तहबाट पालिका तहमा हतान्तरण भै कार्यान्वयनमा रहेको र आगामी आ.ब. को प्रक्षेपित बजेट	335,799.61	349,356.25	354,628.04	361,708.01	375,835.18	1,777,327.10
लुम्बिनी प्रदेश सरकारबाट प्राप्त कूल बजेट:	0	0	0	0	0	0
योजनाको ५ वर्ष आ.ब.२०२४/२५-२०२८-२९ सम्मको मध्यम परिदृश्यको प्रक्षेपित बजेट						
सङ्घीय तहबाट पालिका तहमा हतान्तरण हुने आगामी आ.ब. को प्रक्षेपित बजेट	335,799.61	363,330.50	368,810.67	376,173.84	390,866.09	1,834,980.70
लुम्बिनी प्रदेश सरकारबाट प्राप्त कूल बजेट:	0	0	0	0	0	0
निस्दी गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रमा रहेको बार्षिक औषत 4.4% CPI/Inflation Rate का आधारमा वृद्धि हुन् आउने प्रक्षेपित बजेट (मध्यम परिदृश्य आ.ब.२०२४/२५-२०२८-२९) र चालु आ.ब.२०८१/८२ मा उपलब्ध बजेट बिचको तुलनात्मक विश्लेषण						

शिक्षा क्षेत्रको श्रोत अन्तरको विश्लेषण (Resource Gap Analysis)	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	2028/29	5-year Total
	81/82	82/83	83/84	84/85	85/86	
बाट आगामी आ.ब.हरूमा शिक्षा क्षेत्रको तलका उप-क्षेत्रगत हुन सक्ने Budget Gap						
सङ्घीय तह र प्रदेश सरकारको विद्यालय शिक्षाको आगामी आ.ब.को प्रक्षेपित कूल बजेट मा Gap	0	13,974.25	14,182.62	14,465.82	15,030.91	57,653.61
निस्दी गाउँपालिकाको आन्तरिक स्रोतबाट आ.ब. २०८१/८२ मा शिक्षा क्षेत्रमा भएको लगानी र आगामी आ.ब. हुने आन्तरिक स्रोतको प्रक्षेपित बजेट (वार्षिक ३% वृद्धि)	33100.00	34093.00	35115.79	36169.26	37254.34	175732.3
निस्दी गाउँपालिकाको आन्तरिक स्रोत र यस पालिकामा विभिन्न दातृ निकायहरूबाट चालु आ.ब. २०८१/८२ मा सिधै खर्च भएको बजेट (Off Budget) र आगामी आ.ब. का लागि सोको प्रक्षेपण	0	0	0	0	0	0
सङ्घीय र प्रदेश सरकारबाट आ.ब. गत साल बसाली प्राप्त विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको कूल बजेट, पालिकाको आन्तरिक लगानी र Off Budget जोडदा हुन आउने कूल बजेट र आ.ब.गत प्रक्षेपित बजेट बीचमा हुन आउने वास्तविक Budget Gap	0	0	0	0	0	0

परिच्छेद ८

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

परिचयः

योजनाको सफल कार्यान्वयन गरी अपेक्षित नतिजा तथा उपलब्धि प्राप्त गर्नका लागि योजनाको कार्यान्वयन अनुगमन र मूल्याङ्कनको उपयुक्त प्रबन्ध आवश्यक छ । यसका लागि आवश्यक सङ्गठन तथा संरचना, जनशक्ति, नीति, कानून तथा मापदण्ड सहितको जिम्मेवारी र उत्तर दायित्व पर्दछन् । यस परिच्छेदको अधिल्लो खण्डमा यस योजनाका लागि आवश्यक सङ्गठन, संरचना तथा क्षमता विकासका रणनीति तथा क्रियाकलापहरू उल्लेख गरि सकिएकोले योजनाको यस खण्डमा महत्त्वपूर्ण पक्षका रूपमा रहेको योजनाको कार्यान्वयनमा अनुगमन र मूल्याङ्कन र तत्सम्बन्धी प्रक्रिया तथा जिम्मेवारीलाई थप स्पष्ट पारिएको छ ।

योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध अन्तर्गत वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा, क्रियाकलाप निर्धारण तथा कार्यान्वयन, वित्तीय व्यवस्थापन तथा अनुगमन र मूल्याङ्कन लगायत कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संरचना, जनशक्ति, प्रक्रिया र जिम्मेवारी तथा उत्तर दायित्वहरू पर्दछन् । नेपालमा संघीय संरचना अनुसार संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको संरचना तयार भई तीनै तहका सरकार क्रियाशील छन् भने केही कानुनी प्रबन्ध सहित मुख्य संरचना तथा जनशक्ति र जिम्मेवारी निर्धारण गरिएको छ, तापनि राज्य प्रणालीलाई संघीय संरचना अनुरूप पूर्ण रूपमा रूपान्तरण गर्ने कार्य पुरा भएका छैनन् । शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा स्रोत साधनको विनियोजन र वितरण के कसरी भइरहेको छ, लगानीको प्रवाह समुचित ढङ्गले भएको छ वा छैन, कार्यक्रम कार्यान्वयन प्रक्रियामा त्रुटीहरू छन् वा छैनन्, शैक्षिक क्रियाकलापहरू निर्धारित कार्यतालिका अनुसार समयमै कार्यान्वयन भई लक्षित प्रतिफल प्राप्ति तर्फ उन्मुख भएका छन् वा छैन भन्ने कुरा निश्चित गर्न व्यवस्थापनबाट कार्यक्रम कार्यान्वयनको लक्ष्य र प्रगति बारेमा नियमित वा आवधिक रूपमा निगरानी, निरीक्षण, पुनः निरीक्षण, पर्यवेक्षण एवम् जाँच बुझ गर्ने गराउने कार्य अनुगमन हो । यसले कार्यक्रमको प्रगति र वर्तमान स्थितिको बारेमा जानकारी गराउँदछ । त्यस्तै शैक्षिक कार्यक्रमहरूको सान्दर्भिकता, उपयुक्तता, दक्षता र प्रभावकारिताको सन्दर्भमा सुव्यवस्थित एवम् उद्देश्य पूर्ण ढङ्गले जाँचबुझ तथा लेखा जोखा गर्ने कार्य मूल्याङ्कन हो । मूल्याङ्कन प्रतिफल र प्रभावसँग बढी केन्द्रित हुन्छ । अनुगमन सामान्यतः कार्यक्रम कार्यान्वयनको चरणमा मात्र गरिन्छ भने मूल्याङ्कन कार्यक्रम सञ्चालनका चरणका साथै कार्यक्रम सम्पन्न भए पश्चात् पनि गरिन्छ । अनुगमन र मूल्याङ्कनले शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा भएको लगानीलाई पारदर्शी, नतिजामुखी, जवाफदेही र उत्तरदायी पूर्ण बनाउन सहयोग गर्दछन् ।

८.१ वर्तमान अवस्था:

योजनाको प्रस्तुत खण्डको वर्तमान अवस्थालाई योजनाको कार्यान्वयन र योजनाको अनुगमन र मूल्याङ्कन गरी दुई भागमा विभाजन गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

क) योजनाको कार्यान्वयन:

संघमा रहेको शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले समग्र शिक्षा नीति तथा योजना तर्जुमा, राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालय तथा अन्य विषयगत मन्त्रालयहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य गर्दछ । त्यसै गरी विकास साझेदारहरूसँग सहकार्य तथा समन्वय गर्ने र योजना तथा कार्यक्रमहरूको समग्र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने जिम्मेवारी पनि शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको रहेको छ । मन्त्रालय अन्तर्गत समग्र विद्यालय क्षेत्रका कार्यक्रमको रणनीतिक योजना विकास, समन्वय, मापदण्ड विकास, अनुगमन तथा शैक्षिक सूचनाको व्यवस्थापन, शिक्षक तालिमका कोर्सहरू विकास तथा शिक्षा सेवाका कर्मचारीको क्षमता विकास गर्नका लागि शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, पाठ्यक्रम तथा पाठ्य सामग्री विकासका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र शैक्षिक पद्धित, नीति तथा कार्यक्रमको उपलब्धि तथा प्रभाव अध्ययन गरी सुधारका मार्ग पहिचान गर्न सघाउने कार्यका लागि शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र गरी न ओटा विभागीय निकायहरू रहेका छन् ।

शिक्षक छनोट, बढुवा तथा अध्यापन अनुमति पत्र सम्बन्धी कार्य गर्न शिक्षक सेवा आयोग र शिक्षक अभिलेख तथा निवृत्तभरण लगायतका निवृत्त शिक्षकको सेवाका लागि संघीय मामला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय अन्तर्गत राष्ट्रिय किताबखाना (शिक्षक) रहेको छ । राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डले कक्षा १० र कक्षा १२ को अन्तीम परीक्षा सञ्चालन गरिरहेको छ । प्रदेश तहमा सामाजिक विकास मन्त्रालय र अन्तर्गत एक एक ओटा शिक्षा विकास निर्देशनालय र एक एक ओटा तालिम केन्द्रहरू रहेका छन् भने जिल्लामा सामाजिक विकास कार्यालय गरी संचालनमा रहेको छ । स्थानीय तहमा महा नगरपालिकाहरूमा शिक्षा महाशाखा र नगरपालिका र गाउँपालिकाहरूका शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाले स्थानीय तहको शिक्षा सम्बन्धी काम गरिरहेको अवस्था छ । यसका अतिरिक्त संघीय शिक्षा मन्त्रालय अन्तर्गत प्रत्येक जिल्लामा शिक्षा विकास तथा समन्वय एकाइ रहेका छन् ।

संघीय संरचना अनुसार कार्यसम्पादन गर्नका लागि तत्काल परिवर्तन गरिएको उल्लिखित सङ्गठन संरचना तथा जनशक्ति व्यवस्थापन विद्यालय शिक्षामा सुशासन कायम गरी कुशल व्यवस्थापनका लागि पर्याप्त नदेखिएको अवस्था छ । यस पालिकाको शिक्षा शाखामा पर्याप्त जनशक्ति नभएको अवस्था छ । कार्य बोझका कारण अवस्था छ । कार्यक्रमका हकमा कतिपय सशर्त अनुदानका बजेट र कार्यक्रमहरू कार्य सम्पादनमा समस्या देखिएका छन् । तीनै तहका सरकारका सम्बन्धित निकायहरू बीचमा सन्चार, सहकार्य र समन्वयको संयन्त्र आवश्यक देखिन्छ ।

ख) योजनाको अनुगमन र मूल्याङ्कन:

नेपालमा आठौँ योजनाबाट अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई योजनाको अभिन्न अङ्गको रूपमा समेटेको पाइन्छ । राष्ट्रिय स्तरमा प्रधानमन्त्रीको अध्यक्षतामा राष्ट्रिय विकास समस्या समाधान समिति (NDAC) र मन्त्रालय स्तरमा सम्बन्धित मन्त्रीको अध्यक्षतामा मन्त्रालय स्तरीय विकास समस्या समाधान समिति (MDAC) गठन भई चौमासिक रूपमा बैठक बस्ने र विकास कार्यक्रमहरूको चौमासिक प्रगति समीक्षा गर्ने गर्दछ । राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना अवधिमा शिक्षा मन्त्रालयमा मूल्याङ्कन शाखा रहेकोमा २०४९ पछि यसलाई अनुगमन शाखाका रूपमा विकास गरियो भने २०६३ पछि अनुगमन महाशाखाका रूपमा विकास गरिएको थियो । संघीय संरचना प्रारम्भ भए पछि मन्त्रालयको

संरचनागत परिवर्तन भई योजना तथा अनुगमन महाशाखा अन्तर्गत अनुगमन तथा मूल्याङ्कन शाखा रहेको छ ।

शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्य संघीय तहमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र लगायतका निकायहरूबाट, प्रदेश तहमा सामाजिक विकास मन्त्रालय र प्रदेश शिक्षा विकास निर्देशनालयबाट, जिल्ला स्तरमा शिक्षा विकास तथा समन्वय एकाइबाट र स्थानीय स्तरमा स्थानीय शिक्षा शाखाबाट हुँदै आएको छ । शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले शैक्षिक संस्थाहरूको कार्यसम्पादन परीक्षण तथा विद्यार्थीहरूको उपलब्धि परीक्षण गर्दै आएको छ । विद्यालय निरीक्षक तथा स्रोत केन्द्रबाट शिक्षकलाई शिक्षण प्रक्रियामा स्थलगत प्राविधिक सहयोगका अतिरिक्त विद्यालय एवम् शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया लगायतका विषयमा निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण हुने गरेकोमा अहिले आएर स्रोत केन्द्र खारेज भएका हुनाले सुपरिवेक्षण र शिक्षक/विद्यार्थी सहयोग पद्धतिका लागि कुनै संस्थागत प्रबन्ध रहेको छैन ।

विद्यालय, विद्यार्थी, शिक्षक, कक्षा कोठा तथा पूर्वाधार सम्बन्धी मुख्य सूचना प्राप्तिको आधारको रूपमा शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (EMIS) लाई लिइएको छ । बाह्य मूल्याङ्कन समूहबाट विद्यालय क्षेत्र कार्यक्रमको मध्यावधि मूल्याङ्कन गर्ने प्रचलन छ । विद्यालय तह, स्थानीय तह, प्रदेश र संघीय तहमा शैक्षिक योजना निर्माण, कार्यान्वयन तथा समीक्षाको लागि शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको उपयोग गरिएको छ । विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रममा वैदेशिक सहयोगको कतिपय अंश लक्षित नतिजामा आधारित गरी बाह्य संस्था वा विज्ञद्वारा भुक्तानी सूचकहरू (Disbursement Linked Indicators-DLI) रुजु गरेर मात्र उपलब्धि अनुसार सरकारले भुक्तानी पाउने व्यवस्था पनि गरिएको छ ।

उल्लिखित प्रबन्ध भए पनि संघीय संरचना अनुसार अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई थप व्यवस्थित गरी आवश्यक नतिजाहरू सबै तहको सरकारले प्राप्त गर्न सक्ने गरी स्वचालित बनाइनु पर्नेछ । यसका लागि हाल प्रयोगमा रहेको शैक्षिक सूचना प्रणालीमा सुधार गरी एकीकृत सूचना प्रणालीका माध्यमबाट तीनै तहका सरकारले आवश्यक सूचना प्राप्त गर्न सक्ने बनाइनु आवश्यक छ । अनुगमन र मूल्याङ्कनलाई औपचारिकता निर्वाह गर्ने प्रयोजनका निम्ति नभई सुधार र प्रोत्साहनका निम्ति प्रयोग गरिनु पर्दछ । अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका नतिजाका आधारमा कार्यक्रममा सुधार गर्ने परिपाटीलाई व्यवस्थित गर्नु पनि उत्तिकै आवश्यक छ ।

८.२ चुनौति र अवसर:

योजनाको प्रभावकारी र कुशल कार्यान्वयनका लागि वर्तमान प्रबन्धमा परिमार्जन तथा सुधार आवश्यक देखिएको छ । हालको संरचनामा देखिएका केही समस्या तथा चुनौतीहरू छन् । स्रोत केन्द्र पद्धति विघटन भई अर्को स्थानीय शिक्षक सहायता पद्धति स्थापना नहुँदा देखिएको कठिनाइ हटाउनका लागि स्थानीय शिक्षक सहायता पद्धति विकास गर्नु, तत्कालमा रहेका २९ शिक्षा तालिम केन्द्रलाई ७ ओटामा खुम्च्याइएको अवस्थामा शिक्षक तालिमको क्षमता अपर्याप्त भएकाले विस्तार गर्नु, प्रदेश र स्थानीय तहका आवश्यकता अनुसारको शैक्षिक संरचना र जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्नु, विद्यालय शिक्षाका सन्दर्भमा प्रदेश तहको भूमिका तथा कार्य विवरण स्पष्ट गरी पुनः संरचित गर्नु,

संघीय सरकारबाट प्राप्त सशर्त अनुदान बाहेक अन्य अनुदान तथा प्रदेश र स्थानीय तहको आम्दानीबाट प्राप्त हुने बजेटलाई एकीकृत गरी स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माण गर्नु, संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहहरू बिच समन्वय र सहकार्य सुदृढ गर्ने, आवश्यक सूचनाको सहज आदान प्रदान गर्ने र अनुगमन प्रतिवेदनलाई व्यवस्थित गरी सबै तहका सरकार तथा सरोकारवालाहरूले सहजै प्राप्त गर्न सक्ने व्यवस्था मिलाउनु योजना कार्यान्वयनको सवालमा प्रमुख चुनौतिको रूपमा रहेका छन् ।

त्यसरी नै शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि राष्ट्रिय मापदण्डको विकास, स्थानीय एवम् राष्ट्रिय रूपमा उपयोगी मापनयोग्य सूचकहरूको निर्धारण, मापनयोग्य सूचकको निर्माण तथा सूचकसँग परिचित सिप र दक्षता भएका अनुगमनकर्ता तथा दक्ष जनशक्ति विकास गर्नु, अनुगमनलाई मागमा आधारित बनाउनु, अनुगमनमा नियमितता र एक रूपता कायम गर्नु, अनुगमन कार्यमा दोहोरोपना हटाउनु, अनुगमनलाई योजनाबद्ध गर्नु, पर्याप्त साधन स्रोतको प्रबन्ध गर्नु, अनुगमनको प्रतिवेदन व्यवस्थित गर्नु र अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त पृष्ठपोषणको उपयोग गर्ने पद्धतिको विकास गर्नु, संघीयता कार्यान्वयनका क्रममा भएको संरचनागत परिवर्तन पश्चात विद्यालय निरीक्षण सुपरिवेक्षणको काम पुनर्संगठित गर्नु, तीनै तहका सरकार बिच अनुगमन र मूल्याङ्कनमा सहकार्य र समन्वय गरी एकीकृत प्रतिवेदन प्रणालीको विकास गर्नु, सहभागितात्मक सामूहिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको सुनिश्चितता गर्नु, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा सूचना तथा प्रविधिको उपयोगमा व्यापकता दिनु, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यलाई निष्पक्ष, भरपर्दो र विश्वसनीय बनाउनु जस्ता सवालहरू अनुगमन र मूल्याङ्कनको क्षेत्रमा देखिएका चुनौतिहरू हुन् ।

कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कनको क्षेत्रमा अवसरको रूपमा पनि केही अनुकूलताहरू देखा परेको अवस्था छ । पहिले भन्दा अहिलेको परिवेशमा नागरिक समाजबाट पनि निगरानी र अनुगमन एवम् कार्यक्रम कार्यान्वयनको अवस्थाको बारेमा जानकारी गर्ने गराउने काम स्वतस्फूर्त तरिकाबाट भइरहेको छ । सञ्चारकर्मीहरू वाच डगको भूमिकामा रहेको र तिनको सुझावलाई सुधारका रूपमा लिन सकिने । सामाजिक सञ्जालको प्रयोगबाट समेत कुनै पनि कार्यक्रमहरूका बारेमा आफ्ना भावना र विचार राख्ने गरेका छन् । मानव सेवा, सामाजिक क्षेत्र र बाल बालिकाको क्षेत्रमा काम गर्नेहरूले समेत कार्यक्रम कार्यान्वयनको अवस्थाको बारेमा अनुगमन र निगरानी गरेको अवस्था छ ।

८.३ उद्देश्य:

योजनाको यस खण्डको समग्र उद्देश्य योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन र सोको प्रभावकारी अनुगमनको माध्यमबाट योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूको समयमै सम्बोधन भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने र योजनाको मूल्याङ्कनमा आधारित भई आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणका लागि योगदान पुग्नु रहेको छ भने यसका विशिष्ट उद्देश्यहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् :

१. योजनाको कार्यान्वयन प्रणालीलाई तोकिएको काम तोकिएको अवधि र तोकिएको अवस्थामा सम्पादन गर्नका लागि पर्याप्त, प्रभावकारी र उपयुक्त संयन्त्र र जनशक्तिको विकास गर्नु ।

२. योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समयमै सम्बोधन गरी अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्नु ।
३. योजनाको लगानी देखि प्रभाव तह सम्मको मूल्याङ्कन गरी आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणमा सहयोग गर्नु ।
४. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई नतिजामा आधारित बनाउनु ।

८.४ रणनीतिहरू:

१. योजना कार्यान्वयनको क्रममा कुन संगठनले के काम गर्ने र त्यो काम गर्नका लागि कुन स्तरका कति जनशक्ति आवश्यक पर्ने भन्ने बारेमा स्पष्ट किटान गरी जनशक्तिको व्यवस्थापन गरिनेछ ।
२. पालिका देखि विद्यालय तह सम्म सबैको कार्यहरूको विवरण र तिनको उपलब्धि मापन सूचकहरू तयार गरी जिम्मेवारी दिइने छ ।
३. योजना अन्तर्गत सम्पादन गरिने हरेक कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन निर्देशिकाको विकास गरी त्यसैका आधारमा कार्यक्रमको कार्यान्वयन गरिनेछ ।
४. एकीकृत शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन मार्गदर्शन निर्माण र उपयोग गरिने छ ।
५. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र प्रतिवेदन कार्यलाई सरल, छरितो, व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन प्रविधिको प्रयोग र सञ्जालीकरण (सफ्टवेयरको निर्माण गरी) गरिने छ ।
६. शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई थप सुदृढीकरण गरी आवश्यक सूचक सहित स्वचालित बनाइने छ र सूचक विकासका लागि प्रमुख नतिजा सूचक तथा नतिजा खाकालाई मुख्य आधार बनाइने छ ।
७. राष्ट्रिय सूचकको अतिरिक्त आवश्यकतानुसार पालिका तहका सूचकहरूलाई समेत सूचना प्रणालीमा आवद्ध गर्ने प्रणालीको विकास गरिने छ ।
८. पालिका र विद्यालयका सबै गतिविधिहरूलाई एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीमा आवद्ध गरी सञ्चालनमा ल्याइने छ ।
९. योजनामा हुने लगानी, प्रक्रिया, परिणाम, उपलब्धि र प्रभावलाई पालिकाको अनुगमन र मूल्याङ्कनको क्षेत्र बनाई समग्र प्रणालीको विकास गरिने छ ।
१०. विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण तथा विद्यालय कार्यसम्पादन परीक्षणबाट प्राप्त नतिजाहरूलाई योजनाको अङ्ग बनाई सुधारका कार्यक्रमहरू सन्चालन गरिने छ ।
११. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त पृष्ठपोषणलाई अनिवार्य रूपमा लागू गर्ने प्रणालीको विकास गरिने छ ।
१२. अन्तर निकाय र अन्तर सरकारी तहको समन्वय र सहकार्यमा जोड दिइने छ ।
१३. कुल बजेटको लगभग २% हिस्सा अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा छुट्याई नतिजा मूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको अवलम्बन गरिने छ ।
१४. सहभागिता मूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयन गरिने छ ।
१५. यस योजनाको बार्षिक, मध्यावधि र अन्तिम मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गरिने छ ।

१६. अनुगमन मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदनमा आधारित भई सम्बद्ध जनशक्ति, निकाय, कार्यक्रम, योजना तथा परियोजनालाई पुरस्कृत र सुधार गर्ने प्रणालीको विकास गरिने छ ।
१७. कक्षा कोठाको सिकाइको अनुगमन, सुपरिवेक्षण तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाउन कार्य स्थलमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन, सुपरिवेक्षण एवम् प्रतिवेदन प्रणालीको प्रबन्ध गरिने छ ।
१८. विद्यालय सुपरिवेक्षण र अनुगमनको कमजोर अवस्थालाई अन्त गर्न पूर्व शिक्षक, प्रधानाध्यापक र शिक्षाका पूर्व अधिकृत सम्मिलित सुपरीवेक्षण र अनुगमन टिम निर्माण गरी विद्यालय अनुगमन गरिनेछ ।

८.५ प्रमुख उपलब्धिप्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य ,नतिजा ,

क) प्रमुख उपलब्धि: योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समयमै सम्बोधन भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुनुको साथै पालिकाको समग्र सक्षमता अभिवृद्धि हुने ।

ख) प्रमुख नतिजाहरू

१. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका संस्थागत संरचना तथा क्षमता विकास हुने ।
२. नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणालीका स्थापित भई योजना तथा कार्यक्रमको अनुगमन प्रणाली सुदृढ हुने ।
३. विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण तथा विद्यालय कार्यसम्पादन परीक्षालाई थप व्यवस्थित र नियमित भई यसका नतिजाहरूका आधारमा सुधार गर्ने परिपाटी स्थापित हुने ।
४. सबै कार्यक्रमहरूको उपलब्धि तथा प्रभावको आवधिक मूल्याङ्कन हुने ।
५. विद्यालयहरूमा सम्पादन गरिने लेखा परीक्षण र सामाजिक परीक्षण प्रभावकारी र नियमित हुने ।
६. विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षणबाट विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार हुने ।
७. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका संस्थागत संरचना तथा क्षमता विकास हुने ।
८. कार्यक्रम कार्यान्वयनको त्रैमासिक तथा वार्षिक समीक्षा तथा प्रतिवेदन तयार हुने ।
९. शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन पद्धतिमा सुधार गरी तीनै तहका सरकारले आवश्यक सूचना लिन सक्ने गरी एकीकृत तथा व्यवस्थित गर्ने ।